

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**GEÇ OSMANLI'DAN ERKEN CUMHURİYET'E ADLÎ TIP VE
BİLİRKİŞİLİK**

Yağız Fatih NAZLIER

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

GEÇ OSMANLI'DAN ERKEN CUMHURİYET'E ADLÎ TIP VE BİLİRKİŞİLİK

Yağız Fatih NAZLIER

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

23/11/2021

Yağız Fatih NAZLIER

I “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. Ramazan ACUN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Yağız Fatih NAZLIER

TEŞEKKÜR

Lisans hayatımın ilk yıllarından itibaren düşünceleri ve bilgileriyle bana yol gösteren, tez yazım sürecinde de her daim bana sabreden ve vakit ayıran danışmanım Prof. Dr. Ramazan ACUN'a büyük bir teşekkür borçluyum. Tıp tarihine karşı olan ilgimi her zaman besleyen, bu alanda bana öneri ve telkinlerde bulunan Prof. Dr. Rüya KILIÇ'a minnettarım. Gerek tez konumun belirlenmesinde ve gerekse ulaşamadığım kaynakların temininde bana yardımcı olduğu için kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Tez savunma sınavımda yer alan, yaptıkları eleştiriler ve önerilerle çalışmamı daha verimli bir hale gelmesinde katkıda bulunan Prof. Dr. Nükhet ÖRNEK BÜKEN, Prof. Dr. Aysun BALSEVEN ODABAŞI, Prof. Dr. Rüya KILIÇ ve Prof. Dr. Yavuz UNAT'a teşekkür ederim.

Bu tez *Türk Tarih Kurumu* desteğiyle hazırlanmıştır. Lisansüstü Eğitim Bursu ile beni ve çalışmamı destekleyen *Türk Tarih Kurumu*'na teşekkür ederim. Burs sayesinde kaynaklara erişimim ve araştırmamın ilerlemesi çok daha verimli oldu.

Son olarak, eğitim hayatım boyunca bana her daim destek olan anneme, babama ve ablama müteşekkirim. Bilhassa tez döneminde bana karşı olan sonsuz sabırları, sevgileri ve inançlarından dolayı onlara ne kadar teşekkür etsem azdır. En nihayetinde bu tezin eksiklikleri ve varsa hataları bana aittir.

ÖZET

NAZLIER, Yağız Fatih, *Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Adli Tıp ve Bilirkişilik*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Osmanlı Devleti XVII. yüzyıldan itibaren geleneksel yapıdan kaynaklanan sorunlardan dolayı, bilim ve teknoloji başta olmak üzere birçok alanda Batı'nın gerisinde kalmıştır. Bu durum aynı zamanda değişim ve dönüşüm ihtiyacını ortaya çıkarmış ve kapsamlı bir modernleşme hareketini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Osmanlı modernleşmesinin iki önemli kolu olan tıp ve hukuk alanındaki değişim ve dönüşümler, adli tıbbın doğuşunu da sağlamıştır. 1841 yılında Sultan Abdülmecid'in izniyle ilk otopsi gerçekleştirilmiş ve buna müteakiben Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne'de tıbb-ı kanuni dersleri verilmeye başlanmıştır. Modern tıp eğitimiyle eş zamanlı olarak İslam hukukundan bağımsız yeni ceza kanunnameleri yürürlüğe girmiş ve bu kanunnamelerin uygulanacağı Nizamiye Mahkemeleri kurulmuştur. Gerekli tıbbi ve hukuki altyapının oluşmasıyla birlikte adli tabipler, tıbbi bilirkişi olarak mahkemelerde rol almaya başlamışlardır. Tıbbi bilirkişilerin bilimsel yollarla elde ettikleri deliller mahkemenin gidişatında önemli bir unsur olduğundan dolayı, adli tıp pratikleri daima denetime tâbi tutulmuş ve iktidarın yönetim araçlarından birisi haline gelmiştir.

Bu çalışma kapsamında 1839 ile 1926 yılları arasında adli tıp ve tıbbi bilirkişiliğin oluşumu, gelişimi ve dönüşümü nitel araştırma yöntemleriyle incelenmiştir. Bu alanda ilk defa adli tıp, adli psikiyatri, adli bilimler ve tıbbi bilirkişilik kapsamlı olarak ele alınmış ve bütüncül bir bakış açısı oluşturulmuştur. Mezkûr dönemde tabipler ve hakimler için kaleme alınan eserler, arşiv belgeleri, mecmualar ve anılardan yola çıkılarak adli tıp uygulamalarının merkezde ve periferide günlük hayata yansımaları ele alınmıştır. Bununla birlikte adli psikiyatrinin, adli tıptan sıyrılması ve ayrı bir uzmanlık alanı olarak ortaya çıkışı örneklerle incelenmiştir. Ayrıca devletin kontrol mekanizmasında önemli bir yer edinen kriminalistik uygulamalarının gelişimi ve adli bilimlerdeki rolü ele alınmıştır. Araştırmamızın sonucunda ise; adli tıp uygulamaları ilk başlarda tepkiyle karşılaşırken zaman içerisinde halkın kendi lehine kullandığı bir enstrüman haline geldiği, adli tıp tarihinin başarıları olduğu kadar başarısızlıkları da olduğu ama bunun kurumsal tarih yazımına yansımadağı ve tıbbi bilirkişiler mahkemelerde rol almaya başlasalar da söylemlerini kabul ettirmekte zorluk yaşadıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Adli Tıp, Adli Psikiyatri, Adli Bilimler, Tıbbi Bilirkişilik, Otopsi, Kriminalistik

ABSTRACT

NAZLIER, Yağız Fatih, *Forensic Medicine and Expertise from Late Ottoman Period to Early Republic Period*, Master Thesis, Ankara, 2021.

Ottoman Empire fell behind the West in many fields due to the problems occurring because of traditional structure starting from the 17th century. This situation also required the change and transformation need and caused a comprehensive modernization movement. In this context, changes and transformations within the medicine and law fields, which were the two significant aspects of the modernization of the Ottoman Empire, caused forensic medicine to be born. The first autopsy in the Ottoman Empire was performed in 1841 with permission from Sultan Abdülmecid, and just after this, Tıbb-ı Kanuni lessons were started to be given in the Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne. Synchronously with modern medical education, new penal codes entered into the force independently from Islamic law, and Nizamiye Courts were established to implement these laws. Medical examiners started to play a role as medical experts in courts with the preparation of necessary medical and legal infrastructure. Proofs obtained by medical experts by using scientific methods were significant for the course of the courts, and that is why forensic practices were constantly supervised and became a governing instrument of the rulership.

Within the scope of this study, occurrence, improvement, and transformation of forensic medicine and medical expertise were examined using qualitative research methods between 1839 and 1926. This study is the first study comprehensively addressing forensic medicine, forensic psychiatry, forensic sciences, and medical expertise and creating holistic approach. Reflections of forensic medicine practices on daily life in the center and periphery were addressed by starting with the works, archive documents, journals, and memories written for doctor and judges in the aforementioned period. Besides, forensic psychiatry separation from forensic medicine and becoming a separate profession was examined with examples. Also, the development of criminalistic practices, which were playing a significant role in the control mechanism of the state and their roles in the forensic science were addressed. This study found that forensic medicine practices were first met with negative reactions, but later it had become an instrument used by the people for their benefit. The history of forensic medicine included successes

in the addition to failures. However, this did not reflect on the institutional historiography. Moreover, medical experts had difficulty making their decisions to be accepted even though they started to have roles in the court.

Keywords: Forensic Medicine, Forensic Psychiatry, Forensic Science, Medical Expertise, Autopsy, Criminalistic

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: MODERNLEŞME, DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM	12
1.1. ISLAHAT LAYİHALARINDAN TANZİMATA BATILILAŞMA.....	12
1.2. HUKUKİ DÖNÜŞÜM.....	15
1.2.1. Ceza Kanunları.....	16
1.2.2. Yargı Örgütünde Dönüşüm.....	22
1.3. TIBBİ DÖNÜŞÜM.....	25
1.4. GÜVENLİK GÜÇLERİNDE DÖNÜŞÜM	31
2. BÖLÜM: ADLİ TIBBIN DOĞUŞU VE AVRUPA'DA ADLİ TIP	37
3. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE TABABET-İ ADLİYE	48
4. BÖLÜM: OSMANLI'DA TIBBİ BİLİRKİŞİLİK	57
4.1. TANZİMAT ÖNCESİ TIBBİ BİLİRKİŞİLİK	57
4.2. TANZİMAT SONRASI TIBBİ BİLİRKİŞİLİK	60
5. BÖLÜM OSMANLI'DA ADLİ TIP VE TIBBİ BİLİRKİŞİLİK UYGULAMALARI.. 67	
5.1. ÖLÜ BEDENLERİ KONUŞTURMAK: OTOPSİ	67
5.1.1. Anatomik Otopsi ve Teşrih Eğitimi	68
5.1.1.1. Beden Sorunu	73
5.1.2. Adli Otopsi.....	76
5.1.3. Klinik Otopsi.....	83
5.2. ADLİ TOKSİKOLOJİ	86
5.3. ADLİ PSİKİYATRİ.....	94
5.3.1. Adli Psikiyatrinin Doğuşu.....	94
5.3.2. Osmanlı'da Adli Psikiyatri.....	98
5.3.2.1. Jones ve Hill Vakası.....	110

5.3.2.2. Torlakyan Davası	114
6. BÖLÜM OSMANLI'DA KRİMİNOLOJİ ve KRİMİNALİSTİK UYGULAMALARI	117
6.1. KRİMİNOLOJİ VE SUÇUN BEDENLEŞMESİ	117
6.2. KRİMİNALİSTİK UYGULAMALAR	118
6.2.1. Fotoğraf.....	118
6.2.2. Antropometri.....	122
6.2.3. Daktiloskopi.....	124
6.2.4. Balistik	130
TARTIŞMA.....	134
SONUÇ	137
KAYNAKÇA.....	142
EKLER	156
Ek 1. 1841'de Dr. Bernard Tarafından Gerçekleştirilen İlk Otopsinin Hayrullah Efendi Tarafından Anlatımı.....	156
Ek 2. 1841'de Dr. Bernard Tarafından Gerçekleştirilen İkinci Otopsinin Hayrullah Efendi Tarafından Anlatımı-I.....	157
Ek 3. 1841'de Dr. Bernard Tarafından Gerçekleştirilen İkinci Otopsinin Hayrullah Efendi Tarafından Anlatımı-II.....	158
Ek 4. Avusturya Devleti Tebasından Olup Yanya'da Vefat Etmiş Olan Yorgi Prisyoti'nin Otopsi Raporu.....	159
Ek 5. Mekteb-i Tıbbiye'de Otopsi Yapılmak Üzere Tersane Tomruğunda Ölenlerin Gönderilmesine Dair Belge-I.....	160
Ek-6. Mekteb-i Tıbbiye'de Otopsi Yapılmak Üzere Tersane Tomruğunda Ölenlerin Gönderilmesine Dair Belge-II.....	161
Ek-7. Orijinallik Raporu	162
Ek-8. Etik Kurul Muafiyet Formu	164

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

BOA. : Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Ed. : Editör

Çev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

s. : sayfa

vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

Tarih boyunca tıbbın konusu; insan hayatının sağlıklı bir şekilde sürdürülmesini sağlamak, hastalıktan, sakatlıktan, her çeşit bedensel acıdan ve ruhsal sıkıntılardan korumak olmuştur. İnsanın hayatını devam ettirmesi en temel hakkıdır. Bundan dolayı da hekimlik mesleği gelişim göstermesi kaçınılmaz olmuştur. Hukukta temel konu ise suç ile ceza arasında dengenin kurulmasıdır. Bir suç için yasalara geçmiş olan cezanın derecesini tespit etme hukukun, yargı organının görevidir. Bir yargıcın karar verebilmesi için; işlenen suç sonucunda meydana gelen zararın anlaşılması ve suçluyla zararın ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Elde edilen deliller sonucunda işlenen suçun cezası verilebilir, aksi takdirde suçun kanıtlanması ve ceza verilmesi mümkün değildir.¹

Herhangi bir suç neticesinde kişide oluşan bedensel ve ruhsal hasarların derecesini belirleyecek kişiler de tabiplerdir. Hukuk ve tıp bilimlerinin gelişmesine bağlı olarak adli tıp bilim dalı oluşmuştur. Adli tıp aynı zamanda hukuku ilgilendiren tıbaa ait kanunlarla uğraşan bir ihtisas şubesi olarak da tanımlanabilir.²

Adli bir olayda hekim, öncelikle suça maruz kalmış kişinin bedensel ve zihinsel zararını belirlemeye çalışır. Sakatlıkların, yaraların derecesini belirler, bunların olay ile ilgili bağlantısını kurar ve elde ettiği verileri rapor haline getirerek yargı organına sunar. Hekimin kaleme aldığı rapor, olayın çözümlenmesine yardımcı olur, gerçekleşen olayın intihar mı? cinayet mi? yoksa doğal bir ölüm mü? olduğunu tespit ederek yargıya bildirir. Bunun yanı sıra suç işleyen kişi olayla ilgili sorumlu tutulsa da yaşı veya akıl sağlığı sebebiyle cezadan indirim yapılabilir, hatta ceza verilmemesini yine hekim raporu sağlar. Hekimlerin oluşturduğu adli tıp raporu bu bağlamda toplumun düzeninin korunmasına da yardımcı olmaktadır.³

Dünya’da adli tıp uygulamalarının ilk örnekleri XIV. yüzyıl’da kıta Avrupası’nda görülürken⁴, bir bilim dalı olarak adli tıp XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Leipzig

¹ Mehmet Aykaç, *Adli Tıp Ders Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987, s.1.

² Şemsi Gök-Cahit Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, s.1; Adnan Öztürel, *Adli Tıp*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1966, s.1.

³ Ben Davis, “A History of Forensic Science”, *Medico-Legal Journal*, cilt: 53, sayı: 1, 1985, s.9; Aykaç, *Adli Tıp Ders Kitabı*, s.3-4.

⁴ Dünya’da kayıtlara alınmış ilk otopsi işlemi ise 1302 yılında Papanın izniyle hekim Bartolomea de Variagiana ve ekibiyle birlikte gerçekleştirilmiştir. Esin Kâhya, “Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?”, *Belleten*, cilt: XI, sayı: 172, 1979, s.741.

Üniversitesi Tıp Fakültesi ders programlarında yer almıştır.⁵ Osmanlı Devlet’inde ise adli tıp uygulamaları ve adli tıp eğitiminin başlaması Tanzimat Fermanı (1839) ile birlikte gelişen süreçte gerçekleşmiştir. Tanzimat Fermanı ile başlayan yeni dönemde önem verilen konuların başında hukuk, tıp ve emniyet gelmektedir. Bilhassa fermana yer alan maddelerin temeli olan; tebaanın can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması adli tıbbın gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır.⁶ Adli tıp eğitimi ve uygulamalarının gelişimi için Tanzimat ile başlayan dönemi beklememizin temel sebebi ise, modern tıp eğitiminin henüz yeterli derecede gelişmemiş olması ve hukuk sisteminde adli tabiplerin elde ettiği delilleri serbestçe değerlendirebilecek bir kanunlar silsilesi ve mahkemelerin olmayışından kaynaklanmaktadır.⁷

İlk olarak hekimlerin ve cerrahların eğitim göreceği Spitalya Hastanesi (1805)⁸ ve ardından yanına teorik eğitimin görüleceği Tıbhâne (1805-1806) kurulmuştur.

III. Selim (1789-1807) döneminde düzenli ordu için gerçekleştirilen girişimler şüphesiz ki ordunun ayakta kalması ve güçlenmesini sağlayacak modern bir sağlık alt yapısı ile gerçekleştirilebilirdi. Bunun için; 1805 yılında kurulan Rum Tıbbiyesi ve Spitalya Hastanesi daha sonra 1806’da Tersane-i Amire’de kurulan Cerrahane ve Tıbhane her ne kadar kısa ömürlü olsa da modern tıp eğitiminin başlamasında ön ayak olmuştur. Modern tıp eğitimi için arzu edilen okullar ise 1827’de Tıbhâne-i Amire ve 1832’de Cerrahâne-i Âmire ile gerçekleşmiştir. Daha sonra bu iki okul 1837’de birleştirilmiş ve 1839’da Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne adını almasıyla birlikte modern tıp eğitimi için gerekli olan kurumsal yapı tesis edilmiştir.⁹

⁵ Adli tıbbın kökenleri XIV. yüzyıl ve öncesine tarihlendirilebilse bile, adli tıp ve tıbbi hukuk terimi XIX. yüzyılın başlarında oluşmuştur. J.J. Payne James, “History of Forensic Medicine”, *Encyclopedia of Forensic and Legal Medicine*, sayı:2, 2016, s.539; Bedi N. Şehsuvaroğlu-Cahit Özen, *Dünya’da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1974, s.9.

⁶ Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s.12.

⁷ Fatih Artvinli, “Osmanlı Devleti’nde Adli Psikiyatri: Dr. Luigi Mongeri’nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği”, *Kebikeç*, sayı: 47, 2019, s.6.

⁸ Spitalya Hastanesini, daha sonra kurulacak olan Gülhane Askeri Tıbbi Mektebi’nin ilk örneği olarak görmemiz mümkündür.

⁹ Esin Kâhya, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.4; Arslan Terzioğlu, “Başlangıcından Bugüne Kadar Türk-Avusturya Tıbbi İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, *Türk-Avusturya Tıbbi İlişkileri (28 ve 29 Nisan 1986’da İstanbul’da Yapılan Simpozyuma Sunulan Bildiriler)* (Haz. Arslan Terzioğlu, Erwin Lucis), Fatih Gençlik Vakfı Matbaası, İstanbul, 1987, s.19-20.

Diğer taraftan hukuk alanında birey haklarının korunması ve reayanın eşitliği bakımından girilen hukuki çalışmalarla birlikte öncelikle 1840 Ceza Kanunname-i Hümayunu daha sonra 1851 Kanun-i Cedid ve 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu ile birlikte artık şer'i ve örfi kuralların yanında herkesin eşit olarak tâbi olacağı yeni ceza kanunları yürürlüğe girmişti. Ceza kanunlarının ilan edilmesine nazaran temel sorun bu kanunların uygulanacağı bir mahkeme sisteminin olmayışından kaynaklanıyordu.¹⁰ İşte bu ceza kanunlarının uygulanabilmesi için, ceza yargılamalarında “vicdani delil” sisteminin kabulüyle hem delillerin serbestliği hem de hakimlerin serbestçe delilleri inceleyip, değerlendirebilecekleri Nizamiye Mahkemeleri kurulmuştur.¹¹

Osmanlı modernleşmesinin önemli iki kolunu oluşturan tıp ve hukuk sistemindeki bu gibi değişim ve dönüşümler adlî tıbbın bir uzmanlık alanı olarak ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir.¹²

Hukuki ve tıbbi altyapının oluşmasıyla birlikte 1841 yılında ilk feth-i meyyit¹³ Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin direktörü Dr. Charles Ambroise Bernard (1808-1844) tarafından öğrencilerinin katılımıyla Avusturya Hastanesinde gerçekleştirilmiştir. Dr. Bernard'ın bu uygulamasının ardından 1845-1846 öğretim yılı itibariyle resmi olarak tıbb-ı kanuni dersleri, Dr. Serviçen Efendi (Serovpe Viçenyan) tarafından vermeye başlanmıştır.¹⁴ 1867'de ise Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'nin yanı sıra sivil bir tıp okulu olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye kurulmuş ve bu okula adlî tıp hocası olarak Dr. Agop Handanyan (1834-1899) atanmıştır. 1878'de Dr. Serviçen'in emekli olması üzerine Dr. Agop Handanyan hem sivil hem de askeri tıp okullarında Tıbb-ı Kanuni hocalığı yapmıştır. Agop Handanyan'dan sonra sırasıyla Dr. Ali Rüştü Paşa (1854-1913), Dr.

¹⁰ Fatmagül Demirel, *Adliye Nezareti*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.5-6.

¹¹ Sedat Bingöl, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Mahkemelerinde Adli Tıp Uygulamaları”, *XV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2006, s.1353.

¹² Ebru Aykut, “Osmanlı Mahkemelerinde Şüpheli Zehirlenme Vakaları, Adli Tıp Pratikleri ve Tıbbi Deliller”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 17, 2014, s.12.

¹³ Otopsi: *ölü bedenini açılarak incelenmesi*. Ekrem Kadri Unat-Ekmeleddin İhsanoğlu ve Suat Vural, *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s.144.

¹⁴ Gök, Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, s.1. Yeşim Işıl Ülman, *Galatasaray Tıbbiyesi: Tıbbiye'de Modernleşmenin Başlangıcı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.246; Serviçen ismiyle ilgili olarak, Keçecizade İzzet Molla'nın oğlu Fuat Paşa'nın, Babasının bir resmini Serovpe Viçenyan'a verdiğinde üzerinde “a mon cher ami ser viçen” yazdığı için zamanla ismi Serviçen olarak anılmaya başlandığı düşünülmektedir. Bkz. Rıfat Vedat Yıldırım, *Türkiye'de Adli Tıp Eğitimi'nin Öncüleri ve Gelişimi (1846-1933)*, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s.29.

Bahaeddin Şakir (1870-1922) ve Dr. Vasfi Bey (1884-1924) tıbb-ı kanuni dersleri verilmiştir.¹⁵

Adlî tıbbın kurumsal gelişimi bağlamında 1857’de Sultan Abdülmecid (1839-1861) tarafından Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye teşkilatı dahilinde kurulan yeni komisyonlar önemli rol oynamaktadır. Bu komisyonlardan birisi adlî tıp işlerine bakmakla sorumlu tutulmuştur. Mezkûr komisyonun temel amacı adlî olaylarda hekimler tarafından oluşturulan raporların ilme ve fenne uygun olup olmadığını kontrol etmektir.¹⁶ Buna müteakiben 1869 yılında Osmanlı topraklarında genel sağlık işlerine bakmak üzere Dahiliye Nezaretine bağlı olarak Nezaret-i Tıbbiye-i Mülkiye kurulmuş ve bu nezaretin emrindeki cemiyete de Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye adı verilmiştir. Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye’nin kurulmasıyla birlikte, mezkûr cemiyet adlî tıp konusunda en yüksek yetkili danışma ve kontrol merkezi haline gelmiştir.¹⁷

Ceza hukukunda ve modern tıp eğitiminde gerçekleşen gelişmelerle birlikte hekimler, tıbbi bilirkişi olarak görevlendirilmeye başlanmıştır. Bilhassa Tanzimat’la birlikte her vakada olmasa bile feth-i meyyit ve feth-i kabirler¹⁸ yapılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda bu gelişmelerle birlikte Mekteb-i Tıbbiye-i Adliyye-i Şâhâne adlî olaylar için resmi bir bilirkişilik makamı olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür. 1879 tarihli Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte tıbbi bilirkişilik resmen kanunda yer almıştır. Bu kanunun 40 ve 41. maddeleri insanlara karşı gerçekleşen her türlü saldırı, adam öldürme vb. fiiller meydana geldiğinde tabip, cerrah bilirkişiler tayin edileceği belirtilmiştir.¹⁹

¹⁵ Şehsuvaroğlu, Özen, *Dünya’da ve Yurdumuzda Adlî Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.36; Yıldırım, *Türkiye’de Adli Tıp Eğitimi’nin Öncüleri ve Gelişimi (1846-1933)*, s.68. Buna müteakiben daha sonra Dr. Veliyettin Tahsin Bey (1861-1925), Dr. Halit Naci Tekin (1881-1925), Dr. Ethem Akif Battalgazi (1875-1952), Dr. Salim Ali Dilemre (1878-1954) tıbb-ı kanuni dersleri vermişlerdir. Gök, Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, s.7-8.

¹⁶ Gök, Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, s.2.

¹⁷ Bingöl, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Mahkemelerinde Adli Tıp Uygulamaları”, s. 1358.

¹⁸ *Ölünün mezardan çıkartılarak otopsi yapılması*. Unat-İhsanoğlu ve Vural, *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, s.144.

¹⁹ Bingöl, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Mahkemelerinde Adli Tıp Uygulamaları” s.1356. Ayrıca, 40. Madde: *Müddeiumumi (savcı) bir cünha veya cinayetin mahiyet ve ahvalinin temyizi bazı fen ve san’ata tevakkuf ettiği halde erbabından bir iki kişi bilirkişi tayin edilecekti.* 41. Madde: *Birinin katl ve idamı veya esbabı meçhul veya şüpheli olarak vefatı hakkında müdde-i umumi bir veyahut iki tabip ve cerrah istihsap edecek ve bunlar cenazenin bulunduğu hal ile esbabı mevti hakkında bir takrir yapacaklardır.* Şehsuvaroğlu, Özen, *Dünya’da ve Yurdumuzda Adlî Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.14

Adlî tıp bu süreçte ilerken henüz bağımsız bir alan olmayan adlî psikiyatri ise 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayununda akıl hastalarının cezai sorumluluklarının bulunmadığı maddesi yer almasıyla birlikte kendileri aktif olarak rol almaya başlamıştır. İlk başta adlî tıbbın bir alanı olarak ortaya çıkan adlî psikiyatri, daha sonra bağımsız bir alan haline gelmesi oldukça zaman almıştır.²⁰

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda tıp eğitimi 1839 yılında başlamış olsa da psikiyatri eğitimi çok daha sonra, 1896'da Raşid Tahsin (1870-1936) tarafından verilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla psikiyatri alanında uzmanların ortaya çıkması ancak XX. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir.²¹ Bu bağlamda Tanzimat'la birlikte değişen ve gelişen modern tıbbın bir nüvesi olarak deliliğin tıbbileştirilmesi son derece önemlidir. Osmanlı'da modern psikiyatrinin öncülerinden olan Mazhar Osman [Uzman] (1884-1951) deliliğin dönüşümünü şu sözlerle vurgulamaktadır:

“Delilikte bir hastalıktır; zatürre gibi, sarılık gibi, apandisit gibi bir hastalıktır. Deliliği diğer hastalıklardan başka tarzda düşünüş, hekimlerden değil, hocalardan, papazlardan, şeyhlerden, sihirbazlardan yardım bekleyiş en budala kafaların, en ham beyinlerin işidir.”²² “Delilik, sinirlilik dimağ hastalığından başka bir şey değildir. Yorulan her uzuv bozulabilir, pek tabii dimağınki de her hastalık gibi gelip geçer. Yahut senelerce sürüncemede kalır; öldüren çeşitleri de vardır. Deliliğin bir tifodan, bir zatürreden ne farkı olabilir?”²³

Adlî tıp uygulamaları ile adlî psikiyatri uygulamaları arasındaki en temel fark ise şudur: Adlî tabipler kısa ve nispeten kolay bir muayeneyle sonuca ulaşabilirken aynı durum psikiyatri için geçerli değildir. Suç işleyen kişinin akıl sağlığı ile ilgili karar verilirken uzun bir süre adlî psikiyatr tarafından muayene edilir, müşahede altında tutulur. Bu tip kişiler teşhis ve tatbik için ilk olarak Süleymaniye Bimarhane'sine gönderilirken daha sonra Toptaşı Bimarhane'sine sevk edilmiştir. Cumhuriyetle birlikte artık bu görevi

²⁰ Şehsuvaroğlu, Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adlî Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.101.

²¹ Artvinli, “Osmanlı Devleti'nde Adlî Psikiyatri: Dr. Luigi Mongeri'nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği”, 2019, s.237. Erken dönem Adli Psikiyatri örnekleri için bkz. Avni Mahmud, *Muhtasar Emraz-ı Akliye*, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul, 1326, s.509-540.

²² Mazhar Osman [Uzman], “Tımarhaneden Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesine Doğru”, *Sıhhat Almanakı*, Kader Matbaası, İstanbul, 1933, s. 118.

²³ Mazhar Osman [Uzman], *Tababet-i Ruhiye*, Kader Basımevi, İstanbul, 1941, s.9.

Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi üstlenmiştir, fark edildiği üzere artık Bimarhane veyahut Tımarhane değil, bir hastanedir.²⁴

LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Adlî tıp tarihiyle ilgili gerçekleştirilen literatür taramasında ulaştığımız verilere göre; bu alandaki ilk örnekler adlî tıp kitaplarının önsöz veya giriş kısmında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda adlî tıp tarihiyle ilgili ulaşabildiğimiz ilk örnek 1939'da Dr. Fahri Ecevit tarafından kaleme alınan *Tıbbi Adlî* adlı eserin giriş kısmında yer almaktadır. Dr. Fahri Ecevit, oldukça kısa olarak adli tıp eğitimi ve kurumsallaşmasından bahsederek adlî tıp derslerine geçmiştir.²⁵ Bunun ardından Dr. Cahit Özen 1955 yılında *Adlî Tıp* adlı eserinde ve Dr. Şemsi Gök 1962'de kaleme aldığı *Adlî Tıp* adlı ders kitabının giriş kısmında kurumsal adlî tıp tarihine kısa bir şekilde değinmişlerdir. Bu alanda müstakil olarak kaleme alınmış ilk makale ise 1961 yılında Dr. Adnan Öztürel tarafından neşredilmiştir. Dr. Öztürel "Memleketimizde ve Dünya'da Adli Tıp" adlı makalesinde ülkemizde adlî tıbbın kurumsal gelişimini kanunlar bağlamında ele almış ve buna müteakiben Amerika Birleşik Devletleri'nde, Fransa'da, İngiltere'de, Portekiz'de, Japonya'da, Hindistan'da, Polonya'da ve Kolombiya'daki adlî tıp teşkilatları hakkında kısa kısa bilgiler vererek ülkemizdeki adlî tıp teşkilatının sorunları üzerinde durmuştur.²⁶ Adnan Öztürel'in bu girişiminin ardından, adlî tıp ders kitaplarından bağımsız olarak ilk adlî tıp tarihi kitabı 1974 yılında Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu ve Dr. Cahit Özen'in kaleme aldıkları *Dünya'da ve Yurdumuzda Adlî Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi* olmuştur. Bu eserden sonra ise yine ayrı bir fasikül olarak 1982'de Dr. Şemsi Gök ve Dr. Cahit Özen'in *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması* adlı eser neşredilmiştir. Bu iki eser; adlî tıbbın

²⁴Mazhar Osman [Uzman], "Tımarhaneden Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesine Doğru", s.120-121. Artvinli, "Osmanlı Devleti'nde Adli Psikiyatri: Dr. Luigi Mongeri'nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği", s.241.

²⁵ Fahri Ecevit, *Tıbbi Adlî*, Çankaya Basımevi, Ankara, 1939.

²⁶ Cahit Özen, *Adlî Tıp*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1955; Şemsi Gök, *Adlî Tıp*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1962; Adnan Öztürel, "Memleketimizde ve Dünya'da Adli Tıp", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 18, sayı: 1, 1961, s.161-184.

kurumsal gelişimi, adli tıp eğitimi ve adli tıp hocalarının detaylı biyografilerinin verildiği eserler olmuştur.²⁷

Adli tıp tarihi alanında kaleme alınan ilk eserler, kurum ve o kurumun başında olan doktorların başarılarının temellendiği bir anlatım içerisinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca adli tıp tarihiyle ilgili yazılan eserlerin neredeyse hepsi hekimlere aittir. Adli tıp tarihi anlatımı, toplumsal tıp tarihi açısından eksik kalmıştır. Adli tıp tarihi demek aslında insan-devlet ve tıp arasındaki ilişki demektir. Bu bağlamda son yirmi yılda sosyal bilimciler tarafından da adli tıp tarihi kaleme alınmaya başlanmıştır. Bunun ilk örneği ise Khaled Fahmy'e aittir. Khaled Fahmy, 1999 yılında kaleme aldığı "The Anatomy of Justice: Forensic Medicine and Criminal Law in Nineteenth-Century Egypt" adlı makalesinde, Mısır'daki adli tıp uygulamalarının devlet-toplum ilişkisi bağlamında kaleme almıştır. Khaled Fahmy'nin ardından Sedat Bingöl'de Osmanlı'da adli tıp tarihini bir tarihçi bakış açısıyla kaleme almaya çalışmıştır. Bingöl, 2006'da "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mahkemelerinde Adli Tıp Uygulamaları" ve 2007'de "Tanzimat İlkeleri Işığında Osmanlı'da Adli Tababete Dair Notlar" adlı eserlerinde modernleşmenin bir unsuru olarak adli tıbbın doğuşu ve mahkemelerin dönüşümünü ele almıştır. Daha sonra 2009 yılında Sermet Koç ve Ümit Biçer tarafından "Adli Tıbbın Tarihsel Gelişimi, Türkiye'deki Yapılanması ve Sorunları" adlı makalelerini kaleme almışlardır. Bu makale Osmanlı'da adli tıp tarihinin kurumsal gelişimine odaklanmakla birlikte günümüzdeki adli tıp kurumunun sorunlarına değinmektedir. 2011 yılında ise bu alanda ilk ve tespit edebildiğimiz kadarıyla tek olan doktora tezi hazırlanmıştır. Rifat Vedat Yıldırım tarafından kaleme alınan *Türkiye'de Adli Tıp Eğitiminin Öncüleri ve Gelişimi (1846-1933)* adlı eser; Osmanlı'da ve Cumhuriyet'in ilk döneminde adli tıp eğitimi, adli tıp hocalarının biyografileri ve ilk adli tıp eserlerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda son olarak Nursel Bilgin'in 2018 yılında kaleme aldığı "Adli Tıp Üzerine Yazılmış Kitapların Önsözleri Işığında Adli Tıbbın Tarihsel Süreci" adlı makale bulunmaktadır. Bilgin bu makalede adli tıp ders kitaplarının muhtevalarına odaklanarak bir derleme gerçekleştirmiştir.²⁸

²⁷ Bedi N. Şehsuvaroğlu-Cahit Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihi ve Gelişimi*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1974; Şemsi Gök-Cahit Özen, *Adli Tıbbın Tarihi ve Teşkilatlanması*, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982.

²⁸ Khaled Fahmy, "The Anatomy of Justice: Forensic Medicine and Criminal Law in Nineteenth-Century Egypt", *Islamic Law and Society*, cilt: 6, sayı: 2, 1999, s.224-271; Sedat Bingöl, "Tanzimat İlkeleri Işığında

Adlî tıp uygulamalarına ilişkin literatür ise genellikle otopsi ve zehirlenme vakaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Otopsi tarihi alanında Esin Kâhya'nın 1979 tarihli çalışması bu alanın temelini oluşturmaktadır. Kâhya, "Bizde Disseksiyon Ne Zaman Başladı?" adlı makalesinde otopsinin doğuşu ve kadavra sorunu üzerine odaklanmıştır. Daha sonra 2013'te Ahmet Yüksel tarafından kaleme alınan "Osmanlılar'da Otopsi" adlı makalede ise; Osmanlı'da otopsinin doğuşu, uygulanması ve yaşanan sorunlar incelenmiştir. Adlî Toksikoloji alanında ise Ebru Aykut öne çıkmaktadır. Aykut, "Alternative Claims on Justice and Law: Rural Arson and Poison Murder in the 19th Century Ottoman Empire" adlı doktora tezinde ve "Osmanlı Mahkemelerinde Şüpheli Zehirlenme Vakaları, Adli Tıp Pratikleri ve Tıbbi Deliller" adlı makalesinde adlî zehirlenme vakalarını toplumsal cinsiyet paradigmasıyla ele almıştır.²⁹

Tıbbi bilirkişilik alanında ise literatür oldukça kısıtlıdır. Nurcan Abacı'nın "Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma" adlı makalesi ve Sercan Ayışın'ın "Osmanlı Devleti'nde Bilirkişilik (İstanbul Örneği)" adlı yüksek lisans tezi Tanzimat öncesi bilirkişilik uygulamalarına odaklanırken ehl-i hibre ve ehl-i vukuf adı altında tıbbi bilirkişilere kısmi olarak yer vermişlerdir. Tanzimat sonrası tıbbi bilirkişiliğe dair bir eser olarak ise 2008'de Alexandre Toumarkine tarafından kaleme alınan "Adli Doktorlar, Ruh Doktorları ve Şeyhler: Kummeru Olayı (1880) ve Bilirkişilik Meselesi" adlı makale karşımıza çıkmaktadır. Bu makale, tıbbi bilirkişilik alanında ilk olarak hem adlî tabiplerin hem de adlî psikiyatristlerin tıbbi bilirkişili olarak uzmanlıklarının gelişimini ve söylemlerini Kummerau olayı çerçevesinde ele almıştır.³⁰

Osmanlı'da Adli Tababete Dair Notlar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 26, sayı: 42, 2007, s.37-65; Sedat Bingöl, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mahkemeleri'nde Adli Tıp Uygulamaları", *XV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2006, s.1351-1363; Sermet Koç-Ümit Biçer, "Adli Tıbbın Tarihsel Gelişimi, Türkiye'deki Yapılanması ve Sorunları", *Klinik Gelişim Dergisi*, sayı: 22, 2009, s.1-5; Rıfat Vedat Yıldırım, *Türkiye'de Adli Tıp Eğitimi'nin Öncüleri ve Gelişimi (1846-1933)*, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011; Nursel Bilgin, "Adli Tıp Üzerine Yazılmış Kitapların Önsözleri Işığında Adli Tıbbın Tarihsel Süreci", *Journal of Forensic Medicine*, cilt: 32, sayı: 2, 2018, s.46-83.

²⁹ Esin, Kâhya, "Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?", *Belleten*, cilt. XI, sayı. 172, 1979, s.739-759; Ahmet Yüksel, "Osmanlılar'da Otopsi", *Belleten*, cilt: LXXVII, sayı: 280, 2013, s.875-890; Ebru Aykut, *Alternative Claims on Justice and Law: Rural Arson and Poison Murder in the 19th Century Ottoman Empire*, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011; Ebru Aykut, "Osmanlı Mahkemelerinde Şüpheli Zehirlenme Vakaları, Adli Tıp Pratikleri ve Tıbbi Deliller", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 17, 2014, s.7-36.

³⁰ Nurcan Abacı, "Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 3, sayı: 3, 2002, s.75-84; Sercan Ayışın, *Osmanlı Devleti'nde Bilirkişilik (İstanbul Örneği)*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019; Alexandre Toumarkine, "Adli Doktorlar, Ruh Doktorları

Psikiyatri tarihi alanında ise çok geniş bir literatür olsa da adli psikiyatri tarihi alanında literatür yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda iki çalışma öne çıkmaktadır; Fatih Artvinli'nin "Osmanlı Devleti'nde Adli Psikiyatri: Dr. Luigi Mongeri'nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği" adlı makalesi ve Rüya Kılıç'ın *Deliler ve Doktorları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik* adlı kitabında yer alan "Suç ve Ceza" bölümüdür. Bu eserler, deliliğin tbbileştirilmesi bağlamında adli psikiyatrinin doğuşunu ve adli psikiyatristlerin birlikişi olarak mahkemelerdeki gelişimini vaka örnekleriyle kaleme almışlardır.³¹

Literatür değerlendirmesinde son olarak değinmek istediğim nokta ise Osmanlı'da kriminalistik uygulamalarıdır. Bu alanda ilk olarak Gülden Sarıyıldız'ın 2008'de neşrettiği "Osmanlı Bürokrasisinde Fotoğraflı Belge Kullanımı ve Parmak İzi Uygulaması" adlı makalesini ele alabiliriz. Mezkûr makale, Osmanlı'da fotoğrafın ve parmak izinin kimliklerde ve evraklarda kullanımına odaklanırken bir kısmında da bu uygulamaların kriminalistik yönüne de değinmektedir. Bu çalışmadan daha sonra Sedat Bingöl'ün kaleme aldığı "Osmanlı Devleti'nde Adli Olaylarda Kriminalistik Tekniklerinin Uygulanması ve Kriminalistik Biliminin Doğuşu", "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler" ve "Kriminalistiğe Dair İlk Yayın ya da (Antropometri) Mesâha-i Ebdân'a Dair Bir Risale" adlı makalelerde suçluların tespitinde kullanılan kriminalistik yöntemlerin doğuşuna dair uygulamalı örneklere yer verilmiştir. Bu alanda en güncel çalışmalardan birisi ise 2015 yılında Pınar Azap tarafından kaleme alınmıştır. Pınar Azap, *Osmanlı Emniyet Teşkilatında Yeni Bir İnceleme Metodu Olarak Daktiloskopi Eğitimi ve Tatbiki* adlı yüksek lisans tezinde; parmak izi eğitimi, parmak izinin suçlu tespitinde kullanımı ve uygulamada sırasında yaşanan sorunlara odaklanmıştır.³²

ve Şeyhler: Kummerau Olayı (1880) ve Bilirkişilik Meselesi", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza* (Der. Noemi Levy, Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.96-115.

³¹ Rüya Kılıç, *Deliler ve Doktorları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015; Fatih Artvinli, "Osmanlı Devleti'nde Adli Psikiyatri: Dr. Luigi Mongeri'nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği", *Kebikeç*, sayı: 47, 2019, s.233-268.

³² Gülden Sarıyıldız, "Osmanlı Bürokrasisinde Fotoğraflı Belge Kullanımı ve Parmak İzi Uygulaması", *Tarih Dergisi*, sayı: 47, 2008, s.183-208; Sedat Bingöl, "Osmanlı Devleti'nde Adli Olaylarda Kriminalistik Tekniklerin Uygulanması ve Kriminalistik Biliminin Doğuşu", *XVI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2010, s.1155-1170; Sedat Bingöl, "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler", *Belleten*, cilt: LXXV, sayı: 274, 2011, s.845-880; Sedat Bingöl, "Kriminalistiğe Dair İlk Yayın ya da (Antropometri) Mesâha-i Ebdân'a Dair Bir Risale", *Musa Çadircı'ya Armağan Yazıları* (Haz. Selda Kılıç, Bekir Koç, Tülay Ercoşkun), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara,

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu tez, adli tıbbın doğuşu ve gelişiminde önemli bir aralık olan 1839-1926 tarihleri arasında sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda diğer çalışmalardan farklı olarak; modernleşme ekseninde adli tıbbın nasıl ortaya çıktığı, Osmanlı’da adli tıp eğitiminin nasıl yapıldığı, adli tıp pratiklerinin nasıl uygulandığı toplum-devlet ve tıp arasındaki ilişki bağlamında ele alınmaya çalışılmıştır. Bununla beraber adli tıbbın gelişmesinde önemli rol oynayan tıbb-ı cedid ve hukuk alanında ceza kanunlarıyla beraber ortaya çıkan Nizamiye Mahkemelerinin rolü ve önemi incelenmiştir. Adli tıp teknolojisi ve eğitiminin yanı sıra bu uygulamaların mahkemelerde geçerliliğinin sağlanmasında rol oynayan tıbbi bilirkişiliğin bir uzmanlık alanı olarak diğer alanlardan sıyrılarak adli olaylarda başvuru merci haline gelmesi, bu süreçte tabipler ve hukukçuların aralarında yaşadıkları sorunlar tezin ana noktaları olurken aynı zamanda halkın adli tıp ve bilirkişilere karşı tutum ve bakış açılarındaki değişim ve dönüşüm de ele alınacaktır. Bu bağlamda adli tıp uygulamalarının merkez ve periferi de nasıl gerçekleştiği, ne gibi sorunlar yaşandığı örneklerle ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca adli tıpla bağlantılı olarak Osmanlı Devlet’inde kriminoloji biliminin oluşu ve kriminalistik uygulamaları (fotoğraf, antropometri, daktiloskopi ve balistik)’nin gelişimi ve uygulamaları biyo-iktidar çerçevesinde ele alınacaktır. Tezin amaçlarından birisi de adli tıp tarihi ve adli tıp pratiklerini kompozit etmektir. Bu alanda ilk defa adli tıp tarihi, adli psikiyatri, adli bilimler ve tıbbi bilirkişilik kapsamlı olarak ele alınacaktır. Böylelikle Osmanlı modernleşmesini önemli bir unsur olan adli tıp, adli psikiyatri ve adli bilimler alanındaki literatüre katkıda bulunarak ileride bu alanda araştırma yapacak kişilere yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Tez’in amaçları ve problemiği belirlenmesiyle birlikte kuramsal çerçeve hazırlanmıştır. Bu bağlamda toplumsal tıp tarihi paradigmasıyla ilk olarak *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*’nden konuyla ilgili arşiv belgeleri taranmış ve elde edilen belgeler nitel araştırma yöntemlerinden vaka ve metin analiziyle incelenmiştir. Ayrıca konuyla bağlantılı olarak çalıştığımız dönem aralığında Tıbbiye’de eğitim görmüş kişilerin hatıraları, adli tıp eğitimi ve uygulamalarda gerçekleşen sorunlarla ilgili bilgiye

2012, s.71-80; Pınar Azap, *Osmanlı Emniyet Teşkilatında Yeni Bir İnceleme Metodu Olarak Daktiloskopi Eğitimi ve Tatbiki*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.

ulaşmamızda önemli bir rol üstlenmiştir. Arşiv belgeleri ve hatıraların yanı sıra dönemsel süreli yayımlar; adli tıp, adli psikiyatri, adli bilimler ve adli tıbbi bilirkişilik'in dönemsel gelişimi ve uygulamaya yansımaları gözlemlememize yardımcı olmuştur. Bu süreli yayımların başlıcaları; *Polis Mecmuası*³³, *Şişli Müessesesinde Emraz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleri*³⁴, *İstanbul Seririyatı*³⁵ ve *Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası*'dır. Ayrıca *Vezaif-i Adliye-i Etibba*³⁶, *Muhtasar Emraz-ı Akliye*³⁷, *Yarının Hakimlerine Tababet-i Adliye ve Ruhiye Dersleri*³⁸, *Makalat-ı Tıbbiye ve Tababet-i Ruhiye*³⁹ gibi eserler bize

³³ 1913 yılında ilk sayısını çıkaran mecmua, polis kurumunun mesleki üyeleri için çıkardığı mecmuadır. İlk sayısından itibaren kapağında bulunan şu yazı mecmuanın neşredilme amacını da açıklamaktadır: “*Polisin tenvir-i fikrine ve mesleğin terakkisine hadim olmak*”. Mecmuada Polis teşkilatının gelişimi, başarıları, Avrupa’da gerçekleşen kriminoloji tekniklerinin aktarımı gibi pek çok konu da görev üstlenmiştir. Mecmuu uzun süre Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından neşredilmiştir 1924’te İçişleri bakanlığına dahil olmuş ve 1930’da Ankara Emniyet Müdürlüğü neşretmeye başlamıştır. Bugün yayımlanan *Polis Dergisi* bu mecmuanın devamıdır. Yeşilyurt, *Polis Mecmuası (1913-1928)’nda Polis ve Cinayet*, s.5-6. Ayrıca Polis Mecmuası ve Polislikle ilgili bilginin dolaşımıyla ilgili bkz: Noemi Levy-Aksu, “Polislikle İlgili Bilgilerin Dolaşım Tarzları: Osmanlı Polisi için Fransız Modeli mi?”, *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar* (Ed. Noemi Levy-Aksu, Nadir Özbek, Alexander Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 146-170.

³⁴ 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı'nın kontrolüne geçen Fransız La Paix hastanesinin başına Mazhar Osman [Uzman] geçirilmişti. Mazhar Osman [Uzman] bu sırada asistanlar için eğitim toplantıları ve tıp mensubu olmayanları bilgilendirmek için müsamereler düzenlemiştir. Bu müsamerelerde gösterilen vakalar ve sunulan konferanslar 1916-1918 arasında 11 sayı olarak “*Şişli Müessesesinde Emraz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleri*” adı altında neşredilmiştir. Bu yayını aynı zamanda ilk nöropsikiyatri dergisidir. Mondros Mütarekesi (1918)’nden sonra hastane tekrar Fransızların eline geçmiş ve dergi hayatını bu tarihte sonlandırmıştır. Şahap Erkoç, “İlk Türkçe Nöropsikiyatri Dergisi, Şişli Müesseselerinde Emrâz-ı Akliye ve Asabiye Müsâmereleri”, *Nöropsikiyatri Arşivi*, cilt: 46, sayı: 2, 2009, 37-38

³⁵ *Şişli Müessesesinde Emraz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleri* nin yayın hayatı sonlandıktan bir süre sonra 1919 yılında Mazhar Osman [Uzman] *İstanbul Seririyatı* adı altında nöropsikiyatri konular ağırlıklı olmak üzere yayımlar yapmıştır. Erkoç, “İlk Türkçe Nöropsikiyatri Dergisi, Şişli Müesseselerinde Emrâz-ı Akliye ve Asabiye Müsâmereleri”, s.38.

³⁶ *Vezaif-i Adliye-i Etibba*, bir hukukçu gözüyle adli tıp ve hukuk arasındaki ilişkiyi gösteren ilk eserler arasındadır. Eserinin büyük bir bölümü dünya’da adli tıbbin tarihine ayrılırken, adli tıbbin teori de nasıl olması gerektiğine de değinmiştir. Kemalpaşazade Said, *Vezaif-i Adliye-i Etibba*, Alem Matbaası, İstanbul, 1306.

³⁷ Toptaşı Bimarhanesi Başhekimi olarak atanan Dr. Avni Mahmud tarafından akliye ve asabiye alanında adli tabiblerin nasıl rapor hazırlayacaklarını teorik bağlamda ele almıştır. Ayrıca mezkûr kitap ilk Türkçe psikiyatri kitapları arasında yer almaktadır. Avni Mahmud, *Muhtasar Emraz-ı Akliye*, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul, 1326/1910.

³⁸ Akliye ve Asabiye Hocası, Adli Tıp Müessesesi Müşahedehane Müdürü Dr. Mustafa Hayrullah [Diker] 1928 yılında hukuk talebeleri için kaleme aldığı eserin amacını şöyle açıklıyor: “*Efendilerim size bu müsabehelerimizde hastalarınızı nasıl müşahede ve tedkik edeceğinize; zihinleride ve ruhlarındaki aykırılıkların birer alameti mahiyetinde olan suçlarının esbab ve saikini nasıl keşf ve taharri edeceksiniz, size bu nokta-i nazardan bir mertebe irşadatda bulunacak, psikolociya-yı cinai denen ve mevzu-i suçluların halet-i ruhiyelerini tedkikatdan baret mevzu üzerinde size acizane ve naçizane delalette bulunacağım*” Mustafa Hayrullah [Diker], *Yarının Hakimlerine Tabebet-i Adliye ve Ruhiye Dersleri*, Cihan Matbaası, İstanbul, 1928.

³⁹ Hayrullah Efendi, *Makalat-ı Tıbbiye*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1843. Ayrıca Mazhar Osman [Uzman] tarafından 1909’da baskısı gerçekleştirilen *Tababet-i Ruhiye* adlı eser, ilk Türkçe psikiyatri eserlerinin arasında yer almaktadır. Kendisi bu kitabı çok daha önce kaleme almış fakat neşredememiştir. Bunun sebebinin ise şöyle açıklamıştır: “*Tababet-i Ruhiyenin birinci tabı Meşrutiyetin ilk senesinde çıkmıştı vakıa*

teori ile uygulamanın arasında nasıl farklar olduğunu anlamamızda yol göstermiştir. Son olarak ise ilgili literatür tez/antitez/sentez bağlamında incelenmiş ve elde edilen sonuçlar tartışma ve sonuç başlıkları altında ele alınmıştır.

1. BÖLÜM: MODERNLEŞME, DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

1.1. ISLAHAT LAYİHALARINDAN TANZİMATA BATILILAŞMA

Osmanlı Devleti'nde var olan sistemin artık işlemeyişi ve değişimin gerekli olduğu düşüncesi, XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle başlamıştır. Bürokrasinin kusursuz, halkın müreffeh, daire-i adliyenin ve nizam-ı alemin düzgün bir şekilde işlediği bu dönemden bir ayrılma, farklılaşma ve bozulma özellikle dönemin layiha⁴⁰ yazarları tarafından gözlemlenmiştir. Devlet düzenindeki bozulmayı fark eden ilim ve devlet adamları öğüt ve nasihat tarzında kaleme aldıkları eserler ile içinde bulunulan durumu ikaz etme ihtiyacı duymuşlar ve bu amaçla birçok eser kaleme almışlardır.⁴¹

XVII. yüzyılda Koçi Bey'in IV. Murat (1623-1640)'a hitaben kaleme aldığı 1630 tarihli risalesinde devletin çeşitli kurumlarındaki aksaklıklara değinirken aynı zamanda adalet sistemindeki bozulmaları da şikâyet ederek, aksaklıkların düzeltilmesi için kanun-ı kadim'e dönülmesini önermekteydi. Bu sürece müteakiben XVIII. yüzyılın ilk yarısında Defterdar Sarı Mehmet Paşa, III. Ahmet (1703-1730)'e hitaben kaleme aldığı layihada, bozulmanın temel nedeninin disiplinsizlik olduğunu savunurken, o da çözüm olarak kanun-ı kadim'e yani eski kanunlara dönülmesi gerektiği konusunda önerilerde

eser daha evvel yazılmış, fakat basılması münasib zamana bırakılmıştı. İnkılabdan evvel cinnete dair eser yazmak yasaktı. İkinci Hamid cinnet, mecnun, kapatmak tabirlerinden mahlûl kardeşini hatırladığı, daha doğrusu hatırladığı zannettiği için şiddetle menetmişti. Tabii böyle bir sırda cinnete dair eser yazmağa kimse cesaret edemizdi, yazan da bastıramazdı.” Mazhar Osman [Uzman], *Tababet-i Ruhiye*, s.3.

⁴⁰ Konuyla ilgili düşüncelerini resmi makamlara vermek üzere kaleme alınan belge türü. Mübahat S. Kütükoğlu, “Layiha” *TDVİA*, cilt: XXVII, 2003, s.116

⁴¹ Örneğin; Hasan Kâfi el-Akhisâri-*Usûlü'l-Hikem fi Nizami'l-Âlem* (1596), Mustafa Âli-Nushatü's-Selâtin (1581), Veysi-Hâbnâme (1608), *Kitâb-ı Müstetâb* (Yazarı bilinmiyor) (1618-1622), Hüseyin Hezarfen, *Telhisü'l-Beyân fi Kavânîn-i Âli Osmân* (1675), Mezkûr eserlerin yorumlanması ve daha fazlası için bkz. Mehmet Öz, *Osmanlı'da “Çözülme” ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997; Mehmet Öz, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, cilt: 12, sayı: 1, 1999, s. 29-30.

bulunmaktadır. Bu ve bunun gibi risaleler Osmanlı Devleti'nin sosyal ve siyasi yapısındaki bozulmaların sebeplerini ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkarması ve bu sorunları hükümdara birinci elden bildirmesi sebebiyle, layihaların önemini daha da arttırmaktadır. Ayrıca ıslahat layihası literatürü ileride Nizam-ı Cedid layihalarının da temelini atacaktır.⁴²

Osmanlı Devleti'nde Batı'ya kapıların açılması ilk olarak Lale Devri (1718-1730) ile gerçekleşmiştir. Başta askeri olmak üzere pek çok alanda yenilikler yapılmasına nazaran mezkûr batılılaşma hareketi Patrona Halil İsyanı (1730) neticesinde sonlanmıştır. Buna müteakiben I. Mahmud (1730-1754), III. Mustafa (1757-1774) ve I. Abdülhamid (1774-1789) başta askeri alanda olmak üzere reformlar yapmaya çalışmışlardır.⁴³

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Fransız İhtilali'nin gerçekleştiği sene tahta geçen III. Selim (1789-1807), askeri alan başta olmak üzere, ilk defa çok yönlü yapısal bir ıslahat hareketi başlatmıştır. III. Selim'in çıkardığı pek çok fermanın da anlaşılacağı üzere, devletin tagayyüre uğramasının temel nedenini kanunların uygulanmayışı olduğu anlaşılmaktadır. İlk olarak batı tarzında yetişmiş bir ordu kurmak üzere çalışmalara başlanmıştır. Hazırlanan nizamnamelere göre yeniçeri askerlerine alternatif olarak Nizam-ı Cedid ordusu kurulacaktı. Bu yeni ordunun masrafları karşılamak için de İrad-ı Cedid adında bir hazine kurmaya karar verilmişti.⁴⁴

Nizam-ı Cedid reformları, askeri alanda yeni savaş tekniği ve teknoloji için gerekli olacak müesseseleri de kurmayı amaçlıyordu ve bu bağlamda yeni mühendishaneler açılmış⁴⁵, Avrupa'dan uzmanlar getirilmiş, donanma ıslah edilmişti. Lale Devri (1718-1730) itibariyle başlayan batılılaşma akımı, III. Selim dönemiyle birlikte kısa vadeli de olsa sonuçlarını vermeye başlamıştı. Lakin, bu reform hareketi tam olarak gerçekleşmeden ulema ve yeniçerilerin tepkileri, Kabakçı Mustafa İsyanı (1807-1808)'ni beraberinde

⁴² Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s.40. Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki; layiha yazarları başlangıçta bu tagayyür döneminin çözümünü kanun-ı kadime dönmekte arasalar da daha sonra ele alınan layihalar Batı odaklı yeni ıslahatların yapılması yönünde çözümler sunmuşlardır.

⁴³ Bkz. Abdülkadir Özcan, "Lâle Devri", *TDVİA*, 27, 2003, s.81-84; Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.40.

⁴⁴ Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.41; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1942, s.112; Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: V, Güven Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 2757.

⁴⁵ Nizam-ı Cedid döneminde Mühendishane-i Bahr-i Hümayun (1775) ıslah edilmiş, ayrıca Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn (1795) kurulmuştur. Kemal Beydilli, "Mühendishane-i Berrî-i Hümayun", *TDVİA*, cilt: 31, s.516.

getirdi ve Nizam-ı Cedid reformlarının öncüsü olan III. Selim tahttan indirilerek reform hareketinin önüne bir ket daha vurulmuştur.⁴⁶

III. Selim'in reform hareketini sonlandıran bu hadiseler sonrasında 1808'de tahta geçen II. Mahmud (1808-1839), öncelikle ayanların baskısıyla imzaladığı Sened-i İttifak (1808)'i feshetmek için ayanları ortadan kaldırdı. Buna müteakiben batılılaşma hareketlerinin önünde daimî bir engel olan Yeniçeri Ocağı'nı lağvederek (1826) Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adında yeni ve modern bir ordu kurmuş, Prusya ve Mısır'dan subaylar getirerek yeni ordunun yapılanmasını sağlamıştır. Bunların yanı sıra bilhassa tıp alanında, Batı tarzı okulların açılmasına öncülük etmiş ve kamu hukuku alanında da önemli düzenlemeler yapmıştır.⁴⁷

Tanzimat'ın kurucu babası olarak tanımlayabileceğimiz II. Mahmud, Tanzimat ilan edilemeden hayatını kaybetmiştir. II. Mahmud'dan sonra batılı tarzda yetişmiş olan büyük oğlu Sultan Abdülmecid (1839-1861) tahta geçmiştir. Sultan Abdülmecid tahta geçtikten kısa bir süre sonra Hariciye Nâzırlığı mevkiine getirilen Mustafa Reşit Paşa (1800-1858), daha önce Paris ve Londra elçiliklerini görevini yürütürken edindiği tecrübeler neticesinde devletin dahili ve harici itibarını korumak için dönemin şartlarına uygun olarak padişah adına bir Hatt-ı Hümayun kaleme almıştı.⁴⁸ Bu Hatt-ı Hümayun devlet idaresinde kökten değişiklikler gerçekleştirecek bir düzeydeydi. Mustafa Reşit Paşa hazırladığı bu beyannameyi 3 Kasım 1839'da Gülhane meydanında, ulema, vükela, yabancı devletlerin elçileri, Rum ve Ermeni patrikleri, lonca ve esnaf temsilcileri ve büyük bir halk topluluğu karşısında okudu. Buna müteakiben bu Hatt-ı Hümayun'a ve hükümlerine sadık kalınacağına dair törenler eşliğinde gerçekleştirilen yeminlerle Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Devri olarak adlandırdığımız dönem başlamıştır.⁴⁹

⁴⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.96; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.2676-2677.

⁴⁷ Kemal Beydilli, "Mahmud II", *TDVİA*, cilt: 27, 2003, s.353-355.

⁴⁸ Halil İncalcık, Tanzimat'ın ilan edilme amacını şöyle özetliyor: "*Tanzimat, geçen felâketli asırların bıraktığı ve son buhranların pek ziyade sarstığı bu çürük yapıya muntazam bir devlet kadrosu vermek, Osmanlı Saltanatını modern esaslara dayanan bir Avrupa devleti yapmak iddiasında idi. Bir bakıma Tanzimat'ı, temek müesseseleri bozulmuş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yepyeni bir medeniyetle yükselen ve taarruza geçen bir Avrupa'nın ezici üstünlüğü karşısında yeniden teşkilatlanma teşebbüsünün kat'î safhası olarak telâkki etmek mümkündür.*" Halil İncalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayınları, İstanbul, 1992, s.2.

⁴⁹ Halil İncalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-i Hümayûnu", *Belleten*, cilt: XXVIII, sayı: 112, 1964, s.611; Enver Ziya Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi", *Belleten*, cilt: XXVIII, sayı: 112, 1964, s.581.

Gülhane Hatt-ı Hümayununda yer alan ve bilhassa adlî tıp ve bilirkişilik kurumunun gelişiminde kritik bir rol oynayan “tebaanın can, mal ve namus güvenliği” maddesini, Tanzimat’la birlikte gelişen üç alan çerçevesinde inceleyebiliriz; Adliye, Tıbbiye ve Zaptiye’deki dönüşümler.

1.2. HUKUKİ DÖNÜŞÜM

Gülhane’de Tanzimat Fermanı’nın okunmasıyla beraber pek çok alanda hızlı bir şekilde yenileşme hareketi başlamıştı. Bu alanların başında ise şüphesiz ki hukuk gelmekteydi. Tanzimat Fermanı’nda hukukun üstünlüğünün sona erdiği ve gerilemenin başlıca sebeplerinden birisinin bu olduğu belirtilmişti. Kanun üstünlüğünün tekrar öne çıkartılması gerektiği şu cümlelerle vurgulanmıştır:

“... Bundan böyle Devlet-i Aliyye ve Memâlik-i Mahrûsemizin hüsn-i idaresi zımnında ba’zı kavanin-i cedide vaz’ ve te’sisi lâzım ve mühim görüldüğü üzere (...), işbu kavânin-i muktaziyenin mevâdd-ı esasiyyesi dahi emniyyet-i can ve mahfûziyyet-i ırz u namus u mal ta’yin-i vergi ve asakir-i mukteziyyenin suret-i celb ve müddet-i istihdamı kazıyyelerinden ibaret olub...”⁵⁰

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşılacağı üzere artık can, mal ırz ve namus güvenliğinin sağlanması ve ülke yönetimini düzenlemek için yeni kanunların yapılması gerekiyordu. Bu bakımdan Tanzimat Fermanı, bilhassa hukuk alanındaki ıslâhat hareketleri çerçevesinde bir dönüm noktası olmuştur.

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Fermanı ilan edilene kadar hukuk sistemi, şer’i ve örfî hukuktan oluşmaktaydı. Şer’i hukuk; Kur’an, Sünnet, İcma-i Ümmet ve Kıyas-ı Fukaha’yı temel alarak oluşan, fıkıh kitaplarında yer alan, müçtehitlerin yorumladığı ve devletin müdahalesinin söz konusu olmadığı hukuka deniliyordu. Örfî hukuk ise, şer’i hukuk’un eksik kaldığı alanlarda, yine şer’i kuralların bağlamından kopmamak şartıyla padişah tarafından fermanlar yoluyla oluşturulan hukuka verilen addır. Tanzimat Fermanı ilan edilinceye kadar şer’i ve örfî hukukun oluşturduğu adlî yapı, batılı devletlerin de

⁵⁰ Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, s.177.

tepkisi çekmiştir. Çünkü bilhassa gayrimüslimler için mezkûr adlî yapı oldukça belirsizdi. Hem batılı devletlerin baskısı hem de bozulan devlet yönetiminin yeniden tesisi için yeni ve kapsayıcı yasaların yürürlüğe girmesine karar verilmişti.⁵¹

Tanzimat'ın ilanı ile başlayan kanunlaştırma döneminde neredeyse her alanda hukuki reform girişimleri gerçekleştirilmiştir; Anayasa Hukuku, Ceza Hukuku, İdare Hukuku, Toprak Hukuku, Vatandaşlık Hukuku, Medeni Hukuk ve Ticaret Hukuku.⁵²

Yukarıda bahsedildiği gibi pek çok alanda kanunlaştırma hareketine girilmişse de bilhassa adlî tıp ve bilirkişilik bağlamında konumuzu ilgilendiren kodifikasyon uygulamaları ceza hukuku alanında gerçekleşmiştir.

1.2.1. Ceza Kanunları

Osmanlı ceza hukukunun temelleri; İslam ceza hukuku ve II. Mehmed (1451-1481), I. Selim (1512-1520), I. Süleyman (1520-1566) ve IV. Mehmed (1648-1687) döneminde çıkartılan kanunnamelerde yer alan ceza hükümlerinden meydana gelmektedir. Tanzimat'a kadar süre gelen Osmanlı ceza hukukunda kanunsuz suç ve ceza olmaz prensibinin uygulanamadığı görülmüştür. Bilhassa XVII. yüzyıldan itibaren başlayan yolsuzluk, rüşvet, sürgün cezaları, müsadere sistemi gibi keyfi işlemlerden dolayı Osmanlı Devleti'nin yönetici kadrosunda ve reayada devlete karşı olan güven oldukça sarsılmıştı. Bu bağlamda kanunlaştırma dönemi olarak adlandırdığımız Tanzimat sonrası hukuki hareketlenmenin ilk adımlarını Tanzimat'ın hazırlayıcısı olan II. Mahmud (1808-1839) döneminde gerçekleştirilmiştir. Kanunsuz suç ve ceza olmaz prensibi gereği 1838'de memurlar ve ulema için çıkarılan “*Tarih-i İlmiyeye Dair Ceza Kanunnamesi*” ve “*Memurine Mahsus Ceza Kanunu*” ile birlikte keyfi cezaların kaldırılmasına yönelik ilk adımları görmekteyiz.⁵³ Tabii ki bahsettiğimiz bu iki ceza kanunu sadece iki kesimi

⁵¹ Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987, s.5; Demirel, *Adliye Nezareti*, s.1; İbrahim Durhan, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilâtındaki Gelişmeler”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: XII, sayı: 3-4, 2008, s. 59-60.

⁵² Metne göre sırasıyla; Kanun-i Esasi (1876), Ceza Kanunname-i Hümayunu (1840), Kanun-i Cedid (1851), Ceza Kanunname-i Hümayunu (1858), Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu (1879), Arazi Kanunnamesi (1858), Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi (1869), Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (1868-1876), Kanunname-i Ticaret (1850).

⁵³ Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, s. 96; Sedat Bingöl, *Tanzimat Devrinde Osmanlı’da Yargı Reformu (Nizâmiye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876)*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi

ilgilendiriyordu; Ulema ve Memurlar. II. Mahmud toplumda herkesi kapsayacak genel bir ceza kanununu ilan edemeden vefat edince, Tanzimat Fermanı'nın ilanına müteakip olarak müsadere usulünün kalkacağı, suçlular hakkında şer'i hüküm verilmedikçe kimsenin açık veya gizli öldürtülemeyeceği, ceza davalarının açık ve etraflıca görüleceği, suç işleyen herkesin unvanı fark etmeksizin tek bir kanuna bağlı olarak cezalandırılacağı bir kanun için hazırlık çalışmaları başlamıştı. Bu bağlamda Tanzimat'ın ilanından altı ay sonra 3 Mayıs 1840 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu yürürlüğe girmiştir.⁵⁴

3 Mayıs 1840 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu, bir mukaddime, on üç fasıl ve bir hatimeden meydana gelmiştir. Mezkûr kanunname bugün tasvir edebileceğimiz ceza kanunu kalıbına pek yaklaşmasa da modern anlamda ilk ceza kanunu olma özelliği taşımaktadır.⁵⁵

1840 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu, halkın can, mal, ırz ve namus güvenliğinin cezai müeyyidelerle güvence altına alınması talebinin bir sonucudur da diyebiliriz. Bu kanunun ilk maddesi şöyledir;

*“Padişah hazretleri hiçbir suçluyu, suçunun kanun önünde tespit edilip karara bağlanmadan ne açık ne gizli ve ne de zehir ne de başka bir öldürme şekli ile hayatına son vermemeyi taahhüt etmiş bulunduğundan, imparatorluğun hiçbir görevlisine veya diğer hiçbir kimseye, bir şahsın hayatına son vermeye müsaade edilmemiştir.”*⁵⁶

Yayınları, Eskişehir, 2004, s. 36-37. Ayrıca memur ve ulema için çıkarılan kanunlar için bkz. Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, s.295-302.

⁵⁴ Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, s.97; Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, s.301.

⁵⁵ Durhan, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilâtındaki Gelişmeler”, s.60; M. Akif Aydın, “Osmanlı Ceza Hukuku”, *TDVİA*, cilt: 7, 1993, s. 481; Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.24; Bingöl, *Tanzimat Devrinde Osmanlı’da Yargı Reformu (Nizâmiye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876)*, s.37. Ayrıca Kanunnamenin transkripsiyon metni için bkz. Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.126-139.

⁵⁶ *Bilâ istisna Tebaa-i Devlet-i Aliyyeden olanların metbuû şer’isi olan padişahına ihanet ve Devlet-i Aliyye aleyhine ikaz-ı fitneye cesaret ve kat-i nefse cüret misüllü bir hareket-i sarihası vuku bulup da şer’an ve kanunen ve alnene ve tahkikat-ı lazime ve tetkikat-ı mukteziye ile kiraren ve iraren davası görülerek bilâ garaz cünhası badessübut hüküm tereddüp etmeksizin hafî ve celî ve katilen ve tesmîmen ve gerek her türlü suer-i mümkün ile hiç kimsenin canına kast olunmamasına taraf-ı eşref-i hazreti şahaneden ahd ü misak buyurulmuş olduğundan...* Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.127; Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2010, s.228.

Mezkûr ceza kanunu aynı zamanda, Osmanlı devletinin tüm vatandaşlarını kanun kapsamına dahil eden ilk ceza kanunuydu. Bilhassa buna bağlı olarak tüm vatandaşların kanun önünde eşit sayılacağı, kanunun 1. faslının 1. maddesinde “Dağdaki bir çoban ile bir vezirin kanun önünde eşit tutulacağı” ifadesiyle belirtilmiştir. Bununla birlikte Gayrimüslimlere, Müslümanlara kıyasla verilecek cezanın yarısının verilmesi uygulaması da kaldırılmıştır.⁵⁷

Ayrıca kanunun mukaddimesine bakıldığı zaman; Tanzimat Fermanı'nın temel maddelerinden birisi olan tebaanın can, mal, ırz ve namusun korunması hakkının sağlandığı, kanun ve şeriat önünde herkesin eşit olduğu ve kişilerin haklarını korumak için dava açma yetkilerinin olduğu, bu hakka karşı olan kim olursa olsun cezalandırılacağı bildirilerek, kanunun bu sebeplerden dolayı çıkartıldığı da vurgulanmaktadır.⁵⁸

1840 ceza kanunu'nda suçlar; devlete ihanet, devlet aleyhine fitne, katl, idam, mal ve emlâk güvenliği, rüşvet, hakaret, darp, emval-i devletin ziyanına sebebiyet, hükümet memurlarına muhalefet, teşrih-i silah ve cerh, hükümete âdem-i riayet konularında suç ve cezaların tayin edildiği görülmektedir. Suçlar için belirlenen cezalar sabit olarak belirlenmiştir, yani hakimlerin kendilerinin belirlemesine bırakılmamıştır.⁵⁹

Mezkûr kanunun cezai müeyyideleri ise kürek cezası hariç, İslam hukuku'ndan gelmektedir. Bunlar; kısas-ı şer'i, siyaseten katl, kürek, hapis, nef'i ve tağrip, takdir ve tevbih, rütbelerin tenzili ve memuriyetten azildir. Aynı şekilde buradan yorumla kanun maddelerinin ve cezalarının şer'i ve örfi cezaların bir araya getirilerek oluşturulduğu sonucuna da varabiliriz.

⁵⁷ “... faraza vüzeradan birisi tarafından bir çobanın bile canına kast vukuunda ol vezirin dahi şer-i icra oluna.” Demirel, *Adliye Nezareti*, s.6; Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.98.

⁵⁸ “... elli beş senesi şa'ban-ı şerifinin yirmi altıncı günü Gülhane'de kıraat olunan hatt-ı hümayûn-ı ma'delet-makrun-ı hazret-i şâhâne mucibince kâffe-i teb'a-i Devlet-i Aliyye bilâ istisnâ emniyettet-i can ve mâl ve mahfuziyet-i ırz ve namus hukuk-ı mefruzasına ezser'-î nev nâil olmuş ve ber mukteza-yı hürriyettet-i şer'iyye huzur-ı şer' ve kanunda ve mevadd-ı hukukiyye'de herkesin yeksan ve seyyân olması umûr-ı tabîyyeden bulunmuş olmağla ba'dezin herkes kendü hukukunu bilün andan vaz geçmemek ve diğer birisi kendü hukukuna tasallur edecek olur ise anın def'ini da'vaya muktedir olmak ve kavanin-i müesseseye muhalif hareket edenler her kim ve kangı rütbede olur ise olsun haklarında mücazat-ı mukarrere icra olunmak üzere bâ-irade-i seniyye tertib olunan ceza kanunnamesidir.” Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, s.302.

⁵⁹ Said Nuri Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s.55; Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.99.

Adli tıp ve bilirkişilik bakımından 1840 tarihli ceza kanunnamesi önemli bir rol oynamaktadır. Bu kanunda; adam öldürme, yaralama, darp, ırz ve namusa saldırılar gibi suçlarda, suçun niteliğinin belirlenmesi için hekimlere danışılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca kanuna ek olarak uygulama sırasında çıkarılan kararnamelerle (İstanbul’da) kaza, yaralama veyahut sebebi belirsiz ölümlerde şer memurları tarafından olay yeri keşfi yapılırken yanlarında uzman bir hekimin olması gerektiği kabul olunmuştur.⁶⁰

Nitekim 1840 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu yaklaşık 11 yıl yürürlükte kalmış, buna müteakiben şekil ve muhteva açısından eksikliklerini gidermek amacıyla 1851 yılında Kanun-i Cedid hazırlanarak, 1840 tarihli ceza kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

14 Temmuz 1851 tarihinde yürürlüğe giren Kanun-ı Cedid, bir mukaddime, üç fasıl ve kırk üç maddeden oluşmaktadır.⁶¹ Bu yeni kanunun oluşturulma amaçlarından birisi 1840 Ceza Kanunname-i Hümayununda bulunan eksikliklerin tamamlanmasıydı, diğerleri ise mukaddimesinde de belirtildiği üzere:

*“İlk kanunda bazı suçların cezalarının bulunmadığı, mevcut bazı cezaların infazının ise zor olduğu, önceki kanuna değişik zamanlardan yapılan ilavelerin ayrı ayrı yerlerde olması sebebiyle bunların birleştirilmesi lüzumu...”*⁶²

1851 tarihli Kanun-ı Cedid’inde 1840 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu’nun bazı maddeleri direkt alınsa da, daha kapsamlı olarak şer’i hükümlere yer verildiğinden dolayı evvelki kanunnameden ayrışmaktadır.⁶³ Kanun-ı Cedid’in birinci bölümünde; kişiye karşı işlenen suçlar, devlete karşı işlenen suçlar, teşrih-i silah, katlin çeşitleri, yaralama, memurin-i zabıtaya karşı olacak fiiller ve yol kesme suçları ele alınmaktadır. İkinci bölümünde; kız kaçırma, sarkıntılık yapan sarhoş ve kumarbazlara verilecek cezalar, darb, itale-i lisan konuları yer almıştır. Son bölümde ise kalpazanlık, sahtecilik, rüşvet, alışverişte noksanlık, sahtekarlık, cerime, vergiyi tediye ve müsadere konularında

⁶⁰ Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya’da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.10.

⁶¹ Kanunnamenin transkripsiyon metni için bkz. Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.140-158.

⁶² Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.19.

⁶³ Betül Kayar, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Hukuk Reformları*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2017, s.55.

hükümler bulunmaktadır. Ayrıca 1840 Ceza Kanunname-i Hümayununda yer almayan pranga ve değnek cezaları mezkûr kanunla dahil edilmiştir.⁶⁴

Bu kanunla birlikte, Müdde-i Umumilik (Savcılık) makamı henüz oluşmamasına nazaran kamu davası anlayışının oluşumunun ilk örneklerini görmekteyiz. 11. Madde'ye göre mirasçılardan kısası gerektiren durumlarda suçluyu affetseler bile bu devleti bağlamayacak, suçlu cezalandırılacaktır.⁶⁵

Yedi yıl boyunca yürürlükte kalan 1851 Kanun-ı Cedid'i her ne kadar 1840 Ceza Kanunname-i Hümayunu'un noksanlıklarını tamamlamak üzere çıkartılmış olsa da istenilen sonucu veremedi ve yeni bir ceza kanunnamesi hazırlanmak üzere Ahmed Cevdet Paşa'nın başkanlığında oluşan bir komisyon görevlendirildi. Bu komisyon tarafından hazırlanan yeni ceza kanunu 9 Ağustos 1858'de yürürlüğe girmiştir.⁶⁶

1810 tarihli Fransız ceza kanununun tercüme edilip bazı maddelerinin düzenlenmesiyle oluşturulan 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu, adli tıp ve bilirkişilik bağlamında oldukça önemlidir.⁶⁷ Ahmed Cevdet Paşa başkanlığında Meclis-i Tanzimat içinde meydana gelen bir komisyon eşliğinde hazırlanan bu kanunname, bazı düzenlemelerle 1926'da 765 sayılı Türk Ceza Kanunu kabul edilene kadar fiili olarak yürürlükte kalmıştır.⁶⁸

1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu bir mukaddime üç bâb ve 264 maddeden oluşmaktadır. Kanunun mukaddimesinde genel hükümler, suçların taksimi ve cezaların türleri belirtildikten sonra, birinci bölümde topluma karşı işlenen suçları ikinci bölümde

⁶⁴ Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s.56; Kayar, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Hukuk Reformları*, s.55.

⁶⁵ Müdde-i umumilik makamı ilk olarak 1870 tarihli Dersaadet ve Mülhakat-ı İdare-i Zabıta ve Mülkiyye ve Mehakim-i Nizâmiyetsine Dair Nizamname ile görülmeye başlasa da kurumsallaşması ve yetkilerinin tayini 1879 yılında yürürlüğe giren Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunu ile gerçekleşmiştir. Nevin Ünal Özkorkut, "Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 52, sayı: 4, 2003, s.150., "Mucib-i kısas olub sonradan bazı veresenin affı veyahut sulh ile diyete ve mala münkalib olan ve mucibi ibtida diyet bulunan madde-i katlin iktiza-yı şer'isi icra olunduktan sonra, Dersaadet'te ise bu makule şahsın katl derecesine göre bir senden beş seneye kadar küreğe ve taşrada ise bulunduğu mahallin şehr-i muazzamı neresi ise onda prangaya konularak süflî hizmetlerde kullanıla." Kayar, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Hukuk Reformları*, s.56.

⁶⁶ Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.100.

⁶⁷ Kanunnamenin transkripsiyon metni için bkz. Gökeçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.159-251.

⁶⁸ Aydın, "Osmanlı Ceza Hukuku", s.482., 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunun da 4 Haziran 1911 ve 11 Mayıs 1914 tarihlerinde değişiklikler yapılmıştır. Bilhassa 1911'de kanunun 70. maddesi 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu temel alınarak değiştirilmiştir. Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.102.

kişilere karşı işlenen suçlar, üçüncü bölümde ise kabahatlere dair hükümler yer almaktadır. Ayrıca kanuna göre devlete karşı işlenen suçları cezalandırma hakkı devlete aitken, şahıslara karşı işlenen suçlar ise topluma zarar verip, asayişi bozduğu için yine devlet tarafından cezalandırılacağı belirtilmiştir. Devlet adına cezalandırma işlemleri ise Savcıların açacağı kamu davaları (hukuk-u umumiye) sayesinde gerçekleşecektir. Böylelikle Osmanlı'da kamu davalarının açılması ve Savcılık kurumunun kurulmasının ilk nüvelerini 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu ile görmekteyiz.

Mezkûr kanunname adlî tıp ve bilirkişilik kurumunun gelişimi açısından önemli hükümler içermektedir. Kanunnamenin 176. maddesi:

“Maktûlün cesedini ihfâ veyahut hükûmete haber vermeksizin ve keşf olunmaksızın defneden kimse bir aydan bir seneye kadar hapsolunur, ve bir mecidiye altınından beş mecidiye altınuna kadar cezâ-yı nakdi alınır.”

Yani katledilen birisinin, devlete haber vermeden, adlî tabip tarafından muayene olunup ölüm sebebi anlaşılmadan defnedilmesi kanunen suç sayılmaya başlanmıştır. Aynı kanunun 41. maddesi ise şöyledir:

“Mücrimin bir cürmü hîn-i irtikabında cinnet halinde bulunduğu sabit olur ise mücazat-ı kanuniyeden mağfûv tutulur”

41. maddeye göre, suç işlediği sırada akıl sağlığı yerinde olmayan mecnun kişiler, cezaî sorumluluktan muaf tutulacakları belirtilmiştir. Bu da aslında adlî psikiyatrinin gelişiminde çok önemli bir adımdır.⁶⁹

Tanzimat ile başlayan kodifikasyon hareketi, gelişerek ilerleyen üç kapsamlı ceza kanunu ile gerçekleşmişti.⁷⁰ Fakat bu üç ceza kanununa karşılık bu kanunların nasıl uygulanacağını ve yargılama usullerini belirleyen kanun, 1808 tarihli Fransız Ceza

⁶⁹ Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.169,176; Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adlî Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.11.

⁷⁰ Kanunnamenin transkripsiyon metni için bkz. Ahmet Gökçen, “1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 4, sayı: 1-2, 1994, s.203-288.

Muhakemeleri Kanunu'nun tercümesi ve tanzimiyle 25 Haziran 1879'da Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye kanunu adı altında hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir.⁷¹

1808 tarihli Fransız Ceza Muhakemeleri Kanunu temel alınarak şer'i hükümlere bağlı kalma endişesi olmadan hazırlanan bu kanunda, bilhassa Nizamiye Mahkemeleri'nde görülen ceza davalarında hükümlerin nasıl uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Kanunun en önemli özelliklerinden birisi ise müdde-i umumilik (savcılık) müessesesinin görev ve yetkileri kapsamlı olarak düzenlenmiştir. Bu bağlamda müdde-i umumiler cinayet ve cünha derecesinde suç işleyenlere dava açmakla ve kamu hukukunu korumakla yükümlü oldukları belirtilmiştir.⁷²

Mezkûr kanun uygulama da diğer kanunlarda olduğu gibi bazı sıkıntılarla karşılaşmıştır. Bunların başında ise Osmanlı Devleti'nde ikamet eden yabancı ve gayrimüslim din adamlarının mezkûr kanuna karşı çıkmasından kaynaklanıyordu. Çünkü kanuna göre, suç işleyen bir yabancı, müdde-i umumi tarafından ikamet ettiği yerden göz altına alınabilecek, eğer savcının emrine karşı gelirse tutuklanıp, hapis ve para cezasına çarptırılabilirdi. Bu durum uygulamada olan kapitülasyonlarla çeliştiğinden dolayı büyükelçiler tarafından kabul edilmemiş ve kanun tanzim edilmek zorunda kalmıştır. Elli yıl süresince bazı değişikliklerle yürürlükte kalan 1879 Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunu, 1929 yılında yeni kanunun devreye girmesiyle yürürlükten kalkmıştır.⁷³

1.2.2. Yargı Örgütünde Dönüşüm

Tanzimat Fermanı ile başlayan kodifikasyon süreciyle beraber, bilhassa ceza alanında üç, yargılama usulü alanında bir adet kanunname çıkartılmıştır. Yeni kanunlar yürürlüğe girse de bir sorun vardı. O da bu kanunları uygulayacak mahkemelerin bulunmamasıdır.

⁷¹ Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.105.

⁷² Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.63., "Müdde-i Umumiler cünha ve cinayet derecesinde bulunan kaffe-i ceraimi taharri ve tecessüse ve mürtekini aleyhinde ikame-i davaya memurdurlar", Gökçen, "1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-ı Muvakkatı", s. 207; Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.106, Kayar, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Hukuk Reformları*, s.60. Ayrıca, 40. Madde: *Müddeiumumi (savcı) bir cünha veya cinayetin mahiyet ve ahvalinin temyizi bazı fen ve san'ata tevakkuf ettiği halde erbabından bir iki kişi bilirkişi tayin edilecekti.* 41. Madde: *Birinin katli ve idamı veya esbabı meçhul veya şüpheli olarak vefatı hakkında müdde-i umumi bir veyahut iki tabip ve cerrah istihsap edecek ve bunlar cenazenin bulunduğu hal ile esbabı mevdi hakkında bir takrir yapacaklardır.* Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.14; Gök-Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, s.3.

⁷³ Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.106-109.

Tanzimat ilan edilene kadar Osmanlı Devleti'nde üç tür mahkeme vardı. Bunlar; Şer'iyye, Konsolosluk ve Cemaat mahkemeleridir. Şer'iyye mahkemelerinde hem Müslümanlar arasındaki davalara hem de Osmanlı tebaası ile diğer devletlerin tebaalarına mensup olan kişiler arasındaki davalara bakılıyordu. Bu mahkemelerin başkanı ise ulema sınıfına mensup, aynı zamanda Tanzimat'a kadar bulunduğu bölgenin beledi ve idari işlerini yürüten kadılardı. Konsolosluk mahkemeleri ise, kapitülasyonlardan faydalanan yabancı devletlere mensup tebaanın kendi arasında çıkan sıkıntıları çözmek üzere görevlendirilmişti. Konsolosluk mahkemeleri ilk olarak I. Süleyman (1520-1566)'ın Fransa'ya verdiği imtiyazlar sonucu kurulmuş ve gelişmiştir. Son olarak Cemaat Mahkemeleri ise Osmanlı Devleti sınırlarında ikamet eden gayrimüslim tebaanın hangi din, mezhep ve cemaate mensupsa aralarında çıkan ihtilaflarını çözmek üzere kurulan mahkemelerdir. Tanzimat'tan önce bu üç mahkeme arasında şer'iyye mahkemeleri haricinde yargı organı olarak farklı kurumlar mevcuttu. Örneğin, en yüksek yargı organı olarak Divan-ı Hümâyün bulunmaktadır. Divan-ı Hümâyün aynı zamanda yüksek mahkeme görevini de üstlenmiştir. Bir diğer yargı unsuru ise askeri mahkemelerdir. Askeri mahkemeler; Yeniçeri Ağası Divanı ve Kaptan Paşa Divanı olarak ayrılmaktaydı. Hülâsa Tanzimat döneminden önce Osmanlı'da yargı mekanizması çok çeşitliydi ve bir bütünlük oluşturmuyordu.⁷⁴

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte Osmanlı sınırları içerisinde ikamet eden Müslim ve Gayrimüslim tebaanın eşitlik anlayışı içerisinde aynı hukuka tâbi tutulabilmesi için oluşturulan yeni kanunlar, yeni mahkemeleri de beraberinde getirdi.⁷⁵

1840'ta ilk ceza kanununun ilan edilmesiyle beraber, merkez ve periferide bir kısım davalara bakmak için yargılama yetkisine sahip meclisler kurulmaya başlamıştır. Bu bağlamda, sırasıyla Muhassıllık Meclisi, Memleket Meclisi ve Meclis-i Tahkikat bu görevi yürütmeye çalışmıştır. 1864'ten sonra ise tam bağımsızlığını kazanacak olan Nizamiye Mahkemeleri bu meclislerin yerini alacaktır. Bilhassa Meclis-i Tahkikatlarla

⁷⁴ Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, s.236-237; Demirel, *Adliye Nezareti*, s.2-3.

⁷⁵ Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi* s.115. Bingöl, mezkûr kanunların uygulanabilmesi için oluşturulacak olan yeni yargı mekanizmasını iki döneme ayırmıştır. 1840-1864 arası Nizamiye Mahkemeleri'nin temelini oluşturan, idareden bağımsız olarak değil de idari organların yeni kanunlara göre yargı yapmasını öngörüldüğü ilk dönem ve 1864 sonrası Tuna Vilayet Nizamnamesiyle resmi olarak kurulan Nizamiye Mahkemeleri ile başlayan ikinci dönem. Sedat Bingöl, *Hırsova Kazâ Deavi Meclisi Tutanakları (Nizâmiye Mahkemelerini Tutanaklarından Bir Örnek)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2002, s.7-8.

beraber artık tek yargıcın olduğu Şer'iyye Mahkemeleri sisteminden farklılaşma gösterilmiş ve artık yargılamaya başka üyelerin de katılması sağlanmıştır. Başta Dersaadet olmak üzere zamanla tüm ülkeye yayılan Meclis-i Tahkikatların başında Vali olmakla birlikte, üyeleri arasında Kadı ve Vali'nin seçtiği kişiler yer almaktaydı. Bu mahkemelerde verilen hükümler yerine getirilir, eğer ölüm cezası verilirse bu karar ilk olarak Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye ve daha sonra Padişah'ın onayına sunulurdu. Bu bağlamda Meclis-i Tahkikat, Nizamiye Mahkemelerinin kuruluşuna giden süreçte önemli bir rol oynamıştır.⁷⁶

1863'te dış müdahalenin geleceğini öngören Osmanlı Devleti, Vidin, Niş ve Silistre'yi birleştirerek Tuna Vilayetini kurdu. Fuad ve Mithat Paşa'nın çalışmalarıyla Tuna Vilayeti için bir nizamname hazırlandı. Tuna Vilayet Nizamnamesine göre adlî yapı, idari yapıyla uygun bir şekilde yeniden düzenlenmişti. Oluşturulan bu nizamname tecrübe edilip, fayda sağlanacağı düşünüldüğünden aynı yıl Osmanlı'nın diğer vilayetlerinde de uygulanmak üzere 1864 Vilayet Nizamnamesi adıyla yürürlüğe konuldu.⁷⁷

1864 Vilayet Nizamnamesine göre eyaletlerin adı değişti vilayet oldu, vilayet örgütlenmesi gerçekleşti, sancaklar, liva adını alarak vilayetlerin alt birimi oldu, livalar da kazalara bağlıydı, kazalarda karyelere ayrılıyordu. Bu bağlamda adlî örgütte yeniden yapılanmıştı, her kaza'da bir Meclis-i Deavi, her liva'da bir Meclis-i Temyiz ve her vilayette bir Divan-ı Temyiz kurulmuştur.⁷⁸

1868 ve 1871'de Mehakim-i Nizamiye Nizamnameleriyle gerçekleşen düzenlemeler sonucu, Nizamiye Mahkemeleri üç grupta toplanmıştır; Bidayet Mahkemeleri, İstinaf Mahkemeleri ve Temyiz Mahkemeleri.⁷⁹ Böylelikle 1871'den sonra Nizamiye Mahkemeleri Teşkilatı'nın örgütlenmesi tamamlanarak yargı örgütü yenilenmiştir. Şer'i konular dışındaki tüm işler Nizamiye Mahkemeleri'ne devredilmiş, sadece dini hukuk çerçevesinde gerçekleşen evlenme, boşanma, miras, nafaka ve vakıf konularında Şeriyye

⁷⁶ M. Macit Kenanoğlu, "Nizâmiye Mahkemeleri", *TDVİA*, cilt: 33, 2007, s.185; Bingöl, *Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu (Nizâmiye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876)*, s.48-49; Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.116.

⁷⁷ Bingöl, *Hırsova Kazâ Deavi Meclisi Tutanakları (Nizâmiye Mahkemelerini Tutanaklarından Bir Örnek)*, s.11.

⁷⁸ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s.62; Kenanoğlu, "Nizâmiye Mahkemeleri", s.186; Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.120.

⁷⁹ Bidayet, İstinaf ve Temyiz Mahkemeleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Rubin Avi, *Ottoman Nizâmiyet Courts: Law and Modernity*, Palgrave Macmillan, New York, 2011, s.34-36.

Mahkemeleri görevlerini sürdürmüşlerdir. Nizamiye Mahkemeleri, toplumun her kesimine hitap eden ortak bir mahkeme haline gelerek, modern devlet anlayışını yerleştirmiş oldu. Nitekim Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, yetkileri iyice daraltılmış olan Şer'îye Mahkemeleri kaldırıldığı zaman, Nizamiye Mahkemeleri sayesinde laik bir adli teşkilat kurulmasında kolaylık sağlanmıştır.⁸⁰

Aynı zamanda adli tıp ve bilirkişilik açısından Nizamiye Mahkemeleri ile beraber, gelişen vicdani delil sistemi, hakimlerin serbestçe delilleri değerlendirebilmesi ve Müdde-i Umumiliklerin kurulmasıyla beraber adli tıbbın modern anlamda uygulamaya geçmesinde önemli katkıları olmuştur.⁸¹

1.3. TIBBİ DÖNÜŞÜM

Osmanlı Devlet'inde tıbbi dönüşümün temelleri XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'daki tıp eserlerinin Türkçe ve Arapça'ya çevrilmesiyle beraber başlamıştır. Bu bağlamda başlayan yenilik çalışmalarının ilk ciddi hamleleri ise III. Selim (1798-1807) döneminde gerçekleşmiştir.⁸² III. Selim (1798-1807), kara ordusunun yanı sıra donanmayı da modernleştirmek için çıkardığı Bahriye Nizamnamesi (1805) ile birlikte Tersane-i Âmire'de modern anlamda hekim ve cerrah yetiştirecek bir mektebin açılmasını emretmiştir. İlk olarak hekimlerin ve cerrahların eğitim göreceği Spitalya Hastanesi (1805) ve ardından yanına teorik eğitimin görüleceği Tıbhâne (1805-1806) kurulmuştur. Kurulan Tıbhâne'ye yabancı lisan bilen kişilerin alınmasına özen gösterilmiş, hatta ilk olarak eczanelerde kalfalık yapan ve İtalyanca lisanına hâkim olan çırakların öğrenci olarak alındığı bilinmektedir.⁸³

⁸⁰ Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.124; Bingöl, *Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu (Nizâmiye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876)*, s.298

⁸¹ Bingöl, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mahkemelerinde Adli Tıp Uygulamaları", s.1353.

⁸² Arslan Terzioğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitiminin Batılılaşması", *Osmanlı*, cilt: 8, 1999, s. 518.

⁸³ Osman Şevki Uludağ, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s.47; Terzioğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitiminin Batılılaşması", s.518; Cemalettin Öner, "Fransa ve Fransızcanın Osmanlı Döneminde Tıp Eğitiminde Etkileri", *Türk Tıbbının Batılılaşması* (Haz. Arslan Terzioğlu, Erwin Lucius), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s.189.

Tersane-i Âmire’de bulunan Spitalya ve Tıbhâne, tam anlamıyla modern bir tıp eğitimi vermese de, Süleymaniye Tıp Medresesi’nin faaliyetinin yitirdiği yıllarda Türk tıbbının batılılaşmasında önemli bir rol üstlendiğini söylemek mümkündür.⁸⁴

Kıta Avrupası’nda modern tıp eğitimi, 1790’larda Fransa’da klinik eğitimin doğuşu ile başlamıştı. Klinik tıbbın doğuşu ile beraber, tıp ile cerrahi birleşmiş, hastane tıbbının yükselişiyle birlikte de tıp modern anlamda boyut atlamıştı. Artık hastaneler çok amaçlı kurumlar olmak yerine sadece tıbbi bakım merkezi rolünü almış ve teorik eğitimin pratik eğitimle birleştiği noktalar olmuşlardır.⁸⁵ 1793’ten sonra Paris, Montpellier ve Strasburg’da kurulan Ecole de Santé (Tıp Okulları)’ler, 1808’de üniversiteler içerisinde bir birim haline getirilmiştir. Osmanlı Devleti’nde ise tıp okullarının üniversiteye bağlanması için bir asır daha beklememiz gerekiyordu.⁸⁶

Osmanlı Devleti’nde modern tıp eğitiminin gelişiminde en önemli aşamalardan birisi ise 1827’de Tıbhâne-i Âmire’nin kurulmasıdır. Mustafa Behçet Efendi’nin üçüncü hekimbaşılığı sırasında (1823-1834) Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması (1826) sonucu kurulan Asâkir-i Mansure-i Muhammediye’nin hekim ve cerrah ihtiyacını karşılamak için yeni bir tıp okulu kurulmasına karar verilmiştir. 14 Mart 1827’de Vezneciler’de Tulumbacıbaşı Konağı’nın üst katında Tıbhâne-i Amire, alt katında ise Cerrahhâne-i Âmire açılmış ve eğitime başlamıştır.⁸⁷ Tıbhâne-i Âmire’nin kurulmasıyla beraber, medrese ve darüşşifalarda tıp eğitimi sonlandırılmış, modern anlamda tıp eğitimi

⁸⁴ Adnan Ataç, *Gülhane Askeri Tıp Akademisi’nin Kuruluşu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996. s.5., Terzioğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tıp Eğitiminin Batılılaşması”, s.519.

⁸⁵ Bir başka tanımla Klinik Tıp; “Klinik bilim olarak tıp, tarihsel olasılığıyla, deneyinin alanını ve rasyonelliğinin yapısını tanımlayan koşullar altında ortaya çıkmıştır”, Michel Foucault, *Kliniğin Doğuşu* (Çev. İnci Malak Uysal), Epos Yayınları, Ankara, 2000, s.13-14; Kılıç, *Hasta, Doktor ve Devlet: Osmanlı Modern Tıbbında Hastalıkla Mücadelenin Bitmemiş Hikâyeleri*, s.18-19; Marry Lindemann, *Erken Modern Avrupa’da Tıp ve Toplum* (Çev. Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.178-179; William Bynum, *Tıp Tarihi* (Çev. Nur Gökçeoğlu), Dost Yayınları, Ankara, 2014, s.68; Kâhya, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri*, s.7-9; Roy Porter, *Kan Revan İçinde: Tıbbın Kısa Tarihi* (Çev. Gürol Koca), Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s.147-148.

⁸⁶ Ayrıca Paris, Strasburg ve Montpellier’de açılan tıp okullarında adli tıp kürsüleri açılmaya başlamıştır. Sydney Smith, “The History and Development of Forensic Medicine”, *British Medical Journal*, cilt: 1, sayı: 4707, 1951, s.603.

⁸⁷ Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihi (Mir’ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)* (Haz. Aykut Kazancıgil), Özel Yayınları, İstanbul, 1991, s.3; Nil Sarı, “Mekteb-i Tıbbiyye”, *TDVİA*, cilt: 29, 2004, s.2; Uludağ, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, s.49. Ayrıca Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi, yeni bir tıp okulunun açılması için Sultan II. Mahmud’a hitaben bir arıza kaleme almıştır. Arıza’nın transkripsiyonu için bkz: Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s.121-124.

verilmeye başlanmıştır.⁸⁸ İlk olarak dört senelik bir eğitim verecek olan Tıbhâne-i Âmire'nin öğrenci sıkıntısı bulunuyordu. Bunun için başvuranların yaşı genç olanlardan, Asakir-i Mansure'nin acemilerinden ve Süleymaniye Tıp Medresesinden toplam kırk kişi seçilerek Tıbhanenin dördüncü sınıfı kurulmuştur.⁸⁹ Okulda Abdülhak Molla, Mehmed Necati, Osman Saib Efendi, Saray Hekimi Stefan ve Bogos Efendiler tarafından gramer, botanik, fizik, anatomi ve fizyoloji gibi dersler verilmiştir.⁹⁰

1836 yılında Tulumbacıbaşı konağı satınca, 139 öğrencisi ile Tıbhane ve 107 öğrencisiyle Cerrahhane, Topkapı Sarayı sınırlarında yer alan Otlukçu Kışlasına taşınmış ve burada Tıphane Fransızca, Cerrahhane ise Türkçe eğitim vermeye devam etmiştir. Bu girift kurumsal tarihi kısa süreliğine de olsa sonlandırarak yapı Galatasaray'daki Enderun Ağaları Mektebi olmuştur. Modern tıp eğitimi için gerçekleştirilen bütün çabalara rağmen istenilen düzeye gelinebilmesinden dolayı yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. 1838'de Tıphane ve Cerrahhane, Galatasaray'daki Enderun Ağalar Mektebine taşınmış ve Mekteb-i Tıbbiye adını almıştır.⁹¹

1839'da Mekteb-i Tıbbiye'nin resmi açılışından bir sene önce Sultan II. Mahmud'un emri üzerine Paris Elçisi Ahmet Fethi Paşa Prens Metternich'e Osmanlı Devleti bünyesinde çalışacak iki hekim ve bir eczacı talebinde bulunmuştur. Metternich durumu Hariciye Müsteşarı Baron Ottonfels'e bildirmiş ve o da Avusturya Askeri Tıp ve Cerrahi Akademisi'nden iki genç hekimin ve bir eczacının seçilmesini sağlamıştır. Bunlar; Eczacı Anton Hofmann, Dr. Charles Ambros Bernard ve Dr. Jakob Neuner'dir. Mezkûr kişiler 1838 yılı sonlarında Dersaadet'e varmalarına müteakiben Dr. Neuner Saray Hekimliğine atanırken, Dr. Bernard ise Galatasaray'da yeni açılacak olan Mekteb-i Tıbbiye'nin başına getirilmiştir.⁹² Burada neden Fransa'dan değil de Avusturya'dan hekimlerin getirildiği sorusunu sorduğumuz zaman ise karşımıza şunlar çıkıyor; Her ne kadar modern tıp Fransa'da gelişmiş olsa da XIX. yüzyılda en iyi tıp eğitimi veren okullardan birisi

⁸⁸ Kılıç, *Hasta, Doktor ve Devlet: Osmanlı Modern Tıbbında Hastalıkla Mücadelenin Bitmemiş Hikâyeleri*, s.19.

⁸⁹ Sınıfların sıralaması geriye doğru gitmekteydi. Yani dördüncü sınıf, tıbbiyenin ilk sınıfıydı. Mezun olacakların birinci sınıfa kadar yükselmesi gerekiyordu. Sarı, "Mekteb-i Tıbbiye", s.2-3; Uludağ, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, s.53.

⁹⁰ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.324-325; Sarı, "Mekteb-i Tıbbiye", s.3; Terzioğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitiminin Batılılaşması", s.519.

⁹¹ Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, s.9; Bayat, *Tıp Tarihi*, s.326; Ataç, *Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu*, s.8.

⁹² Terzioğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitiminin Batılılaşması", s.520.

Avusturya’da bulunuyordu. Josephinum Askeri Tıp ve Cerrahi Akademisi gerek disiplin gerekse hastalıklara karşı yapılan tedavi tatbikatlarında öne çıkmaktadır. Örneğin, 1784’te Kadın Doğum Kliniği ve 1819’da Göz Kliniği gibi klinikler Fransa’dan çok daha önce kurulmuş ve gelişmiştir.⁹³

17 Şubat 1839’da Galatasaray’daki Mekteb-i Tıbbiye’nin açılışı gerçekleşmiş ve Sultan II. Mahmud’un okulu ziyaretiyle beraber Mekteb-i Tıbbiye’nin ismi Mekteb-i Tıbbiye-i Adliyye-i Şâhâne olmuştur. Dr. Bernard’ın direktörlüğünü üstlendiği okul, kısa sürede Viyana’daki Josephinum Askeri Tıp ve Cerrahi akademisine benzer şekilde yapılandırılmaya başlanmıştır. Okul dahilinde botanik bahçesi, mineral koleksiyonu, kapsamlı bir kütüphane, fizik laboratuvarı, teşrihane ve kimyahane yaptırılmıştır. Bunun yanı sıra eczacılık ve ebelik sınıfları açılmış, ilk defa uygulamalı feth-i meyyit ve poliklinik çalışmaları başlatılmıştır. Bu bağlamda Dr. Bernard’ın feth-i meyyit çalışmaları adli tıbbın ülkemizde gelişimi açısından kritik rol oynamaktadır.⁹⁴

Nitekim Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’yi Josephinum kadar değerli ve modern bir okul haline getiren Dr. Bernard 1844’te henüz 36 yaşındayken Phlegmon’dan dolayı hayatını kaybetmiş ve yerine Dr. Sigmund Spitzer geçmiştir.⁹⁵ Dr. Spitzer, teşrih derslerinin batıda olduğu gibi uygulamalı olarak öğretilmesi için Dr. Bernard’ın talebiyle açılan sınavda başarılı olmuş ve anatomi dersleri vermek üzere Tıbbiye’ye atanmıştır.⁹⁶ Dr. Spitzer, okulun başarılı gidişatını devam ettirmiştir. 1843’te ilk mezunlarını veren okul, mezunlarının bazılarının doktora çalışmaları için Viyana’ya gönderildikten sonra orada imtihan edilmiştir. İmtihani başarıyla geçen öğrencilerin arasından Musa Arif Bey ileride okul müdürü, Stefan Aslanian ise okulda öğretim üyesi olarak çalışacaklardır. Bu başarılar sonucu okulun süresi de değişmiştir; Hazırlık sınıfı dört yıl, tıp eğitimi ise altı yıl olmak üzere toplam on yıla çıkartılmıştır. 1848’de Galatasaray’daki Mekteb-i

⁹³ Ayrıca XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adli tıbbın merkezi Eduard Ritter von Hofmann (1837-1897) öncülüğünde Viyana olmuştur. Ben Davis, “A History of Forensic Science”, s.18; Kâhya, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri*, s.15.

⁹⁴ Hülya Öztürk, *Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ve Kurucusu Charles Ambroise Bernard*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2009, s.38.

⁹⁵ Phlegmon: *Bağ dokusu iltihabı; özellikle deri altı bağ dokusunun yaygın iltihabı. Cerahatlanmaya doğru giden yaygın bağ dokusu iltihabı.* Utkan Kocatürk, *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991, s.573; Pars Tuğlacı, *Tıp Sözlüğü*, Pars Yayınları, Ankara, 1978, s.266; Öztürk, *Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ve Kurucusu Charles Ambroise Bernard*, s.39.

⁹⁶ Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihi (Mir’ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, s.18.

Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne binası yangına teslim olunca, okul 1909'da Haydarpaşa'daki binaya taşınıncaya kadar birkaç kez daha yer değiştirmiştir.⁹⁷

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'de Fransızca eğitim devam ederken, tıp eğitiminin Türkçeleştirilmesi için, Kırımlı Aziz, Hüseyin Remzi, İbrahim Lütfi, Servet, Bekir Sıtkı, Mehmet Nazif gibi isimlerin çabaları sonucu ilk olarak 1866'da Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye kurulmuştur. Bu cemiyetin temel görevleri, tıp terimlerinin Türkçeleştirildiği bir sözlük olan *Lügat-ı Tıbbiye* 'yi hazırlamak, Türkçe Tıp Dergisi *Vakayi-i Tıbbiye* 'yi neşretmek ve yabancı lisanda yazılmış olan tıp kitaplarını tercüme etmek idi.⁹⁸

Eğitim dilinin Türkçe olması için gerçekleşen çalışmalar doğrultusunda 1867'de Türkçe eğitim veren sivil bir tıp okulu olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye kurulmuştur. Böylelikle Osmanlı Devlet'inde resmi anlamda tıp eğitimi veren kurum sayısı ikiye yükselmiştir.⁹⁹ Yeni kurulan bu okulun amaçlarından birisi ise, yeterli sayıda tabibin yetişmesini sağlamaktı. Buradan mezun olan tabipler iki sene kaza ve üç sene livada toplam beş sene taşrada zorunlu görevleri vardı. Memleket Tabibi olarak devletin çeşitli yerlerine tayin ediliyorlardı. Memleket Tabipleri; tayin edildikleri yerlerde sağlık işlerinden sorumlu olurken aynı zamanda, adlî tıpla ilgili de önemli görevler üstlenmişlerdir. Buldukları yerlerde adlî tabip yoksa, vefat edenlerin feth-i meyyit ve feth-i kabir görevlerini kendileri yapıp, hazırladıkları bilirkişi raporlarını mahkemeye gönderirlerdi.¹⁰⁰

Tanzimat'la birlikte başlayan süreçte, modern tıp eğitiminin verilmesi kadar yeni sağlık kurumlarının kuruluşu da oldukça önemliydi. Bilhassa II. Abdülhamid (1876-1909) dönemi Osmanlı tarihinde tıbbi alandaki gelişmelerin sık görüldüğü bir dönem olmuştur. Bunun temel sebebi ise Avrupa'da yaşanan tıbbi gelişmelerdir. Mezkûr dönemlerde yeni kurumsal yapıların oluşumu, modern tıbbın Osmanlı'daki gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu yeni kurumlar; Kuduz hastalığının artması sonrasında tedavi ve koruma

⁹⁷ Bayat, *Tıp Tarihi*, s.326., Sarı, "Mekteb-i Tıbbiye", s.4.

⁹⁸ Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, s.36; Kâhya, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri*, s.21; Bayat, *Tıp Tarihi*, s.326-327.

⁹⁹ 1870'te Mülkiye'deki Türkçe tıp eğitiminden memnun kalmınca, Askeri Tıbbiye'de de öğretim Türkçeleştirilmiştir. Ataç, *Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu*, s.11.

¹⁰⁰ Sarı, "Mekteb-i Tıbbiye", s.4; Bayat, *Tıp Tarihi*, s.327; Kılıç, *Hasta, Doktor ve Devlet: Osmanlı Modern Tıbbında Hastalıkla Mücadelenin Bitmemiş Hikâyeleri*, s.21., Ekrem Kadri Unat-Mustafa Samastı, "Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.113-114. II. Meşruyet (1908)'in ilanına müteakiben 1909'da sivil ve askeri tıp okulu Haydarpaşa'da tek çatı altında toplanmış ve Darülfünun-u Osmanî Tıp Fakültesi ismini alarak üniversiteye bağlı olarak eğitime devam etmiştir. Süheyl Ünver, "Tıp Fakültesinin Meşruyet Yılları Tarihine Dair", *Belleten*, cilt: XXIII, sayı: 90, 1959, s.29; Terzioğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitiminin Batılılaşması", s.524.

amaçlı kurulan Daü'l-Kelb Ameliyathanesi (1887), başta kuduz ve çiçek aşısı üretimi için kurulan Telkikhane-i Şahane (1892) ve hem halk sağlığı hem de hastalıkların araştırılması için kurulan Bakteriyojihaneye-i Şahane (1894)' dir.¹⁰¹

Bakteriyojihaneye-i Şahane, adli tıp açısından da önemli bir rol üstlenmiştir. Şüpheli ölümler gerçekleştiği zaman, ölümün bir hastalık neticesinde gerçekleşip gerçekleşmediğinin öğrenilmesi için alınan örnekler kimyahaneye ve Bakteriyojihaneye-i Şahane'ye gönderilip orada test edilirdi. Örneğin, 1894 tarihli bir belgeye göre Gürcü vapuru ile İstanbul'a gelen Sivaslı Agob aniden rahatsızlanıp Yedikule Hastanesi'ne kaldırılmıştır. Kaldırıldığı hastanede vefat eden Agob'a feth-i meyyit yapılmış ve örnekler alınarak Bakteriyojihaneye-i Şahane müdürü Dr. Nicolle'e gönderilmiştir. Dr. Nicolle incelemeleri sonucunda Sivaslı Agob'un Kolera'dan dolayı vefat ettiğine kanaat getirmiş ve ölüm sebebini tespit etmiştir.¹⁰² 1908 tarihli bir başka belgeye göre, Beykoz'da şüpheli bir şekilde vefat eden Petro Polo ve Penayot adlı iki şahsın feth-i meyyitleri sırasında o zaman Bakteriyojihaneye-i Şahane müdür olan Dr. Remlinger hazır bulunmuş ve aldığı örnekleri incelemiştir. Yapılan inceleme sonunda iki kişinin de Koleradan dolayı vefat ettikleri tespit edilmiştir.¹⁰³ Bunun gibi örnekler çalışmanın klinik otopsi kısmında ayrıntılı olarak incelenecektir. Tanzimat ile artan batılılaşma eğilimi ve modern tıbbın gelişimi adli tıp ve tıbbi bilirkişiliğin bir uzmanlık alanı olarak çıkmasında kritik bir role sahip olmuştur.

¹⁰¹ Nuran Yıldırım, "Sağlıkta Devri Hamîdi", *II. Abdülhamid: Modernleşme Sürecinde İstanbul* (Ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.245-246; Şeref Etker," Paul-Louis Simond ve Bakteriyojihaneye-i Osmani'nin Çemberlitaş'ta Açılışı (21 Eylül 1911)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, cilt: X, sayı: 2, 2009, s.13. Ayrıca şuna da değinmemiz gerekir ki, Abdülhamid dönemi modern tıp açısından gelişme dönemi olsa da bilhassa ruh hastalıkları bakımından gerileme devri olmuştur. II. Abdülhamid ruh hastalıklarını tamamen toplumdan uzaklaştırma çabaları sonucu, bilhassa Toptaşı Bimarhanesi sefillik içerisinde kalmış, ruh hastalarına kötü muamele yapılmış, ihtiyaçları giderilmemiştir. Hatta Mazhar Osman'ın hocası ve ünlü ruh hekimi Dr. Kraepelin Toptaşı Bimarhanesini ziyaret etmek istediğinde bu sefaletin görülmemesi için izin verilmemiştir -ki deliliğe bu gibi bakış açılarından dolayı Osmanlı'da psikiyatri eğitimi, modern tıp eğitimine nazaran yaklaşık bir asır sonra başlamıştır, bu da adli psikiyatrinin bir uzmanlık alanı olarak adli tıptan sıyrılmasını zorlaştırmıştır-. Mazhar Osman [Uzman], *Tababet-i Ruhiye*, s.62.

¹⁰² BOA. Y. MTV. 95/43 H. 4 Zilkade 1311, M. 9 Mayıs 1894.

¹⁰³ BOA. BEO. 3227/241991-2, H. 4 Zilhicce 1325, M. 8 Ocak 1908.

1.4. GÜVENLİK GÜÇLERİNDE DÖNÜŞÜM

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren güvenlik ve huzurun sağlanması devletin en temel unsurlarından birisi olmuştur. Subaşılar, Asesler, Cebeciler, Topçular, Bostancılar, Kollukçular, Böcekbaşılar ve Yeniçeriler uzun süre asayişin sağlanması görevlerini üstlenmişlerdir. Bu kadrolar zaman içerisinde çözülmeye uğramış ve bilhassa iç huzurun sağlanması zorlaşmıştır.¹⁰⁴

Yeniçerilerin kaldırılmasına müteakiben kurulan Asakir-i Mansûre-i Muhammediye'ye iç güvenliğin sağlanması için görev verilse de istenilen verim alınmadığından dolayı, aynı yıl İhtisap Nezareti (1826) kurulmuştur. İhtisap Nezaretinin görevleri ise; asayişin sağlamak, vergi toplamak, çarşı-pazarı teftiş ederek hem ekonomi hem de sağlık alanında kontrolleri sağlamaktır. Bunun yanı sıra asayişin sağlamak için ek önlemlere de gidilmiş ve 1834'te Asakir-i Redife kurularak, eksiklikler tamamlanmaya çalışılmıştır. Kısa süre sonra Asakir-i Redife ve İhtisap Nezareti görevlileri fazladan vergi almaya başlayınca halktan şikayetler gelmeye başlamış, bu da asayiş teşkilatının yenilenme ihtiyacını beraberinde getirmiştir.¹⁰⁵

1839'da Tanzimat'ın ilanı, emniyet konusunda da bir dönüm noktası olmuştur. Bilhassa tebaanın can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması için polis teşkilatının örgütlenmesi ve emniyet görevinin ordudan ayrılmaya başlaması için kritik bir rol oynamıştır.¹⁰⁶Bu bağlamda merkezi güvenlik örgütlenmesi için ilk olarak taşrada çalışmalar başlatılmıştır. Merkezden atanan Vali'nin emrinde görevlerini ifa edecek yeni zaptiye birlikleri 1840 itibariyle kurulmaya başlamıştır. 1844'te taşrada görevli olan Tımarlı Sipahiler kaldırılarak, yeni oluşturulan zaptiye birliklerine nakledilmişlerdir. Periferide emniyetin sağlanması için yeni güvenlik birimleri oluşturulmaya çalışılırken İstanbul'da genel güvenliği Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye askerleri, Kasımpaşa ve Eyüp tarafında

¹⁰⁴ Abdülkadir Özcan, "Zaptiye", *TDVİA*, cilt: 44, 2013, s.128-129; Nail Öztürk, *Asayiş Berkemal (Polis Teşkilatının Kuruluşu ve Olay Yeri İnceleme Çalışmaları 1844-1920)*, İ.B.B. Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.7; Şaban Özel, *Türk Polis Teşkilatının Gelişiminde Batı'nın Etkisi*, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2019, s.23.

¹⁰⁵ Ziya Kazıcı, *Türk Zabıta Teşkilatının Temelleri: Osmanlı İhtisap Müessesesi*, İ.B.B. Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.27; Şefik Memiş, *Şehremanetinden Büyükşehir'e Belediye Zabıtası Tarihi*, İ.B.B. Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.17; Özel, *Türk Polis Teşkilatının Gelişiminde Batı'nın Etkisi*, s.24.

¹⁰⁶ Dilimize "Polis" sözcüğünün resmi olarak girişi, 16 Mart 1845 tarihli Polis Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. Noemi Lévy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909* (Çev. Serra Akyüz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.169.

Asakir-i Bahriye, Üsküdar ve çevresinde Asakir-i Hassa, Galata ve Beyoğlu tarafları ise Topçu Ocağı sağlanmaktaydı.¹⁰⁷

Merkezde yeni güvenlik biriminin oluşumu için Tophane-i Amire'ye bağlı olan Galata ve Beyoğlu tarafları uygulama bölgesi olarak seçilmiştir. Bilhassa elçiliklerin ve yabancı tüccarların çoğunlukla bulunduğu bu bölgenin asayişinin sağlanması son derecede önemliydi.¹⁰⁸ Bu bağlamda Galata ve Beyoğlu'nda Tophane Müşiri Mehmet Ali Paşa'ya bağlı olarak bir Polis Meclisi (1845) kurulmuştur. Mezkûr meclis, İstanbul'un güvenliğini temin etmek için bir nizamname çalışması başlatmıştır. 1 Temmuz 1800 tarihli Paris Emniyet Nizamnamesinin resepsiyon ve tanzimiyle 16 Mart 1845'te ilk Polis Nizamnamesi, Sultan Abdülmecid (1839-1861)'in onayıyla yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁹ Noémi Levy'e göre bu nizamname, polis teşkilatının doğum belgesi olarak kabul edilmektedir. Mezkûr nizamname, İstanbul'da yaşayan halkın güvenliği ve asayişinden sorumlu olarak yeni bir polis teşkilatının kurulduğunu ilan eder ve bu kurumun görev ve yetkilerini tanımlamıştır.¹¹⁰

Polis Meclisi ve buna müteakiben kurulan ilk polis teşkilatı, gerekli kaynakların ve istenilen verimin elde edilememesi sonucu daha fazla devam edememiştir. 1846 yılında Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulmasıyla birlikte mezkûr müşiriyet, merkez ve periferinin güvenliğinden sorumlu yegâne birim haline gelmiştir.¹¹¹ Bu arada Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulmasıyla beraber, İhtisap Nezareti'nin emniyet ve asayişle ilgili görevleri ilga edilmiştir.¹¹²

¹⁰⁷ Merkezi bir polis teşkilatının yokluğu, merkezde askerler, mahalle imamları, bekçiler ve cemaatleri, periferide ise daha çok yerli halkı müdahil konumuna getiriyordu. Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polis*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.119.

¹⁰⁸ Ali Sönmez, "Polis Meclisinin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845-1850)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 24, sayı: 37, 2005, s.261; Ergut, *Modern Devlet ve Polis*, s.106., Özel, *Türk Polis Teşkilatının Gelişiminde Batı'nın Etkisi*, s.281.

¹⁰⁹ Resepsiyon: *Bir toplumun hukuki mevzuatının bir başka toplum tarafından, kendi hukukuna alınması*. Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.6.

¹¹⁰ Sönmez, "Polis Meclisinin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845-1850)", s.262; Lévy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*, s.170-171.

¹¹¹ Polis Meclisi, Zaptiye Müşiriyeti kurulduktan sonra bir süre daha pilot bölge olarak uygulamada olduğu Beyoğlu ve Galata'da faaliyetini sürdürse de ecnebi tüccarlar ve sefaretlerin asayişsizlik konusundaki şikayetleri sonucu bu bölgenin güvenliği de 1850'de Zaptiye Müşirliğine bağlanmıştır. Sönmez, "Polis Meclisinin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845-1850)", s.266.

¹¹² Öztürk, *Asayiş Berkemal (Polis Teşkilatının Kuruluşu ve Olay Yeri İnceleme Çalışmaları 1844-1920)*, s.10; Lévy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*, s.171; Özcan, "Zaptiye", s.129; Eyüp Şahin *Dersaadet Polis Mektebi*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2018, s.11. Ayrıca 16 Ağustos 1855'te Şehremanetinin kurulmasıyla birlikte, İhtisap Nezareti lağvedilmiştir. Kazıcı, *Türk Zabıta Teşkilatının Temelleri: Osmanlı İhtisab Müessesesi*, s.25.

Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulmasının ardından ilk düzenleme 7 Kasım 1846'da “*Zaptiye Askerine Dair Nizâmât*” ile gerçekleşmiştir. Bu nizamnameye göre, Anadolu ve Rumeli'de emniyetin sağlanması için zaptiye birliklerinin kurulacağı bildirilmekteydi. Bu karara müteakiben Anadolu'da Hüdâvendigâr, Ankara, Konya, Sivas, Kastamonu, Aydın, Kocaeli, Biga, Rumeli'de ise Selanik, Niş, Silistre, Üsküp, Edirne, Vidin ve Manastır'da Zaptiye birlikleri kurulmuştur.¹¹³

1863'te ilk olarak Vidin, Niş ve Silistre'nin birleştirilerek Tuna Vilayetinin kurulmasıyla ülke genelinde 1864'te yürürlüğe giren Vilayet Nizamnamesiyle birlikte, Osmanlı Devleti'nin her vilayetinde, başkentte olduğu gibi emniyet teşkilatı yaygınlaştırılmaya başlanmıştır. Fakat her vilayette Zaptiye Müşiriyeti'ne bağlı emniyet mensupları nizama uygun olarak görevlerini ifa etmediklerinden dolayı, bu memurları kontrol etmek için 1867'de Teftiş Memurluğu tesis edilmiştir.¹¹⁴ Bu sürece müteakiben 1869 ve 1870'te Zaptiye Müşiriyeti'nin tanzimi için birçok nizamname yayınlansa da kötü gidişatı düzeltmede yardımcı olamamıştır. Asayiş alanında kapsamlı bir ıslahat hareketi ise II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde gerçekleşecektir.¹¹⁵

1879 yılı Osmanlı Emniyet Teşkilatı açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Batılı devletlerin emniyet teşkilatlarının gelişmeleri takip edilmiş ve buna müteakiben 20 Kasım 1879'da sadaret tezkiresiyle Zaptiye Müşiriyeti'ne bağlı olan Asakir-i Zaptiye (Jandarma) birlikleri Seraskerliğe bağlanmış, Zaptiye Müşiriyeti'nin adı Zaptiye Nezareti olarak değiştirilmiştir. Böylelikle 1846'da Zaptiye Müşiriyeti'nin kuruluşundan 1879'da Zaptiye Nezareti'ne kadar geçen dönemde emniyet tek elden yürütülürken, artık askeri ve mülki olarak iki ayrı merkeze bağlanmıştır. Jandarma'nın emniyetten ayrı bir askeri birim olarak ortaya çıkışı, askerlerden arındırılmış ilk sivil emniyet teşkilatının da başlangıcı sayılmıştır.¹¹⁶

¹¹³ Ali Sönmez, “Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/39, 2006, s.202-203; Memiş, *Şehremanetinden Büyükşehir'e Belediye Zabıtası Tarihi*, s.20.

¹¹⁴ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, s.62; Lévy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*, s.173; Özel, *Türk Polis Teşkilatının Gelişiminde Batı'nın Etkisi*, s.45. Teftiş memurları, 1879'da Zaptiye Nezareti kurulmadan önce, modern polise en yakın memurluktu. Ergut, *Modern Devlet ve Polis*, s.145.

¹¹⁵ Sönmez, “Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi”, s.217; Özcan, “Zaptiye”, s.129. Ayrıca Ferdan Ergut, 1846-1879 arası dönemi Tevhid-i Zabıta olarak adlandırmıştır. Ergut, *Modern Devlet ve Polis*, s.140.

¹¹⁶ Ergut, *Modern Devlet ve Polis*, s.140-141; Lévy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*, s.175-176; Memiş, *Şehremanetinden Büyükşehir'e Belediye Zabıtası Tarihi*, s.20; Özcan, “Zaptiye”, s.129. 1895'e kadar vilayet merkezlerinde emniyet görevini Polis yürütürken, taşrada ise emniyet görevini Jandarma üstlenmiştir. Özel, *Türk Polis Teşkilatının Gelişiminde Batı'nın Etkisi*, s.55.

Zaptiye Nezareti'nin kurulmasıyla birlikte 28 Mart 1880'de ilk Polis Yasası hazırlanmıştır. Bu yasa 16 Mart 1845'te yürürlüğe giren Polis Nizamnamesi'nin daha kapsamlı halidir diyebiliriz. Buna müteakiben Zaptiye Nezaretinin tanzim edilip, geliştirilmesi için Fransa'dan uzmanlar getirilmiştir. Bunlardan ilki Müfettiş Celestin Bonnin olmuştur. 1884'te Paris Emniyet Müdürlüğü tarafından Osmanlı Devleti hizmetine gönderilen Bonnin, ilk olarak Sultanın korunması için özel bir polis teşkilatı kurulmasına yönelik bir rapor hazırlamıştır, ardından emniyet teşkilatında gördüğü eksiklikleri ayrıntılı şekilde raporlaştırarak padişaha sunmuştur. Bu bağlamda 25 Temmuz 1885 ve 6 Aralık 1896'da yürürlüğe giren nizamnamelerle polisin görev ve yetkileri tanzim edilmiştir. Bonnin Efendi 1892'de sunduğu bir raporda, polis teşkilatının idari ve adli olarak iki şubeye ayrılmasını önermiştir. Bu öneri ilk olarak pek değerli görünmese de 1907'de yayınlanan nizamnameyle polis teşkilatı üç şubeye ayrılmıştır; ilki asayiş korumada ve nüfus hareketlerini denetlemeden sorumlu idari/önleyici polis, ikincisi hükümetin siyasi çıkarlarını koruyan, düşmanlarına karşı mücadele veren siyasi polis ve son olarak suç ve kabahatlerle ilgilenen adli polistir.¹¹⁷

1900'de Müfettiş Celeste Bonnin rahatsızlığı sebebiyle istifa edince yerine anarşistlerle mücadelede öne çıkan Fransız Polis Müfettişi Lefoulon atanmıştır. Lefoulon'un kimlik saptama konusundaki tecrübesi emniyet teşkilatının ıslahında önemli bir rol oynamıştır. Kendisi uzun süre Antropometri eğitimi vermiştir. Kısaca Müfettiş Bonnin ve Müfettiş Lefoulon, Osmanlı polis teşkilatını geliştirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda Fransız uzmanlar, polislikle ilgili bilgi ve becerilerin aktarımında rol üstlenmişlerdir. Kendileri polisiye bilginin taşıyıcı unsurları olarak da görev yapmışlardır.¹¹⁸

II. Meşrutiyet (1908) ilan edildikten sonra ortaya çıkan karmaşa ve asayişsizliğe bir de genel af (1908) eklenince, hırsızlık, kundaklama, adam yaralama gibi suçlarda artış gözlenmiştir. Bununla beraber merkezde polislerin ve periferide jandarmaların görevlerini yerine getirmemeleri, taşkınlık yapmaları asayişin sağlanmasında zorluklar yaşatmıştır. Yaklaşık bir yıl sonra 31 Mart Vakası (1909) ile ortaya çıkan isyanları

¹¹⁷ Noemi Lévy-Aksu, "Polislikle İlgili Bilgilerin Dolaşım Tarzları", *Jandarma ve Polis* (Ed. Noemi Lévy-Aksu, Nadir Özbek, Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s.151-152; Lévy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*, s.178., Özel, *Türk Polis Teşkilatının Gelişiminde Batı'nın Etkisi*, s.52-53.

¹¹⁸ Lévy-Aksu, "Polislikle İlgili Bilgilerin Dolaşım Tarzları", s.153,157; Lévy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*, s.256,261; Şahin, *Dersaadet Polis Mektebi*, s.16.

bastırmak için Selanik'ten yola çıkan Hareket Ordusu İstanbul'a gelip asayışı tekrar sağladıktan sonra emniyet teşkilatını ıslah etme yolunda çalışmalara başlanılmıştır. Bu bağlamda 1909'da yürürlüğe giren “*İstanbul Vilayetinin ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin Teşkilatına Dair Kanun*” ile birlikte Zaptiye Nezareti ilga edilerek yerine Dahiliye Nezaretine bağlı bütün emniyet teşkilatından sorumlu olacak olan Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti kurulmuş ve başına da hareket ordusu subaylarından Galip Bey getirilmiştir.¹¹⁹

Yeni kurulan Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin teşkilatlanma çalışmaları kapsamında, Emniyet Müdürü Galip Bey, Beyoğlu Polis Müdürü Kemal Bey, İstihbarat Müdürü Ferit Bey ve Dersaadet Polis Mektebi Müdürü Ahmet Bey iki ay sürecek Avrupa seyahatine çıkmışlardır. Avusturya, İtalya, Almanya, Fransa ve İngiltere'ye uğrayarak mezkûr devletlerin polis teşkilatları, tevkifhaneler, hapishaneler, polis muhaberatı ve kriminoloji alanındaki yeniliklerin tatbiki konularında incelemelerde bulunarak geri dönmüşlerdir. Buna müteakiben ilk olarak Polis eğitiminde yeniliklere başlanmıştır; artık polis okullarından diploma almayanların polislik mesleğini icra etmeleri yasaklanmış, aynı zamanda Selanik ve İstanbul'da bulunan Polis Okulları daha sonra Beyrut, Bağdat, Adana, Erzurum ve Trabzon'da da açılmıştır.¹²⁰

Yeni açılan okullarda, suçluların veya şüphelilerin kısa sürede yakalanabilmesi için, antropometri, daktiloskopi (parmak izi) ve fotoğraf eğitiminin yanı sıra, kroki çizimi, telgraf ve telefon kullanımı, ceza kanunnameleri ve ceza muhakemeleri usulü gibi dersler verilmiştir. Bu dersleri başarıyla verenler polis olarak devletin çeşitli yerlerine atandıktan sonra da uzmanlık eğitimleri devam ediyordu. Örneğin, Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinde bir daktiloskopi şubesi kurulmuş ve bu şubede parmak izi uzmanı Hacı Yusuf Cemil Bey, uygulamalı olarak parmak izlerini bulma ve eşleştirme yönünde dersler vermiştir.¹²¹

¹¹⁹ Özel, *Türk Polis Teşkilatının Gelişiminde Batı'nın Etkisi*, s.59-60; Ergut, *Modern Devlet ve Polis*, s.196; Öztürk, *Asayiş Berkemal (Polis Teşkilatının Kuruluşu ve Olay Yeri İnceleme Çalışmaları 1844-1920)*, s.11; Memiş, *Şehremanetinden Büyükşehir'e Belediye Zabıtası Tarihi*, s.20.

¹²⁰ Nureddin Van, *İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi: Kuruluşu, Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1909-1918)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s.37,40; Lévy-Aksu, “Polislikle İlgili Bilgilerin Dolaşım Tarzları”, s.161; Ergut, *Modern Devlet ve Polis*, s.225.

¹²¹ Şahin, *Dersaadet Polis Mektebi*, s.19; Özel, *Türk Polis Teşkilatının Gelişiminde Batı'nın Etkisi*, s.65; Van, *İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi: Kuruluşu, Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1909-1918)*, s.40. Polis okullarına olan ödenekte arttırılmıştır. Bu bağlamda 1914'te Polis okulları bütçesi 847.899 kuruştan 1.662.669 kuruşa yükseltilmiştir. Ergut, *Modern Devlet ve Polis*, s.226.

Emniyet-i Umumiye Müdürlüğünün kuruluşuyla beraber bilhassa İstanbul'da polis tabipleri de istihdam edilmeye başlanmıştı. Bu bağlamda İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bağlı olarak bir Heyet-i Sıhhiye tesis edilmiştir. Bu birimde, polis tabipleri adli işlerde olayların aydınlatılmasında görevli olarak çalışmaya başlamışlardır. Adli Tıp açısından önemli bir rol üstlenen bu doktorların uzmanlık eğitimi için de Avrupa'ya gönderildiği bilinmektedir.¹²²

¹²² Van, *İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi: Kuruluşu, Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1909-1918)*, s.99-100; Adli tabiplerin cinayet davalarını çözülmesinde çok büyük rolü olduğundan dolayı, Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü kurulmadan önce Müfettiş Bonnin iki doktorun Paris'e gönderilerek, Paris Polisi Maiyetinde uzmanlık eğitimi alması konusunda tavsiyede bulunmuştur. BOA. Y.PRK. ZB. 4/1, H. 11 Cemaziyelevvel 1305, M. 24-25 Ocak 1888.

2. BÖLÜM: ADLİ TIBBIN DOĞUŞU VE AVRUPA'DA ADLİ TIP

Adlî tıbbın tarihi, hukuk ve tıp bilimlerinin gelişimi ile doğru orantılıdır. Herhangi bir suç durumunda adaletin sağlanması için delillerin iyi bir şekilde araştırılıp, incelenmesi gerekiyordu. Kişilere karşı işlenen suçlarda, insan vücudunda meydana gelen zararın niteliğini belirlemek de tıbbın konusudur. Bu sebeplerden dolayı ceza hukuku alanındaki gelişmelerle beraber adaletin tıpla olan ilişkisi pek çok toplumda erken dönemlerde ortaya çıkmıştır.¹²³

Bu bağlamda ilk olarak dünyanın en eski kanunlarının ortaya çıktığı Mezopotamya'ya bakmamız gerekmektedir. M.Ö. XVIII. yüzyılda Babil Kralı Hammurabi (M.Ö. 1792-1750), ülkesinde adaletin sağlanması amacıyla 282 maddeden oluşan bir kanun dizini oluşturmuştur. Bu kanunlara göre suçlarda, insan vücuduna gelen zararın derecesine göre kısas usulü etkin olarak yürütülmüştür. Daha da önemlisi Hammurabi kanunlarında malpraktis¹²⁴ başta olmak üzere hekimlerin hak ve görevleri konusunda düzenlemeler bulunmaktaydı. Hititlerde ise insan vücuduna verilen zararların niteliği tespit edilerek para cezası verilirdi. Örneğin, bir kişiyi yaralamak veya dişlerini düşürmek 20 gümüşlük cezayı da beraberinde getiriyordu. O dönemlerde ölü bedeni teşrih etmek evrensel bir uygulama olmaktan henüz çok uzaktı ama suç ve ceza olgusunun bir kanun kodeksine bağlanması son derece önemlidir.¹²⁵

Antik Mısır'a baktığımızda, henüz M.Ö. 2500'lerde sadece suçla ilgili değil, aynı zamanda mülkiyet, evlilik ve diğer medeni konuların dahil edildiği bir hukuk sistemi mevcuttu. İşlenen her suçun bir cezası vardı. Tıp söz konusu olduğunda ise büyü ve büyücülük haricinde tıbbi ve cerrahi bilgiye sahip olduklarını görmekteyiz. Daha da önemlisi tıp mesleğini düzenleyen yasalar vardı. Doktorlar kuralları sıkı bir şekilde takip etmek zorundaydı. Tıbbın ve cerrahinin çoğu dalında uzmanlar vardı. Bilhassa suç ve ceza konusunda, yaraların niteliğinin tespit edilebilmesi için yaralar kategorize edilmiştir. Örneğin; kafatası kırıkları, kafa yaralanmaları, bıçak yaraları tarif edilmiştir. Firavun

¹²³ Özen, *Adli Tıp*, s.1; Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adlî Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.3.

¹²⁴ Malpraktis: *Hastanın Hekim veya hemşire tarafından zarar görecektir şekilde yanlış tedavi edilmesi, hatalı tedavi*. Kocatürk, *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*, s.448.

¹²⁵ Burkhard Madea, *Handbook of Forensic Medicine*, Wiley Blackwell, Westsussex, 2014, s.5-6; James, "History of Forensic Medicine", s.539; Fazilet Özer, *Çivi Yazılı Hukuk Metinlerinde Suç ve Ceza*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2008, s.32,67; Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adlî Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.3.

Zoser'in baş veziri ve hekimi olan İmhotep, hukuk ve tıp bilimlerine vakıf olduğundan dolayı ilk adli tabip veyahut ilk tıbbi bilirkişi olarak tanımlanmaktadır. O dönemde ölümlerin, ölüm nedenlerinin belirlenmesi için cesetlerin incelendiği bilirse de bu incelemenin sadece muayeneden ibaret olduğu düşünülmektedir.¹²⁶

Mezopotamya'da adli tıbbın ilk nüvelerini görmeye başlasak da yerleşik bir adli tıp biliminin olduğu söylenemez, çünkü bunun için tıp ve hukuk yeterince gelişmemiştir. Bilhassa tıbbi, rasyonel bir temele oturtmak için Hipokrat (M.Ö. 460-377)'ın bilimsel görünümü ve yöntemleri nedeniyle Yunan uygarlığına çok şey borçluyuz. Hipokrat *Aphorism* (M.Ö. 400) adlı eserinde insan vücudundaki yaraların nitelikleri, ölümcül olma ihtimalleri, ansızın ölümlerin sebepleri, zehirlenmeler, ruh ve beden hastalıkları, gebelik süreleri gibi konulara değinmiştir. Bu bağlamda Antik Yunan'da yer alan Atina Mahkemeleri ve diğer kamu kurumları tıbbi nitelikleri konularda hekimlerin ifadelerine başvurdukları bilinmektedir.¹²⁷

Roma'ya baktığımızda ise Roma hukuku, dayandığı Yunan hukukuna nazaran çok fazla gelişmiş değildi. Tıp açısından ise Galenos (M.S. 129-216) başta olmak üzere hekimler daha nesnel ve akılcı yöntemlerini sürdürerek, kanunun tıbbi bilgiyle olan ilişkisini geliştirmişlerdir. Örneğin, *Lex Aquilla* ve *Lex Cornelia* yasalarıyla birlikte yaraların ölümcüllüğü, malpraktis sonucu hastaların vefatı, hekimlerin sürgüne gönderilmesi veyahut idam edilmesi, çocukların nesep tayini için asgari ve azami sürelerin belirlenmesi, akıl hastalarının ve akli henüz ermeyen çocukların cezai sorumluluklarının tespiti gibi konular kanunlarda yer almıştır. Bu bağlamda Batı Roma'da gerçekleşen en önemli olay Julius Caesar (M.Ö. 100-44)'ın senatoda bıçak, kama ve şiş gibi çeşitli aletlerle yaralanmak suretiyle öldürülmesidir. Caesar öldürüldükten sonra cesedi muayene eden Antistius adındaki hekim, cesette yirmi üç bıçak yarası olduğunu ve bu yaralardan sadece birisinin ölümcül olduğunu tespit etmiştir. Bu tespit sonucu kaleme alınan rapor, adli tıbbın gelişimi açısından önemli bir uygulama örneğidir. Şunu da

¹²⁶ James, "History of Forensic Medicine", s.540; Smith, "The History and Development of Forensic Medicine", s.599-600; Porter, *Kan Revan İçinde: Tıbbın Kısa Tarihi*, s.65; Özen, *Adli Tıp*, s.1.

¹²⁷ Smith, "The History and Development of Forensic Medicine", s.600; James, "History of Forensic Medicine", s. 540; Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihi ve Gelişmesi*, s.4.

belirtmemiz gerekmektedir ki, Antistius tarafından Caesar'a yapılan muayene sadece bir durum tespitiydi, ceset teşrih edilip incelenmemiştir.¹²⁸

Doğu Roma'da ise M.S. 529-564 tarihleri arasında kaleme alınan Justinian kanunlarıyla birlikte tıbbi uygulamalar düzenlenmiştir. Sınavlar aracılığıyla doktorların yeterlilikleri ölçülmüş ve malpraktis için verilecek cezalar belirlenmiştir. Ayrıca doktorların uzmanlık bilgilerine dayalı olarak tarafsız bir şekilde yargıca yardımcı olmaları gerektiği de kanunda yer almaktadır. Bu bağlamda doktorlar, yaralanma, zehirlenme, akıl hastalığı, hamileliğin belirlenmesi ve kısırlık gibi konularda hukuki kurumlarla iş birliği yapmışlardır. Bu iş birliği, doktorların tıbbi bilirkişi olarak mahkemelerde söz sahibi olmaları bakımından önemli bir dönüm noktası olmuş ve daha sonra birçok modern hukuk sisteminin temelinde yer almıştır.¹²⁹

Justinian kanunlarından sonra uzun süre adli tıp ile ilgili gelişmeler görülmezken, 1209'da Papa III. Innocent tarafından mahkemelere tabip atanmaya başlanmıştır. Buna müteakiben 1284'te Papa IX. Gregory, *Compilatio Decretalium* (Kararnamelerin Derlenmesi) adlı eserinde adli tıpla ilgili tüm kararları toplamış ve bir külliyat oluşturmuştur. Bu külliyat Avrupa'da uzun süre varlığını sürdürmüştür.¹³⁰ 1302 yılında Papa'nın izniyle dünya'da kayıtlara alınmış ilk otopsi işlemi gerçekleştirilmiştir. Hekim Bartolomea de Variagiana'nın yanında iki doktor ve üç cerrahla beraber gerçekleştirdiği bu otopsi, Avrupa'da adli ve anatomik otopsinin gelişimi açısından oldukça önemlidir.¹³¹

Avrupa'da Justinian kanunlarından sonra en önemli hukuki atılım Almanya'da gerçekleşmiştir. 1507'de Bamberg Piskoposu Georg himayesinde kapsamlı ve sistematik bir ceza kanunu yayınlanmış ve kısa sürede komşu Alman devletleri tarafından da kabul edilmiştir. Code Bambergenezis adı verilen kanun sisteminde ilk defa tıbbi bilirkişilik kavramına yer verilmiş ve bu kişilerin hazırladıkları raporların mahkemelerde önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹³²

¹²⁸ Lindemann, *Erken Modern Avrupa'da Tıp ve Toplum*, s.27-28; Bynum, *Tıp Tarihi*, s.30-31; Öztürel, *Adli Tıp*, s.1; Smith, "The History and Development of Forensic Medicine", s.600.

¹²⁹ Aynı zamanda İmparator Justinianus (483-565)'un *Digest* adlı eserinde hekimlerin sıradan tanıklar olmadığı, tanıklıktan ziyade yargıda da söz aldıklarını belirtmiştir. Madea, *Handbook of Forensic Medicine*, s.7.

¹³⁰ James, "History of Forensic Medicine", s.540; Özen, *Adli Tıp*, s.3.

¹³¹ Kâhya, "Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?", s.741.

¹³² Smith, "The History of Development of Forensic Medicine", s.602; Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.5.

Code Bambergenezis ilan edildikten kısa bir süre sonra 1532’de İmparator V. Charles (1519-1556) döneminde Constitutio Criminalis Carolina adlı yasa yürürlüğe girmiştir. Bu yasada: cinayet, yaralanma, zehirlenme, çocuk düşürme ve boğulma gibi durumlarda tıbbi bilirkişilere başvurulması gerektiği ilk kez açık ve kesin olarak ortaya konmuştur. Constitutio Criminalis Carolina otopsiye bilhassa önem vermiştir. 147. maddeye göre, yaralanan veya darbelere maruz kalan kişi belirli bir süre sonunda ölürse, ölümün darbeler veya yaralar alınmadan önce meydana gelip gelmediğini tespit uzmanlara danışılacağı kanunda vurgulanmıştır. Ayrıca mezkûr kanununun 149. maddesi de önemlidir: Cenaze töreni yapılmadan önce cesedin incelenmesine özen gösterilmeli ve bulunabilecek tüm yara, kesik, ezilme ve izlerin not edileceği belirtilmiştir. Constitutio Criminalis Carolina bilhassa imparatorluğun her yerinde uygulamaya geçmesi ile beraber başta Fransa olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde de adli tıba olan ilgilinin uyanmasında rol üstlenmiştir.¹³³

Almanya’da adli tıbbın kanuni altyapısı hazırlandıktan sonra akademik çalışmalar da başlamıştır. Henüz XVII. yüzyılda, Orta Almanya’daki üniversitelerde adli tıp üzerine kitaplar yayınlanmaya başlanmıştır. Örneğin, Johannes Bohn (1640-1718) Leipzig’de adli tıp üzerine iki kitap kaleme almıştır. Bunlar *De Renunciatione Vulnerum seu Vulnerum Lethalium Examen* (Yaralardan Feragat veya Ölümcül Yaraların Muayenesi) (1689) ve *De Officio Medici Duplici, Clinicim Nimirum ac Forensis* (Hekimin İkili Görevi, Klinik ve ve Adli Tıp) (1704)’dir. Almanya’da adli tıp üzerine bir başka erken çalışma 1660’ta Gottfried Welsch (1618-1690) *Rationale Vulnerum Lethalium Judicium* (Ölümcül Yaralarda Yargıçların Gerekçeleri) adlı eseridir. Eserde özellikle zehirlenme vakalarında, diseksiyon deneyimi olan doktorlar tarafından adli otopsilerin yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bohn ve Welsch’in adli tıpla ilgili çalışmaları Nürnberg şehrinde bölge sağlık görevlisi olan Johannes Nicolaus Pfizer (1634-1674)’i etkilemişti. Kendisi 1684’te adli tıpla ilgili ilk Almanca ders kitabı olan *Vernünftiges Wunden-Urtheil* (Yaralar Hakkında Makul Kararlar) adlı eseri kaleme almıştır. Pfizer, bu eserde insan

¹³³ Charles Greene Cumston, “Remarks on the History of Forensic Medicine from the Renaissance to the XIX. Century”, *The Green Bag*, sayı: 22, 1910, s.685; Johanna Preuss-Wössnet-Burkhard Madea-Ingo Wirth-Gunther Geserick ve Eberhard Lignitz, “History of Forensic Medicine in Germany”, *History of Forensic Medicine* (Ed. Burkhard Madea), Lehmanns Media, Berlin, 2017, s.127.

vücudunda meydana gelebilecek tüm yaraları, bu yaraların tespiti ve derecelendirilmesi, nasıl kapsamlı bir rapor hazırlanacağı gibi konulara yer vermiştir.¹³⁴

XIX. yüzyıla gelindiğinde Almanya'nın çoğu üniversitesinde adli tıp kürsüsü kurulmaya başlamıştı. Buna müteakiben adli tabipler eğitime başlansa da, otopsilerinin çoğu bölge sağlık görevlileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun temel sebebi de yetişmiş nitelikli adli tabiplerin eksikliğidir. Benzer bir durum Osmanlı Devleti'nde de yaşanmıştır. Adli tabip eksikliğinden dolayı bilhassa periferide otopsiler memleket hekimleri tarafından gerçekleştirilmiştir.¹³⁵

Mezkûr dönemde adli tıbbın öncülerinden Klinik Patolog Rudolf Virchow (1821-1902)'un kaleme aldığı *Die Sektions-Technik im Leichenhause des Charité-Krankenhauses mit Besonderer Rücksicht auf Gerichtsärztliche Praxis* (Charité Hastanesi Morgundaki Adli Tıp Doktorlarının Uyguladığı Otopsi Teknikleri (1876) adlı eserinde, hangi durumlarda otopsi yapılmasına ihtiyaç duyulacağı, otopside hangi aletlerin mevcut olması gerektiği, nasıl yapılması gerektiği gibi çeşitli açıklamalar içermekteydi. Bu bağlamda Virchow'un önerisiyle birlikte adli tıp otopsilerinde bir standardizasyona gidilmiştir. Ayrıca Virchow, ceza yargılamalarında demokratik ilkelere zarar verdiğinden dolayı, devlet kurumları haricinde ücretli olarak adli tıp raporu hazırlayan doktorların yetkilerinin kaldırılmasını talep etmiştir.¹³⁶

Fransa'da ise adli tıbbın kökenleri XVI. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır. Adli tıbbın kurucu babası olarak tanımlanan ünlü Fransız Cerrah Ambroise Paré (1510-1590)'nin *Traité Des Rapports en Justice* (Hukuki Raporlara İlişkin Antlaşma) (1575) adlı eseri oldukça önemlidir. Eserinde adli tıp raporlarının nasıl yazılması gerektiği, yaraların derecelendirilmesi ve tespiti, cesetlerin suya canlı mı yoksa ölümü atıldıklarının ayrımı, nesep tayini ve temaruz gibi konuları adli vaka örnekleriyle birlikte açıklamaktadır. Bu bağlamda Paré, Fransa'da adli tıbbın ilk adımlarını temsil eder. Bu bağlamda Paré, eğitimsiz berber ve cerrahlara emanet edilmiş olan adli tıbbın modernleştiricisi olarak

¹³⁴ Preuss-Wössner vd. "History of Forensic Medicine in Germany", s.127,128,167; Madea, *Handbook of Forensic Medicine*, s.11; Smith, "The History of Development of Forensic Medicine",s.603.

¹³⁵ Alman İmparatorluğu (1871-1918) döneminde Üniversitelerde adli tıp enstitüleri sınırlıyken, Weimar Cumhuriyeti (1918-1933) döneminde üniversitelerde adli tıp enstitüleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Preuss-Wössner vd. "History of Forensic Medicine in Germany", s.138.

¹³⁶ W. Krauland, "The History of the German Society of Forensic Medicine", *Forensic Science International*, 144, 2004, s.97; Smith, "The History of Development of Forensic Medicine", s.603.

gözükmektedir. Kendisi neredeyse tüm çalışmalarında adlî tıbbın müstakil bir bilimsel alan olduğu tezini öne sürerek, bu yeni disiplinin temelini atmıştır.¹³⁷

1670’te Kral XIV. Louis (1643-1715) var olan ceza kanununa eklemeler yapmıştır. Eklemelerdeki ilk üç madde adlî tıbbın gelişimi açısından önemlidir; Yaralıları, doktorlar ve cerrahlar tarafından muayene edilerek rapor hazırlanacak ve mahkemeye sunulacaktır. Hakimler yemin edecek, resmi hekim ve cerrahları olayın çözümü mahkeme sürecine dahil edecektir. Yargı tarafından hazırlanması emredilen tüm raporlarda cerrahlardan en az birinin teşrih ameliyatının gerçekleştirildiği yerde hazır bulunması gerekmektedir, aksi takdirde rapor geçersiz sayılacaktır.¹³⁸

Fransa’da adlî tıbbı geliştiren önemli bir kişi ise Antoine Louis (1723-1792)’dir. Kendisi kurşun yaralarına, boğulma durumlarına ve ölüm belirtilerinin güvenilirliği üzerine çalışmalar yapmıştır. Louis’in bu çalışmaları, Fransız ceza mahkemelerinde tıbbi uzmanların önemini arttırmış ve böylelikle ceza mahkemelerinde en az bir tıbbi uzmanın bulunması gerektiği kabul edilmiştir.¹³⁹ Bu bağlamda diseksiyon eğitiminin yaygınlaştırılması için 1736’da bir amfi tiyatro tahsis edilmiştir. Burada tabiplerin eğitimi gerçekleştirilirken zaman zaman halk arasından katılımcıların önünde de diseksiyon yapılmaya başlanmıştır. Louis’in adlî tıba bu denli katkısından dolayı kendisi Fransa’da ilk tıbbi bilirkişi hocası olarak da tanınmıştır.¹⁴⁰

Modern anlamda adlî tıba geçmeden önce değinmemiz gereken bir diğer kişi de Kraliyet Tıp Akademisi ve Bilim Akademisi üyesi olan François Chaussier (1746-1828)’dir. Kendisi adlî tıp raporlarının yazım kurallarını belirleyen ilk kişi olmuştur. Bu kurallar 1824’te *Recueil de Mémoires, Consultations, et Rapports sur Divers Objects de Médecine Légale* (Çeşitli Nesnelere İlgili Anıların, İstişarelerin ve Raporların Toplanması) adlı kitabında açıklanmaktadır.¹⁴¹

¹³⁷ Bertrand Ludes, “Forensic Medicine in France: History of Forensic Medicine”, *History of Forensic Medicine* (Ed. Burkhard Madea), Lehmanns Media, Berlin, 2017, s.108; Cumston, “Remarks on the History of Forensic Medicine from the Renaissance to the XIX. Century”, s.688; Davis, “A History of Forensic Science”, s.14; Kemalpaşazade Said, *Vezaif-i Adliye-i Etbba*, s.9.

¹³⁸ Cumston, “Remarks on the History of Forensic Medicine from the Renaissance to the XIX. Century”, s.686; Kemalpaşazade Said, *Vezaif-i Adliye-i Etbba*, s.12.

¹³⁹ Ludes, “Forensic Medicine in France: History of Forensic Medicine”, s.109.

¹⁴⁰ Smith, “The History of Development of Forensic Medicine”, s.603; Ludes, “Forensic Medicine in France: History of Forensic Medicine”, s.109.

¹⁴¹ Ludes, “Forensic Medicine in France: History of Forensic Medicine”, s.109.

Fransa’da akademik adlı tıp, ihtilal ile birlikte eski üniversitelerin ve kolejlerin kapatılması ve buna müteakip olarak Paris, Strasburg ve Montpellier de üç yeni tıp fakültesinin oluşturulmasıyla gelişmiştir. 1792-1794 arasında bu fakültelerde adlı tıp kürsüleri de kurulmuştur. Paris Tıp Fakültesi’nde adlı tıp dersleri ilk olarak Prof. Paul Mahon (1752-1801) ve daha sonra François Emanuele Fodéré (1764-1835) tarafından verilmiştir. Fodéré, sivil adlı tıp, idari adlı tıp ve kriminal adlı tıp arasındaki farkları belirlemiş ve bu alanlarda uzmanlıkların oluşmasında katkı sağlamıştır. Bilhassa *Forensic Treaty* (Adlı Antlaşma) (1813) adlı eserinde adlı tıbbın, tıbbi bir disiplin haline geldiğini belirtmiştir.¹⁴² Aynı dönemde XVIII. Louis’in doktoru ve Paris Tıp Fakültesinin Dekanı Matteo-Jose Bonaventure Orfila (1787-1835) tarafından geliştirilen patolojik anatomi ve toksikoloji üzerindeki çalışmalarla birlikte adlı tıp yeni bir dönemi girmiştir. Orfila’nın farklı hayvanlar üzerinde çok çeşitli zehirlerle gerçekleştirdiği deneylere dayanan *Traité des Poisons* (Zehirler Antlaşması) (1815) adlı eseriyle beraber Toksikoloji biliminin kurucu olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁴³

Lyon’da ise ilk adlı tıp enstitüsünün kurulmasıyla birlikte, adlı tıp ve toksikoloji kürsüsünde görev alan Alexandre Lacassagne (1823-1924) tarafından 1883’te Polis merkezi binasında bir adlı laboratuvar kurmuştur. Bu laboratuvarda çalışma fırsatı bulan Alphonse Bertillon (1853-1914) ise kişilerin benzersiz olan antropolojik özelliklerine bağlı bir kimliklendirme sistemini kurmuştur. Antropometri ismi verilen bu yöntem 1883’te uygulanmaya başlanmış ve sonraki yıllarda birçok suçlu kimliğinin tespit edilmesini sağlamıştı.¹⁴⁴

İtalya’da adlı tıba karşı olan ilgi bilhassa Roma döneminde başlamıştır. Roma’da Galenus (M.S. 129-216)’un başta anatomi olmak üzere birçok çalışması, tıp ile hukuk arasındaki ilişkiyi geliştirmeye çalışmıştır. Daha sonra XIII. yüzyıla gelindiğinde, bilirkişi tanıklığı ve doktorların mahkemelerde tanık olarak yararlanılmasını düzenleyen kurallar 1209’da Papa III. Innocent, 1284’te ise Papa IX. Gregory aracılığıyla *Compilatio*

¹⁴² Madea, *Handbook of Forensic Medicine*, s.10; Şehsuvaroğlu, Özen, *Dünya’da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.7; Smith, “The History of Development of Forensic Medicine”, s.603.

¹⁴³ Davis, “A History of Forensic Science”, s.15; Madea, *Handbook of Forensic Medicine*, s.10-11.

¹⁴⁴ Madea, *Handbook of Forensic Medicine*, s.11; Ludes, “Forensic Medicine in France: History of Forensic Medicine”, s.120. Ayrıca Fransa’da adli bilimler ve adli tıp alanında Dévergie, Tordieu, Thoinot, Vibert, Balthazard ve Simonin gibi tanınmış isimler bu alanların gelişiminde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Öztürel, *Adli Tıp*, s.2-3; Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya’da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.7.

Decretalium (Kararnamelerin Derlenmesi) adlı eserde toplanmış ve bir kanun külliyatı oluşturulmuştur. Galen'in anatomi üzerine çalışmalarını devam ettiren kişi ise Bolonya'da Mondino de Luzzi (1270-1326) olmuştur. Kendisi anatomi üzerine çalışmalarını anlattığı ve anatomi öğretiminde o dönem için standart haline gelen *Anatomia Mundini* (Mundini Anatomisi) (1316) adlı eserini kaleme almıştır. Bu eserde bedenin bölümleri ve teşrihin nasıl yapılması gerektiği anlatılsa da Galen'in hayvan teşrihlerinden kaynaklı hatalarını Mondino da devam ettirmiştir. Mondino ile beraber artık anatomi tıp eğitimi içinde en önemli ders olarak görülmeye başlandı. Bu çerçevede teşrihlerin yapılması için amfi tiyatrolar hekimlere tevdi edildi ve buralarda halka açık bir şekilde teşrihler gerçekleştirildi. Adli tıbbın gelişiminde kritik bir rol oynayan anatominin dönüm noktası ise, Andreas Vesalius (1514-1564) ile gerçekleşti. Padua Üniversitesi'nde anatomi dersleri veren Vesalius 1543'te yayınladığı *De Fabrica Corporis Humani* (İnsan Vücudunun Bölümleri) ile insan vücudunun tam olarak tanımlamasını yaptı. Galen'in hayvan teşrihleri sonucu elde ettiği anatomi bilgisinin ne kadar yanlış olduğunu kendi gözlemleriyle kanıtladı.¹⁴⁵

Anatomi alanında Vesalius'un çığır açan çalışmasından sonra İtalya'da adli tıp çalışmaları da gelişme göstermiştir. Pek çok İtalyan şehrinde cerrahlar mahkemelerde bilirkişilik konusunda uzmanlaşmaya başlamış ve otopsi yapması istenen kişiler haline gelmişlerdir. Tıbbi bilirkişilerin mahkemelerdeki öneminin artmasıyla birlikte, tıbbi bilirkişiliğin çerçevesi oluşturan ilk yazılı belgeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede mahkemelerde tıbbi bilirkişilik konusunu geliştiren Fortuna Fideli (1550-1630) 1602'de kaleme aldığı *De Relatione Libris Medicorum* (Hekimlerin İlişkisi Üzerine) adlı dört ciltlik eserinde, tıbbın hukuka nasıl yardım edebileceğini, tıbbi bilirkişilerin raporlarının hazırlanışına değinmiştir. Fideli'nin bu eserinin yanı sıra Vesalius'un öğrencilerinden olan Giovanni Filippo Ingrassia da Recalburo (1510-1580) *Methodus dandi Testificationes* (Bilirkişilik Yöntemleri) (1578) adlı eserini kaleme almıştır, bu eser İtalya'da ilk sistematik adli tıp kitabı olarak tarihe geçmiştir.¹⁴⁶ Kısa süre sonra Recalburo ve Fideli'nin eserleri daha etkileyici bir çalışmayla geride kaldı. Bu çalışma Papa X.

¹⁴⁵ James, "History of Forensic Medicine", s.540; Porter, *Kan Revan İçinde: Tıbbın Kısa Tarihi* s.67-68; Cumston, "Remarks on the History of Forensic Medicine from the Renaissance to the XIX. Century", s.686.

¹⁴⁶ Cristina Cattaneo, Ricardo Zaia, "Legal Medicine in Italy", *History of Forensic Medicine* (Ed. Burkhard Madea), Lehmanns Media, Berlin, 2017, s.199; Smith, "The History and Development of Forensic Medicine", s.602.

Innocent (1644-1655)'in özel hekimi olan Paul Zacchia (1584-1689)'ya aitti. 1621-1631 arası kaleme aldığı dokuz ciltlik *Quaestiones Medico-Legales* (Adlî Tıp Soruları) adlı eser, İtalya'da adlî tıpla ilgili yazılmış ilk ansiklopedik metindi. Bu kitabında delilik, zehirlenme, temaruz, yaralanmalar, salgınlar, sakatlıklar, doğum sırasında ölüm gibi geniş kapsamlı konular içermektedir. Kapsamlı içeriğinden dolayı bu eser neredeyse iki yüzyıl tüm Avrupa'da klasik eser olarak kabul edilmiştir. Böylelikle XVII. yüzyılın ikinci yarısında ilk olarak Floransa'da kurulan adlî tıp kürsüsü, XX. yüzyıla gelindiğinde İtalya'daki tüm tıp fakültelerinde yerini almıştır. Adlî tıp kürsülerinin yanı sıra bilhassa sosyal ve politik faktörlerle beraber daha yoksul sınıfların korunmasına yönelik bir biçime dönüşen adlî tıp, ulusal sağlık merkezleri tarafından da uygulanmaya başlanmıştır.¹⁴⁷

Birleşik Krallık'ta ise adlî tıbbın gelişimi, yasal sistem ve uygulamalardaki farklılıklardan dolayı diğer Avrupa ülkelerine göre daha geç gerçekleşmiştir. İngiltere'de XVIII. yüzyıldan önce adlî otopsiler çok istisna durumlarda gerçekleştirilmiş ve genelde cinayet davaları tıbbi bilirkişilerden yoksun bir halde yürütülmüştür. Dahası XVII. yüzyıla kadar adlî tıp, tıp öğrencilerine dahi öğretilmiyordu ve konuyla ilgili İngilizce metinler neredeyse hiç yoktu. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru adlî tıp alanına karşı olan ilgi genişledi ve İngilizce olarak ilk adlî tıp kitabı Samuel Farr (1741-1795) tarafından 1788'de *Elements of Medical Jurisprudence* (Adlî Tıbbın Unsurları) adıyla yayınlamıştır.¹⁴⁸

Birleşik Krallık'ta adlî tıp tarihinin en önemli gelişmeleri Edinburgh'ta gerçekleşmiştir. 1789'da Edinburg Üniversitesi'nde Tıp Profesörü olan Andrew Duncan (1744-1828) ilk defa adlî tıp dersini veren kişi olmuştur. Duncan, üniversitede verdiği adlî tıp dersinin yanı sıra kaleme aldığı eserler ve gerçekleştirdiği konferanslar sonucunda 1806'da Lord

¹⁴⁷ Cumston, "Remarks on the History of Forensic Medicine from the Renaissance to the XIX. Century, s.688; James, "History of Forensic Medicine" s.541; Cattaneo, Zaia, "Legal Medicine in Italy", s.200; Madea, *Handbook of Forensic Medicine*, s.9-10.

¹⁴⁸ Alexander Kolar, Matt Lyall, Stephen Wills, "The History and Current Practice of Forensic Pathology in the United Kingdom", *History of Forensic Medicine* (Ed. Burkhard Madea), Lehmanns Media, Berlin, 2017, s.329; Davis, "A History of Forensic Science", s.15.

Advocate'in dikkatini çekmiş ve böylelikle üniversitelerde adli tıp kürsüleri kurulmaya başlanmıştır.¹⁴⁹

Adli tıp konusunda İngilizce kaleme alınan ilk telif eser ise Birmingham doktoru George Edward Male tarafından kaleme alınan *Epitome of Juridical or Forensic Medicine* (Hukuk veya Adli Tıbbın Özeti) (1816) adlı eserdir. Male'in bu kitabı yayınlamasından kısa bir süre sonra Londra'da adli tıp eğitimi yaygınlaşmaya başlamıştır.¹⁵⁰

İngiliz üniversitelerinde adli tıbbın önemi ve gerçek anlamda gelişmesi 1831'de gerçekleşmiştir. Bu tarih itibariyle adli tıp eğitimi sonucunda alınacak diploma, teşrih uygulamaları için bir gereklilik haline geldi. İlk olarak Londra ve Edinburg üniversitelerinde başlayan bu uygulama daha sonra adli tıp eğitimi veren tüm kurumlarda uygulanmıştır. Adli tıp eğitiminin de yaygınlaşmasıyla beraber ünlü adli toksikolog Dr. Alfred Swaine Taylor (1806-1880), *Principles and Practice of Medical Jurisprudence* (Adli Tıbbın Prensipleri ve Uygulaması) (1865) adlı kitabını yayınlamıştır ve bu kitap adli tıp eğitimi standart bir ders kitabı olarak uzun süre yararlanılmıştır.¹⁵¹

1834'e geldiğinde İngiltere'deki otuz dört tıp okulu adli tıp eğitimi vermekteydi ve adli tıp artık her tıp fakültesinde zorunlu hale getirildi.¹⁵² Bununla beraber Polis Cerrahları da adli tıpta önemli bir rol üstlenmiştir. 1829'da İngiliz Metropolitan Polis Teşkilatının kurulmasıyla beraber, polis cerrahları da burada istihdam edilmiştir. Polis cerrahlarının görevleri post-mortem muayene yapmak ve hekimlere yardımcı olmaktı. XIX. ve XX.

¹⁴⁹ Zivka Gnjidic, Stella Fatovic-Ferencic, "Medical Expertise as a Historical Phenomenon and Academic Discipline", *Acta Clin Croat*, sayı: 49, 2010, s.93; Smith, "The History of Development of Forensic Medicine", s.604.

¹⁵⁰ Davis, "A History of Forensic Science", s.15. George Edward Male hakkında daha fazla bilgi için bakınız: B.T. Davis, "George Edward Male MD-The Father of English Medical Jurisprudence", *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, cilt:67, sayı:2, 1974, 117-120.

¹⁵¹ Bilhassa 1829'da Londra Üniversitesi'nde Adli Tıp kürsüsünün kurulmasıyla beraber, kürsünün ilk başkanı olan Dr. John Gordon Smith (1792-1833), kürsünün açılış konuşması adli tıbbın bir uzmanlık alanı olarak gelişiminde önemlidir. Smith'e göre: Mahkemede tıbbi delil vermek için çağırılan doktorlar çoğu kez hemfikir olmadılar ve bir karar varılmasına yardımcı olacak, sağlam temellere dayanan herhangi bir açıklama yapamadılar. Bu tür utançlardan kaçınmak için adli tıbbın bir uzmanlık alanı olarak ele alınması gerekmektedir. Noel G. Coley, "Alfred Swaine Taylor, MD, MRS (1806-1880) Forensic Toxicologist", *Medical History*, cilt: 35, sayı: 4, 1991, s.412,414; Smith, "The History of Development of Forensic Medicine", s.604., James, "History of Forensic Medicine", s.542.

¹⁵² Peter Vanezis, "Forensic Medicine: Past, Present and Future: Medicine, Crime, and Punishment", *Medicine, Crime, and Punishment*, sayı:364, 2004, s.8; Madea, *Handbook of Forensic Medicine*, s.12; Kolar vd., "The History and Current Practice of Forensic Pathology in the United Kingdom", s.331.

yüzyılın başlarında İngiltere'nin çoğu yerinde post-mortem incelemeler polis cerrahı veya yerel pratisyen hekimler tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁵³

¹⁵³ Metropolitan Polis Teşkilatına bağlı olarak 1935'te açılan ilk polis laboratuvarıyla beraber adli bilimlerinde gelişiminde önemli bir adım atılmıştır. Kolar vd., "The History and Current Practice of Forensic Pathology in the United Kingdom", s.331,333.

3. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE TABABET-İ ADLÎYE

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'nın (1839) ilan edilmesiyle birlikte yeni bir dönem açılmıştı. Tanzimat'ın temelinde yer alan tebaanın can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması ilkesi, Osmanlı adlî tıbbının doğuşunda kritik bir rol oynamaktadır. Adlî tıp eğitimi ve kurumsallaşmasının gelişimi için Tanzimat'ı beklememizin ana sebebi modern tıp eğitiminin yeterli derecede gelişmemiş olması ve hukuk sisteminde adlî tabiplerin elde ettiği delilleri serbestçe değerlendirebilecekleri kanunların ve mahkemelerin eksikliğinden kaynaklanmaktaydı.¹⁵⁴ Şüpheli ölüm vakalarında ölüm sebebinin tespiti, suçluların tespiti, kişilerin cezai sorumluluğunun, yaşının, cinsiyetinin belirlenmesi ve mahkemelerde bilimsel delil sağlaması bakımından adlî tıp, Tanzimat'ın temel ilkelerinin sağlanmasına hizmet edecek önemli bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde özellikle ceza hukuku ve modern tıbbın gelişimine paralel olarak adlî tıp ortaya çıkmıştır.

XVIII. yüzyıldan itibaren batı tıbbına doğru bir yönelim içerisinde olan Osmanlı Devleti, 1827'de Tıbhâne-i Amire, 1832'de Cerrâhhane-i Amire'nin kurulması ve daha sonra bu iki kurumun birleştirilerek Galatasaray'da II. Mahmud'un ziyaretiyle (1808-1839) Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne (1839) adını almasıyla beraber modern tıp eğitimi için gerekli olan kurumsal yapı tesis edilmiştir.¹⁵⁵

1838'de Avusturya Askeri Tıp ve Cerrahi Akademisi Josephinum'da görev alan Dr. Charles Ambroise Bernard (1808-1844), Osmanlı Devleti'nin daveti üzerine Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne direktörlüğüne getirilmiştir.¹⁵⁶ Dr. Bernard'ın direktörlüğünü üstlendiği okul, kısa sürede Viyana'daki Josephinum Askeri Tıp ve Cerrahi akademisine benzer şekilde yapılandırılmaya başlanmıştır. Okul dahilinde botanik bahçesi, mineral koleksiyonu, kapsamlı bir kütüphane, fizik laboratuvarı, teşrihhane ve kimyahane yaptırılmıştır. Gerekli alt yapı sağlandıktan sonra Şehsuvaroğlu, Özen ve Gök'e göre 1839'da ilk defa tıbb-ı kanuni dersi Dr. Bernard tarafından verilmeye başlamıştır. Fakat tıbb-ı kanuni dersinin 1839'da verilmeye başlandığına dair herhangi

¹⁵⁴ Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, s.12.

¹⁵⁵ Kâhya, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri*, s.4,14,17; Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, s.3.

¹⁵⁶ Terzioğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitiminin Batılılaşması", s.520.

bir belge bulunmamaktadır. Ülman'ın araştırmasına göre Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin 1845-1846 öğretim yılı raporunda, okulda adlî tıp kürsüsünün açılmasına karar verildiği ve bir sonraki yıl adlî tıp eğitimi verilmeye başlanacağı belirtilmiştir.¹⁵⁷

Adlî tıp dersinin resmi olarak 1845-1846'dan itibaren verildiği tespit edilse de Dr. Bernard tarafından o zamana kadar modeller üzerinde gösterilen teşrih dersinden öğrencilerin yeterince faydalanamadıkları anlaşılmış ve bundan dolayı Avrupa'da olduğu gibi kavrular üzerinden teşrih dersleri yapılmaya başlanmıştır. Dr. Bernard'ın talebi üzerine teşrih eğitiminde nitelikli bir muallimin alımı için açılan sınavda Dr. Spitzer (1813-1895) Mekteb-i Tıbbiye'de teşrih muallimi olmuştur. 1841'de Sultan Abdülmecid (1839-1861)'in iradesiyle Dr. Bernard öncülüğünde ilk otopsi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencilerinin katılımıyla Avusturya Hastanesi'nde gerçekleştirilmiştir.

1839'da Mekteb-i Tıbbiye-i Adliyye-i Şâhâne'nin kurulmasının ardından devletin sivil sağlık işleri hekimbaşının yetki alanından alınarak, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliyye-i Şâhâne Nezareti başkanlığında kurulan Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye'ye verilmiştir. Bu meclis merkezde ve periferide bulunan tabip, hemşire, ebe ve eczacıların atanması ve diplomalarının kontrolü görevi verilmişti. Ayrıca bu meclise bilhassa ceza davalarında maktullerin muayenesi ve teşrihinin yapılması görevi de verilmişti. Yani yaralanma ve ölümlü olaylar sonucu açılan davalarda, bu meclis tıbbi delillerin sağlanmasında ve taşradan gelen tıbbi raporların denetlenmesinde yardımcı olacaktı.¹⁵⁸

1844'te Mekteb-i Tıbbiye de kurulan kimya laboratuvarı ile birlikte, sadece maktullerin teşrihi değil aynı zamanda suç aletlerinin de tespiti yapılmaya başlanmıştır. Örneğin, 1883 yılında İstanbul'da Saraç Doğan mahallesinde ikamet eden Rusya tebaasından İbrahim, iddialara göre İran tebaasına mensup olan Kasım tarafından katledilmişti. İbrahim'in vücudu muayene edildiğinde keskin ve sivri uçlu bir aletle yaralandığı anlaşılmış ve hazırlanan raporda bu belirtilmiştir. Ardından Kasım'a ait olan hançer ve kuşak lekeli görülünce, iddiaların doğru olduğu zannedilmiş ve Kasım'a idam cezası

¹⁵⁷ Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbin Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.9; Gök, Özen, *Adli Tıbbin Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, s.1; Yeşim Işıl Ülman, *Galatasaray Tıbbiyesi: Tıbbiye'de Modernleşmenin Başlangıcı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.246.

¹⁵⁸ "...Muhâk-i Adliyeden gönderilen cerâim ve cinayâtın mesâil-i mühimme-i tıbbiyesini hal ve tedkik eylemek ve mesmûmen vefat edenlerin ahşâlarını teşrih ile isimlerini taharri eylemek ve taşrada etibbâ tarafından verilen raporları tetkik eylemek..." ¹⁵⁸ Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, s.19; Yıldırım, *Türkiye'de Adli Tıp Eğitiminin Öncüleri ve Gelişimi (1846-1933)*, s.21; Bingöl, "Tanzimat İlkeleri Işığında Osmanlı'da Adli Tababete Dair Notlar", s.39.

verilmiştir. Bunun üzerine dava temyize gitmiş, Kasım'a ait olan hançer, kuşak ve bir çarşaf da Mekteb-i Tıbbiye'de bulunan laboratuvara incelenmesi için gönderilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda hançerdeki lekelerin pas lekesi, kuşaktaki lekenin toprak lekesi ve çarşaftaki lekelerin ise bitkisel boyalar olduğu anlaşılmıştır. Bunun sonucunda Kasım'ın suçsuz olduğuna karar verilmiş ve idam kararı bozulmuştur.¹⁵⁹

Adlî tıbbın gelişimi için gerekli altyapının sağlamında önemli bir rol üstlenen Dr. Bernard 1844'te vefat edince yerine yardımcısı olan Dr. Sigmund Spitzer geçmiştir. Okulun başarılı ivmesini devam ettiren Dr. Spitzer, teşrih derslerini batıda olduğu gibi uygulamalı bir şekilde göstermeye çalışmıştır.¹⁶⁰ Dr. Spitzer bu görevini yaklaşık iki yıl sürdürdükten sonra 1846'da Dr. Serviçen (Serovpe Viçenyan 1815-1897) Mekteb-i Tıbbiye-i Adliyye-i Şâhânenin ilk resmi adlî tıp hocası olmuştur. Fransa ve İtalya'da tıp eğitimi gören Dr. Serviçen, 1846-1847 döneminde Mekteb-i Tıbbiye'de tıbb-ı kanuni dersleri vermeye başlamış ve bunun yanı sıra Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye'de azalık görevini üstlenerek mahkemelerden gelen adlî olaylarla ilgilenmeye başlamıştır. Dr. Serviçen ayrıca Mekteb-i Tıbbiye'de cerrahi ameliyatlar sırasında kloroformu anestetik olarak uygulayan ilk hekim olmuştur.¹⁶¹

1839'da Mekteb-i Tıbbiye Nezaretine bağlı olarak genel sağlık işleriyle ilgilenilmesi için kurulan Meclis-i Umur-ı Tıbbiyenin fonksiyonları yetersiz kalınca 1857'de Sultan Abdülmecid (1839-1861)'in iradesiyle mezkûr meclisin daha işlevli olmasını sağlayan yenilikler yapılmıştır. Yeni düzenlemelerle birlikte Meclis-i Umur-ı Tıbbiye de üç farklı komisyon kurulmuştur. Bunlar; Öğretim Komisyonu, Askeri Sağlık İşleri Komisyonu ve Tıbbî ve Adlî Komisyon'dur. Bilhassa Tıbbî ve Adlî Komisyonunun kurulması, Osmanlı Devleti'nde adlî tıp teşkilatının oluşumunda önemli bir adımdır. Tıbbî ve Adlî Komisyonunun temel görevi: Adlî tıp işleriyle ilgilenmek ve hekimlerin tarafından

¹⁵⁹ *Ceride-i Mehakim*, 14. Rabiülevvel 130, 240, s.1914-1918 Aktaran: Bingöl, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mahkemelerinde Adli Tıp Uygulamaları, s.1361. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye bu gibi eşya, yağ, suç aletleri üzerindeki lekeleri tahlil etmek ve öğrencilere tahlil hakkında uygulamaların göstermek amacıyla Viyana'dan iki kimyager istihdam edilmiştir. BOA. ŞD. 2481/4 H. 26.09.1301 M. 20 Temmuz 1884. Ayrıca bu iki kimyager haricinde kimya ve tahlil konularında eğitilmek üzere doktorlar Paris, Berlin, Londra ve Viyana'ya gönderilmiştir. BOA. BEO. 154/11504 H. 25 Recep 1310, M. 12 Şubat 1893.

¹⁶⁰ Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, s.18.

¹⁶¹ Yıldırım, *Türkiye'de Adli Tıp Eğitiminin Öncüleri ve Gelişimi (1846-1933)*, s.34; Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.53-54.

oluşturulan adlî raporların ilme ve fenne uygun olup olmadığını kontrol etmekte. Böylelikle daha sonra kurulacak olan Adlî Tıp Meclisinin temeli de atılmış oldu.¹⁶²

1839'da kurulan ve 1857'de ıslahı gerçekleştiren Meclis-i Umur-ı Tıbbiye'ye bu süreç içerisinde rapor verilmesi için pek çok kez başvurulmuştur. Örneğin, 1855 tarihli bir belgede İzmir'de kahveci esnafından olan Ahmet isimli şahıs durduk yere suç teşkil eden sözler söylemeye başlayınca tutuklanmış ve bu sözleri cinnetten dolayı söyleyip söylemediğine karar verilmesi için, Meclis-i Umur-ı Tıbbiye'ye gönderilmiştir.¹⁶³ Bir başka örnekte ise 1867'de Zağorlu Tabip Kozma'nın dokuz yaşındaki Tuti adlı kız çocuğunun bokrini izale ettiğine yönelik suçlamalar yöneltilmiş ve muhakeme sırasında beş yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. Tabip Kozma, suçlamaları reddederek tekrar muhakeme edilmek istemiştir. Bunun üzerine Tuti'nin muayene edilip olay hakkında adlî tıbbi rapor yazılması için Mekteb-i Tıbbiye Nezaretine bağlı olan Meclis-i Tıbbiye'ye gönderilmiştir.¹⁶⁴

Yukarıdaki iki örnekte gördüğümüz üzere Mekteb-i Tıbbiye Nezaretine bağlı olan Meclis-i Umur-ı Tıbbiye'ye danışılmıştır. Bunun temel sebeplerinden birisi, 1858'de yürürlüğe giren Ceza Kanunname-i Hümayunu'dur. Mezkûr ceza kanununa göre; bir kişinin suç işlediği sırada akıl sağlığı yerinde olmayan kişiler, cezaî sorumluluktan muaf tutulmuştur. Ayrıca herhangi bir yaralama, adam öldürme, izale-i bokr, hetk-i ırz gibi konuların tıbbi tespiti için hekimler bilirkişi olarak tayin edilmiştir ve bu hekimlerin bağlı oldukları en üst kurum Meclis-i Umur-ı Tıbbiye'dir.¹⁶⁵

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliyye-i Şâhâne askeri amaçlı tabipler yetiştirdiğinden dolayı sivil sağlık işlerine bakacak olan tabiplerin eksikliği fark edilmeye başlanmıştır. 1867'de bu eksikğin kapatılması için sivil bir tıp okulu olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye kurulmuş ve okula adlî tıp hocası olarak Dr. Agop Handanyan (1834-1899) atanmıştır. 1878'de Dr. Serviçen'in tekaüde ayrılmasıyla beraber, Dr. Agop Handanyan hem sivil hem de askeri tıp okulunda adlî tıp hocalığı görevini sürdürmüştür. Dr. Handayan, adlî tıp muallimliği

¹⁶² BOA. İ. DH. 365/24152 H. 10 Cemaziyevvel 1273 M. 6 Ocak 1857; Gök-Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, s.2; Aykaç, *Adli Tıp Ders Kitabı*, s.6.

¹⁶³ BOA. A. MKT. UM.177/99 H.21 Rebiülahir 1271, M. 11 Ocak 1855.

¹⁶⁴ BOA. ZB. 2/69, H. 25 Recep 1284, M. 22 Kasım 1867.

¹⁶⁵ Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.169,176; Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.11; Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, s.101.

sırasında Fransız adli tıp uzmanlarından Briand ve Chaude'nin kaleme aldıkları adli tıp kitabının birinci cildi olan *Médecine Legale*'yi *Tıbb-ı Kanuni* adıyla 1877'de, ikinci cildi olan *Chimie Légale*'yi ise *Kimya-i Kanuni* adı altında 1885'te tercümesini ve neşrini gerçekleştirmiştir. 1893'te ise iki cilt bir arada *Tıbb-ı Kanuni* adıyla basılmıştır. Bu kitap adli tıp ile ilgili ilk tercüme eserler arasında yer alması açısından önemlidir.¹⁶⁶ Dr. Handanyan adli tıp muallimliği sürecinde tercüme ettiği bu kitabı kullanmış ve derslerini pratikten ziyade teorik olarak sürdürmüştür.¹⁶⁷

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye açıldıktan sonra ülkenin genel sağlık işleri konusunda da düzenlemeye gidilmiştir. 1869'da çıkartılan İdare-i Tıbbiye-i Mülkiye Nizamnamesi ile, sağlık işlerine bakmak üzere Mekteb-i Tıbbiye Nezaretine bağlı olarak Nezaret-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye kurulmuştur. Nezaret-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye bağlı olan Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye, adli tıba dair gerçekleşen işlemlerin teftişi, adli olaylarda alınan örneklerin tahlili ve gerektiğinde bilirkişilik görevini üstlenmesi gerektiği belirtiliyordu. Bu bağlamda Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye adli tıp işleri için en yüksek kurul olarak görev almaya başlamıştır.¹⁶⁸

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den mezun olan tabipler 1871 İdâre-i Umûmiye-i Tıbbiye Nizamnamesine göre; İstanbul'da Şehremaneti'ne, vilayetlerde ise Valilere bağlı olarak memleket tabibi adı altında istihdam edilmişlerdir. Memleket tabiplerinin temel görevleri: Bağlı buldukları yerlerdeki toplu yaşam alanlarını (Medrese, İmaret, Cami vb.) hastaların olup olmadığını tespit etmek, hastaların hastaneye sevkini sağlamak, haftada iki gün fakirleri meccanen tedavi etmek, çevreyi temiz tutturmak ve sağlığa zararlı gıdaların tespit ve imhasını sağlamaktı. Memleket tabipleri ve onların yanlarına atanan

¹⁶⁶Kemalpaşazade Said, *Vezaif-i Adliye-i Etubba.*, s.32; Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.36,56; Rifat Vedat Yıldırım, "Agop Handanian (1834-1839): Forensic Medicine Professor in Imperial School of Medicine", *Journal of Medical Biography*, cilt: 24, sayı: 2, 2016, s.232; Gök-Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, s.2; Yıldırım, *Türkiye'de Adli Tıp Eğitimi'nin Öncüleri ve Gelişimi (1846-1933)*, s.38-39.

¹⁶⁷ 1912'de adli tıp muallim muavini olarak atanan Dr. Vasfî Bey'in 1919'da kaleme aldığı makalesinde, Dr. Handanyan'ın adli tıp dersleri için söylediği şu sözler önemlidir: "Agop Bey zamanında tedarisat sarf-i nazari olarak icra edilmekte beraber bu kitabda (Tıbb-ı Kanuni) tatbikat-ı kanuniye bizim kavaninimize göre değil, Fransa kanunlarına göre mütalaa olunmuştur." Hülâsa, Dr. Handanyan döneminde adli tıp dersleri pratikten uzak, teorik olarak yürütülmüş ve kullandığı kitapta da Fransız kanunlarına göre ele alındığını belirtmiştir. Vasfî Bey, "Hukuk-ı Adliye Tababetinin Yekdiğerine Tesirleri", *Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası*, cilt: 2, sayı: 4, Kanunusani 1335 (1919), s.193.

¹⁶⁸ BOA. İ. DH. 1295/101727 H. 10 Ramazan 1286 M. 14 Aralık 1869; BOA. A. DVN. MKL. 8/4 H. 6 Şevval 1286 M. 9 Ocak 1870; Bingöl, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mahkemelerinde Adli Tıp Uygulamaları", s.1358; Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.13.

tabip muavinleri bu görevleri yerine getirmesi karşılığında maaşları, bağlı oldukları belediye tarafından tahsis edilecekti. Memleket tabiplerinin konumuz açısından en mühim görevi ise buldukları bölgede adli tabiplik görevini de üstlenmeleridir. Herhangi bir adli tıbbi olayda bölgede bulunan memleket tabibi, mağdur kişiyi muayene etmek veyahut hayatını kaybetmişse otopsi yapmakla görevliydi. Bu görevi karşılığında da maaşına ek olarak harcırah verilecekti.¹⁶⁹

1879'a gelindiğinde Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu'nun ilanı ile tabiplerin adli olaylarda bilirkişi olarak görevlendirilmesi kanuni zorunluluk haline getirilmiştir. Aynı yıl İstanbul'da Zabıta Nezaretine bağlı olarak Zabıta Tababet-i Adliye Şubesi kurulmuş ve başına Dr. Ali Rüştü Paşa getirilmiştir. Bu süreçte Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye adli tıp işlerinde en yüksek kurul olarak görevini sürdürmekle birlikte, Zabıta Tababet-i Adliye Şubesi merkezdeki adli olaylarda tıbbi işleri yürütmekle görevlendirilmişti. Dr. Ali Rüştü Paşa bu şubenin yürütücüsü olarak görev yaparken, 1893'te Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de açılan sınavı kazanarak adli tıp muallim muavinliğine getirilmiştir. 1899'da Dr. Agop Handanyan'ın vefatıyla birlikte, Dr. Ali Rüştü Paşa askeri ve sivil tıbbiyede tıbb-ı kanuni derslerini vermeye başlamıştır.¹⁷⁰

Hem adli tıp eğitimi için kadavra sağlanması hem de adli otopsi yapılacak bir kurum olarak 1908'de Morg Müdürlüğü'nün kuruluşu, adli tıbbın gelişimi açısından oldukça önemlidir. Adli tıp muallimi Dr. Ali Rüştü Paşa ek görev olarak Morg Müdürlüğü'nün başına getirilmiş ve ayrıca Morg Müdürlüğü'nün içerisinde Kimyahane Müdürlüğü de kurulmuştur. Mezkûr kurumların kurulmasının önemini Dr. Vasfi Bey şöyle açıklar:

¹⁶⁹ Nuran Yıldırım, "İstanbul'da Sağlık Hayatı", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Ed. Coşkun Yılmaz), cilt: IV, 2015, s.101; Erdem Aydın, "19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması", *OTAM*, sayı: 15, 2004, s.196-197; Ceren Gülser İlikan-Rasimoğlu, "Taşra'yı İyileştirmek: 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Memleket Hekimleri", *Lokman Hekim Journal*, cilt: 3, sayı: 1, 2013, s.2-3.

¹⁷⁰ Kemalpaşazade Said, *Vezaif-i Adliye-i Etubba*, s.22-23; Gök, Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, s.2-3., Şehsuvaroğlu, Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.6; Mustafa Demirer, *Dünya'da ve Türkiye'de Adli Tıp Yapılanmaları: Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Adli Tıp Anabilim Dalı, Basılmamış Uzmanlık Tezi, Isparta, 2007, s.13; Vasfi Bey, "Hukuk-ı Adliye Tababetinin Yekdiğerine Tesirleri", s.193. Ayrıca Ord. Prof. Dr. Tefik Sağlam, *Nasıl Okudum* adlı eserinde Ali Rüştü Paşa'nın Adli Tıp derslerinden şöyle bahseder: "Adli Tıp Dersini Miralay Ali Rüştü Bey verirdi. Kanunlarımızı, Mecelle'i iyi bildiğini derslerinden anlardık. Adli tıp öğretimi tamamen nazari idi. Ne bir adli otopsi ne de herhangi bir tatbikat görmeden Tıbbiyeden çıktık." Tefik Sağlam, *Nasıl Okudum* (Haz. Hüseyin Hatemi, Aykut Kazancıgil), Nehir Yayınları, İstanbul, 1991, s.122.

“Mektebimizde tıbb-i kanuni tedrisatı ancak o tarihten itibaren başlamıştır. Çünkü morgsuz ve laboratuvarsız tıbb-i kanuni tedrisatının, hastasız seririyat tedrisatından zerre kadar farkı olamaz.”¹⁷¹

Adli tıp eğitimi verilen askeri ve sivil tıp okulları 1909 yılında birleştirilerek Haydarpaşa’da İstanbul Tıp Fakültesi kurulmuştur. Daha önce askeri ve sivil tıp okulunda adli tıp eğitimi veren Dr. Ali Rüştü Paşa, yeni kurulan bu fakültede kadro dışı bırakılmış ve yerine Paris’te Prof. Léon-Henri Thoinot (1858-1915) ve Prof. Paul Brouardel (1837-1906)’in yanında adli tıp ve psikiyatri eğitimi almış olan Dr. Bahaeddin Şakir (1870-1922) getirilmiştir. Dr. Bahaeddin Şakir, tıbb-ı kanuni muallimi olduktan sonra, Paris’te aldığı derslerden ve Dr. Ali Rüştü Paşa’nın adli tıp notlarından yararlanarak, adli tıp alanında ilk telif eser olan *Dârülfünun Osmanlı Tıp Fakültesinde Tedris Olunan Tıbb-i Kanuni Dersleri* adlı eserini neşretmiştir. Toplam dokuz fasıkülden oluşan bu eserin ilk iki fasikülü 1910 yılında kalanları ise 1911’de basılmıştır.¹⁷²

1912’de sağlık ve bilhassa adli tıp iş işleri için en yüksek kurul olan Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye kaldırılarak yerine Dahiliye Nezaretine bağlı olarak Sıhhiye Müdüriyeti- Umumiyesi ve Tababet-i Adliye Şubesi ve Encümeni kurulmuştur. Böylelikle 1912 itibariyle Osmanlı Devleti’nde adli tıp ile ilgili en yüksek kurul Tababet-i Adliye Şubesi ve Encümeni olmuştur. Mezkûr şube ve encümenliğin başına adli tıp muallimi Dr. Bahaeddin Şakir getirilmiş ve Morg müdürlüğü de bu şubeye bağlanmıştır.¹⁷³ Dr. Bahaeddin Şakir’in başında olduğu Tababet-i Adliye Şubesi 1917’de Adliye Nezaretine bağlanarak Tababet-i Adliye Müessesesi adını almış ve Morg müdürlüğünün yanı sıra adli psikiyatri işleri için bir müşahedehane ve toksikolojik incelemeler için kimyahane şubeleri de açılarak Tababet-i Adliye Müessesesine bağlı şubeler haline gelmiştir. Aynı

¹⁷¹ Dr. Vasfi Bey ayrıca Morg Müdürlüğünün kurulmasıyla birlikte kısa sürede yıllık on beş civarında olan otopsi sayısının yüz ellilere kadar yükseldiğini belirtmektedir. Vasfi Bey, “Hukuk-ı Adliye Tababetinin Yekdiğerine Tesirleri”, s.194; BOA. ZB. 335/42 R. 7 Temmuz 1325 M. 20 Temmuz 1909. Ayrıca Morg Müdüriyeti 1913 yılında Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye’den Şehremanetine devredilmesiyle beraber ilk defa Tıp Fakültesi haricinde müstakil bir adli tıp teşkilatının kuruluşundan söz edebiliriz. BOA. DH. İD. 157/17-1 H. 17 Rebiülevvel 1331 M. 21 Mart 1913.

¹⁷² Dr. Bahaeddin Şakir Bey, ilk telif eserinin yanı sıra Dr. Vasfi Bey’le birlikte iki kitap daha kaleme almıştır. Bunlar: *Tababet-i Adliye Rehberi* (1911) ve *Tıbb-ı Kanuni* (1918)’dir. Şehsuvaroğlu, Özen, *Dünya’da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.63; Gök-Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, s.4; Yıldırım, *Türkiye’de Adli Tıp Eğitiminin Öncüleri ve Gelişimi (1846-1933)*, s.12-13; Sermet Koç-Ümit Biçer, “Adli Tıbbın Tarihsel Gelişimi, Türkiye’deki Yapılanması ve Sorunları”, *Klinik Gelişim Dergisi*, sayı: 22, 2009, s.2.

¹⁷³ BOA. DH. İD. 164/1 H. 12 Rebiülahir 1331 M. 21 Mart 1913; Özen, *Adli Tıp*, s.8-9; Gök-Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, s.4.

yıl Tababet-i Adliye Müessesesinin başına Dr. Veliyettin Tahsin (1861-1925) getirilmiş ve Dr. Bahaeddin Şakir de 1919'a kadar adli tıp muallimliği görevini sürdürmüştür.¹⁷⁴ 1919'da Dr. Bahaeddin Şakir Adli Tıp Muallimliği görevini bırakarak Almanya'ya gitmesiyle birlikte yerine Dr. Vasfi Bey (1884-1924) getirilmiştir.¹⁷⁵

Dr. Vasfi Bey, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'yi birincilikle bitirmiş, 1908'de Fransa'ya giderek Paris Tıp Fakültesinde Prof. Léon-Henri Thoinot (1858-1915)'un danışmanlığında uzmanlığını kazanmıştır. 1912'de Tıp Fakültesinde açılan sınavla tıbbi kanuni müderris muavinliği kadrosuna atanan Dr. Vasfi Bey, 1919'da Adli Tıp muallimi olmuştur. Bu süreçte *Tababet-i Adliye* (1914) ve *Tıbb-i Kanuni* (1918) adlı kitaplarını neşretmiştir.¹⁷⁶ Dr. Vasfi Bey dönemiyle birlikte, adli tıp dersleri artık Hukuk Fakültesinde de verilmeye başlanmıştır. Tabipler kadar, hukukçuların da bu işin bir parçası olduğunun önemini vurgulayan Vasfi Bey, Hukuk Fakültesindeki öğrencilere, adli tıbbın tarifi, olay yeri inceleme, delillerin düzeyi, muayeneler, temaruz gibi pek çok konuyu ders kapsamında anlatmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁴ BOA. İ. DUİT. 59/51 H. 13 Cemaziyevvel 1334, M. 18 Mart 1916.

¹⁷⁵ 1917'de oluşturulan bu üç ana şube ve bağlı oldukları Tababet-i Adliye Müessesesinde, hekimler ve kimyagerlere asistanlıklar verilerek hem adli tabiplerin yetiştirilmesi hem de şubelerin geliştirilmesi sağlanmıştır. Gök-Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, s.6. Ayrıca Dr. Bahaeddin Şakir Bey, Adli tabipliğin yanı sıra siyasetle de ilgilenmiştir. İttihat ve Terakki içerisinde önemli bir figür olan Dr. Bahaeddin Bey, Paris'te adli tıp eğitimi gördüğü sırada İttihat ve Terakki'nin yurtdışı yapılanmalarını yönetmiş ve II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte İstanbul'a geri dönmüştür. Harb-i Umumi de Osmanlı Devleti mağlup olunca, Talat ve Enver Paşa gibi kendisi de 1919'da Tıp Fakültesindeki Adli Tıp Muallimliği görevini bırakarak Almanya'ya gitmiştir. 17 Nisan 1922'de ise Ermeni Arşavir Şirakyan ve Aram Yergenyanyan tarafından Berlin'de suikaste uğrayarak hayatını kaybetmiştir. Alaaddin Uca, *İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Bahaeddin Şakir Bey*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2009, s.13,89,423,424.

¹⁷⁶ Dr. Vasfi Bey, 1919'da Adli Tıp Muallimi olmasına müteakiben Tababet-i Adliye Şubesi müdürlüğüne de atanmıştır. BOA. İ. DUİT. 50/84 H. 12 Safer 1338 M. 6 Kasım 1919; Rıfat Vedat Yıldırım, "Genç Yaşta Kaybedilen Bir Değer: Tıbb-ı Adli Müderrisi Dr. Vasfi Bey (1884-1924)", *Lokman Hekim Journal*, cilt: 7, sayı: 3, 2017, s.201,205; Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.64.

¹⁷⁷ 1919 İtibariyle Hukuk Fakültesinde başlatan Tıbb-ı Kanuni dersleri, 1924'te Vasfi Bey'in vefatı sonrasında sırasıyla Dr. Halit Naci [Tekin] (1881-1925), Dr. Ethem Akif [Battalgazi] (1875-1925) ve Dr. Mustafa Hayrullah [Diker] (1873-1950) tarafından verilmiştir. Ankara Hukuk Mektebinde Adli Tıp dersleri ise 1926'da Dr. Fahri Ecevit (1896-1851) tarafından verilmeye başlanmıştır. Yıldırım, *Türkiye'de Adli Tıp Eğitiminin Öncüleri ve Gelişimi (1846-1933)*, s.61; Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.40; Aykaç, *Adli Tıp Ders Kitabı*, s.8. Ayrıca Dr. Mustafa Hayrullah Diker, *Yarının Hakimlerine Tababet-i Adliye ve Ruhiye Dersleri* adlı eserinde, Hukuk öğrencilerinin Adli Tıp derslerine neden ihtiyacı olduğunu şöyle vurgulamıştır: "...bu iş şüphe yok ki sadece usul-i muhakemat-i cezaiye ve ceza kanunları metinlerini ezberleyup tatbik etmekle olup bitmez. Suçluyu tedkik etmek istilzam ider. Suçluyu sadece işlediği cürmü nokta-i nazarıyla ve ceza kanunundaki maddelere göre mütalaa etmek yetmez. Mücrimin tıpkı biz hekimler bir hastaya bakarken yaptığımız gibi kaffe-i ahval-i hayatını ve ruhiyesini tedkik etmeli, hal-i hazırda cürmü işlediği dakikada tasavvur etmeli, asıl onu mazisi sevabı ve

1920'ye kadar sadece İstanbul'da faaliyetlerini sürdüren Adli Tıp Müessesesi, Millî Mücadelenin başlaması ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin kurulmasıyla beraber, Ankara'da da ayrıca bir Adli Tıp Müessesesi icra edilmiştir. Dr. Veliyettin Tahsin'in kurucu başkanlığını yaptığı Ankara'daki Adli Tıp Müessesinin işleyişi, adli tabiplerin görevleri ve yetkilerinin belirlenmesi için T.B.M.M. hükümetince 11 Ekim 1920'de 38 sayılı Tababet-i Adliye Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunda adli tabiplerin görevleri ve yetkileri tanımlanmakla birlikte, çalışma yerlerinden ayrılacak hekimlere verilecek harcırahlar ve adli tabiplerin yanlarında bulunduracakları tıbbi malzemelerin listesi verilirken, askeri ve sivil hastanelerde de adli olayların tetkik edilmesine izin verilmiş ve resmi adli tabiplerin bulunmadığı yerlerde serbest hekimlerinde bilirkişilik vazifesi görebileceği belirtilmiştir.¹⁷⁸ Altı yıl süreyle yürürlükte kalan bu kanun, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlayan sosyal, ekonomik ve hukuki alandaki reformların kapsamına alınarak değiştirilmiştir. 19 Nisan 1926'da yürürlüğe giren 813 sayılı Tıbb-ı Adli Müessesesi kanunu, yeni oluşturulan hukuk sisteminin ihtiyaçlarına uygun olarak hazırlanmış ve bu kanunla Tıbb-ı Adli Müessesesi Genel Müdürlük haline getirilerek, adli tıp konusunda en yüksek yetkili danışma ve kontrol merkezi olmuştur. Mezkûr kanunla birlikte Tıbb-ı Adli Müessesesinin altında morg, kimyahane ve müşahedehane müdürlükleri kurulmuş ve ayrıca Tıbb-ı Adli Müessesesi genel müdürü, müdür muavini ve şube müdürlüklerinin dahil olduğu bir tıbb-ı adli meclisi tesis edilmiştir. Bu meclis adli tıp ile ilgili vakalarda son kararı verecek nihai merci olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁹

bilhassa istikbali itibariyle düşünmeli.” Mustafa Hayrullah [Diker], *Yarının Hakimlerine Tabebet-i Adliye ve Ruhiye Dersleri*, Cihan Matbaası, İstanbul, 1928, s.3-4.

¹⁷⁸ Gök-Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, s.7.

¹⁷⁹ Ayrıca Tıbb-ı Adli Müessesesi içerisinde adli tabip yetiştirilmeye başlanmış, vilayetlerde adli tabiplikler ihdas edilmiş, adli tabip olmayan yerlerde ise Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde görüldüğü gibi memleket tabipleri bu görevi üstlenmişlerdir. Adnan Öztürel, “Memleketimizde ve Dünya'da Adli Tıp”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 18, sayı: 1, 1961, s.162.

4. BÖLÜM: OSMANLI'DA TIBBİ BİLİRKİŞİLİK

4.1. TANZİMAT ÖNCESİ TIBBİ BİLİRKİŞİLİK

Osmanlı Devlet’inde bilirkişilik mekanizması, şer’iyye mahkemelerinde ehl-i vukuf ve ehl-i hibre adı altında görevlendirilen kişiler çerçevesinde görülmektedir. Osmanlı Devleti’nde yargı gücünün temelinde kadılar bulunmaktaydı ve kadılar, şer’i ve örfi kurallar çerçevesinde şer’iyye mahkemelerinin başkanlığını yürütüyorlardı. Kadıların yöneticiliğini yaptıkları şer’iyye mahkemelerinde herhangi bir davanın muhakeme sürecine bakarsak, bilirkişilerin davalara dahil olma durumlarını da görmemiz mümkündür.

Bir davacı, dava etmek istediği konuyla ilgili iddiasını kadıya bildirir ve kadı da bu iddiayı sorgulamak için davalıyı mahkemeye çağırır, iddiayı davalıya bildirirdi. Davalı olan kişi bu iddiaları kabul ederse mahkeme gerekli kararların alınmasıyla sona ererdi, eğer bu iddialar kabul olunmazsa ispat mekanizması devreye girmektedir. Davalı kişi, davanın durumuna göre yeterli derecede şahit bulursa o zaman dava sona ererdi. Davanın sonuçlanması için bir başka seçenek ise yemindi. Davalı kişi bu suçu işlemediğine yemin ederse o zaman da mahkeme sona erebilirdi. Hülâsa mahkemelerde karar almayı sağlayan en önemli unsur şahitlikti.¹⁸⁰ Şahitlik, karar alma mekanizmasında en önemli unsur olsa da kadıların doğru karar almasını saptırabilecek güce de sahipti. Bu bağlamda Hayrullah Diker şahitlikle ilgili sıkıntıları şöyle belirtiyor:

“... her şahidin görüşü itibariyle biraz eksiki ve biraz fazlası olur ve her şahit vakayı kendine göre biraz değiştirir ve biraz tağşiş eder. Muhakemede her gün zihinlerinde fenalık olan birçok adamlar şahit sıfatıyla istimar edilmektedir.”¹⁸¹

Bu gibi sebeplerden dolayı şer’iyye mahkemesinin başında bulunan kadı, zaman zaman davalarda şahitleri yeterli görmeyerek uzmanlık bilgilerinden yararlanmak için ehl-i vukuf veya ehl-i hibrelere başvurabilirdi.

¹⁸⁰ Bingöl, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Mahkemelerinde Adli Tıp Uygulamaları”, s.1352-1353.

¹⁸¹ Mustafa Hayrullah [Diker], *Yarının Hakimlerine Tabebet-i Adliye ve Ruhiye Dersleri*, s.161,170.

Bilirkişilik tarihi üzerine yapılan araştırmalarda ehl-i vukuf ve ehl-i hibreler tek çatı altında toplansa da bu kişilerin görev ve niteliklerinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Şafak'a göre, İslam tarihinde yer alan ehl-i vukuf, ehlü'l-ilm, ehlü'l-basire ve ehlü'l-hibre aynı anlama gelmektedir. Ona göre ehli vukuf, dava konusu olan hukuki uyuşmazlıklar ve ispat konularında özel ve teknik bilgisine başvurulmuş kişiye denir.¹⁸²

Abacı ise erken tarihli bir çalışmasında Tanzimat öncesinde bilirkişileri, atanmış ve fiili olarak ikiye ayırmaktadır. Lonca üyeleri arasında özel ve teknik bilgiye sahip olan kişiler gerekli seçim aşamalarını geçtikten sonra berat alarak ehl-i hibre sıfatıyla mahkemelerde hizmet vermeye başlamaktadırlar. Abacı bundan dolayı mezkûr grubu atanmış bilirkişiler olarak tanımlamıştır. Fiili bilirkişiler ise, ehl-i vukuf olarak bilinen kişilerdir. Bu kişiler, yine ehl-i hibreler gibi lonca içerisinde yer alan uzman kişilerdir ama ehl-i hibreler gibi sürekli hizmette değillerdir. Ehl-i vukuf, kendilerine başvurulduğu zaman bilirkişilik görevini üstlenmektedirler.¹⁸³

Ayışın ise bilirkişilik üzerine yaptığı çalışmasında, ehl-i vukuf ve ehl-i hibrenin bilirkişi olarak tanımlanmasına rağmen farkları olduğuna değinmiştir. Ona göre ehli vukuf, nafaka tayini, miras, toprak sınırı belirleme, tereke tespiti, mihir, evlilik ve boşanma davaları gibi özel ve teknik bilgi gerektirmeyen konulara bakarken, ehl-i hibreler ise ehl-i vukuf nazarında teknik bilgiye sahip olup, gerektiğinde mahkemelerde bilgisine danışılan kişilerdir.¹⁸⁴

Ayışın, Abacı ve Şafak'ın çalışmalarına baktığımız zaman, bilirkişiler her ne kadar farklı adlarla ve farklı niteliklerle tanımlansalar da konumuz bağlamında tıbbi bilirkişiler, şer'iyeye mahkemelerinde hem ehl-i vukuf hem de ehl-i hibre adı altında görev yapmışlardır.

Bilhassa fail-i meçhul ölümlerde, darp, yaralanma ve kimlik teşhisi gibi durumlarda mahkemeye başvurulduğu zaman, kadı yanına aldığı bilirkişilerle birlikte olay yerinin keşfinin yapılarak bir rapor hazırlanmasını talep ederdi. Örneğin, 1645'te İstanbul'da Baba Haydar mahallesinde bir bahçenin tamiratında çalışan Haçuk v. Avanos ve Nordik v. Baran'ın üzerine taş duvar yıkıldığından dolayı hayatlarını kaybetmişlerdir.

¹⁸² Ali Şafak, "Ehl-i Vukuf", *TDVİA*, cilt: 10, 1994, s.531-532.

¹⁸³ Nurcan Abacı, "Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 3, sayı: 3, 2002, s. s.77-79.

¹⁸⁴ Ayışın, *Osmanlı Devleti'nde Bilirkişilik (İstanbul Örneği)*, s.16,27.

Mahkemeye durumun bildirilmesi üzerine Mevlâna Hidayetullah Efendi, Çorbacı İbrahim Ağa, Subaşı Ali Bey ve bir grup Müslüman olay yerine keşif yapılması için gönderilmiştir. Cesetler üzerinde yapılan muayenede Haçuk v. Avanos'un sağ dizinden aşağısı, Nordik v. Baran'ın ise başında büyük bir taş eziği bulunduğu ve bu eziklerin kanamaya yol açarak ölüme sebep olduğu anlaşılmıştır.¹⁸⁵ Bir başka örnek ise 1677 yılında gerçekleşmiştir. İstanbul'da Bucakbağı mahallesinde ikamet eden Ayşe binti Abdullah, mahalle imamı Mustafa Efendi'nin arazisinde yanlışlıkla vurulup vefat ettiği iddia edilerek keşif yapılması için mahkemeye başvurulmuştur. Bunun üzerine Mevlana es-Seyyid Muharrem Efendi bin es-Seyyid İsmail, Asesbaşı Mehmed Ağa, Subaşı Ahmed Ağa ve bir grup Müslüman olay mahalline gitmişlerdir. Anlatına göre arazi sahibi Mustafa Efendi'nin büyük oğlu İsmail içinde kurşun olan tüfeğini pencerenin üzerine bırakmış ve evden ayrılmıştır. Daha sonra Ayşe Hatun bir konu hakkında konuşmak için İmam Mustafa Efendi'nin evine gelince, İsmail'in kardeşi ve Mustafa Efendi'nin küçük oğlu sağır Mehmet Efendi yanlışlıkla tüfeğin tetiğine dokunarak Ayşe'yi öldürmüştür. Olay yerinde yapılan muayene sonucunda kurşun Ayşe Hatun'un boynunun sağından girip solundan çıkarak ölümüne sebep olduğu anlaşılmış ve bu bağlamda bir rapor kaleme alınmıştır.¹⁸⁶

Tıbbi olaylarda, direkt olarak cerrahların görevlendirildiği olaylar da mevcuttur. Örneğin, 1744 yılında Çukur köyünde ikamet eden Ahmed bin Abdullah, Hacı Ali Ağa adlı kişi tarafından ayağına değnekler vurulduğu, tırnaklarının söküldüğü, darp edildiğini ve bundan dolayı bazı kemiklerinin kırıldığını hatta sağır olduğunu belirterek şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerine mahkeme başkanı kadı, bilirkişi olarak bölge cerrahını görevlendirerek Ahmed bin Abdullah'ın muayene edilmesine karar vermiştir.¹⁸⁷

Anlaşıldığı üzere adli olaylarda, kadı tarafından olay yerinin keşfi ve kişilerin muayenesi için bilirkişiler görevlendirmiştir. Bazı olaylarda bilirkişilerin tabip ve cerrah olduğu belirtilse de genel olarak gönderilen kişilerin tabip olup olmadığı bilinmemektedir.

¹⁸⁵ İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havâss-ı Refiâ) 49 Numaralı Sicil (H. 1054/M.1644), (Ed. Coşkun Yılmaz), İSAM, İstanbul, 2011, s.196 Aktaran: Ayışın, *Osmanlı Devleti'nde Bilirkişilik (İstanbul Örneği)*, s.46-47.

¹⁸⁶ İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H.1086-1087/M.1675-1676), (Ed. Coşkun Yılmaz), İSAM, İstanbul, 2010, s.279, Aktaran: Sercan Ayışın, *Osmanlı Devleti'nde Bilirkişilik (İstanbul Örneği)*, s.55.

¹⁸⁷ 134 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s.26., Aktaran: Özen Tok, "Kayseri Kadı Scillerindeki Yargılanma ve Ölüm Vakalarıyla İlgili Keşif Raporları (1650-1660)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 22, sayı: 1, 2007, s.333.

Ayrıca şunu da belirtmemiz gerekir ki; Tanzimat öncesinde tıbbi bilirkişi olarak görevlendirilen kişiler sadece muayene görevini üstleniyorlardı, yani görevleri sadece durum tespitinden ibaretti. Herhangi bir teşrih ameliyatı mevcut değildi. Bu da gözle görülebilen durumların tespiti ile sonuçlanıyordu, gözle görülemeyen durumların (zehirlenme, iç kanama vb.) açıklığa kavuşturulması için tıbbi ve hukuki ilerlemenin gerçekleştiği Tanzimat sonrası döneme gelinmesi gerekiyordu.

Son olarak şer'iyeye sicillerinde sıkça gördüğümüz şuhûdü'l-hal adı altında bulunan kişilerin de bilirkişi olup olmadığına dair tartışmalar vardır. XVII. yüzyıl Ankara şer'iyeye sicilleri üzerine araştırma yapan Taş'a göre, davalar herkese açık olarak gerçekleştiğinden dolayı şuhûdü'l-hal'de yer alan kişiler o sırada kendi davasını bekleyenlerden, izleyicilerden, mahallenin ileri gelenlerinden veya ehl-i vukuf diyebileceğimiz gerektiğinde bilgisine başvuru alan kişiler de olabilmektedir.¹⁸⁸ Bu bağlamda şuhûdü'l-hal'de yer alan kişilerin bilirkişi olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Aynı zamanda burada yer alan kişiler, olaya şahit olan kişiler değil mahkemeye şahit olan kişilerdir. Gerektiği zaman ileride tekrar çağırılarak mahkemede neler olduğu veya olay hakkında sorular sormak için orada yer almışlardır.

4.2. TANZİMAT SONRASI TIBBİ BİLİRKİŞİLİK

Modern devletin gerekliliklerinden olan can, mal ve namus güvenliği ilkeleri temel alınarak ilan edilen Tanzimat Fermanı, tıbbi bilirkişilik için de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Tanzimat'a kadar uzman bir tıbbi bilirkişilik kurumunun oluşmamasının temel sebebi iki noktaya dayanıyordu; hukuki ve tıbbi altyapı eksikliği. Bu eksikliklerin giderilmesi için 1839'da Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne kurulmuş ve modern anlamda ilk adli tıp dersleri verilmeye başlanmıştır. Buradan mezun olan adli tabiplerin resmi bilirkişi olarak görev yapabilmeleri için gerekli hukuki altyapı ise yeni yürürlüğe giren ceza kanunnameleriyle sağlanmaya çalışılmıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra ilk çıkartılan kanun olan 3 Mayıs 1840 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'na göre;

¹⁸⁸ Hülya Taş, "Osmanlı Kadı Mahkemesi'ndeki "Şuhûdü'l-Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", *Bilig*, sayı: 44, 2008, s.31-32. Ayrıca Şer'iyeye Sicillerinin Tıp Tarihindeki önemi için bkz. Ali Haydar Bayat, "Şer'iyeye Sicilleri ve Tıp Tarihimiz", *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s.39-40.

yaşanacak herhangi bir adam öldürme, yaralama, darp etme gibi olaylarda suçun niteliğini belirlemek için uzman hekimlere danışılması gerektiği belirtilirken aynı zamanda çıkartılan ek kararnamelerle, olay yeri incelemelerinde şer memurlarının yanında uzman hekimlerin de görevlendirileceği anlaşılmaktadır.¹⁸⁹ Artık resmi olarak öldürme veya yaralama olaylarında adlî tabiplerin görev almasıyla birlikte kendilerinin hazırladıkları raporları kontrol edecek bir üst kurulda oluşturulmuştur. Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne Nezareti'ne bağlı olarak kurulan Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye, hem hekimlerin diplomalarını ve niteliklerini kontrol ederken hem de kaleme alınan tıbbi raporların denetlenmesinde rol almaya başlamıştır.¹⁹⁰

Tanzimat sonrası tıbbi bilirkişilik kurumunun gelişimi açısından kritik rol oynayan kanunlardan bir diğeri ise 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayundur. Mezkûr kanunla birlikte, herhangi bir adam öldürme vakasında maktulün cesedi hükümete haber verilmeden ve adlî tabipler tarafından gerekli muayene ve otopsi gerçekleştirilmeden defnedilmemesi kanuni zorunluluk altına alınmıştır. Ayrıca bu kanuna uymayanların bir seneye kadar hapis ve beş mecdiye altınına kadar da nakdi cezaya çarptırılacağı belirtilmiştir.¹⁹¹

1858 tarihli ceza kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte adlî tabiplere olan ihtiyaç daha da çok arttırmıştır. Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne'den mezun olan adlî tabipler merkezde tıbbi bilirkişi olarak görev alırken, taşrada bu görevi yerine getirebilecek nitelikte hekimler bulunmamaktaydı. Taşradaki adlî tabip eksikliğinin giderilmesi için sivil bir tıp mektebi olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (1867) kurulmuştur. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den mezun olan öğrenciler, memleket tabibi sıfatıyla taşraya tayin olmuşlar ve burada adlî tabiplik görevini de üstlenmişlerdir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde adlî tabipler hem hukuki hem de tıbbi yetkinlikler kazanmış olarak tıbbi bilirkişilik görevini üstlenmek için önlerinde tek bir engel kalmıştı. O engel ise, yeni kanunların uygulanabileceği ve tıbbi bilirkişilerin elde ettiği delillerin özgürce değerlendirilebileceği bir mahkeme sistemiydi. İslam hukukunun temel alındığı Şer'iyye Mahkemelerinde İslam hukukundan bağımsız olarak oluşturulan yeni ceza kanunlarının

¹⁸⁹ Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, s.10; Sarı, "Mekteb-i Tıbbiyye", s.4

¹⁹⁰ Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, s.19.

¹⁹¹ Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.169,176.

uygulanması ve tıbbi bilirkişilerin kaleme aldıkları raporların serbest bir şekilde değerlendirilmesinin pek mümkün olmadığı bilindiğinden dolayı, mahkemelerde de bir dönüşüm süreci başlamıştır. Tanzimat'la birlikte oluşmaya başlayan Nizamiye Mahkemeleri, XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde tam olarak kurumsallaşmış bir mahkeme sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nizamiye Mahkemeleri, şer'î hukuktan bağımsız olarak yürürlüğe giren yeni kanunnamelerin uygulandığı, her şeyin delil olarak kabul edilebildiği ve bu delillerin serbestçe değerlendirilebildiği mahkemeler olmuşlardır. Nizamiye Mahkemeleri sayesinde tıbbi bilirkişiler olay yerinde ve maktulün vücudunda bilimsel yollarla tespit ettikleri delilleri, vicdani delil sistemini benimseyen hâkimlere sunarak olayların çözülmesinde katkı sağlamışlardır.¹⁹²

Nizamiye Mahkemelerinde tıbbi bilirkişilik bağlamında ele alabileceğimiz üç aktör bulunmaktadır. Bunlar; 1.) Adli Tabipler ve Memleket Tabipleri, 2.) Akliye ve Asabiye Hekimleri 3.) Müdde-i Umumiler.

Merkezde Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye bağlı adli tabiplerin ihtiyaçları yeteri derecede karşılandığı için tıbbi bilirkişilik görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirirken aynı durum memleket tabipleri için geçerli olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar görevlerini devam ettiren memleket tabipleri tecrübesizlik, maddi imkansızlıklar ve aşırı yoğunluktan dolayı adli işleri gerektiği gibi yerine getirememişlerdir. Bu bağlamda maddi sıkıntılardan dolayı memleket tabibine gerekli harcırahın ödenememesi sonucunda otopsi işlemlerinin aksadığını görmekteyiz. Örneğin, Argiri sancağına bağlı Nepravişte karyesinde ikamet eden Ömeroğlu Vehbi isimli şahıs, yine aynı köyde ikamet eden Nazif Uluş tarafından darp edilmek suretiyle hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine otopsi yapılması gerektiği halde memleket tabibine gerekli harcırah ödenememesinden dolayı otopsi ameliyatı gerçekleştirilmemiştir.¹⁹³ Memleket tabiplerine harcırahlar haricinde maaşların da ödenememesinden dolayı sivil sağlık işleri sekteye uğramıştır. Mali sıkıntılardan dolayı sağlık işleri sıkıntıya girince Dahiliye Nezareti, Belediyelerde görevli tabipler başta olmak üzere sıhhiye memurlarının birikmiş olan maaşlarının verilmesi ve bundan sonra maaşlarının düzgün bir şekilde ödenmesi gerektiğini bildirmiştir.¹⁹⁴ Maaş

¹⁹² Bingöl, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mahkemelerinde Adli Tıp Uygulamaları", s.1353.; Bingöl, "Osmanlı Devleti'nde Adli Olaylarda Kriminalistik Tekniklerinin Uygulanması ve Kriminalistik Biliminin Doğuşu", s.1155.

¹⁹³ BOA. DH. MKT. 1045/24 H. 3 Zilhicce 1323 M. 29 Ocak 1906.

¹⁹⁴ BOA. DH. İD. 136/12, H. 27 Muharrem 1331 M. 6 Ocak 1913.

ve harcırahlar belirli bir düzende ödenmeye çalışılsa da bu sefer yoğunluktan dolayı memleket tabiplerinin adlî işlerini yerine getiremediği görüyoruz. Örneğin, Manastır Vilayeti Meclisi memleket tabiplerinin yoğunluktan dolayı adlî vazifelerini yerine getiremedikleri söyleyerek müstakil birer adlî tabip tayin olunması talep etseler de, gerek yetmişmiş adlî tabip eksikliği, gerek ekonomik sıkıntılardan dolayı bunun mümkün olmadığı Dahiliye Nezareti tarafından belirtilmiştir.¹⁹⁵ Memleket tabipleri, yukarıda yer alan örneklerdeki gibi sorunlar yaşasalar da oldukça sıkı bir şekilde denetlenmiş ve görevlerini yerine getirmezlerse yaptırımlarla karşılaşmışlardır. Örneğin, Kalkandere'ye bağlı Böbrek köyünde katledilen bir Kıpti'nin muayenesi ve otopsisinin gerçekleştirilmesi için memleket tabibi Mustafa Hilmi Bey görevlendirilmiştir. Mustafa Hilmi Bey ise, gereken zamanda katledilen Kıpti'nin otopsisini gerçekleştirmemiş ve bunun sonucunda görevine son verilmiştir.¹⁹⁶.

Bilirkişilik bağlamında adlî tabipler ve memleket tabipleri kadar önemli olan bir diğer aktör ise müdde-i umumilerdi. İlk olarak 1879 tarihli Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda görev ve yetkileri belirlenen müdde-i umumilik müessesesi, cinayet ve cünha derecelerinde suç işleyenlere devlet adına dava açmakla ve kamu hukukunu tesis etmekle yükümlü hale gelmiştir. 1879 tarihli kanunun 40 ve 41. maddelerine göre adlî tıbbi ilgilendiren vakalarda müdde-i umumiler, bir veya iki adlî tabibi görevlendirerek olayın çözümüne kadar tabiplerle birlikte çalışacaklardı. Bu bağlamda müdde-i umumiler, tıbbi bilirkişilerin üzerinde kontrol ve tetkik mekanizma olarak da bulunuyorlardı.¹⁹⁷ Müdde-i umumiler adaletin sağlanmasında rol aldıklarından dolayı, adlî tabip ve memleket tabipleri görevlerini düzgün bir şekilde yerine getirmediğinde haklarında nasıl soruşturma açılıyorsa aynı durum kendileri için de geçerliydi. Örneğin, 22 Mayıs 1908'de Pirlipe'de Hüseyin b. Osman şüpheli bir şekilde vefat etmiştir. Hüseyin b. Osman'ın vücudunda kurşun delikleri gören oğulları, babalarının vurularak öldürüldüğüne kanaat getirerek köyün yakınlarına defnetmiş ve ardından güvenlik güçlerine haber vermişlerdir. 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu'na göre şüpheli ölüm vakalarında muayene ve otopsis yapılmadan gömülmesi suçtu. Bu bağlamda Osman Bey'in oğulları bu kanunu bilmiyorlardı ya da anlattıkları olay tamamen kurmacaydı. 23

¹⁹⁵ BOA. DH. MKT. 2815/51 H. 26 Rebiülahir 1327 M. 17 Mayıs 1909.

¹⁹⁶ BOA. TFR. I. ŞKT 5/478 H. 17 Zilhicce 1320 M. 17 Mart 1903.

¹⁹⁷ Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.63; Gök, Özen, *Adlî Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, s.3.

Mayıs günü haberin alınmasıyla birlikte soruşturmayı yürütmek üzere müdde-i umumi muavini Halil Rahmi Bey görevlendirilmiştir. Halil Rahmi Bey olay yerine gitmek üzere memleket tabibi, zabıt kâtibi ve tercümandan oluşan bir ekiple yola çıkmıştır. Uzun süren yolculuğun ardından Pirlepe'ye varılmış ve Osman Bey'in cesedi feth-i kabir yapılarak muayene ve otopsiye tâbi tutulmuştur. Yapılan ilk muayeneye göre Osman Bey'in vücuduna isabet eden mermiler göğsünden girip sırtından çıkmıştır. Ayrıca yüzünde derin kesikler görülmüştür. Gerekli incelemeler yapıldıktan sonra raporlar kaleme alınmış ve ceset tekrar gömülmüştür. Bu sırada müdde-i umumi muavini olan Halil Rahmi Bey ise bir evde dinlenmiş, gerek feth-i kabir işlemlerinde ve gerekse memleket hekiminin muayenesi sırasında olay yerinde bulunmamıştır. Müdde-i umumi muavininin görevini yerine getirmediği dolayısıyla anında bir soruşturma açılmış ve olay yerine müfettiş Artin Bey sevk edilmiştir. Artin Bey, Halil Rahmi Bey ile birlikte giden ekibin ifadesine başvurmuş ve arından Halil Rahmi Bey'in ifadesini almıştır. Halil Rahmi Bey, uzun süre at sırtında geldiğini ve bir süre de yaya yürüdüğünü bu yüzden çok yorgun olduğunu ve dinlendiğini söylese de bilhassa feth-i kabir ve otopsi işlemleri sırasında olay yerinde olması gerektiği ve bunu yapmadığı durumlarda kanuna karşı geldiği Artin Bey tarafından belirtilerek kendisine bu gibi davranışları bir daha yapmaması için ihtar verilmiştir.¹⁹⁸

Tıbbi bilirkişilik bağlamında ele alınması gereken bir diğer aktör ise adlî psikiyatrlar veya dönemsel adıyla akliye ve asabiye hekimleridir. 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayununun 41. maddesine göre, bir kişi suçu işlediği sırada cinnet halinde olduğu tespit edilirse ceza-i ehliyetten muaf olacaktı. Mezkûr kanun Osmanlı'da adlî psikiyatrik bilirkişiliğin hukuki temelini oluştursa da, suçlu bir kişinin olay anında akıl ve ruh sağlığı yerinde olup olmadığını tespit edecek uzman psikiyatr eksikliği bulunmuyordu. Bu eksiklik 1896'da Raşid Tahsin'in Mekteb-i Tıbbiye'de psikiyatri dersleri vermesiyle beraber tamamlanmaya çalışılsa da alanında uzman kişilerin yetişmesi XX. yüzyılın ilk çeyreğini bulacaktır.¹⁹⁹ Bu süreçte mahkemelerde bilirkişilik sıfatıyla mücrimlerin akli ve ruhi muayeneleri gerçekleştirerek, olay anında cinnet geçirip geçirmediğini tespit

¹⁹⁸ BOA. TFR. I. TF. 3/270 H. 9 Cemaziyelahir 1326 M. 9 Temmuz 1908; BOA. TFR. I. TF. 3/271 H. 10 Cemaziyelahir 1326 M.10 Temmuz 1908 Aktaran: Ahmet Yüksel, İki Soruşturma arasında bir Osmanlı Savcı Muavini, s. 335-344.

¹⁹⁹ Artvinli, "Osmanlı Devleti'nde Adlî Psikiyatri: Dr. Luigi Mongeri'nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği", 2019, s.237.

etmeye çalışan kişiler daha çok adlî tabipler olmuşlardır. Uzun süre bu görevi yürüten adlî tabipler, alanında uzman adlî psikiyatrların ortaya çıkmasıyla beraber neredeyse XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar süren bir tartışmayı da beraberinde getirmişlerdir. Bunun temel sebebi ise adlî psikiyatrların uzun süren müşahede süreleri ve mücrimlerin olay anında akli ve ruhi dengesinin yerinde olup olmadığının tespit edilmesiydi. Bu durum hem adlî tabipler tarafından yeni uzmanlaşmakta olan adlî psikiyatrların aleyhlerinde kullanılmış, hem de mahkemelerde avukatların adlî psikiyatrlar tarafından kaleme alınan raporların sorgulamalarına yol açmıştır.

Örneğin, 1946'da Konya'da ikamet eden bir kişi ruh hastalığı şüphesiyle teşhis ve tedavi için İstanbul'a Mazhar Osman'ın muayenehanesine gönderilmiştir. Hasta, sosyal statüsüne çok değer veren ve eşini aşırı derece de kıskan birisidir. Hatta bu kıskanmanın derecesi çok olduğundan dolayı ailesine cehennem hayatı yaşatmaya başlatmıştır. Hasta, Mazhar Osman'ın önerisiyle ilk olarak Şişli Hastanesinin serbest pavyonuna yatırılmıştır. Burada kendisine çeşitli tedavi yöntemleri uygulanmış ve tedavisi bitince kontrollerini aksatmamak şartıyla hastaneden çıkartılarak adalardan birinde satın aldıkları bir köşke yerleşmişlerdir.²⁰⁰ Hasta bir süre sonra ilaçlarını almadığı için eski haline tekrar dönmüş, hastanede çıkarken söz vermesine rağmen silahla dolaşmaya devam etmiş ve kıskançlığından dolayı ailesine zulmetmeye başlamıştır. Bunun üzerine kendisi hakkında bir rapor yazılarak tedavi için Bakırköy'e nakledilmiş ve olay bu sırada adliye ve adlî tıp meclisine de sirayet etmiştir. Olayla ilgili adlî tıp meclisinde hazırlanan rapor ise Bakırköy'de hazırlanan raporun tam aksini iddia etmektedir. Meclise göre, Konya'dan gelen şahıs hasta değildir ve hasta olmadığı halde zorla Bakırköy'e kapatılmıştır.²⁰¹ Adlî Tıp Meclisinin verdiği rapor ve Mazhar Osman'ın kaleme aldığı rapor arasındaki uyumsuzluk büyük bir tartışmaya da yol açmıştır. Öyle ki bu olay, Adlî Tıp Meclisi müdürü Rüştü Recep [Uyar] ile Mazhar Osman [Uzman] arasında yaklaşık bir yıl sürecek olan tartışmanın başlangıcı olmuştur. Mazhar Osman'a göre; ruh hastalıkları ile ilgili raporlar ruh hekimleri tarafından kaleme alınmalıdır, adlî tabipler ve dolayısıyla adlî tıp meclisi bu konuda oldukça yetersiz kalmaktadır. Mazhar Osman kendisinin kırk bir senelik ömrünün kliniklerde geçtiğini, dünya literatürünü üç dilden takip ettiğini ve buna rağmen kendisinin verdiği raporun onaylanmayıp bu işlerle pek az uğraşmış olan

²⁰⁰ Mazhar Osman [Uzman], "Bizde Adli Tıp", *İstanbul Seririyatı*, XXIX/5, 1947, s.42-43.

²⁰¹ Mazhar Osman [Uzman], "Bizde Adli Tıp", *İstanbul Seririyatı*, XXIX/5, 1947, s.43.

doktorların koyduğu teşhislerin doğru olmasının oldukça yanlış olduğunu belirtmektedir.²⁰² Bunun ardından tartışma iyice şiddetlenir ve Mazhar Osman, Adli Tıp Müessesinin, Meşrutiyet'in mevsimsiz bir hediyesi olduğunu, ya bu müessesenin büsbütün kapatılması gerektiğini ya da bu görevin diğer ülkelerde olduğu gibi hastane veya üniversitelere verilmesi gerektiğini söylemiştir. Rüştü Recep'te bu ithamlara nazaran adli tıp meclisinin görevinin ruh hastasına teşhis koymak veya tedavi etmek değil, kişinin suç işlediği sırada akıl hastalığına mustarip olup olmadığını tespit etmek olduğunu söyleyerek Mazhar Osman'ın kaleme aldığı raporlarının tartışılmaz olma algısının da kırılması gerektiğini belirtmiştir.²⁰³

Bu örnekte de görüldüğü üzere bilirkişilik bakımından psikiyatristlerin ve adli tabiplerin birbirlerinden farklı kararlar alıp çatıştıkları durumlar olmuştur. Aynı zamanda ruh hastalıkları konusunda kesin bir sonuca ulaşmanın pek mümkün olmadığını da anlaşılmaktadır.

Tanzimat'ın ilanı sonrasında gerekli hukuki ve tıbbi altyapının sağlanmasıyla uzmanlaşmaya başlayan adli tabipler, memleket tabipleri ve adli psikiyatrlar Nizamiye Mahkemelerinde tıbbi bilirkişi olarak görev almışlardır. Bu süreçte adli tıp ve bilirkişilik pratiklerinin gündelik hayatta nasıl uygulandığını veya uygulanmadığını görmek, dönemsal bazda değişim ve dönüşümü anlamlandırmamızda yardımcı olacaktır.

²⁰² Mazhar Osman [Uzman], "Bizde Adli Tıp", *İstanbul Seririyatı*, XXIX/4, 1947, s.31.

²⁰³ Mazhar Osman [Uzman], "Bizde Adli Tıp", *İstanbul Seririyatı*, XXIX/7, 1947, s.70.

5. BÖLÜM OSMANLI'DA ADLÎ TIP VE TIBBÎ BİLİRKİŞİLİK UYGULAMALARI

5.1. ÖLÜ BEDENLERİ KONUŞTURMAK: OTOPSİ

Tarih boyunca otopsi, diseksiyon ve nekropsi adı altında gerçekleşen post-mortem çalışmalar Osmanlı arşiv belgelerinde teşrih, feth-i meyyit ve feth-i kabir gibi çeşitli adlarla anılmıştır. Otopsi terimi Yunanca kökenli oto ve opsis kelimelerinin birleşimi olup, kendi gözü ile görme anlamına gelmektedir. Otopsi, anatomik bağlamda vücudun keşfedilmesinde veya şüpheli ölüm vakalarında ölüm sebebini belirlemek üzere beden üzerinde gerçekleştirilen ameliyattır.²⁰⁴ Almanca'da otopsi yerine kullanılan sektion sözcüğü, kesip biçme, ölüm sebebini anlayabilmek için kadavrayı inceleme anlamına gelmektedir. Sektion kökeninden türeyen ve uzun süre kullanımda kalan disektion/diseksiyon ise ölü dokuları birbirinden ayırıp cesedi dağıtmak manasına da gelmektedir.²⁰⁵ Osmanlı arşiv belgelerinde otopsi için kullanılan teşrih, feth-i meyyit ve feth-i kabir sözcüklerine bakacak olursak; teşrih ölü bedenini veya bir uzvunu parçalara ayırma anlamına gelmektedir.²⁰⁶ Feth-i meyyit, şüpheli ölümlerde bedenin kesilmek suretiyle açılıp muayene edilmesi demektir.²⁰⁷ Son olarak feth-i kabir kelimesi ise feth-i meyyit gibi şüpheli ölümlerde bedenin teşrih edilmesi anlamına gelse de aralarındaki temel fark vefat eden kişi gömüldükten bir süre sonra mezarından çıkartılarak cesedine otopsi işlemi uygulanmasıdır.²⁰⁸

Otopsi uygulamaları Avrupa'da Papa'nın izniyle Padua ve Montpellier Üniversitelerinde XIII. ve XIV. yüzyıllarda gerçekleşmeye başlamıştır.²⁰⁹ Osmanlı Devleti'nde resmi olarak otopsi işlemlerinin gerçekleşmesi için, hukuki ve tıbbi altyapının oluşmaya başladığı 1841 yılına kadar beklemek gerekecekti. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde

²⁰⁴ Kocatürk, *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*, s.86, Tuğlacı, *Tıp Sözlüğü*, s.58.

²⁰⁵ Üveys Maskar, "İslâm'da ve Osmanlılar'da Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd", *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, sayı: 39, 1976, s.287

²⁰⁶ Şemsettin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2014. s.406; Unat-İhsanoğlu ve Vural, *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, s.47.

²⁰⁷ Sami, *Kâmûs-i Türkî*, s.98; Unat-İhsanoğlu ve Vural, *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, s.144.

²⁰⁸ Sami, *Kâmûs-i Türkî*, s.981.

²⁰⁹ İnsan vücudu yaratıcıya aitti ve kutsalı. Bundan dolayı otopsiye izin verebilecek tek kişi olarak Papa görülüyordu. Burkhard Madea, "History of Autopsy", *History of Forensic Medicine* (Ed. Burkhard Madea), Lehmanns Media, Berlin, 2017, s.40; Porter, *Kan Revan İçinde: Tıbbın Kısa Tarihi*, s.66; Kâhya, "Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?", s.741.

otopsi uygulamalarını üç başlık altında inceleyebiliriz; Anatomik Otopsi, Adli Otopsi ve Klinik Otopsi.²¹⁰

5.1.1. Anatomik Otopsi ve Teşrih Eğitimi

Osmanlı Devleti'nde anatomi eğitiminin temelleri, Hipokrat ve Galen'in eserlerinden mülhem olarak çalışmalar yapan İbn-i Sina (980-1037), İbn-i Rüşd (1126-1198), Râzî (854-925), İbn-i Nefis (1213-1288) ve Ali b. Abbas (930-994) gibi tabiplerin kaleme aldıkları telif ve tercüme eserlerinden gelmektedir.²¹¹ Bu temeli arkasına alan Osmanlı Devleti'nde ilk anatomi dersleri Süleymaniye Külliyesi içerisinde Darü't-tıb (1557) adıyla kurulmuş olan tıp medresesinde verilmeye başlanmıştır. Şehsuvaroğlu ise Osmanlı'da anatomi eğitiminin gelişimini dört döneme ayırmıştır: Medrese Dönemi (1205-1816), Şânizâde Dönemi (1816-1827), Tıbhane ve Cerrahhâne-i Âmire Dönemi (1827-1839) ve Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne Dönemi (1839-Sonrası).²¹² Biz ise Anatomi eğitimindeki gelişmeyi anlayabilmek için Medrese Dönemi ve Tıbbiye Dönemi olarak ikiye ayırmayı tercih ettik.

Şehsuvaroğlu, Anatomi eğitiminde medrese dönemini 1205 yılında Kayseri Darüşşifasının kurulması ile başlatsa da XVI. yüzyılda I. Süleyman (1520-1566) tarafından kurulmuş olan Süleymaniye Tıp Medresesi (Darü't-tıb)'ne kadar ilm-i teşrih derslerinin verilip verilmediğini tam olarak bilmiyoruz. Uludağ'a göre Süleymaniye Tıp Medresesi kurulana kadar ki medreseler ve darüşşifalarda usta-çırak ilişkisi çerçevesinde tıp eğitiminin verildiğini belirtirse de teşrih eğitiminin bu eğitime dahil olup olmadığı bilinmemektedir.²¹³ Anatomi eğitiminde medrese dönemi asıl olarak Süleymaniye Tıp

²¹⁰ Madea, "History of Autopsy", s.40.

²¹¹ Yüksel Çelik, "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Anatomi Eğitimi ve Kadavra Temininde Yaşanan Sorunlar", *Tarih Dergisi*, sayı: 48, 2008, s.51.

²¹² Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Bizde Anatomi Öğretimine Dair", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, cilt: 15, sayı: 1, 1952, s.365-366.

²¹³ Kâhya, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri*, s.3; Uludağ, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, s.28-31.

Medresesi ile başlamış ve XIX. yüzyılın ilk yarısına değin tıp eğitiminde yegâne kurum olarak faaliyetini sürdürmüştür.²¹⁴

Medrese döneminin temel özelliği skolastik çerçevede ilerlemesidir. Yani anatomi dersleri sadece teorik olarak işlenmiş ve pratiğe dönüşmemiştir. Süleymaniye'deki anatomi dersleri, kemikler, modeller, levhalar ve resimlerle verildiği düşünülmektedir.²¹⁵ Bunun temel sebebi ise Osmanlı tıbbının yeterince gelişmemiş olması ve henüz dini otoriteler tarafından insan bedeninin teşrih edilmesine müsaade edilmemesidir. Bu bağlamda erken tarihli bir örnek, bize otopsinin neden erken dönemlerde başlamadığına yönelik bir ipucu sunmaktadır. Sultan II. Bayezid (1418-1512) döneminde 1496 yılında bir kişi gömüldükten sonra iddialar üzerine mezarından çıkartılarak muayene -mümkünse otopsi- ettirilmesi istenmiştir. İslam inancında Hristiyanlıkta olduğu gibi beden kutsallığı öne çıktığından dolayı bu konu dönemin Şeyhülislamı Mevlâna Alaeddin-i Aliyü'l-Arabi'ye sorulmuştur. Kendisi çıkardığı fetvada kabir açmanın ve ölü kişiye müdahale etmenin en büyük günahlardan biri olduğunu belirterek bu durumun uygun olmadığını dile getirmiştir.²¹⁶

Bu örnekten yaklaşık yüz elli yıl sonra Sultan IV. Murad (1623-1640)'ın hekimbaşısı Emir Çelebi'nin kaleme aldığı *Enmucezi't-tıb* (1625) adlı eserde teorik eğitimden ziyade harplerde ölen Gayrimüslimlere teşrih yapılarak anatomi eğitiminin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.²¹⁷ Emir Çelebi'nin bu önerisine bakıldığı zaman, teorik öğretiminin pek bir işe yaramadığını ve uygulamanın şart olduğu fark edilmeye başlanmıştır.

²¹⁴ Nil Sarı, *Osmanlılarda Tıp Ahlakı*, T.C. Sağlık Bakanlığı, Ankara, 2015, s.50-51; Nil Sarı, "Osmanlı Tıp Tarihi Araştırmalarında Sorunlar", *Osmanlı Tarihçiliğine Yön Veren Konuşmalar* (Ed. Arif Bilgin, M. Bedizel Aydın), Kronik Yayınları, İstanbul, 2021, s.190.

²¹⁵ Şehsuvaroğlu, "Bizde Anatomi Öğretimine Dair", s.371; Çelik, "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Anatomi Eğitimi ve Kadavra Temininde Yaşanan Sorunlar", s.51; Meltem Alpay-Ali Zeybek, "Türk Tıp ve Anatomi Eğitiminin Değişimine Genel Bir Bakış", *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, cilt: 7, sayı: 1, 2021, s.7.

²¹⁶ *Makbereyi açmak bid'at-i kabihadır ve câzuluk kadiyyesi ki Vilayet-i Rum'da şüyu-u kâzib bulmuştur Kavaid-i din-i İslâmmdan değildir ve bu makule ükzubenin vuku-u ve sıhhatine itikad eyleyen kimesnenin dinine halel gelmek, belki tevbe-i nâsuh idüp hak'ka müracaat etmezse, imansız ölmek mukarrerdir. Neüz'u billâh min zâlik.* Şehsuvaroğlu, Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihi ve Gelişmesi*, s.9-10.

²¹⁷ Maskar, "İslâm'da ve Osmanlılar'da Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd", s.291; Hülya Öztürk-Ömür Elçioğlu, "Osmanlı Devleti'nde Anatomi Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, cilt: 20, sayı: 3, 2012, s.172.

Emir Çelebi ile aynı dönemlerde yaşayan bir diğer Osmanlı hekimi Şemseddin İtaki, *Teşrihü'l-Ebdan ve Terceman-ı Kibale-i Feylesofan* (1632) adlı eserinde önceki İslam alimlerinin yanı sıra anatomide çığır açan Vesalius'un çizimlerine de yer vermiştir. İtaki bu eserinde anatomi eğitiminin ve bu eğitimin uygulamasının tıp için çok önemli olduğunu da belirtmiştir.²¹⁸

XIX. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da tıbbın gelişimiyle birlikte III. Selim (1789-1807) de yeni bir tıp okulunun açılması gerektiğini düşünüyordu. Yeni açılacak bu okulda batılı anlamda teşrih eğitiminin yapılması yani anatomi eğitimi için gerçek kadvraların kullanılması gerektiğini de biliyordu. Bu bağlamda yapılacak teşrih tatbikatlarının halkın da tepkisini çekmemesi için, Eflak Beyi Alexander Morozi'nin oğlu Dimitraško Morozi'ye Rumlara mahsus olmak üzere bir tıp okulu açma yetkisi verilmiştir. 1805'te açılan Rum Spitalyası, 1812'ye kadar hizmet vermiştir. Bu süreçte mezkûr tıp okulunda, kadvralar üzerinden teşrih yapılıp yapılmadığını bilmiyoruz fakat III. Selim'in girişimleri dolayısıyla burada kadvralarla teşrih yapıldığı ihtimalinin oldukça yüksek olduğunu söyleyebiliriz.²¹⁹

1805'te Tersane-i Amire'de başka bir tıp mektebi daha açılmıştır. Tıbhane ve Spitalya adını alan bu iki tıp mektebinin 1807'de hazırlanan nizamnamesinde ilm-i teşrihin son derece önemli olduğunu, eğer anatomi dersleri yeterince öğrenilmezse doğru teşhis ve tedavinin de gerçekleşmeyeceği belirtilmiştir.²²⁰ Tersane-i Âmire'de bulunan Spitalya ve Tıbhâne, 1822'de gerçekleşen büyük yangına kadar faaliyetini sürdürmüştür. Bu süreç içerisinde Tıbhâne'de modeller üzerinden anatomi eğitiminin devam ettiği bilirse de kadvraların kullanıldığına dair bir ipucuna rastlayamamaktayız.

Yangından beş yıl sonra, 1827'de Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin girişimleriyle kurulan Tıbhâne-i Âmire ve Cerrahhâne-i Âmire ile medrese ve darüşşifalardaki tıp eğitimi sonlandırılarak, modern anlamda anatomi eğitimi için önemli bir adım atılmıştır.

²¹⁸ Ilgaz Akdoğan, "17. Yüzyılda Avrupa'da ve Osmanlı Devleti'nde Anatomi", *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, cilt: 16, sayı: 3, 2008, s.169.

²¹⁹ Çelik, "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Anatomi Eğitimi ve Kadavra Temininde Yaşanan Sorunlar", s.53; Alpay-Zeybek, "Türk Tıp ve Anatomi Eğitiminin Değişimine Genel Bir Bakış", s.7.; Kâhya, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri*, s.4.

²²⁰ Çelik, "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Anatomi Eğitimi ve Kadavra Temininde Yaşanan Sorunlar", s.53; Arslan Terzioğlu, "Tersane-i Amire'deki Tabihane'den Gülhane'ye Türk Tıbbı'nın Batılılaşması", *Türk Tıbbının Batılılaşması* (Haz. Arslan Terzioğlu, Erwin Lucius), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s.26-27.

Bu iki okulda da anatomi dersleri Osman Saib Efendi ve Dr. Karatodori tarafından nazari olarak, modeller ve planşlar üzerinde gösterilmiştir.²²¹ Modeller ve planşlar üzerinde verilen eğitimin yetersiz ve uygulama eğitime geçilmenin şart olduğunu vurgulayarak anatomi eğitimine yön veren isim ise Dr. Charles Ambroise Bernard olmuştur.

1839'da bu iki tıp mektebi Galatasaray'daki binaya taşınarak Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne adını almasıyla birlikte direktörlüğüne de Avusturya'dan Dr. Bernard getirilmişti. Dr. Bernard kısa sürede Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'yi Josephinum gibi modern bir tıp okulu haline getirmiş ve ayrıca anatomi eğitimi için yardımcı olarak yanına Dr. Sigmund Spitzer'i almıştır.²²² Dr. Bernard gerekli altyapıyı sağladıktan sonra modeller, iskeletler ve resimler üzerinden nazari olarak öğretilen anatomi dersinin yeterince faydalı olmadığını ve bunun için Avrupa'da olduğu gibi kadavralar üzerinden anatomi dersi görülmesi gerektiğini Sultan Abdülmecid (1839-1861)'e bildirmiştir. Dr. Bernard'ın bu konu üzerindeki çabaları ise 1841 yılında karşılığını bulmuştur. Sultan. Abdülmecid Dr. Bernard'ın talebini olumlu bir şekilde yanıtlamış ve kadavralar üzerinde anatomi eğitimine izin vermiştir.²²³ Bu kararın ardından öğrencilerin katılımıyla Nemçe Hastanesinde Dr. Bernard tarafından gerçekleşen ilk otopsi gerçekleştirilmiştir. Böylece uzun yıllar teorik olarak anlatılan anatomi dersleri artık uygulamayla da desteklenmeye başlanmıştır.²²⁴

İnsan bedeni üzerinde uygulamalı olarak teşrih eğitimi başladığı bu yıllarda dönemin ünlü seyyahlarından Charles MacFarlane Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'yi ziyaret ederek teşrih eğitimini görme fırsatına erişmiştir. 1848 tarihli *Turkey and Its Destiny* adlı eserinde yer alan bir anekdot oldukça önemlidir. Mekteb-i Tıbbiye'de siyahi bir kadavraya teşrih yaptığını gördüğü bir grup öğrenciye, *bu yaptığınız dine aykırı değil mi?* diye sorduğu zaman öğrencilerin biri, *dini arayacağınız yer herhalde Galatasaray Tıphanesi değildir der.* Başka bir öğrenci ise MacFarlane'ye, *görüyorsunuz değil mi? batıl inançları nasıl kökünden kazıyoruz? Türklerin bir cesedi açıp görmeyi hiç ummuş*

²²¹ Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, s.3; Terzioğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitiminin Batılılaşması", s.519.

²²² Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, s.18.

²²³ Kâhya, "Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?", s.757; Şehsuvaroğlu, "Bizde Anatomi Öğretimine Dair", s.374.; Yıldırım, *Türkiye'de Adli Tıp Eğitiminin Öncüleri ve Gelişimi (1846-1933)*, s.20.

²²⁴ Arslan Terzioğlu, "İstanbul'daki Avusturya-Macaristan Hastanesi ve Türk Tıbbının Batılılaşması Açısından Önemi", *Türk Tıbbının Batılılaşması* (Haz. Arslan Terzioğlu, Erwin Lucius), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s. 72,77.

muydunuz? demiştir.²²⁵ Bu anekdot, Osmanlı’da Süleymaniye Tıp Medresesi ile başlayan skolastik anatomi eğitiminin nasıl değişim ve dönüşüme uğradığının önemli bir örneğidir.

Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhânenin kuruluşu ile birlikte her ne kadar pratik eğitime geçilse de kadavra eksikliğinden dolayı Avrupa’dan ithal edilen modeller eğitimde kullanılmaya devam edilmiştir. Anatomi eğitimi için kullanılan modellerin içeriği hakkında bilgileri ise XIX. yüzyıldan itibaren arşiv belgelerinde görebiliyoruz. 1836 tarihli bir belgeye göre, Paris’te yeni yapılan bir teşrih modelinden iki çift satın alınarak Marsilya üzerinden İstanbul’a gönderileceği belirtilmiştir. Tabib Ozon adında bir hekimin ürettiği teşrih modelleri, Paris Sefiri Nuri Bey aracılığıyla İstanbul’a geleceği belirtilirken. Alınacak bu teşrih modellerine toplam 26.300 kuruş ödenmiştir.²²⁶ Teşrih modelleri üretiminde her ne kadar Fransa öne çıksa da İngiltere’den de anatomi eğitimi için modeller satın alınmıştır. 1837 tarihli bir başka belgede İngiltere’den satın alınacak olan kadın teşrih modellerinin birisinin hamile şeklinde gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir.²²⁷

Teşrih modelleri ise genellikle balmumu veya mukavvadan yapılmıştır. Bilhassa mukavvadan yapılan teşrih modelleri iki bin parçadan oluştuğu belirtilmiştir. Bu da modellerin ne kadar ayrıntılı olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.²²⁸

Galatasaray’daki Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne’de başlayan uygulamalı teşrih dersleri kadavra sıkıntısından dolayı tam olarak gerçekleştirilemediği de anlaşılmaktadır. Op. Dr. Cemil Topuzlu Paşa (1866-1958) *80 Yıllık Hatıralarım* adlı eserinde kadavra sıkıntısını şu cümlelerle aktarır:

*“Bizim sınıf tatbikat yapmak için topu topu dört kadavra bulmuştu. Sınıf çavuşu olduğum için bunlardan biri üzerinde ben çalıştım. Öteki üç kadavra ise yüze yakın talebenin eline düşmüştü. Düşünün, bir senede o kadar kalabalığın üç kadavra üzerinde teşrih yapmasını... bunun için o zaman mektepten çıkanlar arasında hakkıyla teşrih görenler pek nadirdi.”*²²⁹

²²⁵ Charles Macfarlane, *Turkey and Its Destiny*, Vol. II, John Murray, London, 1850, s.268-269., Aktaran: Kâhya, “Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?”, s.753-754.

²²⁶ BOA. HAT. 746/35262 H.29 Zilhicce 1253, M. 26 Mart 1838. BOA HAT. 827/37465 H. 3 Zilhicce 1253. M. 28 Şubat 1838. BOA. HAT. 712/34067 H. 26 Rebiülevvel 1252 M. 11 Temmuz 1836.

²²⁷ BOA. HAT. 1172/46356 H. 29 Zilhicce 1253. M. 26 Mart 1838.

²²⁸ BOA. İ. DH. 1167/91223 H. 3 Cemaziyelevvel 1307. M. 26 Aralık 1889. Kâhya, “Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?”, s.27.

²²⁹ Cemil Topuzlu, *80 Yıllık Hatıralarım*, Topuzlu Yayınları, İstanbul, 2002, s.37.

Bir diğerk hekim Ord. Prof. Dr. Tefvik Sağlam (1882-1963), *Nasıl Okudum* adlı eserinde ise kadavra eksikliğinden şöyle bahseder:

*“Anatomi için senede bir veya iki kadavra gelirdi. Biz esas itibariyle anatomiye kadavra başında değil, hocalarımızın takririnden, kitap ve resimlerden öğrenirdik.”*²³⁰

Uygulamalı anatomi eğitimi, şüphesiz ki adlı tıbbın ana unsurunu oluşturuyordu. Nitelikli bir adlı tabip insan anatomisini en iyi şekilde bilmelidir ki, doğal olmayan ölümlerde vücuda ne gibi bir müdahale olduğunu tespit edebilsin. Bundan dolayı anatomik otopsi, adlı tıbbın gelişimi açısından vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

5.1.1.1. Beden Sorunu

Bilimsel amaçlarla gerçekleştirilen anatomi eğitiminde sadece Osmanlı’da değil bütün ülkelerde birtakım sorunlarla karşılaşlmıştır. Bu sorunların ana noktasında ise anatomi eğitiminin temel materyali olan insan kadavrası bulunmaktadır. İnsan vücudu tüm dinlerde kutsal ve tanrıya ait olarak görüldüğünden dolayı ölümden sonra vücuda müdahale hem dini yetkililer hem de halk tarafından uzun bir süre tepkiyle karşılaşmıştır. Avrupa’da kilise XIV. yüzyıla kadar insan vücudu üzerine müdahaleyi yasaklamış, istisnalar dışında olası post-mortem incelemelere izin vermemiştir. XIV. yüzyıl itibariyle kilise tarafından insan vücudunun teşrih edilmesine izin verilmeye başlanmasıyla birlikte, Batı tıbbını eşsiz kılan uygulamalı anatomi dersleri başlamıştır. 1315 yılında Bologna’da Mondino ile başlayan uygulamalı anatomi otopsi, insan vücudunun doğru tanımlanması ve Galen’in hayvan kadavraları üzerinde yaptığı yanlış tanımlamalarında düzeltilmesiyle sonuçlanacaktı. Avrupa’da her ne kadar insan vücudunun teşrihine izin verilse de teşrih edilecek kişilerin cezası infaz edilen suçlular arasından seçilmesine özen

²³⁰ Sağlam, *Nasıl Okudum*, s.99.

gösterilmiştir. Porter'a göre buradaki amaç; vefat eden suçluya sembolik olarak bir ceza daha vermektir.²³¹

Osmanlı'da da insan vücudunun kutsal olması, ölüye karşı olan saygı ve ahiret inancı dolayı gerek dini yetkililer gerekse halk tarafından insan vücudunun kadavra olarak kullanılması doğru bulunmamış ve bundan dolayı da anatomi öğretiminde beden sorunu ortaya çıkmıştır.²³²

İnsan kadvrasının artık büyük bir sorun olduğu ve anatomi eğitimi için olmazsa olmaz olarak kabul edilmeye başlanması 1839'da Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne'nin kuruluşu ile ortaya çıkmıştır. Mekteb-i Tıbbiye'nin direktörü olan Dr. Bernard, anatomi eğitiminde tıpkı Josephinum'da olduğu gibi insan bedenleri üzerinde yapılması gerektiği, uygulamalı anatomi eğitimi olmazsa öğrencilerin bu konuyu layıkıyla öğrenemeyeceğini her fırsatta vurgulamıştır. 1841'de Sultan Abdülmecid'in izin vermesiyle birlikte artık uygulamalı teşrih eğitimin önünde engel kalmamıştı ama beden nereden ve nasıl temin edilecekti?

Halkın tepkisini çekmeden beden teminin sağlanması için ilk olarak Hekimbaşı Abdülhak Efendi dönemin Kaptan-ı Deryası Talat Paşa'ya durumu bildirmiş ve kadavra temininde yardımcı olmasını talep etmiştir. 1841 (H.1257) tarihli bu belgede Tersane-i Amire prangasında bulunan suçlulardan vefat edenlerin sandıklara konularak gizlice teşrihhaneye gönderilmesi istenmiştir. Tersane-i Amire prangalarında vefat eden suçlular olmazsa o zaman da çürükler mezarlığında gömülmek üzere getirilen gurebaların mezarlık imamına akçe verilmesi karşılığında sandıklar içerisinde teşrihhaneye gönderilmesi talep edilmiştir. Kaptan Paşa bunun üzerine konuyu sadarete bildirmiş ve alınan karar göre Tersane-i Amire'de vefat eden suçluların hiç kimsenin duymaması şartıyla Mekteb-i Tıbbiyye gönderilmesine izin verilirken, çürüklük mezarlığına tahtayla

²³¹ Porter, *Kan Revan İçinde: Tıbbın Kısa Tarihi*, s.67-68; Kâhya, "Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?", s.747; Maskar, "İslâm'da ve Osmanlılar'da Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd", s.296.

²³² Kâhya, "Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?", s.749; Çelik, "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Anatomi Eğitimi ve Kadavra Temininde Yaşanan Sorunlar", s.59. İslam dininde kararlar alınırken kaynak olarak bakılan Kur'an ve Hadisler de acaba böyle bir konu yer alıyor mu? sorusuyla makalesini kaleme alan Üveis Maskar, aslında Kur'an'da ve Hadislerde böyle bir yasaklamanın olmadığı ama klasikleşen Oryantalist tarih yazımından dolayı Kur'an'ın insan vücudu üzerinde çalışmayı yasakladığı görüşünün hâkim olduğunu tespit etmiştir. Bkz. Maskar, "İslâm'da ve Osmanlılar'da Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd", s.286.

sarıllık olarak gelen gurebanın gönderilmemesine karar verilmiştir.²³³ Bu kararın alınmasının temel sebebi ise halkın tepkisini önlemektir. Halk, tersane prangasındaki esir ve mahkûm mücrimlerin teşrih yapılmasını o kadar önemsemeyecek olsa da kendi aralarından birilerinin kadavra olarak kullanılmasına oldukça sert tepki verecekti.²³⁴

Uygulamalı anatomi dersleri için bir süre tersane prangalarındaki vefat eden suçlular kullanılsa da vefat oranları oldukça az olduğundan dolayı kadavra temini için başka çözümlerin bulunması gerekiyordu. 1847 tarihli bir belgeye göre, Mekteb-i Tıbbiye'deki kadavra ihtiyacını tek başına tersane prangalarının karşılayamadığı, uygulamalı anatomi olmadıkça tek başına teorik eğitimin bir işe yaramadığı şu cümleyle belirtilmiştir:

*“İşbu teşrih maddesi icra olunmadıkça yalnız derslerin hiçbir faidesi müfid olamayacağı...”*²³⁵

Aynı belgenin devamında kadavra temininin esir pazarları aracılığıyla sağlanmasına karar verilmiştir. Buna göre esir pazarlarında vefat eden cariye ve gulamların Mekteb-i Tıbbiye'ye gönderileceği belirtilmektedir. Bir süre esir pazarlarından temin edilen kadvralar, köleliğin yasaklanması ve esir pazarlarının kapatılmasına müteakiben bu sefer direkt olarak esircilerle iletişime geçilmiştir. Esircilerin sahip olduğu köleler vefat ettiklerinde Mekteb-i Tıbbiye'ye haber verilmeli ve onlara teslim etmeliydi. Hatta bu uygulamanın teşvik edilmesi için vefat eden esirleri ihbar edenlere otuzar kuruş ihbariyeye ücreti verildiği de bilinmektedir.²³⁶

Kadvraların temin edildiği bir başka nokta ise hastaneler ve hapisaneler olmuştur. Başta Gureba Hastanesi olmak üzere İstanbul'daki hastanelerde vefat eden gurebalar ve Zabtiye Hapishanesi ile Hapishane-i Umumi'de vefat eden suçlular anatomi eğitimi için Mekteb-

²³³ BOA. İ. DH. 38/1171-1-2-3 H. 18 Safer 1257 M. 11 Nisan 1841. Benzer bir uygulama Mısır'da da görülmektedir. Mısır Valisi Abbas Hilmi Paşa (1848-1854), hapisanelerdeki suçlular öldüğü zaman kadvralarını anatomik otopsi için Qasr El Eyni Tıp Okuluna göndermesine karar vermişti. Fahmy, “The Anatomy of Justice: Forensic Medicine and Criminal Law in Nineteenth-Century Egypt”, s.235.

²³⁴ Kâhya, “Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?”, s.751-752; Öztürk-Elçioğlu, “Osmanlı Devleti'nde Anatomi Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme” s.175.

²³⁵ BOA. İ. DH. 144/7419 H. 6 Cemaziyelevvel 1263 M. 22 Nisan 1847. Bkz. Ek-5 ve Ek-6.

²³⁶ BOA. İ. DH. 144/7419 H. 6 Cemaziyelevvel 1263 M. 22 Nisan 1847. Kâhya, “Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?”, s.752.

i Tıbbiye'ye gönderilmiştir.²³⁷ Kadavra temini sağlanan kurumlardan sonuncusu ise Darülaceze'dir. Darülaceze'de vefat eden Gayrimüslimlerin kadavra olarak kullanılması planlanmıştır. Hapishane, Mezarlık ve Hastane gibi kurumlardaki kadvraların temini nispeten daha kolay olsa da Darülaceze'de vefat eden kişilerin Tıbbiye'ye nakli oldukça sıkıntılı olmuştur. Örneğin, 1914 tarihli bir belgeye göre Hasköy'ün Hacı Şaban mahallesinde ikamet eden Musevi Refika Hanım Darülaceze'ye nakledilmiş ve kısa süre sonra orada vefat etmiştir. Vefatı üzerine Refika Hanım'ın bedeni, Tıp Fakültesine gönderilmiştir. Buraya kadar işler yolunda gitse de durumdan haberdar olan akrabaları derhal Hahambaşına giderek şikâyetle bulunmuşlardır. Bunun üzerine de tepkilerden çekinen Dahiliye Nezareti, Hahambaşı ve Refika'nın akrabalarını haklı bularak cesedi Musevilere uygun bir şekilde defnettirmiştir. Olayın ardından Dahiliye Nezareti'nin Şehremanetine gönderdiği yazıya bakıldığında ise, akrabalarına sorulmadan hiçbir cesedin Tıp Fakültesine gönderilmemesine karar verildiği görülmektedir.²³⁸

Hülâsa Osmanlı Devleti kadavra sorununu çözebilmek için vefat eden siyahileri, gayrimüslimleri, gurebaları, esirleri ve suçluları tercih etmiştir. Bu bağlamda kadavra temini sağlansa da yeterli sayıya ulaşılamamış ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar bu sorun peyderpey devam etmiştir.

5.1.2. Adlî Otopsi

Adlî tıbbın en önemli unsuru şüphesiz ki adlî otopsilerdir. Adlî otopsi uygulaması sayesinde şüpheli ölümlerde; kişinin ne zaman öldüğü, nasıl öldüğü, cinayete kurban gittiyse hangi araçlarla bu suçun işlendiği gibi soruların cevaplanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda kaleme alınan belgelerde, adlî tıp alanında maharet ve meleke kazanmış doktorların meçhul cinayetleri aydınlattığı ve bundan dolayı adlî tıbbın mahkemelerde son derece önemli olduğu belirtilmiştir.²³⁹

²³⁷ BOA. A. MKT. MHM. 81/46 H. 15 Rebiülahir 1272 M. 25 Aralık 1855; BOA. Y. MTV. 111/64 H. 25 Cemaziyelevvel 1312 M. 24 Kasım 1894; BOA. DH. MUİ. 43-1/12 H. 12 Zilkade 1327 M. 25 Kasım 1909.

²³⁸ BOA. DH. İD. 116/86-8, H. 6 Cemaziyelahir 1332 M. 2 Mayıs 1914; BOA. BEO. 3491/261798 H. 23 Muharrem 1327 M. 14 Şubat 1909; Yüksel, "Osmanlılar'da Otopsi", s.904-905.

²³⁹ BOA. Y. PRK. ZB. 4/1 H. 11 Cemaziyelevvel 1305 M. 25 Ocak 1888; BOA DH. MKT. 569/37 H. 28. Cemaziyelevvel 1320 M. 2 Eylül 1902.

Adlî otopsi, Tanzimat döneminin gerekliliklerinden olan can, mal ve namus güvenliğine hizmet edecek mühim bir alan olarak ortaya çıkmıştır. 1840 Ceza Kanunname-i Hümayûnu ile adlî otopsi için gerekli hukuki altyapı sağlanmış olup, 1858 Ceza Kanunname-i Hümayûnu'nun 176. maddesiyle birlikte maktullerin otopsi yapılması kanuni bir zorunluluk haline gelmiştir.²⁴⁰

Osmanlı Devleti'nde adlî otopsinin ilk örneklerini Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne'de Muallim olan Küçük Hayrullah Efendi (1820-1869)'nin doktora tezi olarak kaleme aldığı *Makâlât-ı Tıbbiye* (1843) adlı eserinde görüyoruz. Mezkûr eserde Hayrullah Efendi iki adet otopsi uygulamasına yer vermiştir. İlk örnek Dr. Bernard'ın öncülüğünde yapılan bir otopsidir. Hayrullah Efendi ve öğrencilerin katıldığı bu otopsi, Nemçe (Avusturya) Hastanesinde gerçekleştirilmiştir. Kafasına sırik düşmesi ile vefat eden Hırvat vatandaşa gerçekleştirilen otopsiyi Hayrullah Efendi şöyle anlatılmaktadır:

*“Amele esnafından bir Hırvat, bir bina altında yonga toplarken baladan bir büyük sırik düşüb başına isabet eylediği an mecruhen fevt olub Mekteb-i Tıbbiye muallim-i evveli üstadım Mösyö Doktor Bernard marifetiyle Nemçe Hastanesinde fakir-i namikü'l-hüruf ve sair talebe-i mekteb hazır oldukları halde teşrih olundukda kalbi tabiinden iki mertebe büyük olduğundan başka ve valvülleri yani desmame dedikleri alettir ki kalbin içinde şıryan-ı ebherin ağzını sed ider gudrufi olmuş idi ancak mersum hal-i hayatında ilel ve eskam nedir bilmez ve ol derecede kavii'l-bünye imiş ki kabil-i ekl olmayan galiz eşya tenavül idüb kat'a zarar müşahede etmediği ihbar olundu.”*²⁴¹

Gerçekleştirilen otopsi sonucu anlaşıldığı üzere başına sırik düşen kişinin ölüm sebebi kafa travmasıdır. Gerçekleşen kafa travmasıyla beraber aort damarlarının sertleşmesi ve daralması sonucunda kalp zarar göerek kişinin ölümüne yol açmıştır.

Hayrullah Efendi'nin mezkûr eserinde kaleme aldığı ikinci otopsi uygulaması ise yine Nemçe (Avusturya) Hastanesinde Dr. Bernard ve Dr. Spitzer tarafından

²⁴⁰ 176. madde: “Maktülün cesedini ihfâ veyahut hükümete haber vermeksizin ve keşf olunmaksızın defneden kimse bir aydan bir seneye kadar hapsolunur ve bir mecdiye altınından beş mecdiye altına kadar cezâ-yı nakdi alınır.” Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.169,176; Şehsuvaroğlu-Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adlî Tıbbın Tarihi ve Gelişmesi*, s.10-11.

²⁴¹ Hayrullah Efendi, *Makalat-ı Tıbbiye*, s.52. Bkz. Ek-1.

gerçekleştirilmiştir. Hayrullah Efendi Nemçe’li bir hastanın vefatından sonra yapılan otopsiyi şöyle kaleme almaktadır:

“... bir gün sabah vakti süt ile kahve tenaviül iderken fevt olduğundan tesemmüm olmuştur. Hülyasına mebni mide ve em’asını tahlil için Muallim-i mesfur Doktor Bernard ve Fenn-i Teşrih Muallimi Doktor Spitzer merkumu feth ve teşrih eylediklerinde sebukdaş-ı funun-ı tıbbiye olan şakirdan-ı saire ve abd-i fakir dahi mevcut idim. Merkumun midesinin taraf-ı dahilini havi olan deri ki gışa-yı muhat-ı tabir ederler kan ile telvin olunmuş gibi kırmızı olduğundan başka küçük küçük nüfedat dahi mevcut idi... lakin midesinde bir iltihab-ı şedidden tabiatı münkabız olmağla madde-i mezbure-i müdafda olmadığından hem kırmızılık ve hem taaffün olabilir. Velhasıl sonra şüpheli azası fenn-i kimya kaidesine tatbikan tahlil olundukda semmiyete dair nesne bulunmadığından zaruri sebep vefti taharri olunmak icap eyleyip dimağını feth ve teşrih eylediklerinde gışa-yı ümmü daktyk ile gışa-yı ankebutiyenin mabeyninde bir siyan açılıb, ... ziyade sıkınmış olmağla kan mutattan hariç re’s tarafına hücum etmesiyle şiryana imtila-yı külli gelüb mukavemet demediğinden dimağın içine kan dolup fevt olmuş olduğu anlaşılımış, merkum su-i mideden fevt olmayub şiryana patlamasıyla fevt olmuştur.”²⁴²

Hülâsa vefat eden hastanın öncelikle midesi açılmış ama mide iltihabı ve herhangi bir zehirlenme belirtisi olmadığı görülmüştür. Zehirlenme ve iltihap ihtimali kalmayınca hastanın kafatası açılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda kişinin beyin kanamasından dolayı hayatını kaybettiği anlaşılmıştır. Yıldırım’a göre Hayrullah Efendi’nin bu anlatıları, Osmanlı’da ilk otopsi protokolleri olarak sayılabilir.²⁴³ Aynı zamanda Osmanlı’daki ilk otopsilerin Dr. Bernard tarafından Avusturya Hastanesinde gerçekleştirilmesi, bu kurumun Türk tıbbının batılılaşmasındaki önemini de göstermektedir.²⁴⁴

Otopsi, uzun yıllar boyunca insanların uzak baktığı bir unsurken zaman içerisinde insanların talep ettikleri bir araç haline gelmiştir. Örneğin, St. Jacques Ermeni Katolik Bakımevinde vefat eden Seraphin Manassian’a ailesinin talebi üzerine otopsi yapılmıştır. Dr. Spadaro ve Dr. Zennaro’nun katılımıyla ilk olarak kişinin dış görünüşüne bakılmış ve

²⁴² Hayrullah Efendi, *Makalat-ı Tıbbiye*, s.91-92. Bkz. Ek-2 ve Ek-3.

²⁴³ Nuran Yıldırım, “Türkçe Basılı İlk Tıp Kitapları Hakkında”, *Journal of Turkish Studies*, sayı: 3, 1979, s.447; Semavi Eyice, “Dr. Karl Ambros Bernard ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’ye Dair Birkaç Not”, *Türk Tıbbının Batılılaşması* (Haz. Arslan Terzioğlu, Erwin Lucius), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s.97. Dersaadet’te ilk otopsi 1841’de gerçekleşirken, Khaled Fahmy’e göre Mısır’da kurulan Qasr El Eyni Tıp Okulunda (1827) rutin olarak otopsi işlemlerinin gerçekleştirilmektedir. Fahmy, “The Anatomy of Justice: Forensic Medicine and Criminal Law in Nineteenth-Century Egypt”, s.237-238.

²⁴⁴ Terzioğlu, “İstanbul’daki Avusturya-Macaristan Hastanesi ve Türk Tıbbının Batılılaşması Açısından Önemi”, s.72.

elli yaşlarında, fiziği iyi fakat bacağına bir kabartı görüldüğü not alınmıştır. Dış muayenenin ardından gerçekleşen otopside kalçanın iç tarafından bacağa doğru bir kesik açılarak şişik bölgeye bakılmış ve bölgede üç parmak büyüklüğünde bir tümör tespit edilmiştir. Daha sonra göğüs ve karın bölgesi açılmış ve anatomik olarak herhangi bir sıkıntı görülmemiştir. Otopsinin ardından kaleme alınan raporda Dr. Spadaro ve Dr. Zennaro, Seraphin Manassian'ın ölümüne bacağına bulunan ileri derece tümörün sebep olduğuna karar vermişlerdir.²⁴⁵ Benzer bir talep 1888'de vefat eden Mehmed Salim Efendi için de bulunulmuştur. Tütün tüccarı Mehmed Salim Efendi, Odesa'da ortağı Viçinye Yorgi'nin mağazasında iken füceten vefat ettiği haber verilmiştir. Bunun üzerine Fevzi Bey, abisi Mehmed Salim Efendi için otopsi talebinde bulunmuştur. Bu bağlamda otopsinin gerçekleşip gerçekleşmediğini bilmiyoruz ama Gayrimüslimlerin yanı sıra Müslümanlarında otopsi talebinde bulunması bakımından önemli bir örnektir.²⁴⁶ XX. yüzyıla gelindiğinde ise otopsiye daha sık başvurulmaya başlanmıştır. 1912 tarihli bir belgeye göre Kavadarak Çarşu mahallesinde ikamet eden Hasan Ağa vefat etmiştir. Olay üzerine Hasan Ağa'nın kızı Ayşe Hatun, babasının çok parası olduğunu ve bundan dolayı akrabaları Hacı Ömür ve Mehmed tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü müdde-i umumiye bildirerek, babasına otopsi yapılmasını talep etmiştir. Otopsi talebi üzerine Hasan Ağa'ya memleket tabibi tarafından otopsi yapılmıştır. Otopsi sırasında alınan örnekler bir kaba yerleştirilerek incelenmek üzere kimyahaneye gönderilmiştir. Ayrıca mezkûr belgede kimyahaneden sonuçların henüz gelmediğini ve bundan dolayı işlemlerin hızlandırılması talep edildiğini görmekteyiz.²⁴⁷ Son olarak bir diğer otopsi talebi ise İskilavli Gorgi tarafından gerçekleştirilmiştir. 1910 yılında Selanik de ikamet eden İskilavli Gorgi'nin kardeşi iddialara göre kendisini vurarak vefat etmiştir. Durumu haber alan Gorgi, aslında kardeşini Arnavutların öldürdüğü ve sonra silahlarını olay yerine bıraktıklarını belirterek, kardeşine otopsi yapılması talebinde bulunmuştur.²⁴⁸

Otopsi talepleri kişinin vefatından müteakiben olabildiği gibi, defnedildikten bir süre sonra da gerçekleşebilmekteydi. Örneğin, 1852 yılında Avusturya tebaasından olup Yanya'da vefat eden Yorgi Prisyoti'nin cesedi otopsi yapılmadan defnedilmiştir.

²⁴⁵ *Gazette Medicale de Constantinople*, 24 Mart 1852, s.6-12. Aktaran: Yeşim Işıl Ülman, *Gazette Medicale de Constantinople ve Tıp Tarihimizdeki Önemi*, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s.42-44.

²⁴⁶ BOA. HR. UHM. 261/26 M. 2 Eylül 1888.

²⁴⁷ BOA. TFR.I.SL. 7/649 H. 29 Zilhicce 1320 M. 29 Mart 1903.

²⁴⁸ BOA. DH. MUİ. 108/17 H. 19 Cemaziyelahir 1328. M. 28 Haziran 1910.

Defnedildikten kısa bir süre sonra şüpheli bir şekilde öldüğü iddia edilince, görevlendirilen üç hekim Yorgi Prisyoti'nin defnedildiği yere gitmişlerdir. Mezarlık bekçisi olan Abdullah'ın yardımıyla açılan mezarda Yorginin vücudunun çürüdüğü anlaşılrsa da örnekler alınmak için otopsi gerçekleştirilmiştir. Otopsinin yapılmasına dair şu bilgiler oldukça önemlidir:

“...cesed-i mezbur çürümüş olduğundan başı dahi tabiiyetinden ayrılmış ve saçları koyu kestane renginde olup başın her tarafını örtmüş ve dimağı erimiş, akciğeri buruşmuş ise de çürümemiş ve kaburga kemiklerine yapışmış, akciğerin sağ tarafında bulunan çukurda yirmi dirhem kan bulunmuş ve yürek azası saireden sağlam olup karaciğer dahi tabii halinde görülmüş, dalak ve böbrek çürümüş, küçük bağırsakların taşra tarafları sarı olup iç tarafında dahi sarı renkte sümüğe benzer bir nevi ecza bulunmuş ve iç bağırsağın üstünde kurşun renginde benler bulunmuştur.”²⁴⁹

Otopsi sonucunda Yorgi'nin neden öldüğüne dair kesin bir sonuca varılmasa da, alınan örnekler bir şişe içine konarak analiz için Mekteb-i Tıbbiye'ye gönderilmiştir. Feth-i kabir uygulamasına bir başka örnek ise 1906 yılında Tuzla'da yaşanmıştır. Tuzla'da ikamet eden Mehmed Cemaleddin Bey füceten vefat ettiği düşünülerek defnedilmiştir. Mehmed Cemaleddin'in vefatından kısa bir süre sonra füceten değil bir cinayete kurban gittiğine dair iddialar ortaya çıkınca kabri açılarak cesedine otopsi yapılmıştır. Otopsi sonucunda kaleme alınan raporda ise cinayete dair herhangi bir ize rastlanılmadığını ve Mehmed Cemaleddin'in ölüm sebebinin beyin kanaması olduğu anlaşılmıştır.²⁵⁰

Feth-i kabir işlemlerinde iki temel sorun üzerinde durulmuştur; bunlardan ilki ceset mezardan çıkarıldıktan sonra nerede otopsi yapılacağı, ikincisi ise çürümüş ceset için kullanılacak olan kimyasalların ücretinin karşılanmasıdır. İlk sorunun çözümü için Dersaadet'te Karacaahmet, Doymazdere, Topkapı ve Balıklı Rum-Ermeni kabristanlarında ikişer odalı otopsi ameliyathanesi inşasına karar verilmiştir.²⁵¹ İkinci sorunun çözümü ise memleket tabibi Şakir Efendi'nin feth-i kabir vakalarında çürümüş cesetlere uygulanacak kimyasalların ücretlerinin karşılanıp karşılanmayacağına izahını istemesi üzerine gerçekleşmiştir. Şakir Efendi'nin sorusuna Adliye Nezareti açıklık

²⁴⁹ BOA. HR. TO. 418/36 M. 11 Eylül 1852. Bkz. Ek-4.

²⁵⁰ BOA. ZB. 468/55 R. 11 Mart 1322. M. 24 Mart 1906.

²⁵¹ BOA. DH. MKT. 700/15-4 H. 2 Safer 1321. M. 30 Nisan 1903.

getirmiştir. İlgili belgeye göre, feth-i kabir işlemlerinde kullanılacak olan kimyasalların tıpkı feth-i meyyit işlemlerindeki gibi karşılanacağı bildirilmiştir.²⁵²

Bilhassa şüpheli ölümlerde gerçekleştirilen adli otopsi, olayların açığa çıkarılması açısından önem arz etmektedir. Örneğin, 1919'da Hadim nahiyesinin Pilavganda köyünde ikamet eden Mustafa, ceviz satmak için gittiği Konya'da üstü toprakla örtülü bir şekilde bulunmuştur. Mustafa'nın şüpheli ölümü üzerine bölgede bulunan memleket tabibinin gerçekleştirdiği muayene ve otopsi sonucunda Mustafa'nın boğazına geçirilen bir iple boğulduğu anlaşılmıştır.²⁵³ Bir başka örnekte ise adli otopsi sonucunda iddiaların nasıl çürütüldüğünü de görmekteyiz. 1911 tarihli belgeye göre Muş'a bağlı Dartenis köyünde ikamet eden Davulcu Milo namındaki şahsın Jandarma tarafından darp edilerek öldürüldüğü bölgenin Ermeni Murahhası tarafından iddia edilmiştir. Bu iddia üzerine müstantık, müdde-i umumi vekili, zabıt kâtibi ve memleket tabibi bölgeye giderek Davulcu Milo'ya otopsi işlemi gerçekleştirmişlerdir. Otopsi sonucunda Davulcu Milo'nun Jandarmanın darbi sonucunda değil, zatülcenpten yani akciğer iltihabından dolayı hayatını kaybettiği anlaşılmıştır.²⁵⁴

Adli otopsi yapılmasını talep edenler kadar, otopsiye engel olmak isteyenlerde vardı. Örneğin, 1846 tarihli bir belgeye göre İran'ın Erzurum Maslahatgüzarı Hacı Mirza Ahmed'in yerine vekalet etmek üzere görevlendirilen Ağa Hüseyin, Erzurum'a doğru yola çıkmadan önce İran tebaasından Ağa Hekim namında birinin hazırladığı şerbeti içmiştir. Ağa Hüseyin Erzurum'a ulaştıktan sonra yavaş yavaş odasına geçmiş ve ardından safra ile karışık kan kusmaya başlayarak on dakika içerisinde vefat etmiştir. Olayı haber alan bölge hekimi Mösyö Kimon, Ağa Hüseyin'i muayene etmiş ve zehirlenme şüphesiyle otopsi yapmak istemiştir. Bunu duyan İranlı tüccarlar ise, Ağa Hüseyin'in otopsi yapılmasına kesin olarak karşı çıkmışlar ve bu karşıtlığın önüne geçilemediğinden dolayı Ağa Hüseyin'e otopsi yapılamadan defnedilmiştir.²⁵⁵ Bir başka otopsi karşıtı hareket ise 1895'te gerçekleşmiştir. 1895 yılı Eylül ayında Sırp sınırında Osmanlı tebaasına mensup birisi Hristiyan Sırp askerleri tarafından katledilerek defnedildiği haberi alınmıştır. Bunun üzerine olay yerine giderek cesede feth-i kabir

²⁵² BOA. DH. MKT. 2110/105 H. 10 Cemaziyelevvel 1316. M. 26 Eylül 1898.

²⁵³ BOA. DH. EUM. AYŞ. 5/94 H. 20 Recep 1337. M. 21 Nisan 1919.

²⁵⁴ BOA. DH. H. 15/10 H.17 Rebiülevvel 1329. M. 18 Mart 1911. Zatülcenb: *Akciğer zarının yangısı (iltihaplanması)*, Unat-İhsanoğlu ve Vural, *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, s.90.

²⁵⁵ BOA. A. MKT. 35/87 H. 18 Safer 1262. M. 15 Şubat 1846.

yapılmak istense de Sırp tarafı çok fazla tepki gösterdiği için otopsi gerçekleştirilememiştir.²⁵⁶

Bu bağlamda adli otopsideki en büyük sıkıntılardan birisi cesetlerin otopsi yapılmadan defnedilmesi konusunda yaşanmıştır. 1853'te Kabataş'ta cesedi bulunan Katolik Ohannes Efendi, ilk olarak Katolik Spitalyasına götürülmüş ve orada keşf ve muayene olunmadan salgın hastalıktan dolayı öldüğü düşünülerek defnedilmiştir. Buna müteakiben cesedin muayene ve otopsi yapılmadan gömülmesinin doğru olmadığı belirtilerek, feth-i kabir gerçekleştirilmiş. Mezardan çıkartılan Ohannes Efendi'nin hastalıktan değil, boğularak hayatını kaybettiği anlaşılmıştır.²⁵⁷ Bu bağlamda otopsinin ne kadar önemli olduğu anlaşılacakla birlikte, ölenlerin muayene edilmeden defnedilmemelerine dair kararlar alınmıştır. 1858'de çıkartılan Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun 176. maddesine göre, hükümete haber verilmeden ve otopsi yapılmadan bir kişiyi defnetmeye teşebbüs edenler hapis ve para cezasıyla karşı karşıya kalacaktı.²⁵⁸

Hülâsa XIX. yüzyıla kadar insanlar otopsiye karşı çıkarken zamanla bunu kendi lehlerinde kullanabilecekleri bir enstrüman olarak görmeye başlamışlardır. 1877'de Kahire'de Zehra'nın vefat ettiği vaka aslında adli otopsideki dönüşümü de genel olarak özetlemektedir. Kasım 1877'de alınan habere göre Zehra Binti Seyyid Ahmed aniden hayatını kaybetmiştir. Mahalleli ve akrabaları ise Zehra'nın damadı olan Muhammed Abdurrahman'ın, Zehra'yı sert bir şekilde darp ettiği için vefat ettiğini iddia etmiştir. Bu iddiaya müteakiben Muhammed Abdurrahman tutuklanarak Kahire'deki Muski Hapishanesine sevk edilmiş ve soruşturma süreci başlamıştır. Davayla ilgili görüş bildirmek üzere mahkemeye çağırılan memleket hekimi ise, şüpheli bir şey görmediğini eğer iddiaların doğrulanması isteniyorsa Zehra'nın cenazesinin otopsi yapılması için Qasr El Eyni hastanesine gönderilmesini talep etmiştir. Zehra'nın oğlu da annesinin mezardan çıkartılarak otopsi yapılacağını anlayınca kayıbiraderine yönelik suçlamalardan vazgeçmiş ve baş şüpheli olan Muhammed Abdurrahman serbest kalmıştır. Fakat kısa bir süre sonra Zehra'nın oğlu iddialarının doğrulanması için otopsiye başvurmaya karar vermiştir. Buna müteakiben yapılan feth-i kabirle birlikte Zehra'nın akciğerinin zarar gördüğü, dokuzuncu kaburga kemiğinin kırıldığı ve akciğerde oluşan dış basınçla birlikte

²⁵⁶ BOA. HR. TH. 164/76 M. 3 Kasım 1895.

²⁵⁷ BOA. HR. MKT. 61/88 H. 29 Şevval 1269. M. 5 Ağustos 1853.

²⁵⁸ BOA. A.MKT. MHM. 140/86 H. 17 Safer 1275. M. 26 Eylül 1858.

nefesinin kesilip öldüğü anlaşılmıştır. Zehra'nın oğlunun iddiaları kanıtlanınca, Muhammed Abdurrahman tekrar tutuklanarak hapisaneye gönderilmiştir.²⁵⁹

5.1.3. Klinik Otopsi

Patolojik otopsi olarak da adlandırılan klinik otopsi; insanların ölümüne neden olan hastalıkların belirlenmesi için gerçekleştirilen otopsi türüdür. Bazı durumlarda kişinin ölümüne sebep olan hastalık biliniyor olsa bile hastalığın etiolojisiyle ilgili bilimsel bilgiyi iletirmek için klinik otopsi yapılmaktadır. Klinik otopsi, ilk olarak XVIII. yüzyılda Padua Üniversitesinde uygulanmaya başlanmış olup, asıl gelişimini XX. yüzyılın başlarında gerçekleştirmiştir. Klinik otopsi zaman içerisinde tıbbi araştırmanın ana yöntemi haline gelmiş ve otopsi yoluyla birçok hastalık keşfedilmiştir.²⁶⁰ Osmanlı Devleti'nde klinik otopsinin ne zaman başladığı kesin olarak bilinmese de, 1844'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de kurulan ilk laboratuvar ile çalışmaların başladığı düşünülebilir. XIX. yüzyılın sonlarında ise daha nitelikli ve teçhizatlı laboratuvarlar kurulmuştur. Kurulan bu laboratuvarlarda kimyevi ve biyolojik incelemeler de yapılmaya çalışılmıştır.²⁶¹

Klinik otopsi işlemlerinde hastalıkların tespiti için gerekli olan laboratuvarlar ise 1894-1895 yıllarında Tıbbiye içerisinde kurulmaya başlanmıştır. 1894 yılına ait bir belgeye göre Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de kimya laboratuvarlarının yanı sıra darü'l-keleb ve bakteriyoloji laboratuvarlarının inşa edilmesine karar verilmiştir.²⁶² Nitekim alınan karar neticesinde Mekteb-i Tıbbiye bahçesinde Dr. Chantemesse ve Dr. Nicolle'ün katkılarıyla Bakteriyolojihane-i Şahane kurulmuştur. Bu bağlamda bakteriyoloji laboratuvarında sadece otopsilerden alınan örnekler değil, su tahlili, bulaşıcı hastalıkların tespiti ve idrar tahlili gibi pek çok incelemenin yapıldığı bilinmektedir.²⁶³ 1894'te Tıbbiye bahçesinde

²⁵⁹ Fahmy, "The Anatomy of Justice: Forensic Medicine and Criminal Law in Nineteenth-Century Egypt", s.253-254.

²⁶⁰ Madea, "History of Autopsy" s.42,45.

²⁶¹ Mutahhar Yenson, "19. Yüzyıl Tıpsal Kimya Laboratuvarcılığımızın Tıp Tarihimiz Bakımından Önemi", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.137; Emre Dölen, "1870'li Yıllarda Mekteb-i Tıbbiye Laboratuvarında Yapılan Analiz ve İncelemeler", *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.71.

²⁶² BOA. MV. 83/43 H. 19 Recep 1312 M. 16 Ocak 1895. BOA. BEO. 559/41909 H.30 Recep 1312. M. 27 Ocak 1895.

²⁶³ BOA. A. MKT. MHM. 563/13 H. 25 Şevval 1311 M. 1 Mayıs 1894.

kurulan Bakteriyolojihane-i Şahane, bir yıl sonra Nişantaşı'nda yeni bir konağa taşınmıştır. Nişantaşı'ndaki yeni binada daha gelişmiş teçhizatlar, öğrenciler için çalışma alanları ve hastalıkların tedavisinde kullanılacak aşı ve serum araştırmaları için özel bir laboratuvar dahi kurulmuştur. Hülâsa Mekteb-i Tıbbiye laboratuvarları ve müstakil bir kurum olarak Bakteriyolojihane-i Şahane, klinik otopsi için gerekli olan altyapıyı sağladığını söyleyebiliriz.²⁶⁴

Klinik otopsi, hastalığın patolojini araştırırken aynı zamanda salgın hastalıkların erken sürede teşhis edilip bölgenin karantina altına alınmasına da yardımcı oluyordu. Örneğin, 1900 yılında Trabzon'da ikamet eden bir çocuk aniden hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine vefat eden çocuğa feth-i meyyit yapılmış ve alınan örnekler bakteriyoloji incelemesi yapılmak üzere Dersaadet'e gönderilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda çocuktan alınan örneklerde veba basili tespit edildiğinden dolayı derhal karantina kuralları uygulanmaya başlanmıştır. Veba tespit edildiği andan itibaren Trabzon şehrinden çıkacakların Sinop ve Kavak tahaffuzhanelerinde yirmi dört saat tutulmalarına karar verilmiştir.²⁶⁵ Benzer bir durum 1899'da Cidde'de yaşanmıştır. 23 Şubat 1899'da Cidde'de Hintli bir dilenci kadının vefat etmesine müteakiben kendisinde veba belirtileri görüldüğü anlaşılmıştır. Durumun haber alınması üzerine Bakteriyoloji mütehassısı Doktor İbrahim Ferid Bey olay yerine giderek vefat eden kadından örnekler almış ve analiz için Dersaadet'e göndermiştir. Bu sırada Doktor Ferid Bey hasta kadın hakkında bilgi toplamaya çalışılmıştır. Elde edilen bilgilere göre vefat eden kadın, kara yoluyla önce Mekke-i Mükerrreme'ye gelmiş ardından Medine-i Münevvere'ye geçmiş ve son olarak Cidde'ye yerleşmiştir. Yakınlarını kaybeden Hintli kadın son üç senedir ise Cidde'de dilencilik yapmakta olduğu anlaşılmıştır. Alınan örneklerin incelenmesi sonucu kadının vebadan dolayı vefat ettiği kesinleşince bölgede gerekli tedbirlerin alınması için işlemler başlatılmıştır.²⁶⁶

Bulaş riskinin ve salgın hastalıklardan ölümlerin azaltılması için erken teşhiste yardımcı olan klinik otopsi, vefat sebebi belirli olmayan adli vakalarda da katkısını göstermiştir.

²⁶⁴ Remzi Çavuş, "II. Abdülhamid Döneminde Dâülkelp (Köpek Hastalığı-Kuduz) Tedavihanesi", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 2, sayı: 1, 2017, s.51-52; Şeref Etker, "Paul-Louis Simond ve Bakteriyolojihane-i Osmani'nin Çemberlitaş'ta Açılışı (21 Eylül 1911)", s.13.

²⁶⁵ BOA. A. MKT. MHM. 567/3-1-2 H. 28 Safer 1318 M. 27 Haziran 1900.

²⁶⁶ BOA. DH. ŞFR. 232/41 R. 11 Şubat 1314 M. 23 Şubat 1899; BOA. DH. ŞFR. 232/53 R. 12 Şubat 1899 M. 24 Şubat 1899; BOA. DH. MKT. 2174/122 H. 23 Şevval 1316 M. 6 Mart 1899.

Örneğin, 1883 tarihli bir belgeye göre Hanya Liman Reisi Mehmed Sami Kaptan aniden hayatını kaybetmiştir. Aynı dönemde büyük kolera salgını yaşandığından dolayı Sami Kaptan'ın koleradan dolayı hayatını kaybettiği düşünülse de memleket tabibi Mösyö Wom Sami Kaptan'a otopsi yapmıştır. Mösyö Wom sırasıyla cesedin karnını ve göğüs kafesini açtıktan sonra iç organlarına bakmış ve kan birikintisinden başka bir şey görememiştir. Kolerayla ilgili bir buluntuya da rastlanamayınca, cesedin kafatası açılmış ve yüksek miktarda kanın toplandığı görülmüştür. Hülâsa Mösyö Wom kaleme aldığı raporda Sami Kaptan'ın koleradan değil beyin kanamasından dolayı hayatını kaybettiğini tespit etmiştir. Otopsi sonucunda Sami Kaptan'ın ölüm sebebi belirlense de Mösyö Wom'un etik kurallara uymamasından dolayı başka sıkıntılar da ortaya çıkmıştır. Mösyö Wom, otopsi işlemlerine başlamadan önce Sami Kaptan'ın ailesinden izin almadığı ve otopsinin yapılabilmesi için yasal olan 24-48 saat süreyi beklemeden otopsi yaptığı için görevinden azledilmiş ve hakkında işlem başlatılmıştır.²⁶⁷

1894'te gerçekleşen bir başka olayda ise otopsi süresine çok daha dikkat edildiğini fakat iç organların naklinde bir sıkıntı yaşandığını görüyoruz. 40 yaşında bir çiftçi olan Agop, Gürcü Kumpanyası vapuruyla İstanbul'a seyahat ederken rahatsızlanmıştır. Rahatsızlanan Agop, vapurun Galata gümrüğü iskelesine yanaşmasıyla birlikte Yedikule Ermeni Hastanesine götürülmüş ve salgın hastalık ihtimaline karşı mezkûr vapur Kavak Tahaffuzhanesine sevk edilmiştir. Ermeni Hastanesinde müşahede altına alınan Agop, sevk edildikten yedi buçuk saat sonra hayatını kaybetmiştir.²⁶⁸ Bunun üzerine ilk olarak koleradan şüphelenilmiş ve vefatından 45 saat sonra feth-i meyyit yapılmıştır. Gerçekleşen ameliyatta ilk olarak kolera belirtilerine rastlanılmamış ve alınan örnekler bakteriyoloji laboratuvarına nakledilmiştir.²⁶⁹ Fakat otopside üç gün sonra kaleme alınan başka bir belgede, Agop'un incelenmek üzere çıkartılan iç organları otopsi ameliyatından altmış saat sonra çürümüş ve bozulmuş bir şekilde laboratuvara ulaştığı anlaşılmaktadır. Dönemin Bakteriyolojihane Müdürü Dr. Nicolle, analizin yapılabileceği ama kesin bir netice veremeyebileceği konusunda da uyarıda bulunmuştur.²⁷⁰ Kısa bir süre sonra Dr.

²⁶⁷ BOA. DH. MKT. 1342/5 H. 07 Muharrem 1301 M. 8 Kasım 1883; BOA. DH. MKT. 1343/82 H. 11 Rebiülahir 1301 M. 9 Şubat 1884.

²⁶⁸ BOA. Y. A. HUS. 295/32-2 H. 22 Şevval 1311 M. 28 Nisan 1894.

²⁶⁹ BOA. Y. PRK. ŞH. 4/83 H. 22 Şevval 1311 M. 28 Nisan 1894.

²⁷⁰ BOA. A. MKT. MHM. 563/13, H. 25 Şevval 1311 M. 1 Mayıs 1894. Ayrıca bu gibi durumların önlenmesi için iç organların koyulduğu kavanozlara etil alkol de eklenmeye başlanmıştır. Kemalpaşazade Said, *Vezaif-i Adliye-i Etibba*, s.55.

Nicolle ve ekibinin gerçekleştirdiği analiz sonucunda Agop'un koleradan dolayı vefat ettiğine karar verilmiştir.²⁷¹ Benzer bir örnek 1908'de gerçekleşmiştir. Yenişehir ve Beykoz'da ikamet eden Peter Polo ile Penayot adlı kişiler şüpheli bir şekilde vefat etmiştir. Olayın ardından iki şahsın da salgın hastalıktan dolayı vefat edebileceği düşünüldüğünden dolayı dönemin Bakteriyolojihane Müdürü Mösyö Remlinger öncülüğünde otopsi işlemi gerçekleştirilmiştir. Otopsi sırasında kolera oldukları tahmin edilse de hastalığın kesin tespiti için alınan örnekler analiz edilmiş ve kolera vibriyollerine rastlanmıştır. Otopsi ve analizlerin ardından koleradan vefat ettiği anlaşılan Peter Polo ve Penayot, karantina kurallarına uygun olarak defnedilmiştir.²⁷²

Klinik otopsi sayesinde hastalıklar anlaşılabilir olsa da hastalıklarla aynı belirtileri gösteren zehirlenme vakaları da gerçekleşmekteydi. Örneğin, Kolera'nın belirtileri arasında yüksek ateş, karın ağrısı, deri renginin kararması ve mide krampları bulunurken neredeyse aynı belirtiler arsenik zehirlenmelerinde de görülmekteydi.²⁷³ Bu bağlamda fail-i meçhul cinayetlerin en büyük unsuru olan zehirlenme vakalarının çözüme ulaştırılması için adli toksikoloji devreye giriyordu.

5.2. ADLÎ TOKSİKOLOJİ

Ansızın ve şüpheli ölümlerde adli tabiileri en çok zorlayan unsur zehirlenmelerdir. Zehirlenmeler, birçok hastalık belirtisiyle benzerlik gösterdiği gibi vücudun içini tahrip ederek dış muayeneyle anlaşılmadan ölüme de sebep olabiliyordu. Bu bağlamda zehirlerin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. M.Ö. 1500 tarihli Ebers Papirüsünde baldıran otu, afyon ve kurşun başta olmak üzere 800'den fazla zehrin tanımı ve tarifi yapılmıştır. Klasik Yunan döneminde de zehirlerin tasnifinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yunan Hekim Dioscorides Pedanius (M.S. 40-90) zehirleri; hayvansal, bitkisel ve kimyasal olarak üç ana başlık altında toplamıştır.²⁷⁴

²⁷¹ BOA. Y. MTV. 95/43 H. 4 Zilkade 1311 M. 9 Mayıs 1894. Ayrıca Sami Kaptan ve Agop olayının farklı bir anlatımı için bkz. Yüksel, "Osmanlılar'da Otopsi", s.881-882.

²⁷² BOA. BEO. 3227/241991-2, H. 4 Zilhicce 1325, M. 8 Ocak 1908.

²⁷³ Aykut, "Osmanlı Mahkemelerinde Şüpheli Zehirlenme Vakaları, Adli Tıp Pratikleri ve Tıbbi Deliller", s.15.

²⁷⁴ Davis, "A History of Forensic Science", s.10-11.

Adlî toksikoloji alanında dönüm noktası ise Fodere ve Orfila ile gerçekleşmiştir. Dr. Fodere 1797’de yaptığı çalışmalar sonucunda zehirleri aşındırıcı, narkotik ve septik gibi altı ayrı gruba ayırmıştır. Fodere’nin bu tasnifine müteakiben kısa süre sonra adlî toksikolojinin kurucusu olarak kabul edilen Paris Tıp Fakültesi Dekanı M.J.B. Orfila hayvanlar üzerinde çeşitli deneyler yaparak, organik ve mineral zehirlerin çoğunu tespit etmiştir. Bu tespit ve tasnifin yanı sıra kendisi zehirlerin farklı organlarda farklı şekillerde emildiğini de keşfetmiştir. Ayrıca 1836’da geliştirdiği arsenik testiyle birlikte, adlî toksikolojinin ilerlemesinde önemli katkılarda bulunmuştur.²⁷⁵

Adlî toksikolojinin XVIII. yüzyılda sistematik olarak uygulanmaya başlamasıyla birlikte davalarının çözümünde de rol almaya başlamıştır. Bu bağlamda ilk defa adlî toksikoloji aracılığıyla bir cinayet davasının sonuçlandırılması 1751 yılında gerçekleşmiştir. Büyük Britanya’da gerçekleşen olayda soylu sınıfa mensup olan Mary Blandy, evlenmek istediği kişiyi kabullenmeyen babası Francis Blandy’i arsenikle zehirlemiştir. Olayın ardından Mary, babasının aniden öldüğünü ve nedenini bilmediğini belirtse de adlî toksikolojik inceleme sonucunda babasını arsenikle zehirlediği anlaşılmıştır.²⁷⁶

Osmanlı Devleti’nde ise adlî toksikolojinin gelişimi, 1844’te Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane içerisinde kurulan kimya laboratuvarı ile başladığını söyleyebiliriz.²⁷⁷ Kurulan kimya laboratuvarının başına ilk olarak dönemin kimya muallimi Derviş Efendi getirilse de kısa süre sonra yerini Antoine Calleja’ya bırakmıştır. Fransa’dan getirilen Antoine Calleja, Mekteb-i Tıbbiye’de hem kimya dersleri vermiş hem de laboratuvarda kimyasal analizlerden sorumlu olmuştur.²⁷⁸

1844’te Mekteb-i Tıbbiye içerisinde kurulan kimyahane, daha sonra sırasıyla Demirkapı ve Haydarpaşa’daki tıbbiye binalarında daha gelişmiş bir şekilde inşa edilmiştir.²⁷⁹ Mekteb-i Tıbbiye’de açılan kimyahanede hem nitelikli tahlil yapılabilmesi hem de öğrencilere eğitim vermesi için Viyana’dan iki kimyager istihdam edilmiş, ayrıca kimya

²⁷⁵ Coley, “Alfred Swaine Taylor, MD, MRS (1806-1880) Forensic Toxicologist”, s.411; Madea, *Handbook of Forensic Medicine*, s.10-11.

²⁷⁶ Nigel McCrery, *Ölüler Sır Saklamaz: Adli Bilimler Tarihi* (Çev. Algan Sezgintüredi), Nika Yayınevi, Ankara, 2017, s.186,188.

²⁷⁷ BOA. İ.DH. 92/4624 H. 17 Şevval 1260 M. 30 Ekim 1844.

²⁷⁸ Dölen, “1870’li Yıllarda Mekteb-i Tıbbiye Laboratuvarında Yapılan Analiz ve İncelemeler”, s.71; Yenson, “19. Yüzyıl Tıpsal Kimya Laboratuvarcılığımızın Tıp Tarihimiz Bakımından Önemi”, s.137.

²⁷⁹ BOA. İ. ŞD. 88/5230 H. 2 Safer 1315 M. 3 Temmuz 1897; BOA. BEO. 2338/175326 H. 8 Rebiülevvel 1322 M. 23 Mayıs 1904.

bilgilerini genişletmek üzere Mekteb-i Tıbbiye doktorları Paris, Londra, Berlin ve Viyana'ya eğitim için gönderilmiştir.²⁸⁰

Mekteb-i Tıbbiye'deki kimyahane, gerek alt yapı gerekse nitelikli kimyagerlere sahip olma bakımından adli vakaların çözümünde mahkemelerin başvurduğu nitelikli bir kurum haline gelmişti. Tevfik Sağlam Mekteb-i Tıbbiye'nin üçüncü sınıfında iken (1900) kimyahane'den şöyle bahsediyor:

*“Tıbbiye kimyahanesi önemli bir müessese idi. Analiz işlerinde son sözü söyleyen bir makam. Burada analizler ve kontroller büyük bir itina ile yapılırdı ve neticelerine herkes inanırdı. Hülâsa o küçücük kimyahane tıbbiye mektebine şeref veren bir müessese idi.”*²⁸¹

Her ne kadar nitelikli analizler yapılsa da zaman içerisinde kimyasal analizlerin sayısındaki artış, kimyahanenin yetersiz kalmasına ve dolayısıyla mağduriyete de yol açmıştır. Örneğin, 1909 tarihli bir belgeye göre Oseb ve Mosik adlı iki kişi Karckanlı Yusuf'u zehirledikleri iddiası üzerine tutuklanarak Gevaş Hapishanesine sevk edilmiştir. Bu sırada Karckanlı Yusuf'a otopsi yapılarak midesi analiz için Mekteb-i Tıbbiye kimyahanesine gönderilmiştir. Oseb ve Mosik, zehirlenme iddialarını reddetseler de kendilerini kanıtlamak için tahlil sonuçlarının gelmesini beklemeleri gerekiyordu. Fakat bu tahlil sonuçları aylardır gelmeyince Oseb ve Mosik mağdur olduklarını ve en kısa sürede tahlil sonuçlarının mahkemeye gönderilmesini talep etmişlerdir.²⁸² Bu gibi durumlardan dolayı adli olaylar haricinde kalan iş yükünün azaltılması için özel kimyahaneler de kurulmaya başlanmıştır.²⁸³

²⁸⁰ BOA. ŞD. 2481/4 H. 26.09.1301 M. 20 Temmuz 1884; BOA. BEO. 154/11504 H. 25 Recep 1310 M. 12 Şubat 1893; Sağlam, *Nasıl Okudum*, s.88.

²⁸¹ Sağlam, *Nasıl Okudum*, s.101; Dölen, “1870’li Yıllarda Mekteb-i Tıbbiye Laboratuvarında Yapılan Analiz ve İncelemeler”, s.78-79.

²⁸² 1870’e kadar Mekteb-i Tıbbiye dahilinde bulunan kimyahane’de analizler için herhangi bir ücret alınmazken, 1870 itibarıyla yoğunluğu önlemek için, kimyevi analizlerden ücret alınmasına karar verilmiştir. BOA. ŞD. 2393/4 H. 4 Rebiülevvel 1287 M. 4 Haziran 1870. Yoğunluğu önlemek için alınan bu önlemlere rağmen 1909 tarihli olayda gördüğümüz üzere, kimyevi analizlerde yoğunluktan dolayı sürekli bir gecikme yaşanmıştır. BOA. ZB. 349/94 R. 13 Haziran 1325 M. 26 Haziran 1909.

²⁸³ BOA. DH. MKT. 2044/57 H. 2 Recep 1310 M. 20 Ocak 1893. BOA. ML. EEM. 555/71 R. 28 Haziran 1322. M. 11 Temmuz 1906. Ayrıca II. Abdülhamid’in eczacısı ve Türkiye’deki ilk Eczacılık derneğinin Genel Sekreteri olan Joseph Zanni, 1891’de Beyoğlu’nda özel bir kimyahane açmıştır. Dölen, “1870’li Yıllarda Mekteb-i Tıbbiye Laboratuvarında Yapılan Analiz ve İncelemeler”, s.79; Metin Tanker, Eriş Asil, “Türkiye’de İlk Eczacılık Derneği”, *Ankara Eczacılık Fakültesi Mecmuası*, cilt: 11, sayı: 1, 1981, s.114.

Zehirlenme vakalarında kişinin cinayete kurban gittiğini anlamakta oldukça zordu. Bilgisizlik ve ihmâl sonucu zehirlenmeler olabildiği gibi cinayet maksadıyla zehirlenmelerde gerçekleşmekteydi. Afife Mat'ın Tıp ve Eczacılık dergileri üzerine yaptığı çalışmasına göre, 1848-1917 arasındaki zehirlenme olaylarının çoğu bilgisizlik ve ihmâlden dolayı gerçekleşmiştir, kasti olarak zehirlenme vakaları ise oldukça nadirdir. Kazara ve ihmâl sonucu gerçekleşen zehirlenmeler genellikle gıda, kozmetik maddeler, hekimlerin hazırladıkları ilaçların yanlış kullanımı veya ilaçların yanlış hazırlanmasıyla gerçekleşebiliyordu. Kasti zehirlenme vakalarında ise daha çok arsenik, kurşun, civa, sıçanotu ve aksülümen gibi maddelere rastlanıyordu. Mezkûr maddelerle zehirlenen kişilerin dış muayenelerinde zehirlendiklerine dair belirtiler sıkça görülmekteydi.²⁸⁴ Örneğin, Mustafa Hayrullah Diker *Yarının Hâkimlerine Tababet-i Adliye ve Ruhiye Dersleri* adlı eserinde zehirlenme belirtilerini şöyle anlatıyor:

“Ansızın ve şüpheli ölümler içinde mühim bir zümre mesmuan vefat vakalarıdır. Cenazenin zehirlenerek öldüğü hakkında ihtimali kuvvetlendiren hususat cenazenin ölmezden evvel vaki olan ifragatında sarımsak veya soğan kokusuna benzer kokuların mahsus olması, bu ifragatın koyu kahve telvesi veya siyahımsı, yahud mavimsi, yeşil gibi renkde bulunması cenazenin ölmezden evvel şiddetle neybet halinde karın ağrıları çekmesi, pirinç suyuna benzetilebilecek şekilde ishallere uğraması, dudaklarında veya ağızında yakıcı bir şey içtiğine delalet edecek bazı işaretler görülmesi, dış etleri etrafında siyahımsı bir zinc bulunması gibi ahvellerdir.”²⁸⁵

Kasti zehirlenme vakalarında en çok kullanılan zehirler; arsenik, aksülümen ve sıçan otudur. Bunun temel sebebi, kolay bulunması, hızlı öldürmesi ve renginin ve kokusunun olmamasıdır. Bu zehir türlerinden aksülümen, Osmanlı'da kadınların yüzlerini beyazlatmak için kullanılan aklık adındaki kozmetik maddenin içerisinde de bulunuyordu. Yani nispeten erişilmesi kolay bir maddeydi. Onun yanı sıra sıçanotu ise bitlerin ve farelerin öldürülmesi için kullanıldığından dolayı erişimi aksülümen kadar kolaydı.²⁸⁶ Zehirlenme vakalarında görülen bir diğer madde ise afyon ve esrar gibi uyuşturucu maddelerdi. Bu maddelerin doğrudan veya dolaylı yoldan fazla kullanımı

²⁸⁴ Afife Mat, “Osmanlı Döneminde İstanbul'da Zehirler ve Zehirlenmeler”, *III. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.314.

²⁸⁵ Mustafa Hayrullah [Diker], *Yarının Hakimlerine Tababet-i Adliye ve Ruhiye Dersleri*, s.185.

²⁸⁶ Ebru Aykut, “Osmanlı'da Zehir Satışının Denetimi ve Kocasını Zehirleyen Kadınlar”, *Toplumsal Tarih*, 194, 2010, s.62.

zehirlenmeye yol açıyordu. Örneğin, çocukların uyumasını kolaylaştırmak amacıyla aktarlarda satılan çocuk macununun ana bileşimini afyon oluşturuyordu. Bu macunun fazla kullanılması genç-yaşlı fark etmeksizin zehirlenmeye bağlı olarak ölüme yol açıyordu.²⁸⁷ Mezkûr zehirlerin kolay bulunması ve satın alınması sadece Osmanlı Devleti'ne özgü de değildi. XIX. yüzyıl Britanya'sında sıradan ev kullanımı arsenik, aksülümen ve afyon gibi maddeler eczacılarda bulunabiliyordu. Aslında bu gibi zehirlerin yasal olarak elde edilebileceği gerçeği, mahkemelerde zehrin kasıtlı olarak kullanıldığının kanıtlanmasını da zorlaştırıyordu.²⁸⁸

Osmanlı Devleti'nde kriminal zehirlenme vakalarını önlemek için öncelikle zehirli ecza ve maddeleri temin eden aktarların bu maddeleri satışının yasaklanması yoluna başvurulmuştur. Bunun temel sebebi ise zehir satan kişilerin aynı zamanda kriminal vakalarda suç ortağı olarak görülmesidir. Zehir satışına yönelik ilk engelleri 1858 tarihli ceza kanunnamesinde görmekteyiz. Kanunnamenin 196. maddesine göre; toplum sağlığını etkileyecek zehirlerin satışını yapan kişiler tespit edildiklerinde bir haftadan iki seneye kadar hapis cezası ve bir mecdiye altından yirmi beş mecdiye altına kadar para cezasına çarptırılacaklardı.²⁸⁹ Zehirleyen kişi ise yine aynı kanunnamenin 168, 169 ve 170. maddesine göre, planlı olarak zehirli maddelerle kişinin ölümüne yol açarsa cezasının idam olunacağına karar verilmiştir.²⁹⁰

1858 tarihli ceza kanunu, zehirlenme konusunda her ne kadar ağır yaptırımlar içerse de zehir satışı ve kasti zehirlenme vakaları devam etmiştir. Örneğin, 1861'de Vidin'de ikamet eden Miladno Hanım eşi Dolçu ile geçinemediği için onu zehirlenmeye karar vermiş ve zehir temini için komşusu Süne'den yardım istemiştir. Komşusu Süne Hanım ise bölgede aktar olan kardeşi İstopandan gizlice sıçan otu temin ederek Miladno Hanım'a teslim etmiştir. Miladno Hanım ise akşam yemeğini hazırlarken içerisine sıçan otunu da

²⁸⁷ Mat, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Zehirler ve Zehirlenmeler", s.315.

²⁸⁸ Coley, "Alfred Swaine Taylor, MD, MRS (1806-1880) Forensic Toxicologist", s.410.

²⁸⁹ 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu 196. madde: "*Sihhat-ı Umumiyyeyi ihlal edecek ecza-yı muzır ve karışık meşrubat be kefaletsiz semiyat fûruht edenler bir haftadan iki seneye kadar hapis olunur. Bir mecdiye altından yirmibeş mecdiye altınuna kadar ceza-yı nakdi alınır ve sattığı eşya her ne ise canib-i hükümetten zabt olunur.*" Gökce, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Cezai Müeyyideler*, s.218.

²⁹⁰ 168. madde: "*Katli; gerek silah ile ve gerek tasmim (zehir) ile ve gerek suver-i uhra (başka şekilde) ile bir şahsı idam etmektir.*" 169. madde: "*Taammüden (tasarlayarak, bile bile) katil, bir kimse katil fiilin ikâdan mukaddem zihninde tasavvur ve tasmim etmiş bulunmasıdır.*" 170. madde: "*Bir kimsenin taammüden kâtil olduğu kanunen tahakkuk eyler ise kanunen idamına hüküm olunur.*" Gökce, s.211., Aykut, "Osmanlı'da Zehir Satışının Denetimi ve Kocasını Zehirleyen Kadınlar", s.63-64.

koymuştur. Miladno Hanım'ın planı yolunda ilerlerken bir sıkıntı ortaya çıkmıştır; eşi akşam yemeğine gelirken yanında amcası Hırsto'yu da getirmiştir. Miladno'nun hazırladığı yemeği yiyen eşi Dolçu ve amcası Hırsto hayatını kaybetmiştir. Buna müteakiben tahkikat süreci başlatılmış ve Dolçu ile Hırso'dan alınan örnekler kimyahaneye gönderilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda mezkûr kişilerin sıçan otuyla zehirlendikleri tespit edilince, tahkikatın derinleştirilmesi için Miladno Hanım tutuklanmış ve zehir satıcısı İstopan'a ise bir mecdiye altın ceza-yı nakdi ve altı ay hapis cezası verilmiştir.²⁹¹

Bir başka örnek ise bu olaydan kısa bir süre sonra 1862 yılında gerçekleşmiştir. Rusçuk'ta ikamet eden Ayşe Hanım, kocası mühtedi Saka Mehmed'i geçinemediği için zehirlemeye karar vermiştir. Zehirlemek içinse diğer zehirlere göre nispeten kolay temin edebileceği aksülümene başvurmuştur. Yahudi bir aktardan makyaj malzemesi olarak temin ettiği aksülümeni, eşi Saka Mehmed'in içeceğine karıştırmış ve onu zehirlemiştir. Saka Mehmed, zehirlenerek hayatını kaybedince tahkikat başlatılmış ve alınan örnekler kimyahaneye gönderilmiştir. Analizler sonucunda Saka Mehmed'in zehirlenerek hayatını kaybettiği anlaşılmış ve buna müteakiben de Ayşe Hanım suçunu itiraf etmiştir. Normalde Ayşe Hanım ceza kanununun 168, 169 ve 170. maddesine göre idam cezasına çarptırılması gerekirken, idam cezası on beş sene hapis cezasına çevrilmiştir. Yahudi aktar ise kendisinin mağdur olduğunu ve Ayşe Hanım'a süslenme malzemesi olarak bu maddeyi verdiğini ifade ettiğinden dolayı kendisi cezadan muaf tutulmuştur.²⁹²

Aktarlardan alınan zehirler genellikle bir başkasının öldürülmesi için kullanılmış olsa da zaman zaman intihar için de kullanıldığı görülmekteydi. 6 Aralık 1863 tarihli bir belgede bu vakalardan birisine rastlıyoruz. Vidin'de ikamet eden Yenimahalleli Peto Hanım evinde ölü olarak bulunmuş ve bunun üzerine tahkikat başlamıştır. İlk olarak Peto Hanım'ın muayene ve otopsi gerçekleştirildikten sonra alınan örnekler incelenmek üzere Dersaadet'e gönderilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda Peto Hanım'ın zehirlenerek vefat ettiği anlaşılınca bölgedeki aktarlar tek tek sorguya çekilmiş ve Yahudi aktar Corci Bey olayı açıklığa kavuşturmuştur. Peto Hanım, Corci Bey'den satın aldığı zehri yemeğine karıştırarak yemiş ve dört gün içerisinde vefat etmiştir. Bunun üzerine

²⁹¹ BOA. A. MKT. MVL. 129/70 H. 9 Muharrem 1278 M. 17 Temmuz 1861.

²⁹² BOA. A. MKT. MVL. 143/52 H. 28 Ramazan 1278. M 29 Mart 1862.

baş suçlu olarak tespit edilen Corci Bey'e üç mecrediye altın ceza-yı nakdi ve altı ay müddetle hapis cezası verilmiştir.²⁹³

Kasti öldürme ve intihar olaylarında zehir kullanımının ceza-i müeyyideleri olmasına rağmen vakalar azalmayınca, yeni yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. 1885, 1890, 1898 ve 1902'de mevadd-ı semiyeye'nin satışının aktarlar ve kökçülerde yasaklanmasına, satışı yapanların tespit edilip kanuni işlem yapılmasına dair kararlar çıkartılmıştır.²⁹⁴ Mezkûr tarihlerde yürürlüğe giren kararnameler zehir satışını önlemeye çalışsa da anlaşıldığı üzere uygulamaya pek de yansımamıştır. 27 Mayıs 1913 tarihli bir belgeye göre, aktarlardan satın alınan zehirlerle intiharların devam ettiği anlaşılmaktadır. Çorum'un Sungurlu kazasının Bala mahallesinde ikamet eden Himmet oğlu Ali Onbaşı, bilinmeyen bir sebepten dolayı zevcesini boğmuş ve ardından kendisi sıçan otu karışımı bir şurubu içerek intihara kalkışmıştır. Evdeki sesler üzerine olay yerine keşfiyat ve tahkikat için memurlar, Ali'nin zevcesinin cansız bedenini bulmuş ve derhal Ali'yi tutuklamışlardır. Bu sırada Ali, eşini boğarak öldürdüğünü ve kendisini ise zehirlediğini ifade etmesiyle birlikte derhal tedavi alınmış fakat birkaç saat içerisinde vefat etmiştir. Olayın keşfiyat ve tahkikatını yapan memurlar, Ali'nin sıçan otunu Hüseyin Çavuş namında bir aktardan aldığını tespit etmiş ve yasak olduğu halde zehir sattığından dolayı aktar hakkında soruşturma başlatmışlardır.²⁹⁵

XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren zehirlenme iddialarında da artış yaşanmaya başlamıştır. 1843 tarihli bir belgeye göre, Adana'da Camusci karyesinde ikamet eden Hasan şüpheli bir şekilde hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Hasan'ın kardeşi Hacı Ahmed kardeşinin zehirlendiğini düşünerek bulunmuştur. Olay yerine giden tahkikat memurları, Hasan'ın zevcesi Fatış nam Hatun'u sorguya çekince gerçekler ortaya çıkmıştır. Fatış Nam Hatun, Ali b. Yusuf adındaki bir kişiden sıçan otu temin ettiğini ve bu zehri yemeğe katarak zevci Hasan'a verdiğini itiraf etmiştir. Fatış Hatun, henüz 1858 ceza kanunnamesi yürürlüğe girmedikinden dolayı idamla yargılanmasa da beş yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Zehir satıcısı Ali b. Yusuf ise firar ettiğinden dolayı hakkında bir

²⁹³ BOA. MVL. 974/9 H. 24 Cemaziyelahir 1280 M. 6 Aralık 1863.

²⁹⁴ BOA. İ. MMS. 79/3461 H.22 Recep 1302 M. 7 Mayıs 1885; BOA. DH. MKT. 1811/123 H.12.07.1308 M. 21 Şubat 1891; BOA. DH. MKT. 2089/11 H. 28 Zilkade 1315 M. 20 Nisan 1898; BOA. DH. MKT. 456/25 H. 14 Zilhicce 1319, M. 24 Mart 1902. Mat, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Zehirler ve Zehirlenmeler", s.315; Aykut, "Osmanlı'da Zehir Satışının Denetimi ve Kocasını Zehirleyen Kadınlar", s.59-60.

²⁹⁵ BOA. DH. EUM. EMN. 26/14 H. 20 Cemaziyelahir 1331 M. 27 Mayıs 1913.

işlem yapılamamıştır. 1848 tarihli bir başka belgeye göre Kocaeli sancağına bağlı Kocalılar karyesinde ikamet eden İsmail ve Ali aynı gün içerisinde şüpheli bir şekilde vefat etmiştir. Bunun üzerine valideleri Nefise Hatun, oğullarının zehirlendiğini iddia etmesiyle birlikte soruşturma açılmıştır. Yapılan otopsi sonucu elde edilen örnekler kimyahanede incelenince Ali ve İsmail'in zehirlenerek vefat ettiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine tahkikat daha da derinleşmiş ve üvey babaları Hüseyin'in itirafları olayı aydınlatmaya yetmiştir. Hüseyin Bey daha önceden temin ettiği zehirleri yemeğin içine koyarak üvey oğullarına yedirdiğini itiraf etmiş ve sonucunda yedi sene müddetle kürek cezasına çarptırılmıştır.²⁹⁶

Zehirlenme iddiaları her zaman doğru da çıkmıyordu. Örneğin, 1867 yılında iddialara göre Şamlı Andon Lazkani dondurma yedikten kısa süre sonra vefat etmiştir. Bunun üzerine Andon Lazkani'nin akrabaları, dondurmaya yedirten Andon Gırre'yi suçlamışlardır. İddiayı araştırmak üzere önce Andon Lazkani'nin vücuduna otopsi yapılmış ve alınan örnekler incelenmek üzere kimyahaneye gönderilmiştir. Kimyahanede gerçekleştirilen analizde Lazkani'nin organlarında zehirlenmeye dair hiçbir bulgunun olmadığı tespit edilmiş ve Lazkani'nin akrabalarının iddiaları çürütülmüştür. Lazkani'nin zehirlenmediği öğrenilince bu sefer de Andon Gırre, kendisine iftira atıldığından dolayı Lazkani'nin akrabalarından şikayetçi olmuştur.²⁹⁷

Zehirlenme iddialarının defin işleminden aylar sonra olduğu durumlarla da karşılaşmaktayız. Örneğin, 1906 tarihli bir belgeye göre Vefa'da ikamet eden Meliha Hanım hamileyken hayatını kaybetmiş ve herhangi bir iddia/belirti olmadığından Edirne Kapı civarındaki mezarlığa defnedilmiştir. Olayın üzerinden altı ay geçtikten sonra Meliha Hanım'ın babası kızının zehirlendiğine dair bir iddiada bulunmuştur. Ona göre, Meliha'nın kocası, çocuğun düşmesi için eşine karabaş otu içirmiş ve ondan dolayı vefat etmiştir. Bu iddialar üzerine Dersaadet Bidayet Mahkemesi müdde-i umumiliği olay hakkında tahkikat başlatmıştır. İlk olarak müdde-i umumi muavini Cemil Bey yanına üç tabibi de alarak feth-i kabir yapılmak üzere Meliha Hanım'ın mezarına gidilmiştir. Mezar açıldığında ise Meliha Hanımın vücudunun belli kısımlarının mumyalaştığı, saçlarının döküldüğü ve iç organlarının çürüdüğü tespit edilmiştir. Yapılan otopsiyle beraber Meliha

²⁹⁶ BOA. MVL. 38/33 H. 20 Cemaziyelevvel 1264 M. 24 Nisan 1848.

²⁹⁷ BOA. MVL. 567/24 H. 1 Cemaziyelevvel 1284. M. 31 Ağustos 1867.

Hanımın çürümüş iç organları ve tabutun etrafındaki topraklar kavanoza konularak kimyahaneye gönderilmiştir.²⁹⁸ Yaklaşık beş ay sonra kaleme alınan rapora göre yapılan incelemelerde karabaş otuna dair herhangi bir ize rastlanılmamıştır. Ayrıca böyle bir zehirlenme olmuşsa da üzerinden uzun zaman geçtiğinden dolayı tam olarak tespit edilemeyeceği de raporda belirtilmiştir.²⁹⁹

Son olarak yukarıdaki örneklerde fark ettiğimiz üzere zehirlenme vakalarının başrolünü üstlenen kişiler kadınlar olmuşlardır. Bu konuda Doktor Mustafa Hayrullah [Diker] şunları belirtmiştir:

“Zehirleyerek öldürmek korkakların kârıdır, bu usulden mağdurun kendisinden katiyen şüphesi olmayan kanlılar istifade eder. Bu sebeple zehri kullananlar erkekten ziyade kadındır ve kullandıkları zehirlerde pek mahduddur.”³⁰⁰

Diker, kadınların korkak olduğunu ve eşlerinin en yakınındaki kişi olarak onlardan şüphelenmeyeceğinden dolayı zehirlenme vakalarında başrolü oynadıklarını belirtmektedir. Olaya toplumsal cinsiyet paradigmasıyla bakıldığı zaman ise; patriarkal yapıda toplum ve aile içerisinde baskılanarak görünmezliğe itilen kadınların, kendilerini erkeklerin şiddetinden korumak veya kendi açılarından adaleti sağlamak için zehirleri kullandıklarını düşünebiliriz. Tabii bu durum hiçbir zaman mücrimleri haklı yapmaz ama neden kadınların zehirlenme vakalarında öne çıktığını anlamamızı sağlayabilir.³⁰¹

5.3. ADLÎ PSİKİYATRİ

5.3.1. Adlî Psikiyatrinin Doğuşu

Adlî olayların çözümünde adlî tıp kadar önemli bir diğer alan ise adlî psikiyatridir. Adlî psikiyatri, herhangi bir suç durumunda mücrimin akli dengesinin yerinde olup olmadığını tespit etmek üzere görev yapan bir bilim dalıdır. Adlî psikiyatristler, mücrimin olay

²⁹⁸ BOA. ZB. 303/159 R. 7 Kanunusani 1321 M. 20 Ocak 1906.

²⁹⁹ BOA. ZB. 302/56. R. 29 Mayıs 1322 M. 11 Haziran 1906.

³⁰⁰ Mustafa Hayrullah [Diker], *Yarının Hakimlerine Tababet-i Adliye ve Ruhiye Dersleri*, s.186.

³⁰¹ Aykut, “Osmanlı’da Zehir Satışının Denetimi ve Kocasını Zehirleyen Kadınlar”, s.60.

anında emraz-ı ruhiye'ye maruz kaldığını tespit edebilirlerse, o zaman failin cezai ehliyetinin olmadığına da karar verebilirlerdi.³⁰²

Adli psikiyatrinin bir bilim olarak ortaya çıkmasının yolu ise öncelikle bilhassa deliliğin ve diğer ruhsal durumların hastalık olarak kabul edilmesinden geçiyordu. Bundan dolayı adli psikiyatrinin bilimsel bir kimlik kazanması, toplumların uygarlaşma süreçleri ve deliliğinde tıbbileştirilmesiyle bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz.³⁰³ Ayrıca adli psikiyatrinin tarihi doğrusal, sürekli ve tek yönlü bir gelişme şeklinde değil aksine yenilikler, ilerlemeler ve başarıların yanı sıra kesintiler ve aksamaların da olduğu bir tarihtir. Bu süreçte adli psikiyatrinin ana sorusu, insan eylemlerinin hesap verilebilirliği ve insan davranışlarının nasıl açıklanabileceğidir.³⁰⁴

Adli psikiyatri, adli tıbbın genel yapısına tâbi olmakla birlikte psikiyatrinin bir dalı olarak gelişmiştir.³⁰⁵ Bu bağlamda psikiyatri tarihinin genel hatlarına odaklanmamız, adli psikiyatrinin gelişimini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Psikiyatri tarihi, tıp tarihi kadar eskiye dayansa da asıl olarak gelişimi XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle gerçekleştirmiştir.³⁰⁶ Psikiyatri tarihi dört ana dönemde ele alınmaktadır. İlk dönemde ruh hastalıklarının dini bir etki altında meydana geldiğine inanılmış ve delilik tıbbi değil manevi bir hastalık olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde sadece delilik değil, bütün hastalıklar hakkında batıl inançlara yönelik bir durum mevcuttu. Delilik de diğer hastalıklar gibi tanrının verdiği bir ceza, bir tür ilahi intikam veya afet gibi görünüyordu. Delilik böyle bir hastalık olarak tasvir edilince, bunun tedavisini yapabilecek kişilerde ilahi yöntemleri kullanan (tövbe, abdest, kefare, kurban vb.) din adamları oluyordu.³⁰⁷

³⁰² Adnan Ziyalar, "Adli Psikiyatrinin Tanımı ve Kısa Tarihçesi", *Adli Psikiyatri* (Haz. Salih Yaşar Özden), Nobel Yayınları, Ankara, 2015, s.3; Artvinli, "Osmanlı Devleti'nde Adli Psikiyatri: Dr. Luigi Mongeri'nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği", s.234.

³⁰³ Ziyalar, "Adli Psikiyatrinin Tanımı ve Kısa Tarihçesi", s.3.

³⁰⁴ Harry, Oosterhuis, Arlie Loughnan, "Madness and Crime: Historical Perspectives on Forensic Psychiatry", *Sydney Law School, Rehal Studies Research Paper*, The University of Sydney Press, Sydney, 2016, s.4.

³⁰⁵ Artvinli, "Osmanlı Devleti'nde Adli Psikiyatri: Dr. Luigi Mongeri'nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği", s.234.

³⁰⁶ Mazhar Osman [Uzman], *Tababet-i Ruhiye*, s.25.

³⁰⁷ Fahrettin Kerim Gökay "Türk Tabebet-i Ruhiye Tarihi", *Türkiye'de Psikiyatri-Nöroloji ve Nöroşirurjinin Tarihi Gelişimi* (Ed. Faruk Bayülkem), Ruh Hastalıkları Readaptasyon Derneği Yayınları, İstanbul, 2000, s.131.

İkinci dönem ise, Hipokrat'la başlayıp Galen ile sona eren Yunan-Roma dönemidir. Bu dönemde psikiyatrik hastalıklar tanımlanmaya başlamış ve tedavi yöntemi olarak da ilahi yöntemlere nazaran tıbbi yöntemler uygulanmaya çalışılmıştır. Örneğin, Hipokrat zihni hastalıkları tam olarak tanımlayamasa da Epilepsi (Sara)'yi oldukça iyi tanımlamış ve bu hastalığın ilahi bir kaynağı olmadığını, bir tür hastalık olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Epilepsi'nin cinnete sebep olup, kişinin istemsiz eylemler gerçekleştirebileceğini de vurgulamıştır. Ayrıca epilepsi ve diğer zihni hastalıkların tedavisi için ilahi yöntemler yerine, kan alma, bitkisel ilaçlar, perhizler, seyahat, musiki ve banyo gibi alternatif yöntemleri önermiştir.³⁰⁸ Hipokrat'tan sonra önemli bir diğer isim Celse'dir. Celse, cinnete sebep olan hastalıkları üçe ayırmıştır. Bunlar; Phrénitis, Mélancolie ve Hezeyandır. Yunan-Roma döneminin son ismi olan Galen ise, cinnet durumlarını zatî (doğuştan/kişiye özel) ve ârızî (sonradan ortaya çıkan) olarak tasnif etmiş ve arazi olan cinnetlere bilhassa dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁰⁹

Mezkûr dönemde temaruz vakalarında da farklı yöntemlerin uygulandığını görmekteyiz.³¹⁰ Örneğin, Afrika'da temaruz vakalarını tespit etmek için "Truth Pellet" adlı bir deri parçası kullanılmıştır. Deri parçası şüphelilerin ağzına yerleştirildikten bir süre sonra tükürükle ıslanmazsa temaruz yaptığı tespit edilmiştir. Bunun temel gerekçesi ise temaruz yapan suçluların ortaya çıkma korkusuyla ağızları kuruduğu ve bundan dolayı deri parçası ıslanmadığına dayanmaktadır.³¹¹

Galen'den sonra ise tıpta olduğu gibi psikiyatride de bir irtica dönemi başlamıştır. Üçüncü dönem, işte bu irtica dönemiyle başlar. Bu dönemde, tekrar ilk dönemde olduğu gibi ruhsal hastalıkların tanrı tarafından verildiği düşüncesi hâkim olmuştur.³¹² İrtica devrinin kapanması ise akıl hastalıklarına yeniden bilimsel bir bakış açısıyla bakıldığı Rönesans ile gerçekleşmiştir. Henüz XVII. yüzyılın başlarında, delilerin cezai ehliyetinin tartışıldığı ilk tıbbi metinler ortaya çıkmıştır. Papa X. Innocent'in hekimi olan Paul Zacchia, *Questiones Medico-Legales* (Adli Tıp Soruları) (1621) adlı eserinde temaruz, akıl

³⁰⁸ Ziyalar, "Adli Psikiyatrinin Tanımı ve Kısa Tarihçesi", s.4; Mazhar Osman [Uzman], *Tababet-i Ruhiye*, s.26-27.

³⁰⁹ Mazhar Osman [Uzman], *Tababet-i Ruhiye*, s.28,30; Sami, *Kâmûs-i Türkî*, s.647,921.

³¹⁰ Temaruz: *Yalandan hasta olma, hastanelik gösterme*. Sami, *Kâmûs-i Türkî*, s. 436.

³¹¹ Thomas G. Gutheil, "The History of Forensic Psychiatry", *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 33, 2005, s.259; Ende Varlık Tokgözoğlu, *Adli Tıbbi Uygulamalarda Temaruz*, İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Adli Tıp Anabilim Dalı, Basılmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul, 2017, s.2.

³¹² Mazhar Osman [Uzman], *Tababet-i Ruhiye*, s.30.

hastalıkları ve akıl hastalıklarının cezai ehliyeti konularını kaleme almıştır. Aynı şekilde Felix Platter (1536-1614) *Praxis Medica* (Tıp Pratiği) (1602) ve Edward Coke (1552-1634) *Institutes of the Law of England* (1628) adlı eserlerinde deliliğin kriminal olaylardaki durumu hakkında çalışmalar yapmışlardır.³¹³

Psikiyatri tarihinde kırılma noktası ise Fransa’da Salpêtrière Akıl Hastanesinin başhekimliğini yapan Philippe Pinel (1745-1826) ile gerçekleşmiştir. Pinel, delilik durumlarında kişinin sadece zekâ kaybı yaşamadığı bunun psikolojik bir temele, zihinsel bir hezeyana dayandığını savunmuştur. Pinel, ilk olarak Salpêtrière’deki mahkumların zincirlerini kırarak, delilerin bu gibi ilkel yöntemlerle baskı altında tutulmaması gerektiğini belirtmiştir. Pinel’e göre deliler de birer hastadır ve bu hastalıkların tedavisi zincirle, şiddetle değil modern tıbbi yöntemlerle gerçekleşmesi gerekmektedir. Salpêtrière’deki hastalar hakkında kapsamlı klinik gözlemler yapan Pinel, delilik semptomlarında ne gibi değişkenlikler olabileceğini ve bu değişikliklerin zihinsel durumla bağlantılarını tespit etmeye çalışmıştır. Pinel, zihin hastalıklarını önceki sınıflandırmaların aksine bağlantılı ve süreklilik oluşturacak şekilde tanımlamıştır. Sınıflandırmanın bir ucunda tek bir odağa sahip olan melankoli ve hezeyan varken diğer ucunda ise akıl ve duygu eksikliği olan embesilite bulunmaktaydı.³¹⁴ Pinel ayrıca delilik gibi hastalıklar için zihinsel yabancılaşma “*Aliénation*” terimini kullanmıştır. Mezkûr terim gerçekliğe zihinsel bir yabancılaşma ya da gerçeklikten tam bir kopma olarak artan tıbbi delilik anlayışını yansıtmıştır.³¹⁵ Pinel’in bu çalışmaları ve tanımlamaları ardından Psikiyatri terimi de ilk olarak 1808’de Johann Christian Reil (1759-1813) tarafından kullanılmıştır. Psikiyatrinin gelişimi ile birlikte, Pinel’in öğrencisi olan J.E. Esquirol (1772-1840)’da cinayet monomanisi üzerine çalışmalar yürütmüştür. Bu teoride önemli olan özgür irade eksikliğidir, yani zekâ ve irade birbirinden bağımsız olarak ruhsal hastalıklara sahip olabileceğini belirtmiştir. Bu konu adli psikiyatrinin gelişiminde de önemli bir rol oynamıştır, çünkü kişi günlük yaşamın her alanında normal görülse de bazı

³¹³ Cattaneo, Zaia, “Legal Medicine in Italy”, s.200; Madea, *Handbook of Forensic Medicine*, s.9-10; Kemalpaşazade Said, *Vezaif-i Adliye-i Eubba*, s.10; Mazhar Osman [Uzman], *Tababet-i Ruhiye*, s.3; Oosterhuis, Loughnan “Madness and Crime: Historical Perspectives on Forensic Psychiatry”, s.5.

³¹⁴ Oosterhuis, Loughnan, “Madness and Crime: Historical Perspectives on Forensic Psychiatry”, s.11; Joel Peter Eigen, “Delusion in the Courtroom: The Role of Partial Insanity in Early Forensic Testimony”, *Medical History*, sayı: 35, 1991, s.34; Mazhar Osman [Uzman], *Tababet-i Ruhiye*, s. 6-7; Watson, *Forensic Medicine in Western Society: A History*, s.83.

³¹⁵ Şahap Erkoç-Fatih Artvinli, “Yabancılaşmak mı Delirmek mi?”, *Psikeart*, 17, 2011, s.7-8.

durumlarda karşı konulamaz eylemlerde bulunmaya zorlayan akıl hastalıklarına sahip olabiliyordu.³¹⁶

Psikiyatri tarihi, tıp tarihi kadar eskiye uzansa da adlî psikiyatrinin gelişim süreci oldukça yakın bir tarih olan XIX. yüzyılın başlarında gelişmeye başlamıştır. XIX. yüzyıldan önce mahkemelerde doktorların rolü, sanıkların fiziksel muayeneleriyle sınırlıydı. Bu bağlamda mahkemelerde suçluların deli olup olmadığını doktorların fiziksel muayenesi ve rahiplerin ahlaki ve dini yorumlarından ibaretti. XIX. yüzyılda psikiyatrinin gelişimi ve deliliğin tıbbileştirilmesiyle birlikte alanında uzman adlî psikiyatristler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu uzmanlaşma adlî psikiyatristlerin mahkemelerde rol almasını da beraberinde getirmiştir. On dokuzuncu yüzyıldan önce delilik veya temaruz durumlarında mücrimin sadece kişisel bilgileri ve geçmişine bakılırken, artık kişi müşahede altına alınarak akıl sağlığı ve deliliğine ilişkin semptomları tespit edilmeye çalışılmıştır.³¹⁷ Bu bağlamda 1843'te M'Naghten kuralları oldukça önem taşımaktadır. Dönemin İngiltere Başbakanı olan Robert Peel'in sekreteri Edward Drummond, Daniel M'Naghten tarafından katledilmiştir. Bunun üzerine Daniel M'Naghten kendisinin deli olduğunu iddia etmiş ve yapılan tetkikler sonucunda akıl hastalığından mustarip olduğu tespit edilince serbest bırakılmıştır. Bu müşahede sürecinde gerçekleştirilen testler de M'Naghten kuralları adı altında resmileşerek, deli olduğu iddia edilen mücrimlerin müşahede edilmesinde bir standart haline gelerek başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada uygulanmaya başlanmıştır.³¹⁸

5.3.2. Osmanlı'da Adlî Psikiyatri

Osmanlı Devleti'nde adlî psikiyatrinin gelişimi XIX. yüzyıl itibariyle başlasa da ruh hastalarına yönelik girişimler çok daha eskiye dayanmaktadır. Bilhassa Anadolu Selçuklular döneminden kalma darüşşifalar, ruh hastalıklarına karşı özel bir ilginin gösterildiğinin de bir göstergesidir. Mazhar Osman'a göre, Anadolu'da mecnunlara ve

³¹⁶ Watson, *Forensic Medicine in Western Society: A History*, s.82,84.

³¹⁷ Svein Atle, Skavelag, "The Matter of Forensic Psychiatry: A Historical Enquiry", *Medical History*, sayı: 50, 2006, s.49; Gutheil, "The History of Forensic Psychiatry", s.260.

³¹⁸ Oosterhuis-Loungnan, "Madness and Crime: Historical Perspectives on Forensic Psychiatry, s.9; Salih Yaşar Özden, *Adli Psikiyatri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2015, s.75; Eigen, "Delusion in the Courtroom: The Role of Partial Insanity in Early Forensic Testimony", s.29-30.

düşkünlere karşı her zaman bir acıma, merhamet ve şefkat gösterilmiştir.³¹⁹ Ruh hastalarına karşı olan bu bakış açısı dolayısıyla I. Bayezid'den itibaren bimarhaneler inşa edilmeye başlanmıştır. Bunlar arasında en öne çıkanı 1556'da hizmete giren Süleymaniye Bimarhanesidir. Süleymaniye Bimarhanesi; Osmanlı Devleti'nin merkezi bimarhanesi olarak uzun yıllar boyunca ruh hastalarının toplumdan izole edilmesinde ve tedavisinde hizmet vermiştir.³²⁰

XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar merkezi bimarhane görevini üstlenen Süleymaniye Bimarhanesine, 1856'da Luigi Mongeri (1815-1882)'nin baştabip olarak atanmasıyla birlikte yeni bir dönemin başladığını söyleyebiliriz. 1815'te Milano'da dünyaya gelen Luigi Mongeri, Pavia Üniversitesinde tıp eğitimi almış ardından nöroloji üzerine çalışmalar yapmıştır. Üniversiteden mezun olduktan sonra siyasi baskılardan dolayı İtalya'yı terk eden Mongeri, 1839'da İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a geldikten sonra kendisi ilk olarak Nizip Savaşı'nda (1839) tabip olarak görev almıştır. Savaş sona erdikten sonra sırasıyla Sinop ve Girit'te karantina tabibi olarak görev alan Mongeri, 1849'da bu görevinden istifa ederek Mustafa Naili Paşa'nın özel doktoru olarak çalışmaya başlamıştır. Mongeri, Mustafa Naili Paşayla beraber İstanbul'a döndükten sonra 1851'de Sultan Abdülmecid (1839-1861)'in hemşiresi Adile Sultan'ın tedavisi için görevlendirilmiştir. Bu sırada yetkileri artan Mongeri, Süleymaniye Bimarhanesi'ni de ziyaret etme fırsatı bulmuştur. Mezkûr Bimarhane'de delilerin duvarlara zincirlenmiş olduğunu ve güllâbicilerin delilere acımasızca eziyet ettiklerini gözlemleyen Mongeri, durumu ele alan bir rapor kaleme almış ve kendisinin bimarhane tabibi olarak atanmasını talep etmiştir.³²¹ Bunun üzerine 1856'da kendisi Süleymaniye Bimarhanesine Baştabip olarak atanmıştır. 1873'teki kolera salgınına kadar Süleymaniye'de görev alan Mongeri, bimarhaneyi Avrupa standartlarına getirmek için çabalamıştır. Gıda teminini ve hasta odalarının hijyenini sağlamış, ruh hastalarına karşı şiddeti yasaklayarak kötü muamelenin

³¹⁹ Mazhar Osman [Uzman], "Türklerde Deliler İçin Neler Yapılmıştır", *Cumhuriyet'in 15 inci Senesi Şerefine Bakırköyünde İlk 10 Sene*, Kader Basımevi, İstanbul, 1938, s.3-4; Artvinli, "Osmanlı Devleti'nde Adli Psikiyati: Dr. Luigi Mongeri'nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği", s.237; Kılıç, *Deliler ve Doktorları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik*, s.51.

³²⁰ Semavi Eyice, "Fâtih Camii ve Külliyesi", *TDVİA*, cilt: 12, 1995, s.245; Fatih Artvinli, *Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.41; Nuran Yıldırım "Süleymaniye Darüşşifası", *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt: 7, 1994, s. 95-96; Mazhar Osman [Uzman], "Türklerde Deliler İçin Neler Yapılmıştır", s.11.

³²¹ Güllabici: Bimarhanelerdeki ruh hastalarına gardiyanlık görevini üstlenen kişi, hizmetli. Sami, *Kâmûs-i Türkî*, s.1177.

önüne geçmiş ve ayrıca delilerin duvarlara zincirlenme uygulamasını kaldırarak deliliğe karşı bakış açısını da değiştirmeye yardımcı olmuştur. Mongeri'nin zincir uygulamasını kaldırması aynı zamanda kendisine “*Türklerin Pineli*” denilmeye başlanmıştır. Bu lakabın verilmesinin sebebi ise yukarıda bahsettiğimiz üzere Fransız Psikiyatrist/Alienist Pinel'in, Salpêtriére'deki delilerin zincirlerini kırarak bu düzene son vermesinden kaynaklanmaktadır.³²²

Luigi Mongeri, deliliğin tıbbileştirilmesi ve Osmanlı'da modern psikiyatrinin oluşumu için çabalarını sürdürürken, adli psikiyatrinin hukuki altyapısı bakımından önemli gelişmelerde yaşanıyordu. Mongeri'nin Süleymaniye'ye atanmasından iki yıl sonra çıkartılan 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunun 41. maddesine göre; eğer bir kişi işlediği suçu cinnet halindeyken gerçekleştirdiyse o kişi suçtan muaf olacaktı.³²³ Kanunun bu maddesi adli psikiyatrinin hukuki altyapısını sağlarken aynı zamanda mücrimin olay anında ruh hastalığına sahip olup olmadığını kimin tespit edeceği, nasıl olacağı ve ne kadar doğru kararlar alınabileceği konusunda tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bunun temel sebebi mücrimler gerçekten olay anında ruhsal hastalıklara maruz kalabildikleri gibi, böyle bir hastalığı olmadığı halde suçlamalardan kurtulmak içinde temaruz yapabilmeleriydi. Hatta öyle ki, bu tartışmalar XX. yüzyılın ilk yarısında bile devam etmiştir.³²⁴

1873'te Süleymaniye Bimarhane'sinde çıkan kolera salgınından sonra daha modern, sağlıklı ve sistematik bir merkezi bimarhane kurmak isteyen Mongeri, aldığı izinlerle birlikte hastaları Toptaşında bulunan bimarhaneye nakletmiştir. Böylece, Osmanlı'nın merkezi bimarhanesi Üsküdar'da bulunan Toptaşı Bimarhanesi olmuştur.³²⁵ Osmanlı'da adli psikiyatrinin hukuki altyapılarından birisi de Toptaşı Bimarhanesinin kurulması ile başlayan süreçte gerçekleşmiştir. Fransa'da 1838 yılında yürürlüğe giren Akıl Hastaları

³²² Mazhar Osman [Uzman], “Türklerde Deliler İçin Neler Yapılmıştır”, s.12; Artvinli, *Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi*, s.43-46; Artvinli, “Osmanlı Devleti'nde Adli Psikiyati: Dr. Luigi Mongeri'nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği”, s.242-244; Fatih Artvinli, “Pinel of İstanbul’: Dr. Luigi Mongeri (1815-1812) and the Birth of Modern Psychiatry in the Ottoman Empire”, *History of Psychiatry*, cilt: 29, sayı: 4, 2018, s.425-427; Yıldırım, “Süleymaniye Darüşşifası”, s.96; Kılıç, *Deliler ve Doktorları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik*, s.9-10.

³²³ 41. madde: “Mücrimin bir cürmü hîn-i irtikabında cinnet halinde bulunduğu sabit olur ise mücazat-ı kanuniyeden mafîv tutulur.” Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.169,176.

³²⁴ Bkz. Mazhar Osman [Uzman], “Bizde Adli Tıp”, *İstanbul Seririyatı*, XXIX/4, 1947, s.29-34.

³²⁵ Kılıç, *Deliler ve Doktorları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik*, s.10; Artvinli, *Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi*, s.62.

Kanunu'nun tercümesi, kısaltılması ve uyarlanması sonucu Luigi Mongeri tarafından kaleme alınan nizamname, 1876'da Padişahın iradesiyle *Bimarhanelere Dair Nizamname* adı altında yürürlüğe girmiştir. Mezkûr nizamnameyle birlikte; bimarhanelerin sistematik ve istismar edilemeyecek şekilde hukuksal altyapısı oluşturulurken aynı zamanda adli vakalarda Toptaşı Bimarhanesini bir değerlendirilme merkezi haline getiriyordu.³²⁶

Toptaşı Bimarhanesi, Osmanlı Devleti'nin merkez bimarhanesi olmasıyla birlikte, bimarhanenin başhekimliğini yürüten Luigi Mongeri ve yardımcısı Avram D. Castro ruh hastalıklarını ilgilendiren birçok adli olayda bilirkişi adı altında raporlar kaleme almışlardır.³²⁷ Bu raporlardan belki de en öne çıkanı, adli psikiyatri için henüz erken bir tarih olan 1880'de gerçekleşmiştir.³²⁸ 18 Şubat 1880'de Feriköy'de Bosnalı muhacirlerden olan Hersekli Halil, Hersekli Osman ve Yenipazarlı Mehmed arasında bir kavga çıkmıştır. O esnada yoldan atıyla beraber geçmekte olan Rus Yarbay Kummerau bacağında vurulmak kaydıyla ağır bir şekilde yaralanarak Şişli La Paix Hastanesine kaldırılmıştır. Kummerau'nun hastanede hayatını kaybetmesi üzerine, La Paix Doktoru Drozdowsky, Toptaşı Başhekimisi Luigi Mongeri ve iki Rus Doktor tarafından otopsi raporu hazırlanarak Pera Bidayet Mahkemesine sunulmuştur. Hazırlanan otopsi raporuna göre Yarbay Kummerau, vücuduna isabet eden kurşunlara bağlı olarak sinirsel şok ve kan zehirlenmesinden dolayı hayatını kaybetmiştir.³²⁹ Bunun üzerine Bosnalı muhacirler yakalanmış ve Pera Bidayet Mahkemesi'nde müdde-i umumi muavini Yanko tarafından

³²⁶ Fatih Artvinli, "Türkiye'nin İlk Ruh Sağlığı Yasası: Bimarhanelere Dair Nizamname (1876)", *Nöropsikiyatri Bülteni*, cilt: 4, sayı: 1, 2016, s.20-22; Artvinli, *Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi*, s.89; Fatih Artvinli, "Osmanlı Devletinde Deliliğin Tıbbileştirilmesi ve 1876 Bimarhane Nizamnamesi", *Engellilik Tarihi Yazıları* (Ed. A. Resa Aydın, İshak Keskin, N. Zeynep Yelçe), İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2020, s.159-160; Kılıç, *Deliler ve Doktorları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik*, s.56-58.

³²⁷ Avram de Castro, 1829 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den 1859'da mezun olduktan sonra Paris ve İtalya'da eğitimine devam etmiştir. Avrupa'daki eğitimi sona erince İstanbul'a geri dönen Castro, ilk olarak Maltepe Hastanesi'nde çalıştıktan sonra 1864 yılında Süleymaniye Bimarhanesine atanmış, orada Mongeri ile tanışmış ve onun muavini olmuştur. Daha sonra Mongeri ile birlikte Toptaşı'na geçmiş ve Mongeri'nin yardımcılığına devam etmiştir. 1882'de Mongeri vefat edince Toptaşı'nın başhekimisi olmuş ve bu görevi 1908'de emekli olana kadar devam etmiştir. Toptaşı Bimarhanesinde çalıştığı müddetçe birçok adli psikiyatri raporu hazırlayan Castro, 1918'de Fransa'da hayatını kaybetmiştir. Fatih Artvinli, "Toptaşı Bimarhanesi Sertabibi Dr. Avram De Castro: Bir Biyo-Bibliyografi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, cilt: XIII, sayı: 2, 2012, 86-87.

³²⁸ 1880 Yılında gerçekleşen "Kummerau Olayı", 2008 yılında Alexandre Toumarkine tarafından ele alınarak, Osmanlı'da Adli Psikiyatri ve bilirkişilik alanındaki öncü çalışmalar arasında yer almaktadır. Bkz. Alexandre Toumarkine, "Adli Doktorlar, Ruh Doktorları ve Şeyhler: Kummerau Olayı (1880) ve Bilirkişilik Meselesi", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza* (Der. Noemi Levy, Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.96-115.

³²⁹ Toumarkine, "Adli Doktorlar, Ruh Doktorları ve Şeyhler: Kummerau Olayı (1880) ve Bilirkişilik Meselesi", s.97

sorgu süreçleri başlatılmıştır. Tanıkların ifadelerine göre silahı ateşleyen ve Deli Mehmed olarak bilinen Yenipazarlı Mehmed, kendisinin sürekli Yıldız Sarayı'nın Arnavut tüfekçileri tarafından rahatsız edildiğini söylemektedir. Kendi ifadesine göre; olaydan kısa bir süre önce kayınbiraderi Bekir tarafından Taşlıca Müftülüğüne götürülmüş ve orada Şeyh Yahya Efendi'ye kendisine zulmedenlerden kurtulmak istediğini söylemiştir. Şeyh Yahya Efendi'de bunun üzerine dualar okuyarak kendisine su ile yutması için bir muska vermiştir ama Deli Mehmed bu muskayı yutmak istemeyince, Şeyh başka bir muska hazırlayarak Mehmed'in ceketine koymuştur. Mehmed'in bu ifadeleri dolayısıyla Şeyh Yahya Efendi'de sorguya alınmıştır. Yahya Efendi'de, Deli Mehmed'in Bekir tarafından kendisine iyileştirilmesi gereken bir deli olarak tanıtıldığı ve onu okuyup, üflemesi istediğini teyitler. Ayrıca Mehmed'in suyla yutması gereken muskayı kabul etmemesinin ardından kendisini şeytan olmakla suçladığını da belirtmiş ve deliliğini doğrulamaya çalışmıştır.³³⁰ Toumarkine'e göre Şeyh Yahya Efendi, kendisine tedavi için başvurulmuş bir kimse olduğu ve hatta kendisinin Mehmed'in deliliği hakkında kesin bir teşhis koyabilecek kadar yetkili olarak gördüğünü de belirtmiştir. Pera Mahkemesi ise Mehmed'in deliliği konusunda kesin bir sonuca ulaşamayınca, müdde-i umumi vekili Yanko uzman bir grubun rapor hazırlamasını önermiştir.³³¹ Buna müteakiben Mehmed'in durumu hakkında müşahede yapmak üzere Luigi Mongeri, Avram D. Castro, İbrahim Efendi ve Mekteb-i Tıbbiye'den üç hekimin bulunduğu bir kurul oluşturulmuştur. İlk müşahededden sonra kaleme alınan raporda; Mehmed'in deli taklidi mi yaptığı yoksa gerçekten akıl hastalığından mı mustarip olduğu anlaşılamamış, ama aynı zamanda zulüm gördüğüne dair sayıklamaları hezeyanlı melankoli olabileceğine dair şüpheleri de arttırmıştır. Bunun üzerine doktorlar, Mehmed'in cinayet öncesi, cinayet anı ve sonrasına ait tüm bilgileri mahkemeden talep edilmiştir. Doktorlar bu bilgileri edindikten sonra Mehmed'i tekrar müşahede altına almışlar ve ikinci bir raporu hazırlamak için daha fazla zamana ihtiyaçları olduklarını belirttiler de hem mahkemenin daha fazla süre vermemesi hem de Mehmed'in psikiyatristlerle konuşmayı reddetmesi üzerine herhangi bir teşhis konulmadan dava kapanmıştır.³³²

³³⁰ Toumarkine, "Adli Doktorlar, Ruh Doktorları ve Şeyhler: Kummerau Olayı (1880) ve Bilirkişilik Meselesi", s.99-100

³³¹ Toumarkine, "Adli Doktorlar, Ruh Doktorları ve Şeyhler: Kummerau Olayı (1880) ve Bilirkişilik Meselesi", s.100

³³² Toumarkine, "Adli Doktorlar, Ruh Doktorları ve Şeyhler: Kummerau Olayı (1880) ve Bilirkişilik Meselesi", s.104-105.

Kummerau olayında görüldüğü gibi ruh hastalığı alanında uzman olarak görünen Mongeri'nin adli tabip sıfatıyla hazırladığı rapor herhangi bir itiraza maruz kalmadan kabul edilirken, daha sonra psikiyatrist sıfatıyla hazırladığı raporda söylemini kabul ettirmeyi başaramamıştır. Dolayısıyla her ne kadar delilik tıbbileştirilse bile psikiyatristler mahkemelerde bilirkişi olarak söylemlerini kabul ettirebilecek düzeye gelememişlerdir. Toumarkine göre Mehmed'in deliliği hususunda kesin bir teşhis konulamaması ve mahkemenin bu tavrı, ruh hekimlerinin yeterliliği konusundan ziyade söylem ve mantığını kabul ettiremeyen bilirkişilerin başarısızlığından kaynaklanmıştır. Diğer taraftan XIX. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen bu olayda, şeyhlerin adeta bir bilirkişi edasında dikkate değer görülmesi aslında ruh hastalıklarıyla ilgili tıbbi dönüşümün henüz tamamlanamadığının da bir göstergesidir.³³³

Kummerau davasının kapanmasından yaklaşık bir yıl sonra gerçekleşen bir diğer olayda ise Mongeri'nin kaleme aldığı rapor, psikiyatrik uzmanlığın ve bilirkişilik söyleminin mahkemede çok daha geçerli bir noktada olduğunu göstermektedir. 6 Eylül 1881'de akşam beş civarında Üsküdar vapurundan çıkarak köprüde yürümeye başlayan Haciki, Tıbbiye'de öğrenci olan oğlu Kevork tarafından tabancayla vurularak yere yığılmış ve birkaç dakika içerisinde vefat etmiştir. Kevork, babasını vurduktan sonra silahı denize fırlatmış ve olay yerinden polislerin gelmesini beklemiştir. Buna müteakiben birkaç nefer zabıta Kevork'u tutuklamış ve polise teslim etmiştir.³³⁴ Kevork'un tutuklanmasıyla beraber Dersaadet Bidayet Mahkemesinde davası başlamış ve müstantik tarafından ifadesi alınmıştır. Kevork'un ifadesine göre, kendisi 26 yaşında Mekteb-i Tıbbiye öğrencisidir. Babası Haciki ise berberdir ve ahlaksız bir kadınla ilişki yaşamaya başladığından dolayı annesi rahatsızlanarak hayatını kaybetmiştir. Kevork'un annesi

³³³ Toumarkine, "Adli Doktorlar, Ruh Doktorları ve Şeyhler: Kummerau Olayı (1880) ve Bilirkişilik Meselesi", s.111; Artvinli, "Osmanlı Devleti'nde Adli Psikiyati: Dr. Luigi Mongeri'nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği", s 246-247; Kılıç, *Deliler ve Doktorları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik*, s.183-184. Ayrıca Mazhar Osman bu olaydan yarım asır sonra kaleme aldığı bir makalesinde delilik hususunda şeyhlere danışılması ve onların bilirkişi olarak rol olmasının ne kadar yanlış bir durum olduğunu şu cümlelerle belirtmiştir: "Deliliği diğer hastalıklardan başka tarzda düşünüş, hekimlerden değil hocalardan, papazlardan, şeyhlerden, sihirbazlardan yardım bekleyiş en budala kafaların, en ham beyinlerin işidir. Nasıl dua ile tayyare uçmuyor, sihirle gemler yürümüyorsa, hastalıklarda onlar gibidir; dünyaya hâkim olan ancak fendir bugün fen sırf görgü ve bilgiye dayanarak diyor ki; delilik beynin dış kut'asında, kabuğunda, bilhassa beynin altına uyan yerinde bulunan hücrelerin bozulmasıdır. Bunu düzelterek yine hekimliktir. Mazhar Osman [Uzman], "Tımarhaneden Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesine Doğru", s.117-121.

³³⁴ Avni Mahmud, *Muhtasar Emraz-ı Akliye*, s.510. Kevork olayının hikâyeleştirilmiş bir anlatımı için bkz. Fatih Artvinli, "Horoz, Bir İki Üç!", *Tarihçilerden Başka Bir Hikâye* (Ed. Ebru Aykut, Nurçin İleri, Fatih Artvinli), Can Yayınları, İstanbul, 2019, s.53-74.

hayatını kaybedince, babası Haciki ilişki yaşadığı kadınla evlenmiş ve Kevork ile iki kardeşini evden kovmuştur. Buna müteakiben Kevork, otuz kuruş ücretle bir oda kiralamış ve kardeşleriyle birlikte orada sefalet içinde yaşamaya başlamıştır. Bu sırada babası ise annesinden kalan malları satarak yeni eşine hediyeler almıştır. Durum böyle olunca Kevork babasını öldürmeye karar vermiş ve gizlice takip ederek babasını katletmiştir.³³⁵

Kevork'un ilk ifadesini vermesiyle beraber kendisinin şuurundan şüphe edilerek müşahede edilmek üzere Toptaşı Bimarhanesine sevk edilmiştir. Mongeri tarafından gerçekleştirilen ilk müşahedede, Kevork'un şuurunda sıkıntı olduğuna dair bazı alametler görülmüş olsa da bunun sahte olup olmadığının anlaşılması için bir süre sonra tekrar muayene edilmesine karar verilmiştir. Bir dahaki muayeneye kadar olan süreçte de Mongeri, Kevork hakkında daha fazla bilgi edinmeye çalışmıştır. Luigi Mongeri'nin ulaştığı bilgilere göre, Kevork'un babası oldukça hırçın ve asabi bir insandır. Hatta öyle ki berber dükkanındaki müşterilerini bıçak ile yaralayıp darp ettiği bile olmuştur. Diğer taraftan babaannesi ruhsal hastalıklara bağlı olarak Yedikule Bimarhanesine kapatılmış ve orada vefat etmiştir. Dedesine ise şuurunun bozulduğuna dair rapor verilmiştir. İşte Kevork böyle bir aileden gelmiştir. Bundan dolayı kendi sabıkası da oldukça bozuktur. Mektebi Tıbbiye'de tembel ve asabi olup bir kez hırsızlık yaptığından dolayı hapsedilmiştir. Bunun yanı sıra kendisinin ilk verdiği ifadedeki bütün bilgiler doğrudur.³³⁶ Elde edilen bilgiler neticesinde ikinci muayene gerçekleştirilmiş ve Mongeri tarafından kaleme alınan rapora göre; Kevork cinayeti bir cani gibi gecenin karanlığında ve sakin bir mahalde değil, şehrin en kalabalık yerinde işlemiş ve hiçbir şekilde kaçma girişiminde bulunmamış, tutuklandıktan sonra olayı gizlemeden itiraf etmiştir. Aynı zamanda ailesine bakıldığı zaman yakınlarının birçoğunun akıl hastalığından mustarip olduğu bilinmektedir. Ayrıca yapılan ikinci muayenede her ne kadar sakin cevaplar verse de cinnete dair bazı alametler tespit edilmiş dolayısıyla olay anında şuurunun yerinde olmadığı anlaşılmıştır. Mongeri raporun sonunda bir bilirkşi olarak, Kevork'un deli taklidi yapmadığını tespit etse de her ihtimale karşı altı ay daha bimarhanede tedavisinin devam etmesi gerektiğini de belirtmiştir.³³⁷

³³⁵ Avni Mahmud, *Muhtasar Emraz-ı Akliye*, s.511-512.

³³⁶ Avni Mahmud, *Muhtasar Emraz-ı Akliye*, s.514.

³³⁷ Avni Mahmud, *Muhtasar Emraz-ı Akliye*, s.516-519.

Luigi Mongeri bu ve bunun gibi raporları kaleme alırken aynı zamanda asistanlarına da modern psikiyatri alanındaki bilgi ve tecrübesini aktarıyordu. Bu bilgi aktarımı bilhassa adli psikiyatrinin gelişiminde önemli olsa da sadece Toptaşı Bimarhane'sinde görev alan asistanlarla sınırlıydı. Tıbbiye'de ise 1896'ya kadar psikiyatri konuları oldukça yüzeysel olarak dahiliye dersleri içerisinde asabiye adı altında veriliyordu. 1896'da ise Raşid Tahsin tarafından Emraz-ı Akliye ve Asabiye dersleri vermeye başlanmıştır.³³⁸ Toptaşı Bimarhanesi haricinde artık Tıbbiyelerde de psikiyatri eğitiminin verilmeye başlanması, Psikiyatrinin ayrı bir ihtisas alanı olarak ortaya çıkmasını ve bu alanın pozitif hukukta yer almasını sağlayacak önemli bir gelişme olmuştur.³³⁹

Raşid Tahsin, Osmanlı'da modern psikiyatrinin öncüleri arasında yer almaktadır. 1892'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahanedan birincilikle mezun olan Raşid Tahsin, psikiyatri alanında uzmanlaşmak için Almanya'ya gitmiştir. 1893'te Almanya'da uzmanlık eğitimi başlayan Raşid Tahsin; Mendel, Binswanger, Flechsig ve Kraepelin gibi alanının uzman hocalarıyla çalışma fırsatı elde etmiştir. Almanya'da üç yıllık eğitiminden sonra 1896'da İstanbul'a gelmiş, Tıbbiye'de Akliye ve Asabiye dersleri vermeye başlamıştır. 1933'te üniversite reformuyla birlikte emekli olana kadar akademide ders veren Raşid Tahsin, alanında uzman birçok psikiyatrist yetiştirmiştir.³⁴⁰ Bu psikiyatristlerden birisi de şüphesiz ki son yüzyılın en değerli psikiyatristlerinden birisi olan Mazhar Osman'dır.³⁴¹

³³⁸ Ayrıca, Raşid Tahsin'in akliye ve asabiye derslerine müteakiben Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de de Loğçalı Derviş Paşa tarafından bu dersler vermeye başlanmıştır. Artvinli, "Osmanlı Devleti'nde Adli Psikiyatri: Dr. Luigi Mongeri'nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği", s.237.

³³⁹ Artvinli, *Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi*, s.166.

³⁴⁰ Faruk Bayülkem, *Türkiye'de Psikiyatri-Nöroloji ve Nöroşirurjinin Tarihi Gelişimi*, Ruh Hastalıklarını Readaptasyon Derneği Yayınları, İstanbul, 2000, s.12,19; Kılıç, *Deliler ve Doktorları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik*, s.17. Ayrıca Osmanlı ve Cumhuriyet'in en ünlü psikiyatrlarından olan Mazhar Osman'da Raşid Tahsin'den dersler almış ve ondan şöyle bahsetmiştir; "Askeri Tıbbiyede akıl hastalıklarını nazari olarak merhum hocamız Raşid Tahsin öğretiyordu. Bu şubeyi memleketimizde ilk tedaris eden hepimizin ustası merhumdur." Mazhar Osman [Uzman], "Bakırköyü Müessesesinden Evvel ve Sonra", *Cumhuriyetin 15 inci Senesi Şerefine Bakırköyünde İlk 10 Sene*, Kader Basımevi, İstanbul, 1938, s.35., Tefik Sağlam'da anılarında Raşid Tahsin'e yer vermiştir; "Tıbbiye'de sinir hastalıkları, iç hastalıkları ile birlikte okutulur, sinir hastaları iç hastalıkları kliniğinde yatardı. Akli Hastalıklar ise yalnız son sınıfta dersane dersi şeklinde öğretilirdi. Hocamız Binbaşı Raşid Tahsin Bey'di. Raşid Tahsin Bey Almanya'da tahsil görmüş, memlekete dönüşünde yeni kurulmuş olan Gülhane'de hem sinir ve akıl hastalıkları hocası, hem de Rider'in muavini olmuştu. Orada kliniği vardı. Aynı zamanda Tıbbiye'de Psikiyatri dersi verirdi.", Sağlam, *Nasıl Okudum*, s.123.

³⁴¹ Mazhar Osman, 1884 yılında günümüz Yunanistan sınırlarında olan Sofulu'da dünyaya gelmiştir. Üsküdar İdadisinden mezun olduktan sonra Askeri Tıbbiye'ye girmiş ve oradan da 1904'te aliyü'l-ala derecesinde bitirmiştir. Ardından bilgi ve görgüsünü arttırmak için Almanya'ya giderek Alzheimer, Spielmayr, Spatz gibi ünlü hocaların yanında çalışmış ve döndüğü zaman Dr. Raşid Tahsin'in kürsüsünde asistan olmuştur. Bu sırada Tababet-i Ruhiye adlı kitabını kaleme almıştır ve bu kitap Türkiye'deki akıl hastalıkları ile ilgili ilk modern eserdir. Bir süre sonra Haseki Hastanesi Mecanin Müşhadesi

Osmanlı'da psikiyatri eğitimi 1896 yılında başlasa da öğrenciler bu alana ilgi göstermemiş ve hor görmüşlerdir. Başarılı bir öğrenci olan Mazhar Osman, 1904'te Tıbbiye'den mezun olduktan sonra akliye ve asabiye alanında ihtisas yapmak istediğini söyleyince arkadaşları tarafından zekâ intiharı olarak nitelendirilmiştir.³⁴² Mazhar Osman'da alanında uzmanlaştıktan sonra psikiyatri alanına karşı olan bu bakış açısını değiştirmek için asistanların, hekimlerin ve halkın katıldığı tıbbi müsamereler düzenlemeye başlamıştır.³⁴³ Mazhar Osman öncülüğünde Şişli Müesseselerinde Emraz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleri adı altında düzenlenen bu konferanslarda psikiyatri ve adli psikiyatri alanında birçok örneğe yer verilmiştir. Bu konferanslar hem halkın psikiyatriye karşı bilinçlenmesini hem de tıp öğrencilerinin psikiyatriye yönelmesini sağlamıştır. Örneğin, İhsan Şükrü Aksel Şişli Müsamereleri ile ilgili anısını şöyle kaleme almaktadır:

“Bizim sınıftaki arkadaşlardan Dr. Talha Münir Seymenoğlu bir gün bana dedi ki: Mazhar Osman beyin konferansına gidelim. Ben de ‘o kimdir ki?’ dedim. ‘Bilmiyor musun meşhur Doktor Mazhar Osman Bey halka konferanslar veriyor, akıl hastalıklarını anlatıyor ve bazen de akıl hastalıklarını gösteriyor’. O akşam konferansa gittik. Siyah saçlı, siyah bıyıklı, renkli, kudretli bir adam kürsüye çıktı ve ‘Efendilerim’ diye söze başladı. Bu hitap bana çok tesir etti. Konuya geçti, halkın anlayabileceği şekilde akıl hastalıklarını anlattı. Sonra histeri³⁴⁴ bahsine geçti ve ‘şimdi histerinin telkin ile geçen bir hastalık olduğunu göstereceğim’ dedi. Histeri nöbeti geçiren 1.80 boyundaki bir erkek hastasını getirdi ve onu telkinle uyuttu, ona iğne batırdı, duymadı. Sonra onu tekrar uyandırdı; hasta bizi selâmladı ve odadan

başhekimliğine getirilmiş ardından Fransız Lape Hastanesi, Toptaşı Bimarhanesi ve Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde başhekim olarak görev almıştır. 1933'te üniversite reformuyla beraber İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Ordinaryüs Profesörlüğüne getirilmiştir. 1941'de Bakırköy'deki başhekimlik görevinden istifa eden Mazhar Osman, Türk Tıp Cemiyeti, Yeşilay ve Nöropsikiyatri cemiyetlerinde başkanlık görevini üstlenmiştir. Başarılı bir hayatın ardından 1951'de vefat etmiştir. Nuran Yıldırım, “Mazhar Osman Usman”, *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt: 7, 1994, s.328.

³⁴² Yıldırım, “Mazhar Osman Usman”, s.328; Nuran Yıldırım, “Mazhar Osman Usman”, *TDVİA*, cilt: 42, 2012, s.190.

³⁴³ Kırım savaşı (1853-1856) zaferle sonuçlandıktan sonra Fransızlara karşı memnuniyetini bildiren Sultan Abdülmecid (1839-1861), Büyükdere caddesi üzerindeki bir araziye hastane yapılmak üzere Fransızlara hibe etmiştir. Bunun üzerine Hospital de la Paix adıyla açılan bu hastane Fransa'daki Rahibeler derneği yönetimi altında, her milletten akıl hastalarının bakım ve tedavisini yapmaya başlamışlardır. I. Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında Hastane Osmanlılar tarafından işgal edilerek, Haseki Müşahedehanesinde bulunan akıl hastaları da buraya nakledilmiş ve başhekimliğine Mazhar Osman [Uzman] atanmıştır. Mazhar Osman, mezkûr hastaneyi modern bir psikiyatri kliniği haline getirmeye çalışmış ve periyodik olarak müsamereler düzenlemiştir. I. Dünya Savaşı sonra erdikten sonra Fransızlar hastaneyi geri almışlar ve Mazhar Osman'da Toptaşı'na geçmiştir. Nuran Yıldırım, “Fransız Lape (La Paix) Hastanesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt: 3, 1994, s.335; Mazhar Osman [Uzman], “Türklerde Deliler için Neler Yapılmıştır”, s.11.

³⁴⁴ Histeri: *Psikişik ve motor bozukluklar, özellikle his kontrolünün kaybı sonucu duygusal reaksiyonlarda taşkınlık, şahsiyet değişimi ve herhangi bir organik bozukluk olmaksızın çeşitli hastalıkları taklit eden gösterilerle belirgin bir psikonevroz şekli.* Kocatürk, *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*, s.372; Tuğlacı, *Tıp Sözlüğü*, s.152.

çıktı. Doğrusu bu bana çok tesir etti. Akıl hastalıkları denen şubenin pozitif ve seçilebilecek bir şube olduğu fikri bana yerleşti. Mazhar Osman Bey'in yanında çalışmak şartı ile Şişli Fransız Hastanesinde yapılan sınavda 4 arkadaş başarılı olduk."³⁴⁵

Mazhar Osman öncülüğünde 1916-1918 tarihleri arasında gerçekleştirilen müsamereler, *Şişli Müessesesinde Emraz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleri* adı altında 11 sayı olarak yayımlanmıştır.³⁴⁶ Dergide yer alan vakalar, adli psikiyatrinin işleyişi açısından da önemli ipuçları sunmaktadır. Örneğin 1917'de Dr. Refet tarafından müsamerelerde izleyicilere sunulan olay, Aşağı Çavuşlar karyesinde ikamet eden Mustafa'nın babasını öldürmesi sonucu mahkeme tarafından delilik şüphesiyle bimarhaneye kapatılması ve rapor hazırlanma sürecini anlatılmaktadır. Aşağı Çavuşlar karyesinde ikamet eden Ahmed oğlu Mustafa, babasını katletme suçundan dolayı bölge Bidayet Mahkemesi talebiyle tutuklanmış ve sorguya tâbi tutulmuştur. Gerçekleşen sorguda Mustafa'nın gerek verdiği cevaplar gerekse hal ve hareketlerinden dolayı şuurundan şüphe edilerek ilk aşamada memleket tabibinden bir rapor kaleme alması talep edilmiştir. Memleket tabibinin yazdığı rapora göre, Mustafa'nın hal ve hareketlerinde anormallik olsa da bir cinnet olmadığı ve bunun istintaka mâni olamayacağını belirtmiştir. Bidayet Mahkemesi de bunun üzerine hem memleket tabibi tarafından kaleme alınan raporun fenne uygun olup olmadığının kontrolü hem de Mustafa'nın ruh sağlığı ile ilgili gerekli incelemelerin yapılması için İstanbul'a sevk edilmesine karar vermiştir. 5 Haziran 1917'de Şişli'ye girişi yapılan Mustafa'nın ilk olarak fiziksel muayenesi yapılmıştır. Buna göre Mustafa 30 yaşında, 1,66 boyunda ve 49 kilodur. Bekar, tütün kullanmaz ve frengi geçirmemiştir. Fiziksel muayenenin ardından Mustafa'nın geçmişi hakkında bilgi edinilmiştir; Mustafa'nın annesi beş on sene önce bilinmeyen bir hastalıktan dolayı vefat etmiştir. Amcası ise oldukça asabi ve aklının biraz eksik olduğu bilinmekle beraber babasıyla sık sık kavga ettiği de belirtilmiştir. Mustafa birkaç defa askere gönderilse de her defasında kaçıp

³⁴⁵ İhsan Şükrü Aksel, "Nasıl Psikiyatr Oldum?", *Nöropsikiyatri Arşivi*, cilt: 16, sayı: 3, 1979, s.73; Erkoç, "İlk Türkçe Nöropsikiyatri Dergisi, Şişli Müesseselerinde Emraz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleri", s.37. Ayrıca İhsan Şükrü Aksel'in kısa bir biyografisi için bkz. Ekrem Kadri Unat, "Ord. Prof. Dr. İhsan Şükrü Aksel", *Türkiye'de Psikiyatri-Nöroloji ve Nöroşirurjinin Tarihi Gelişimi* (Haz. Faruk Bayülkem), Ruh Hastalıklarını Readaptasyon Derneği Yayınları, İstanbul, 2000, s.100-101.

³⁴⁶ Bu dergi aynı zamanda ilk Türkçe Nöropsikiyatri dergisi olarak da bilinmektedir. Erkoç, "İlk Türkçe Nöropsikiyatri Dergisi, Şişli Müesseselerinde Emraz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleri", s.37. Ayrıca mezkûr derginin 4. sayısında yer alan Şükrü Hazım'ın "Mahfi Cinnetler ve Hükkam" ve Cevdet Nasuhi'nin "Sevgili Katilleri ve Aşk ile Cinayetin Münasebetleri" adlı makalelerinin transkripsiyonu ve adli bilirkişilik açısından yorumu için bkz. Kılıç, *Deliler ve Doktorları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik*, s.189-195.

gelmiş ve her bahanele babasına şiddet uygulamıştır. Ayrıca kendi işlerini yapmaz, komşuların tarlasına giderek birkaç saat çalışır, usanınca kavga eder ve ücret istemezmiş.³⁴⁷

Mustafa'ya gerçekleştirilen ilk ruhi muayenede sırasında ellerini iç içe kucığına koymuş ve boynu bükük bir şekilde oturmuştur. Sorulan suallere birkaç defa tekrarlar birlikte yavaş ve kesik cevaplar alınabilmiştir. Mustafa, yirmi yaşlarında olduğunu ve çobanlık yaptığını belirtirken, pederinin sağ ve köyde olduğunu söylemiştir. Sen babanı dövermişsin, öldürmüşsün sorularına karşı da hayır büyüğe el kalkar mı? Aslı yok gibisinden cevaplar vermiştir. Ardından babanı nasıl öldürdün sorusu ısrarla sorulunca, vurunca oluverdi kavurma yapmak isteyince odun yakmamamı söyledi ben de kızmışım vurduğum ama öldüğünü bilmiyorum demiştir.³⁴⁸

Olayın aslı ise şudur: Mustafa ve pederi evde otururken, kız kardeşi de öküzleri sulamaktadır. Bu esnada Mustafa mısır kavurmak istemiş ama pederi çok fazla odun yanacağından dolayı engel olmaya çalışmıştır. Babasının bu hamlesine sinirlenen Mustafa, ocak başında bulunan odunu babasının başına birkaç defa vurmuş ve adam orada hayatını kaybetmiştir. Refet Bey, Mustafa'nın aklının tam çalışıp çalışmadığına dair birtakım sorular sormuş ve aldığı cevapları şöyle belirtmiştir: Zaman ve Mekana dair algısı yok, muharebe olduğundan haberdar değil, kaç gündür hastanede olduğunu bilmiyor, bir senenin kaç ay olduğunu biliyor ama haftanın günlerini sayamıyor, bir mecediyenin yirmi gurusu iki mecediyenin kırk, yedi mecediyenin az düşünerek yüz kırk gurusu ettiğini biliyor. Yalan ile yanlış arasında fark yok ikisi de birdir diyor. Müslüman olduğunu belirtse de imanın şartını bazen yedi bazen beş, ikinci namazını dört, yatsı namazını iki üç rekât olduğunu söylemiştir.³⁴⁹ Dr. Refet'in gözlemleri sonucunda kendisi ilk muayenede temaruz vakası olabileceğini düşünse de yakın tetkik ve müşahadesi sonucunda Mustafa'ya tam bir belâhet teşhisi koymuştur.³⁵⁰ Ayrıca bu tespit sonucunda Mustafa'nın bimarhaneye kapatılarak tedavisine karar verilse de, kendisi Mustafa'nın

³⁴⁷ Doktor Refet, "Peder Katli", *Şişli Müessesesi'nde Emrâz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleleri 5 Ekim 1917- 2 Kasım 1917 İçtimaları*, İstanbul, 1333, s.21.

³⁴⁸ Doktor Refet, "Peder Katli", s.22.

³⁴⁹ Doktor Refet, "Peder Katli", s.22-23.

³⁵⁰ Hastalık derecesinde aptallık. Unat-İhsanoğlu ve Vural, *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, s.9.

nezaret altında tutulmak kaydıyla bir işte çalıştırılmasının daha iyi olacağını da belirtmiştir.³⁵¹

Dr. Refet'in bilirkişi olarak kaleme aldığı raporda Mustafa'nın bimarhaneye kapatılmadan ziyade nezaret altında bir işte çalıştırılmasına yönelik tavsiyesinin uygulanıp/uygulanmadığını bilmiyoruz ama halkın bu gibi kişilerin tedavilerinin tamamlanmasından sonra serbest bırakılmasına karşı oldukça hassas olduklarını arşiv belgelerinde görebiliyoruz. Örneğin, 29 Ocak 1911 tarihli bir belgeye göre Beykoz'a bağlı İncir köyünde ikamet eden Ahmet isimli bir vatandaş üç kişiyi katletmiş ve beş kişiyi yaralamıştır. Olayın gerçekleşmesinin ardından Ahmet tutuklanarak mahkemede sorguya çekilmiş ve ardından bimarhaneye yollanmıştır. Bimarhane'de tedavisi devam eden Ahmet'e karşı bölge halkı oldukça hassastır. Öyle ki, Ahmet'in tedavisi bitse bile İncir köyüne dönmemesi için köy halkı tarafından bir dilekçe kaleme alınmıştır. Buna müteakiben dilekçeyi değerlendiren İstanbul Valiliği, Ahmet'in tedavisi sonlansa bile İncir köyüne girişinin yasaklanmasına karar verilmiştir.³⁵²

Mazhar Osman önderliğinde Şişli Müsamereleri devam ederken umumi harp sona ermiş ve mütareke dönemine girilmiştir. Mütareke dönemiyle beraber Osmanlı yönetiminde bulunan Şişli'deki La-Paix hastanesi tekrar Fransızlar'a geri verilmiş ve Mazhar Osman da Toptaşı Bimarhanesine baştabip olarak tayin olmuştur. Mazhar Osman Toptaşına vardığı zaman gördüğü durumu şöyle izah etmiştir:

*"... hasta olarak üç yüz kadar canlı cenaze tesellüm ettim; ne karyoları, ne yatakları, ne yorganları vardı; çırılçıplak, uyuz ve bit içinde, açıktan kimildamaya mecali kalmamış, kendi pisliklerinin içinde istirahat eden biçare hastaları o halde gördüğümüz vakit arkadaşlarımızla beraber göz yaşlarımızı güç zapt edebilmiştik."*³⁵³

³⁵¹ Doktor Refet, "Peder Katli", s.23.

³⁵² BOA. DH. EUM. THR. 58/63 H.28 Muharrem 1329 M. 29 Ocak 1911.

³⁵³ Mazhar Osman [Uzman], "Tımarhaneden Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesine Doğru", s.120. Mongeri ve Castro zamanında modern bir bimarhane haline getirilen Toptaşı'nın bu hale gelmesinin temel sebebi II. Abdülhamit'in deliliğe karşı bakış açıydı. II. Abdülhamid delilerden ürperdiği ve kardeşi V. Murad (30 Mayıs 1876-31 Ağustos 1876)'ın deli olduğu gerekçesiyle tahttan indirilmesinden dolayı kendi döneminde deli, mecnun, cinnet, şuur gibi kelimelerin kullanımı yasaklanmış, cinnete dair kitapların yayımlanmasına izin vermemiş ve bimarhaneleri kendi kaderine terk etmiştir. Bimarhane'deki ruh hastaları, bakımsız ve sefalet içinde olduklarından dolayı kimsenin içeriye girmesine müsaade edilmemiştir. Öyle ki, Mazhar Osman'ın Almanya'daki hocası olan Emil Kraepelin (1856-1926) Toptaşı Bimarhane'sini ziyaret etmek istediği zaman kapılar ona dahi açılmamıştır. Mazhar Osman [Uzman], "Tımarhaneden Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesine Doğru", s.120.

Mazhar Osman Toptaşı Bimarhanesine başhekim olarak atanmasından sonra ıslah çalışmalarına başlasa da, ona göre Toptaşı bir tütün deposu veya elbise ambarı olabilirdi ama bir hastane bilhassa akliye ve asabiye hastanesi olamazdı.³⁵⁴ Bundan dolayı Mazhar Osman'ın girişimleri ve Refik Saydam'ın (1881-1942) yardımlarıyla Bakırköy'deki Reşadiye Kışlalarıyla bin dönümlük arazi 1924 yılında yeni kurulacak olan akliye ve asabiye hastanesine tahsis edilmişti. Gerekli çalışmalar tamamlandıktan sonra 15 Haziran 1927'de Toptaşı Bimarhanesi'ndeki hastalar Bakırköy'e taşınmış ve Bakırköy Emraz-ı Akliye ve Asabiye hastanesi resmen kurulmuştur. Mazhar Osman'ın deyişle bimarhane denen bir şey kalmamıştır, artık emraz-ı akliye ve asabiye hastanesi vardır.³⁵⁵

Osmanlı'nın son ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında adli psikiyatri alanında otoritesi en yüksek hekimlerden birisi olan Mazhar Osman, birçok adli vakada bilirkişi olarak görev almıştır. Bu bağlamda ele alacağımız iki temaruz vakası, adli psikiyatri ve bilirkişilik bakımından önem arz etmektedir. Vakalardan ilki Kutü'l-Amare (1915-1916)'de Osmanlı'ya esir düşen İngiliz Teğmenler John ve Hill'e aittir. Bu olayın gidişatını mütarekeden sonra Teğmen John'un kaleme aldığı *The Road to En-Dor* adlı eserden öğreniyoruz. İlk baskısı 1920 yılında yapılan bu eser, bize temaruz vakalarının tespitinin ne kadar zor olduğunu da göstermektedir.³⁵⁶ İkinci vaka ise 1921'de Behbud Han Cevanşir'i katleden Torlakyan'a aittir. İleri Gazetesi muhabirlerinden Ahmed Cemaleddin Bey'in kaleme aldığı *Torlakyan Davası* (1921) adlı kitapçıktan, siyasi mekanizma karşısında adli psikiyatrinin söylemini kabul ettirmekte yaşadığı zorlukları görebilmekteyiz.

5.3.2.1. Jones ve Hill Vakası

Teğmen Jones ve Teğmen Hill, 1916'da İngilizlerin Kutü'l-Amare'de yenilmesi sonucunda diğer savaş esirleriyle birlikte Yozgat'ta bulunan cezaevine getirilmiştir. Burada savaş esiri olarak tutulurken kendileri aynı zamanda casus olarak da

³⁵⁴ Yıldırım, "Mazhar Osman Usman", s.328; Mazhar Osman [Uzman], "Bakırköyü Müessesesinden Evvel ve Sonra", *Cumhuriyetin 15 inci Senesi Şerefine Bakırköyünde İlk 10 Sene*, Kader Basımevi, İstanbul, 1938, s.38-39.

³⁵⁵ Nuran Yıldırım, "Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt: 2, 1994, s.51; Bayülkem, *Türkiye'de Psikiyatri-Nöroloji ve Nöroşirurjinin Tarihi Gelişimi*, s.31; Mazhar Osman [Uzman], "Tımarhaneden Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesine Doğru", s.120-121.

³⁵⁶ İlgili eserin ilk baskısı için bkz. Elias Henry Jones, *The Road to En-Dor*, John Lane, Londra, 1920.

suçlanmaktaydılar. Teğmen Jones bu cezaevinden kurtulmak için ilk olarak medyumluk yapmaya başlamıştır. Her akşam cezaevindeki mahkumları bir masanın etrafına toplayarak sözde gizemli bir ruh aracılığıyla onların sordukları soruları cevaplamıştır. Bu rutin toplanmalar sonucunda Tercüman Moiz ve Jones'un nihai ortağı Teğmen Hill dahil olmak üzere Yozgat cezaevindeki tüm mahkumlar Jones'a inanmaya başlamıştır.³⁵⁷ Bu sırada cezaevinin komutanı olan Topçu Binbaşı Kazım Bey bölgede gömülü olan bir hazinenin peşindedir. Moiz aracılığıyla bunun haberini alan Jones, medyum olduğundan dolayı ona yardım edebileceğini belirtse de Kazım Bey ilk başta karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Jones, mahkumlardan bulduğu bozuk bir tabancayı alarak cezaevi içerisinde bir yere gömmüş ve ardından Kazım Bey'e haber vererek ruhlarla iletişim kurduğunu, hazinenin ilk ipucunun yakında olduğunu belirtmiştir. Kazım Bey, Jones'un işaret ettiği yeri kazdırınca ortaya çıkan tabanca sonucunda Jones'a inanılmaya başlamıştır. Jones ise hazinenin yakında olduğunu söyleyerek kendi kurduğu oyunda oynamaya devam etmiştir.³⁵⁸ Jones, silah komplosunun ardından bir altın para ve Ermenice yazılı bir kâğıt gömmüştür. İlkinde olduğu gibi belirtilen yer kazılmış ve altın ile kâğıt bulunmuştur. Bu iki olayla birlikte Binbaşı Kazım Bey ve Tercüman Moiz, Jones'un ruhlarla iletişime geçtiğine kesin olarak inanmışlardır. Kazım Bey artık aradığı hazinenin bulunmasını isteyince, Teğmen Jones üçüncü kere ruhlarla iletişime geçmeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Bunun üzerine ruhlarla sağlıklı bir iletişim için İstanbul'a gitmesi gerektiğini söylese de Kazım Bey bunun imkânsız olduğunu belirtmiştir.³⁵⁹

Teğmen Jones, medyumlukla İstanbul'a gidemeyeceğini öğrenince kendisine inananlardan birisi olan Teğmen Hill'i yanına alarak temaruz yapmaya karar vermiştir. Bu süreçte cezaevindeki esirlerden birisi olan İngiliz Doktor o'Farrel tarafından delilik konusunda dersler almışlar ve inandırıcı olması için açlık diyeti yapmaya başlamışlardır. Yaklaşık bir ay kadar temaruz yapan Jones ve Hill, iki doktorun kendilerini kontrol için geleceklerini öğrenince o gece hiç uyumamışlar ve nabızlarını yavaşlatmak için ağır dozda fenasetin almışlardır.³⁶⁰ Ertesin gün cezaevine iki doktor gelmiştir, bunlardan birisi memleket hekimi Yüzbaşı Suphi diğeri ise bulaşıcı hastalıklarla sorumlu bakteriyolog

³⁵⁷ Elias Henry Jones, *The Road to En-Dor*, Hesperus Press, Londra, 2014, s.10,16,27.

³⁵⁸ Jones, *The Road to En-Dor*, s.40,43,47.

³⁵⁹ Jones, *The Road to En-Dor*, s.113-114.

³⁶⁰ Jones, *The Road to En-Dor*, s.139.

Binbaşı Osman'dır. Doktorların karşısına tıraşsız, zayıf ve harap halde çıkan Jones ve Hill muayene edilmiş ve ikisi hakkında rapor yazılmıştır. Jones ve Hill'in raporu şöyledir:

“Çok sakin bir durumda düşünüyor. Yüzü uzun ve çok şişman değil, nefesi ağır, düşünceli görünüyor. Çok kısa cevaplar verdi. Şu anki durumunda bir gerginlik var. Hayatının tehlikede olduğunu ve bir binbaşının onu öldüreceğini söylüyor. Neredeyse hiç yemek yemiyor ve melankoliden mustarip görünüyor. Tedavi ve gözlem için Konstantinopolis'e gönderilmesinin gereklidir.” Jones'un raporunda ise şunlar kaleme alınmıştır; *“Zayıf bir durumda, elleri titriyordu ve onu görmeye gittiğimizde yazmakla meşguldü. Ne yazdığı sorduğunda İngiltere'nin ortadan kaldırılması için bir plan olduğu cevabını verdi. İngilizler onun düşmanıydı, hayatının tehlikede olduğunu ve bir binbaşının onu öldürmek istediğini söylüyor, bu yüzden yemek yemiyor. Beyninde bir bozukluk var gibi gözüküyor, gözlem ve tedavi için Konstantinopolis'e gönderilmesi gereklidir.”*³⁶¹

Jones ve Hill aldıkları rapor sayesinde İstanbul'a gitmek için bir fırsat elde etmişlerdi. İstanbul'a sevk edilmeden önce Doktor o'Farrel ile görüşmüşler ve yolda intihar girişiminde bulunurlarsa bu durumun temaruzu destekleyeceği bilgisini almışlardır. Ertesi gün tercüman Moiz ve nöbetçilerle birlikte yola çıkan Jones ve Hill, Ankara civarlarında verilen molada Doktor o'Farrel'in tavsiyesiyle intihar girişiminde bulunmuşlar ve bu da deliliklerini perçinlemiştir.³⁶² Jones ve Hill Haydarpaşa Askeri Hastanesine vardıkları gün asabiye koğuşuna yatırılmıştır. Koğuşta; Hill her zamanki gibi İncil okurken, Jones ise sanrı altındaymış gibi davranarak “İngilizlerin Zulmü” adını verdiği kitabını yazmaya devam etmiştir. Ertesi sabah hekimlerin kontrole geleceğini bildiklerinden dolayı o gece hiç uyumayarak gözlerini uykusuzluğa boğmuşlar ve açlık diyetlerine devam etmişlerdir. Sabah olduğunda Jones ve Hill'i kontrol etmek üzere iki hekim gelmiştir. Bunlar Mazhar Osman'ın asistanları İhsan ve Talha Bey'lerdir. İhsan Bey ilk olarak Jones'un yanına gelmiş ve Moiz aracılığıyla sorular sormaya başlamıştır. İlk olarak Jones kendisinin Türkiye'de önemli bir kişi olduğunu, Enver Paşa ve Sultanı görmeye geldiğini söyledikten sonra İhsan Bey adını sormuş ve Jones da Hasan Oğlu Ahmet Paşa demiştir. Bunun ardından İhsan Bey hiç frengi geçirdin mi? Sorusunu sorunca Jones 18 yaşında diye söze başlasa da daha sonra konuyu değiştirmeye çalışmış ve bunun üzerine Talha Bey gelmiştir. Talha Bey, frengi konusunda biraz daha zorlayınca

³⁶¹ Jones, *The Road to En-Dor*, s.141-142.

³⁶² Jones, *The Road to En-Dor*, s.159-160.

Jones, frengi tedavisi ile ilgili bildiklerini anlatarak kendisinin eskiden frengi olduğuna inandırmaya çalışmıştır. Hill'in muayenesi ise daha kısa sürmüştür. İhsan Bey'in sorduğu soruları Hill, kasvetli ve kısa cevaplar vermiştir. Muayene sırasında ağlamaya başlayan Hill'in yüzü büzülmüş ve kederle kaplıdır, daha fazla soruya cevap vermemiş ve İncilini açıp okumaya devam etmiştir.³⁶³

Jones ve Hill'in ilk muayeneleri tamamlandıktan sonra asabiye koğuşuna Mazhar Osman gelmiştir. Bu bağlamda Teğmen Jones, Mazhar Osman'ı şöyle tanımlamıştır:

“Mazhar Osman yaklaşık 40 yaşlarında, şişman, iyi giyimli, sağlam bir adamdı. Neşeli ve şaşırtıcı derecede zeki bir yüzü vardı. Fransızca ve Almancayı Türkçe kadar kolay konuşurdu ve her bakımdan çok eğitilmiş ve başarılı bir adamdı. Mesleğinde sahip olduğu bilgiyle Doğu Avrupa'da akıl hastalıkları konusunda en büyük otorite olma ününe sahipti.”³⁶⁴

Mazhar Osman, İhsan ve Talha'dan bilgileri aldıktan sonra onlara Wasserman testi yapmaları emrini vererek göndermiştir. Birkaç dakika sonra İhsan ve Talha, Jones'un yanına gelerek kanından ve omurilik sıvısından örnekler almışlardır. Daha sonra bakteriyolojide incelenen bu örneklerde frengiye dair herhangi bir bulgu bulunmamıştır. Ertesi gün Mazhar Osman, temaruz yapan ve casusluk suçundan yargılanan kişilerle bizzat görüşmüştür. Bu görüşmede Jones, Hill'in kendi mühendisi olduğunu ve bir uçak tasarladığını söylemiştir. Her biri 10.000 adam taşıyan 3.000 uçak tasarladıklarını ve böylelikle İngiltere'yi işgal edebileceklerini söyleyip durmuştur. Ardından Hill ile görüşmeye başlayan Mazhar Osman şu soruları sormuştur:

“-Okuduğun kitap nedir? İncil. Niçin bu kadar çok okuyorsun onu? Bu günahkâr dünyada tek umut o. Hangi dindensin? Ben bütün dinlere inanıyorum tek bir tanrı vardır. Burası neresi? Sanırsam hastane. Hastalığın ne? Ben hasta değilim...”³⁶⁵

³⁶³ Jones, *The Road to En-Dor*, s.175-178. Jones'un frengi olduğuna inandırma çabasının temel unsuru ise frenginin akıl hastalığına sebep olmasıdır. Mazhar Osman'a göre frengi, psikiyatri kliniğinde mevcut olan her türlü hastalığa sebep olabilir. Bundan dolayı psikiyatri kliniklerine girişte daima belden su alınarak Wasserman testinin yapılması temel prosedür haline gelmiştir. Mazhar Osman [Uzman], *Tababet-i Ruhiye*, s.332-333.

³⁶⁴ Jones, *The Road to En-Dor*, s. 178.

³⁶⁵ Görüşmenin tamamı için bkz. Jones, *The Road to En-Dor*, s. 180-184.

Mazhar Osman, Jones ve Hill ile görüşükten sonra bir karar vermesi gerekiyordu. Bunun için gerekli belgeleri ve asistanlarının raporlarını aldıktan sonra konu üzerinde çalışarak Jones'a "savaş psikozu" Hill'e ise "dini hezeyanlı melankoli" teşhisini koymuştur. Bununla beraber casusluk suçundan da muaf olan Jones ve Hill serbest kalmıştır. Jones'a göre Mazhar Osman'ın bu kararı vermesinde birkaç faktör vardı:

*"Mazhar Osman Bey'in bizden gördükleri dışında, astlarının raporları başka türlü olsaydı yakalanacağımızı düşünüyorduk. Ben inanıyorum ki Mazhar Osman, kibar ve insancıl bir adam olduğu için kalbinin nezaketini riske atmaya karar verdi. Ancak Hill sadece melankolik değil gerçekten hastaydı. Şiddetli dizanteri nöbetleri geçiriyordu."*³⁶⁶

Mazhar Osman'ın bu vakada verdiği karar, bilhassa psikiyatri alanındaki bilirkişilerin karar vermede ne derece zorlandıklarını ve her ne kadar alanında uzman olsalar bile yanlış kararlar alabildiklerini göstermektedir. Olaydan iki sene sonra mezkûr hatıraların yayınlamasıyla beraber, bu olayın Mazhar Osman'ın mesleki itibarına ve tıbbi bilirkişilik kurumuna zarar verdiği şüphesizdir.

5.3.2.2. Torlakyan Davası

John ve Hill vakasından sonra ele alacağımız bir diğer olay ise Torlakyan davasıdır. 1921 yılında görev amaçlı İstanbul'da bulunan Azerbaycan Bağımsız Cumhuriyeti'nin eski Dahiliye Nazırı Behbud Han Cevanşir, 18 Temmuz akşamı eşi Tamara Cevanşir ve kardeşleri (Cemşit ve Sürhay) ile birlikte Tepebaşı aile gazinosuna gitmişlerdir. Saat 23:00 sıralarında Behbud Han, eşi ve kardeşleriyle gazinodan ayrılarak Pera Palas'a doğru yürümeye başlamışlardır. Bu sırada Misak Torlakyan adlı bir Ermeni, Behbud Han'ın üzerine üç kez arka arkaya ateş etmiş ve yaralamıştır. Ağır şekilde yaralanan Behbud Han hastaneye kaldırılrsa da olay anından 35 dakika sonra hayatını kaybetmiştir. Katil Misak Torlakyan ise işgal kuvvetlerinin karargâh olarak kullandıkları Kroker Oteline götürülerek orada gözaltına alınmış ve dava süreci başlamıştır.³⁶⁷ İngiliz Divan-ı

³⁶⁶ Jones, *The Road to En-Dor*, s.185-186.

³⁶⁷ Ahmed Celal Efendi, *Torlakyan Muhakemesi*, Ali Şükrü Matbaası, İstanbul, 1337, s.3-4.

Harbinde gerçekleşen bu davaya ait bilgileri, duruşmalara katılan İleri Gazetesi muhabiri Ahmed Cemaleddin

din Bey'in kaleme aldığı *Torlakyan Davası* adlı kitapçıktan elde edebiliyoruz. Kendisi bu eseri yazma amacını şöyle açıklıyor:

“*Maksadım şahidi olduğum muhakemenin suret-i cereyanını aynen yazmaktan ibarettir.*”³⁶⁸

18 Temmuz akşamı Behbud Han Cevanşir'i öldüren Misak Torlakyan, yargılanmak üzere I. Hamshire Alayı Kumandanı Binbaşı Freezy başkanlığındaki İngiliz Divan-ı Harbi önüne çıkartılmıştır. İddianamenin okunmasıyla beraber başlayan duruşmada tarafların ifadeleri tek tek alınmış ve sıra katil Misak Torlakyan'a gelince kendisi olay anında şuurunun yerinde olmadığını ve sara krizine tutulduğunu söyleyince ruh sağlığının incelenmesi için öncelikle Ermeni Doktor Karabet Ağahancıyan'a başvurulmuştur. Doktor Karabet, Torlakyan'ı muayene etmesine müteakiben hazırladığı raporda mücrimin zaman zaman şuurunu kaybettiğini belirterek *marazi tehicat* (hastalıktan kaynaklanan heyecanlanma) kanısı koymuştur.³⁶⁹ Doktor Karabet'in bu teşhisinin ardından Doktor Vasiliyos Konus ve Doktor Yorgi Zilaniki'nin hazırladıkları raporlarda da mücrimin bütün sinir sisteminin bozuk olduğu ve şuurunun zaman zaman bozulduğunu belirterek cinayet anında Torlakyan'ın şuurunun yerinde olmadığı kanısına varmışlardır.³⁷⁰

Bilirkişi sıfatıyla çağırılan ve kendilerini akliye ve asabiye mütehassısı olarak tanımlayan doktorlar, Torlakyan'ın olay anında şuurunun yerinde olmadığına dair raporlar verdikten sonra bu sefer adli psikiyatri alanında uzman olan Doktor Mazhar Osman çağırılmış ve Torlakyan hakkında bir rapor hazırlanması istenmiştir. Bunun üzerine Mazhar Osman, yanına Doktor Lütfi Akif, Doktor Şükrü Hazım ve Doktor Ahmet Şükrü'yü alarak 20 Eylül 1921'de Torlakyan'ı müşahede altına almışlardır. İlmi ve fenni usullerle gerçekleştirilen müşahedeyle birlikte elde edilen sonuç şöyle kaleme alınmıştır:

³⁶⁸ Ahmed Celal Efendi, *Torlakyan Muhakemesi*, s.2.

³⁶⁹ Ahmed Celal Efendi, *Torlakyan Muhakemesi*, s.24

³⁷⁰ Ahmed Celal Efendi, *Torlakyan Muhakemesi*, s.25-26.

“Evvvela-Torlakyan’ın ne halen ne de cürüm esnasında mecnun olmadığı. Saniyen-Cürmü ne hal fecr saravilere ne de bade’l-sara teşevvüşü akli halinde ve keza tahrişi seciyesiyle veya avizasyon ve empolisyon tesiriyle yapmadığı (sara kriziyle ilgili hiçbir unsura rastlanmadığı). Salisen- Tam şuur halde ika ettiğini ve hâlâ tam şuuru olduğuna şahitlik ediyoruz (olayı işlerken de olaydan sonra da şuurunun yerinde olduğu). Buna göre Cevanşirin kataliyle maznun Misak Torlakyan’ın tıbben mesul olduğuna kanaati vicdaniyeyi tam hasıl ettiğimizi tasdik ederiz.”³⁷¹

Mazhar Osman bilirkişi sıfatıyla Torlakyan’ın şuurunun yerinde olduğunu ve temaruz yaptığını belirtse de mahkemenin nihai kararı şöyle olmuştur:

“Suçlananın, adam öldürmek fiilinden dolayı suçluluğu tasdik edilmiş ise de ceza-i ehliyeti olmadığına karar verilmiştir.”³⁷²

Karar sonrasında Torlakyan Pire’ye gitmek üzere İstanbul’dan ayrılmıştır. Torlakyan davasında görüldüğü üzere Mazhar Osman, bilirkişilik bağlamında tıbbi ve fenni usullere uygun olarak bir rapor kaleme alsada söylemini kabul ettirememiştir. Anlaşıldığı üzere buradaki sorun Mazhar Osman’ın uzmanlığı ve söylemini ifade etme biçiminden değil, olayın siyasi ve politik yönünün ağır basmasından kaynaklanıyordu. Mazhar Osman dava sonuçlandıktan sonra *İstanbul Seririyatı*’nda konuya dair bir makale kaleme almış ve olayın siyasi olduğunu, tetkikler sonucunda Torlakyan’ın temaruz yaptığını tekrar belirtmiştir.³⁷³

³⁷¹ Ahmed Celal Efendi, *Torlakyan Muhakemesi*, s.213-216.

³⁷² Ahmed Celal Efendi, *Torlakyan Muhakemesi*, s.256.

³⁷³ Mazhar Osman [Uzman], “Torlakyan Davası”, *İstanbul Seririyatı*, 2/12, 1337, s.99-100. Mazhar Osman’ın asistanlarından olan İhsan Şükrü, mezkûr dönemi şöyle kaleme almıştır: “Korkunç mütareke günlerindeydik. O zaman Şişli Fransız Hastanesinde bulunuyordum; sadece biz akliyecileri değil bütün Türkleri alakadar eden meşhur Behbut Han’ın katili Torlakyan davasının en heyecanları günlerini yaşıyorduk. O esnada işgal kuvvetlerinin bütün arzuları hilafına bu katilin sara iddiasının bir temaruzdan ibaret olduğunu isbat ve iddia eden hocamız Mazhar Osman’ın bu mücadelesi bazı muhitlerde iğbirar (gücenme,darılma) ile karşılanıyordu.”, İhsan Şükrü Aksel, “Toptaşından Hatıralar”, *Cumhuriyet’in 15 inci Senesi Şerefine Bakırköyünde İlk 10 Sene*, Kader Matbaası, İstanbul, 1938, s.22; Ahmed Celal Efendi, *Torlakyan Muhakemesi*, s.256

6. BÖLÜM OSMANLI'DA KRİMİNOLOJİ ve KRİMİNALİSTİK UYGULAMALARI

6.1. KRİMİNOLOJİ VE SUÇUN BEDENLEŞMESİ

Cinayet ve yaralanma başta olmak üzere pek çok olayda adlî tıbbı yardımcı olan bilimlerden birisi kriminolojidir. Suç bilimi anlamına gelen kriminolojideki temel amaç; modern devletin doğasında yer alan adalet ve güvenliğin sağlanması için suç ve suçlunun tespitine dair çalışmalar yapmaktır. Suçluların kimlik tespitine yönelik ilk uygulamalar oldukça erken bir dönem olan İlk ve Orta Çağ'da görülmektedir. Bu dönemlerde kimlik tespiti yapılabilmesi için suç işleyen kişilerin saçları kazınır, vücutları damgalanır veya sakat bırakılırdı. Mezkûr dönemlerde gerçekleştirilen yöntemler oldukça düzensizdi ve bu düzensizlik suçlu tespitini imkânsız hale getiriyordu. Modern devletlerin oluşumuyla birlikte hükümetler suçluların kimliklerini saptamayı kendilerine görev edinmeye başladılar ve kriminoloji de böylelikle oluşmaya başladı.³⁷⁴

Kriminoloji, suçun bedenleştirilmesi ve suçluların takibi açısından adlî bilimlere önemli bir katkı sağlamaktadır. XIX. yüzyıl sonlarına doğru kriminolojide kullanılmaya başlanan kimlik tespiti yöntemleriyle birlikte suçluların bedenleri kayıt altına alınarak devlet tarafından görünür bir hale getirilmiştir.³⁷⁵ Bu bağlamda suçluların bedenleri ve yaşamları üzerinde bir iktidar oluşturulmaya başlanmıştır. Kurulan bu biyo-iktidar; toplumsal kontrol mekanizmaları ve emniyet güçleriyle bir arada çalışarak insanların suç işlemelerinin önünde caydırıcı bir etmen olarak bulunmuştur.³⁷⁶

Biyometrik kimlik tespit yöntemlerinin (fotoğraf, antropometri, daktiloskopi) gelişmesi sonucunda modern anlamda ortaya çıkan sabıka sistemi, her ne kadar insanları toplum içerisinde damgalanıp ötekileştirilmesine yol açsa da güvenlik ve adalet için gerekli olan

³⁷⁴ Yılmaz Günel, "Kriminoloji ve Metot Meselesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt: 27, sayı: 2, 1972, s.47; Mehmet Emin Artuk, "Kriminolojinin Tanımı", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 5, sayı: 2, 2018, s.5-6.

³⁷⁵ Simon A. Cole, *Şüpheli Kimlikler: Suçlu Fotoğraflarından ve Parmak İzlerinden Genetik Çağına Suçlu Tanımlama Tarihi* (Çev. Esen Türay), Oğlak Yayınları, İstanbul, 2006, s.16. Ayrıca suçluların kimlik tespitine yönelik teknikler bazı kaynaklarda kriminalistik olarak da geçmektedir. Bkz. Artuk, "Kriminolojinin Tanımı", s.6.

³⁷⁶ Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu: Collège de France Dersleri 1978-1979* (Çev. Alican Tayla), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s.272.

ihtiyacı karşılamıştır. Böylelikle XIX. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlanan kriminalistik yöntemler, başta Avrupa olmak üzere kısa sürede tüm dünyada etkisini göstermiştir.³⁷⁷

Osmanlı Devleti’de Avrupa’daki kriminalistik yöntemlerin gelişimini sıkı bir şekilde takip etmiştir. Fotoğraf, antropometri, daktiloskopi ve adli balistik yöntemlerinin tatbiki için Avrupa’dan uzmanlar getirtilmiş ve Polis Müdüriyet-i Umumiyesi çatısı altında yetenekli polisler eğitilmiştir. Başta Dersaadet olmak üzere taşraya da gönderilen eğitilmiş polisler hem olay yeri incelemesinde hem de kimlik tespitinde kriminalistik yöntemleri uygulayarak suç ve suçlunun belirlenmesinde önemli bir rol edinmişlerdir.

6.2. KRİMİNALİSTİK UYGULAMALAR

6.2.1. Fotoğraf

Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı teknolojik ivmeyle birlikte insan hayatında önemli bir yer edinen icatlardan birisi şüphesiz ki fotoğraf olmuştur. İlk olarak 1839’da John Herschell (1792-1871) tarafından kullanılan fotoğraf terimi; Latince phos (ışık) ve graph (çizmek, yazmak) yani ışıkla çizmek anlamına gelmektedir. Fotoğraf makinesi 1839’da Fransa’da icat edilmesine müteakiben Osmanlı topraklarında ilk fotoğraf 1840’ta Frédéric Goupil-Fesquet (1806-1893) tarafından İzmir’de çekilmiştir.³⁷⁸ Fesquet’in bu girişimi ardından İstanbul’da ilk fotoğraf stüdyoları Ermeniler ve Rumlar tarafından kurulmaya başlanmıştır. Bilhassa XIX. yüzyılın ikinci yarısında Beyazıt ve Pera’da Abdullah Frères biraderler tarafından açılan fotoğraf stüdyosu o kadar ünlenmiştir ki, Padişahın ve saray ahalisinin resmi fotoğrafçısı haline gelmişlerdir. Yüzyılın sonuna doğru ise 1890’da Rahmizade Bahaeddin Bey tarafından açılan stüdyo ile birlikte Müslümanlar da fotoğrafçılık mesleğiyle ilgilenmeye başlamışlardır.³⁷⁹

³⁷⁷ Cole, *Şüpheli Kimlikler: Suçlu Fotoğraflarından ve Parmak İzlerinden Genetik Çağına Suçlu Tanımlama Tarihi*, s.35; Bingöl, “Osmanlı Devleti’nde Tanzimattan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler”, s.846.

³⁷⁸ Fatih Önen, *Osmanlı Devleti’nde Fotoğrafçılığın Gelişimi ve Fotoğrafın Tarihsel Kaynak Değeri*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2016, s.1,13.

³⁷⁹ Ali Akyıldız, *Mümin ve Müsriif Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.55; Gülden Sarıyıldız, “Osmanlı Bürokrasisinde Fotoğraflı Belge Kullanımı ve Parmak İzi Uygulaması”, *Tarih Dergisi*, sayı: 47, 2008, s.184.

Osmanlı topraklarına fotoğraf makinasının girmesiyle birlikte padişahlar da fotoğrafa karşı özel bir ilgi göstermişlerdir. Bilhassa kendisi de fotoğraflar çeken II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'na bir fotoğrafane kurdurmuş ve ülkenin merkezinden en ücra köşesine kadar devletin yaptırdığı bütün binaların, fabrikaların, hastanelerin, camilerin, limanların, kışlaların, hayır kurumlarının ve çevre güzelliklerinin fotoğrafının çekilmesini emretmiştir. Ülkenin dört bir tarafından çekilen bu fotoğraflar bir albüm haline getirilerek hem ülkenin mevcut durumu hakkında bilgi edinilmesini sağlamış hem de diğer ülkelere propaganda yapmak için bir araç olarak kullanılmıştır.³⁸⁰

II. Abdülhamid örneğinde görüldüğü üzere ülke envanterinin çıkarılmasında katkı sağlayan fotoğrafın bir diğer kullanım alanı ise resmî belgeler olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mürur tezkireleri, pasaportlar, hüviyet varakaları, ikamet tezkireleri ve memur sicili gibi belgelerde vesikalık fotoğraflar kullanılmaya başlanmıştır.³⁸¹

Fotoğrafın adli alanda kullanılması ise üç şekilde olmuştur; ilki suçluların fotoğraflarının çekilerek kimlik tespiti yapılması, ikincisi adli vakalarda olay yerinin fotoğraflarının çekilerek delil toplanması ve üçüncüsü ise diğer kimlik tespit yöntemleri olan antropometri ve daktiloskopinin uygulanmasına yardımcı olmaktır. Anlaşılacağı üzere fotoğraf, kriminalistik yöntemlerinin temelinde yer almakla birlikte suçluların devlet tarafından görünür bir hale getirilmesini de sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde fotoğrafın adli olarak kullanımını ilk olarak Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde gerçekleştirmiştir. 1868'de hırsızlık ve yankesicilik gibi suçların faili olan kişilerin isimleri ve fotoğrafları alınarak Zabtiye Müşiriyeti tarafından bir mecmuaya kaydedilmeye başlanmıştır. Bu mecmuaların hazırlanma sebebi, kişiler suçlarının cezasını çektikten sonra tekrar aynı suçları işlemeleri durumunda daha ağır cezalara çarptırılmasını sağlamaktır. Aynı zamanda mezkûr mecmuaların kopyaları nüfusu yoğun

³⁸⁰ Sarıyıldız, "Osmanlı Bürokrasisinde Fotoğraflı Belge Kullanımı ve Parmak İzi Uygulaması", s.184; Önen, *Osmanlı Devleti'nde Fotoğrafçılığın Gelişimi ve Fotoğrafın Tarihsel Kaynak Değeri*, s.47.

³⁸¹ BOA. DH. EUM. PMC. 2/20 H. 21 Safer 1334 M. 29 Aralık 1915. BOA. DH. EUM. SSM. 30/58 H. 14 Zilhicce 1336 M. 20 Eylül 1918. Önen, *Osmanlı Devleti'nde Fotoğrafçılığın Gelişimi ve Fotoğrafın Tarihsel Kaynak Değeri*, s.138-139.

olan şehirlere gönderilerek ülke çapında bir çeşit sabıka sistemi oluşturulmaya başlanmıştır.³⁸²

II. Abdülhamid döneminde suçluların fotoğraflanmasına yönelik uygulamalar geliştirilmiş ve bilhassa hapishanelerdeki mahkumların fotoğraflarının çekilerek bir albüm oluşturulması yoluna gidilmiştir. Bu uygulamalar II. Abdülhamid döneminde artık standart haline gelse de yeterli sayıda fotoğraf makinesi ve yetişmiş fotoğrafçının olmayışı uygulamaları aksatmıştır.³⁸³ Sayıca yetersiz olan fotoğraf makineleri Almanya'dan satın alınarak karşılanmaya çalışılsa da alanında uzman fotoğraf memurlarının yetiştirilmesi bu kadar kolay olmamıştır.³⁸⁴ Yetişmiş personele olan bu ihtiyacın ana sebebi, zaman içerisinde bilhassa adlî fotoğrafçılığın tekniklerinin gelişmesi ve standart bir fotoğrafın ortaya çıkmasıdır. Suçlu tespiti ve olay yeri incelemelerin hatasız bir şekilde yapılabilmesi için merkezden periferiye bütün fotoğraf memurları aynı ışık, aynı en-boy oranı, aynı lens ve aynı uzaklıktan fotoğrafları çekmeleri gerekiyordu. Bu ihtiyacın karşılanması için XIX. yüzyılın sonlarına doğru Dersaadet Polis Mektebi'nde fotoğrafçılık dersleri verilmeye başlanmıştır. Serkomiser Corci Bursalıoğlu (1874-1953) tarafından verilmeye başlanan fotoğraf dersleri, polislerin adlî fotoğraf tekniklerine hâkim olmalarını sağlamıştır. Ayrıca oluşan talep üzerine fotoğraf muallimi Corci Efendi, fotoğraf bilgisini ve tecrübesini 1912 yılında *Polis Mekteplerine Mahsus Resimli, Ameli ve Nazari Fenni Fotoğrafya* adı altında kitaplaştırmıştır. Corci Efendi'nin derslerini başarıyla tamamlayanlar arasından seçilen kişiler merkez ve taşra fotoğrafhanelerinde görevlendirilerek adlî fotoğrafçı sıkıntısı da zaman içerisinde çözülmüştür.³⁸⁵

Adlî fotoğrafın kimlik tespiti haricinde kullanıldığı en önemli alanlardan birisi de olay yeri incelemesidir. Cinayet, intihar, hırsızlık ve kaza gibi durumlarda olay yerinin olduğu

³⁸² Sarıyıldız, "Osmanlı Bürokrasisinde Fotoğraflı Belge Kullanımı ve Parmak İzi Uygulaması", s.185.

³⁸³ BOA. MB. İ. 125/55 H. 7 Şevval 1300 M. 11 Ağustos 1883; BOA. MV. 74/52 H. 26 Şaban 1310 M. 11 Ağustos 1883.

³⁸⁴ BOA. Y. PRK. BŞK. 45/22 H. 23 Şaban 1313 M. 8 Şubat 1896. BOA. DH. EUM. LVZ. 32/64 H. 1 Cemaziyelahir 1334 M. 5 Nisan 1916.

³⁸⁵ Şahin, *Dersaadet Polis Mektebi*, s.127; Öztürk, *Asayiş Berkemal (Polis Teşkilatının Kuruluşu ve Olay Yeri İnceleme Çalışmaları 1844-1920)*, s.121. Ayrıca Corci Efendi'nin kaleme aldığı kitaptan elde edilen gelirler Dersaadet Polis Mektebinin işleri için kullanılmıştır. BOA. DH. EUM. MH. 72/22 H. 18 Muharrem 1332 M. 17 Aralık 1913.

gibi fotoğraflanması oldukça önemlidir. Bu bağlamda Doktor Hayrullah Diker olay yeri fotoğraflarının önemini şöyle izah etmiştir:

“... bir kere muamele-i keşfiye icra edilinceye kadar mahalli keşfde hiçbir şeye dokunulmamış olması şartdır. Bizde maatteessüf bu mühime hiç nazar-ı itibara alınmaz. Her gelen tahkikatda mühim bir delil elde edebilir miyim diye her tarafı karma karışık ider. Maktülün etrafındaki eşyayı altüst eyler, dolapları çeküb içlerini karışdırır. Hülâsa ortalıkta bizzat katillerin yaptıklarına rahmet okuyacak kadar kargaşalık ihdas eder. (...) Heyet-i keşfiye gelince her şeyden evvel ve hiçbir şeye dokunmaksızın mahall-i cürmün olduğu gibi fotoğrafı çıkarmak pek faydalı olur.”³⁸⁶

Olay yerinin herhangi bir müdahale edilmeden önce ayrıntılı bir şekilde fotoğraflanması hem olayın çözülmesine yardımcı olurken hem de mahkemelerde tartışmasız delil kaynağı olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Fotoğrafın önemi ve hâkimin kararı üzerinde etkisiyle ilgili olarak *Polis Mecmuası*'nda yer alan şu alıntı oldukça çarpıcıdır:

“Muhakemenin en mühim celselerinde ibraz olunan fotoğraflar gerek bizzat mücrim gerek hakimler üzerinde ruhi bir tesir yapması dahi pek mümkündür. Çünkü cinayet hakkında kaleme alınan bir rapor ne kadar iyi yazılmış olursa olsun, bir fotoğraf kadar tesirli olamaz.”³⁸⁷

Adlî fotoğrafın olay yeri incelemelerinde elde ettiği başarı, mahkemelerde hakimlerin takdirini kazanmış ve kararların verilmesinde son derece etkili olmuştur. Fakat aynı etki kimlik tespiti için geçerli olmamıştır. Fotoğrafi çekilen suçlular kısa sürede fiziksel özelliklerini değiştirerek (saç, sakal, kilo, dövme vb.) tanınmayacak bir hale geldiklerinden dolayı kimlik tespitlerinde sıkıntı yaşanmaya başlamıştır. XIX. yüzyıl sonlarında geliştirilen antropometri ve daktiloskopi yöntemleri kimlik tespitinde fotoğrafın yerini alsada fotoğraf daima kriminalistik yöntemlerin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.

³⁸⁶ Mustafa Hayrullah [Diker], *Yarının Hakimlerine Tabebet-i Adliye ve Ruhiye Dersleri*, s.179,190.

³⁸⁷ “Katl Cinayetleri: Mahall-i Cürmün Tedkikat Topoğrafyası”, *Polis Mecmuası*, 84. Sayı, Dördüncü Sene, R. 1 Kanunusani 1332 M.14 Ocak 1917, s.486-488.

6.2.2. Antropometri

1872’de ilk defa Paris Polisi tarafından kimlik tespiti için kullanılan fotoğraf tekniği, Fransa başta olmak üzere diğer tüm ülkelerde istenilen sonucu verememişti. Suçluların fotoğrafları sistematik olmayan bir şekilde, farklı açılardan ve farklı tekniklerle çekilmiştir. Yığınlar halinde biriken on binlerce fotoğrafın tasnifinin yetersiz oluşu ve suçluların görünüşlerini kolay şekilde değiştirebilmeleri bu tekniğin yetersizliğini de ortaya çıkarmıştır.³⁸⁸

1879’da Paris Emniyet Müdürlüğü Adli Kimlik Bürosuna memur olarak atanan Alphonse Bertillon (1853-1914), farklı ışık seviyelerinde düzensiz olarak çekilmiş 60.000’e yakın suçlu fotoğrafıyla karşı karşıya kalmıştı. Bu fotoğrafların şüpheli insanlarla karşılaştırılmasının oldukça zor olduğunun farkına varan Bertillon, kimlik tespitinde daha sistematik bir yöntem üzerine çalışmaya başlamıştır. Babasının akademisyen arkadaşlarından antropoloji ve istatistik dersleri almış olan Bertillon, insan vücudunun antropometrik ölçümü üzerine çalışmalar yapmıştır. Uzun süren araştırmaları sonucunda ise antropometri adını verdiği bir ölçü sistemi geliştirmiştir. Antropometrik ölçü yöntemi yeni değildi ama suçluların kimlik tespitinde kullanılması oldukça yeniydi. Tutuklanan her kişinin sol kol uzunluğu, orta parmak uzunluğu, kolların genişliği, oturma ve ayakta durma yükseklikleri, sağ kulak uzunluğu, sol ayağın uzunluğu, sol orta ve küçük parmağın uzunluğu, kafatasının uzunluğu, genişliği ve çapı gibi on dört farklı ölçüm yapılarak Bertillon kartı olarak adlandırılan kartlara not alınacaktı. Bu kartlara alınan notlar sadece antropometrik ölçümlerle sınırlı değildi. Tutuklunun önden ve yandan 1/5 orantıda fotoğrafı alınır ve ardından *portait parlé* (konuşan portre) aşamasına geçilirdi. Bu aşamada kişinin yüz şekilleri, alın, burun şekli, gözlerinin rengi, göz çukuru ve göz bebeğinin şekli, saç uzatma şekli, kaşları omuzlarının eğimi gibi unsurlar kaydedilirdi. Bertillon 20 yaşından sonra iskelet ölçülerinin sabit olduğunu ve bundan dolayı bir kişiyi açık bir şekilde tespit edebileceğini düşünüyordu. Tahminlerine göre, bu ölçüm kombinasyonlarının benzeri bir başka kişinin olma olasılığı üç yüz milyonda birdi.³⁸⁹

³⁸⁸ Alison, *A History of Forensic Science*, s.101.

³⁸⁹ Cole, *Şüpheli Kimlikler: Suçlu Fotoğraflarından ve Parmak İzlerinden Genetik Çağına Suçlu Tanımlama Tarihi*, s.67; Suzanne Bell, *Crime and Circumstance: Investigating the History of Forensic Science*, Praeger Publishing, Connecticut, 2008, s.152; Katherine Ramsland, *Beating the Devil’s Game: A History of Forensic Science and Criminal Investigation*, Berkeley Publishing, New York, 2007, s.40.

Bertillon, suçluların kimlik tespitinde kullanılmak üzere hazırladığı sistemin uygulanması için ilk önerisini 1879 yılında yapsa da bu öneri önemsenmeyerek reddedilmiştir. Aradan dört yıl geçtikten sonra üst kadroların değişmesi sonucunda bu sistemin denenmesi için Bertillon'a izin verilmiştir. Bertillon, bir yıl içerisinde yaklaşık olarak 250 sabıkalının kimlik tespitini gerçekleştirmesiyle beraber Antropometri sistemi, 1883 yılında Fransa'da resmi olarak uygulanmaya başlanmıştır.³⁹⁰

Bertillon sisteminin bir başka yönü ise oldukça büyük, indekslenmiş ve aranabilir bir veri tabanı oluşturmaya idi. Bertillon kartı dolayısıyla modern veri tabanı sisteminin öncüsü olmuştur. Suçluların bilgileri mezkûr karta yazıldıktan sonra vücudun her kısmına göre tasnifler yapılırdı. Örneğin baş uzunluğu üç kategoriye göre sınıflandırılırdı (küçük, orta ve büyük) ve her kategorinin ayrı bir çekmecesi vardı. Bu sayede suçluların kimlik tespiti yaklaşık olarak beş dakika içerisinde tespit edilebiliyordu.³⁹¹ İşte bu gibi avantajlar sayesinde sistematik olarak geliştirilen antropometri yöntemi 1887'de ABD ve Kanada, 1893'te İngiltere ve 1898'de Kıta Avrupası başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nde de uygulanmaya başlanmıştır.³⁹²

Osmanlı Devleti 1898'de, antropometri (mesâhâ-i ebdân) usulünün Avrupa'daki tatbikatının nasıl gerçekleştiğinin gözlemlenmesi için Fransa'ya bir heyet göndermiştir. Heyet içerisinde yer alan Yusuf Cemil Bey'de aynı yıl Dersaadet Polis Mektebi'nde öğrencilere antropometri dersleri vermeye başlamıştır.³⁹³ Yusuf Cemil Bey'in yetiştirdiği öğrenciler merkezde antropometri usulünü başarılı bir şekilde uygulayınca Zaptiye Nezareti tarafından antropometrinin bütün vilayetlerde uygulanması için *Mücrimin Ölçü ve Eşkallerinin Ahzına Dair Nizamname* (1900) adlı nizamname yürürlüğe girmiştir.³⁹⁴

³⁹⁰ Eugenia Parry, *1886-1902 Paris Kayıtlarına Göre: Bir Albüm Dolusu Cinayet* (Çev. Mehmet Harmancı), Oğlak Yayınları, İstanbul, 2001, s.19; Cole, *Şüpheli Kimlikler: Suçlu Fotoğraflarından ve Parmak İzlerinden Genetik Çağın Suçlu Tanımlama Tarihi*, s.83.

³⁹¹ Alison, *A History of Forensic Science*, s.104; Parry, *1886-1902 Paris Kayıtlarına Göre: Bir Albüm Dolusu Cinayet*, s.21.

³⁹² Cole, *Şüpheli Kimlikler: Suçlu Fotoğraflarından ve Parmak İzlerinden Genetik Çağın Suçlu Tanımlama Tarihi*, s.85.

³⁹³ Sedat Bingöl, "Kriminalistige Dair İlk Yayın ya da (Antropometri) Mesâhâ-i Ebdân'a Dair Bir Risale", *Musa Çadirci'ya Armağan Yazıları* (Haz. Selda Kılıç, Bekir Koç, Tülay Ercoşkun), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2012, s.72; Mustafa Hayrullah [Diker], *Yarının Hakimlerine Tabebet-i Adliye ve Ruhiye Dersleri*, s.305-306.

³⁹⁴ Bingöl, "Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler", s.857.

Suçlu kişilerin tespit edilmesinde kullanılan antropometri usulü, geniş bir coğrafyada uygulanmasından kısa bir süre sonra dezavantajları ortaya çıkmaya başlamıştır. Antropometri yönteminin en önemli dezavantajı ölçüm hataları ve ölçümleri yapmak için gereken zamandı. Mezkûr yöntemin uygulandığı her ülkede bütün memurlar aynı derecede eğitilmediğinden dolayı, Bertillon tarafından belirlenen ölçüm alım tekniklerine uyulmamıştır. Eksik ve baştan sağma ölçüler alan antropometri memurları, suçluların tespitinde yaşanan sorunlarında ana faktörü haline gelmişlerdir. Bunun yanı sıra birçok kimlik tespit bürosu antropometri tekniklerini değiştirmeye çalıştıklarından dolayı suçlu tespit oranını düşmeye başlamıştır.³⁹⁵

Antropometri uygulamasında aksaklıkların yaşanmasıyla birlikte kimlik tespitinde henüz yeni bir uygulama olan parmak izi öne çıkmaya başlamıştır. Tüm dünya'da olduğu gibi Osmanlı'da da antropometri yöntemi yerini parmak izine bıraksa da Bertillon kartlarının kullanımına devam edilmiştir. Daha önceden hazırlanmış olan bu büyük veri tabanına ek olarak mezkûr kartlara parmak izleri de eklenmeye başlanmıştır.³⁹⁶

Alphonse Bertillon nihayetinde antropometri sisteminde başarısız olsa da adlî bilimlere oldukça fazla katkıda bulunmuştur. Oluşturduğu tekniklerle adlî fotoğrafın gelişmesinde ve modern anlamda suçlu veri tabanının oluşturulmasında önemli bir rol almıştır.³⁹⁷

6.2.3. Daktiloskopi

Bireylerin eşsizliğinin bir göstergesi olarak parmak izlerinin uzun bir geçmişi vardır. Tarih öncesi dönemlerde mağaralarda, mezarlarda ve çömleklerde süs amaçlı olarak parmak izleri kullanılmıştır. Daha sonra Babil, Roma ve Çin gibi uygarlıklarda mühür olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Bundan dolayı parmak izlerinin yeni bir keşif olduğunu söylemek çok doğru olmaz.³⁹⁸

³⁹⁵ Cole, *Şüpheli Kimlikler: Suçlu Fotoğraflarından ve Parmak İzlerinden Genetik Çağına Suçlu Tanımlama Tarihi*, s.85; Bell, *Crime and Circumstance: Investigating the History of Forensic Science*, s.152.

³⁹⁶ Mustafa Hayrullah [Diker], *Yarının Hakimlerine Tababet-i Adliye ve Ruhiye Dersleri*, s.306; Adnan Öztürel, *Adli Tıp*, s.223.

³⁹⁷ Bell, *Crime and Circumstance: Investigating the History of Forensic Science*, s.153.

³⁹⁸ Cole, *Şüpheli Kimlikler: Suçlu Fotoğraflarından ve Parmak İzlerinden Genetik Çağına Suçlu Tanımlama Tarihi*, s.97-98.

Parmak izlerinin tarihi oldukça eskiye dayansa da bu izlerin eşsizliğine dayanarak, suçluların tespitinin yapılması ise yakın bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Parmak izi ile ilgili akademik çalışmalar ilk olarak XVII. yüzyılda Avrupa’da başlamıştır. İngiliz Botanikçi Nehemiah Grew (1641-1712) parmak izi ve avuç içi üzerinde bulunan izler ve derinin yapısına dair makalesini 1684’de yayımlayarak diğer bilim insanlarının da dikkatini çekmiştir.³⁹⁹ Daha sonra Alman Anatomist Johann Christoph Andreas Mayer (1747-1801) 1788’de parmak izlerinin boğumlarını, girintilerini ve hatlarını anatomik açılarından inceleyerek ilk defa her insanın parmak izinin birbirinden farklı olduğunu tespit etmiştir.⁴⁰⁰ Mayer tarafından ortaya atılan parmak izinin eşsizliği teorisinin ilk uygulamaları ancak XIX. yüzyılda İngiliz sömürge yönetimi altındaki Hindistan’da görülecekti.⁴⁰¹

1857’de Sepoy isyanından önce East Indian Company’de asistan olan ve daha sonra Bengal’de baş idareci konumuna yükselen Sir William Herschell, askerlerin ve emeklilerin maaşlarının dağıtılması (emekliler öldükten sonra başkalarının bu maaşı yıllarca almaya devam ettiklerine dair şüpheler vardı), tapu belgelerinin tespiti, sosyal hakların tanımlanması ve hapishanede olan mahkumların tespiti gibi sorunların çözümü için parmak izi yöntemine başvurmuştur. William Herschell, parmak izi yöntemi sayesinde bu sorunların üstesinden gelmiş ve ayrıca elde ettiği geniş parmak izi koleksiyonu, akademik çalışmaların da önünü açmıştır.⁴⁰²

Parmak izindeki bir sonraki gelişme ise tıp eğitimi almış olan İskoç Cerrah Henry Faulds (1843-1930) tarafından gerçekleştirilmiştir. Faulds, Japonya’da öğrencilerine fizyoloji öğretirken eski çanak ve çömleklerdeki parmak izlerinden ilham alarak bu alanda çalışmalara başlamıştır. Parmak izleri üzerindeki helezonlara bakarak her bir parmak izinin birbirinden eşsiz olduğunu ve bunun suçluların kimlik tespitinde kullanılabileceği kanısına varmıştır. Bu teorisini uygulama fırsatı ise 1879’da gerçekleşmiştir. 1879’da

³⁹⁹ Azap, *Osmanlı Emniyet Teşkilatında Yeni Bir İnceleme Metodu Olarak Daktiloskopi Eğitimi ve Tatbiki*, s.4; McCrery, *Ölümler Sır Saklamaz: Adli Bilimler Tarihi*, s.44. Ayrıca Nehemiah Grew’in makalesi için bkz. Nehemiah Grew, “The Description and Use of the Pores in the Skin of the Bands and feet, by the learned and ingenious Nehemiah Grew, M. D. Fellow of the College of Physicians and of the Royal Society”, *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 20 May 1684, s.566-567. <https://royalsocietypublishing.org/doi/pdf/10.1098/rstl.1684.0028> (Erişim Tarihi: 21.08.2021).

⁴⁰⁰ McCrery, *Ölümler Sır Saklamaz: Adli Bilimler Tarihi*, s.44; Azap, *Osmanlı Teşkilatında Yeni Bir İnceleme Metodu Olarak Daktiloskopi Eğitimi ve Tatbiki*, s.4.

⁴⁰¹ Bell, *Crime and Circumstance: Investigating the History of Forensic Science*, s.153.

⁴⁰² Alison, *A History of Forensic Science*, s.107.

Japon polisleri adlî bir vaka sonucu olay yeri incelemesinde oldukça fazla parmak izine rastlamış ve bu alanda çalıştığı için Faulds'a başvurmuşlardır. Faulds olay yerindeki parmak izleriyle şüphelilerin parmak izlerini karşılaştırarak suçluyu tespit etmeyi başarmıştır. Buna müteakiben Faulds'un araştırmalarını ve uygulama örneklerini kaleme aldığı makalesi *Nature*'da yayımlanmıştır. Faulds'un parmak izlerinin benzersizliğini temel alarak suçluların tespit edilmesine ilişkin makalesi yayımlandıktan sonra, William Herschell'den bu uygulamayı daha önce yaptığına dair bir cevap geldi ve 1950'lere kadar sürecek olan tartışma başlamış oldu.⁴⁰³

Faulds, Japonya'dan İngiltere'ye dönünce parmak iziyle ilgili düşüncelerini polislere aktarsa da olumlu bir geri dönüş alamamıştır. Buna müteakiben parmak izinin eşsizliği ve bunun suçlu tespitinde kullanımına dair fikirlerini anlattığı mektubunu Charles Darwin (1809-1882) başta olmak üzere birçok bilim insanına göndermiştir. Charles Darwin ise Faulds'un mektubunu alır almaz bu konularda çalışan kuzeni Francis Galton (1822-1911)'a iletmiştir.⁴⁰⁴ Francis Galton'da mektubu alır almaz parmak izi uygulamasının kimlik tespitinde kullanılabilecek duruma getirmek için çalışmalara başlamıştır. İlk olarak bir veri tabanı arayışına geçen Galton, bu ihtiyacı William Herschell aracılığıyla karşılamıştır. William Herschell, Hindistan'da yıllar boyu süren çalışmaları sonucunda elde ettiği veri tabanını Galton ile paylaşmış ve Galton parmak izi tasnifi üzerine çalışmaya başlamıştır. 1889'da çalışmalarının sonucunu alan Galton, bütün parmak izlerinin ilmek, kemer veya sarmal şeklindeki örüntülerden birisine sahip olduğunu ve iki ayrı kişide aynı parmak izinin olma olasılığının 64 milyonda bir olduğunu tespit etmiştir. Araştırma sonuçlarını 1891'de *Nature*'da yayımlayan Galton, oluşturduğu tasnif sistemi sayesinde artık parmak izinin adlî bilimlerde kullanımının önünü açmıştır.⁴⁰⁵

⁴⁰³ McCrery, *Ölümler Sır Saklamaz: Adli Bilimler Tarihi*, s.46; Cole, *Şüpheli Kimlikler: Suçlu Fotoğraflarından ve Parmak İzlerinden Genetik Çağına Suçlu Tanımlama Tarihi*, s.117. Faulds'un *Nature*'da yayınlanan makalesi için bkz. Henry Faulds, "On the Skin-Furrows of the Hand", *Nature*, cilt: 22, 1880, s.605. <https://www.nature.com/articles/022605a0.pdf> (Erişim Tarihi: 21.08.2021).

⁴⁰⁴ Alison, *A History of Forensic Science*, s.108,

⁴⁰⁵ Francis Galton'un makalesi için bkz. Francis Galton, "Method of Indexing Finger Marks", vol.44, 1891, s.141. <https://www.nature.com/articles/044139a0.pdf> (Erişim Tarihi: 21.08.2021). Azap, *Osmanlı Teşkilatında Yeni Bir İnceleme Metodu Olarak Daktiloskopi Eğitimi ve Tatbiki*, s.4; Davis, "A History of Forensic Science", s.19. Ayrıca Galton'un parmak izi tasnif sisteminden kısa bir süre sonra 1899'da Edward Richard Henry isimli bir devlet memuru bu tasnif sistemini geliştirerek günümüze en yakın parmak izi tespit ve tasnif sistemini oluşturmuştur. McCrery, *Ölümler Sır Saklamaz: Adli Bilimler Tarihi*, s.50-51; Cole, *Şüpheli Kimlikler: Suçlu Fotoğraflarından ve Parmak İzlerinden Genetik Çağına Suçlu Tanımlama Tarihi*, s.128-129.

Parmak izinin kimlik tespitinde kullanılmaya başlamasıyla birlikte tüm dünya'da kademeli olarak parmak izine geçiş başlamıştır. İlk olarak Bertillon kartlarına antropometrik ölçümlerin yanı sıra parmak izleri de eklenmeye başlamıştır. Hatta ilginçtir ki; Avrupa'da parmak izini kullanarak bir vakayı çözen kişi Antropometri'nin kurucusu Alphonse Bertillon olmuştur. 16 Ekim 1902'de Dr. Auguste Alaux'un Paris'de bulunan muayenehanesinde Joseph Reibel adlı hizmetçisi boğularak öldürülmüştür. 17 Ekim günü muayenehaneye giden Dr. Alaux, Joseph Reibel'i sırtüstü yatar bir şekilde bulmuş ve ardından çevresine baktığında muayenehanedeki değerli eşyalar çalındığını görünce polise haber vermiştir. Olay yerine gelen polisler Alaux'un ifadesini alırken, Alphonse Bertillon'da hem olay yeri fotoğraflarını çekmiş hem de etrafta parmak izleri aramaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra muayenehanede bulunan vitrinde suçluya ait birçok parmak izi bulmuş ve bunları fotoğraflayarak, oluşturmuş olduğu veri tabanında karşılaştırmaya başlamıştır. Kartların kusursuz bir şekilde tasniflenmesinden dolayı suçluyu bulmakta zorlanmayan Bertillon, suçlunun Henri-Léon Scheffer olduğunu tespit etmiştir. Joseph Reibel'in öldürülmesine müteakiben açılan davada bilirkişi olarak bulunan Bertillon, Scheffer'in daha önce tutuklandığı zaman alınan parmak izleriyle olay yerinde bulunan parmak izleri arasında 100'den fazla karakteristik noktada benzerlik olduğunu jüriye ve yargıca izah etmiştir. Bertillon, jüri ve yargıcı ikna etmekte zorlanmamış ve Scheffer'da suçunu itiraf etmiştir. Böylelikle Avrupa'da ilk defa parmak izi sayesinde bir dava çözüme ulaştırılmıştır.⁴⁰⁶

Avrupa'daki gelişmeleri sıkı bir şekilde takip eden Osmanlı Devleti'de parmak izi veya belgelerde geçen adıyla daktiloskopinin uygulanması için çalışmalara başlamıştır. Parmak izi; eşsizliği, değişmezliği ve tasnif edilebilirliği sayesinde uygulamada antropometriden çok daha hızlı ve güvenilir sonuçlar verdiği için ilk olarak 1898-1899'da Fransa'dan getirtilen Polis Memuru Mösyö Faquet tarafından uygulanmaya başlanmıştır.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Parry, *1886-1902 Paris Kayıtlarına Göre: Bir Albüm Dolusu Cinayet*, s.329-337.

⁴⁰⁷ Dactyloscopy: *Kimlik belirleme amacıyla yapılan parmak izi muayenesi*. Kocatürk, *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü* s.196; Tuğlacı, *Tıp Sözlüğü*, s.87; Azap, *Osmanlı Teşkilatında Yeni Bir İnceleme Metodu Olarak Daktiloskopi Eğitimi ve Tatbiki*, s.3. Ayrıca Mösyö Faquet'den sonra Viyana'dan Parmak izi uzmanı Johan Rupp'da İstanbul'a gelerek daktiloskopi alanında teknik destek vermiştir. BOA. HR. İD. 1832/1 M. 12 Şubat 1917.

Suçluların tespitinde parmak izinin kullanılmaya başlamasıyla birlikte, bu alanda ihtiyaç duyulan daktiloskopi memurlarının yetiştirilme görevi de Dersaadet Polis Mektebi hocası Yusuf Cemil Bey'e verilmiştir. Yusuf Bey'in derslerinden mezun olan polis adayları, İstanbul'da göreve başlamışlardır. 1910 yılına gelindiğinde parmak izi uygulamaları nitelik ve nicelik bakımından arttığından dolayı İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesine bağlı olarak Daktiloskopi Şubesi kurulmuş ve mezkûr şubenin müdürlüğüne Yusuf Cemil Bey getirilmiştir.⁴⁰⁸ İstanbul'da daktiloskopi şubesinin kurulmasıyla birlikte mahkumların, hırsızların, yankesicilerin, katillerin kısaca adlî bir olaya karışmış herkesin sistematik olarak parmak izleri alınmaya başlanmıştır. Parmak izlerinin nasıl alındığını ise Mustafa Hayrullah'ın eserinde gözlemleyebiliyoruz:

“Parmak izlerinin alınması icab iden eşhasdan herhangi biri daktiloskopi dairesine gelince, evvela elleri sıcak su ve sabunla veya alkol, eter gibi maddelerle tebhirdikden sonra sağ elinin baş parmağından bil itibar her parmağın ilk boğumunu biraz tecavüz etmek suretiyle bir yandan etle tırnağın birleştiği kısmından parmağın diğer tarafındaki etle tırnağın hattı fasılasına kadar matbaa mürekkebi ile hafif tala edilmiş kristal veya çinkodan mamül bir levha üzerine bastırılmaktadır. Baş parmağın bir kısmı tamamen mürekkebe alındıktan sonra suret-i mahsusada tertib edilmiş olan parmak izi fişlerinin üzerine her parmak sıra ile basdırılmak suretiyle iki elin on parmağının izleri zabt olunmaktadır.”⁴⁰⁹

İstanbul'da parmak izi uygulamasının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesiyle birlikte taşrada da daktiloskopi şubeleri kurulmaya başlamıştır.⁴¹⁰ Daktiloskopi şubelerinin müdürlüklerine atanmak üzere taşradan yetenekli komiser ve komiser yardımcılar seçilerek Dersaadet Polis Mektebi'nde daktiloskopi eğitimine tâbi tutulmuşlardır. Bu eğitimde başarılı olanlar, daktiloskopi şube müdürü rütbesiyle atanmışlardır. Müdürler haricinde daktiloskopi memuru ihtiyacı ise İstanbul'dan sonra Erzurum, Beyrut ve Bağdat'da yeni kurulan Polis Mekteplerinde yetiştirilen memurlarla karşılanmıştır.

⁴⁰⁸ Öztürk, *Asayiş Berkemal (Polis Teşkilatının Kuruluşu ve Olay Yeri İnceleme Çalışmaları 1844-1920)*, s.120; Şahin, *Dersaadet Polis Mektebi*, s.121.

⁴⁰⁹ Mustafa Hayrullah [Diker], *Yarının Hakimlerine Tabebet-i Adliye ve Ruhiye Dersleri*, s.307.

⁴¹⁰ 1917'de yürürlüğe giren 12 maddelik “*Parmak İzinin Teşhîs-i Adlî Hizmetinde Sûret-i Tatbik ve İstimâline Dair Talîmâtname*” ile birlikte hem Taşra'da daktiloskopi şubeleri kurulmaya başlanmış hem de parmak izi alımı ve tasnifine yönelik prosedürler belirlenerek bir standart oluşturulmuştur. BOA. DH. EUM. MEM, 84/45-2 H. 28 Rebiülahir 1335 M. 21 Şubat 1917.

Yeterli sayıda yetişmiş personelin sağlanması ve prosedüre uygun bir şekilde parmak izlerinin alınmasıyla birlikte suçluların tespitinde büyük oranda başarı sağlanmıştır.⁴¹¹

Parmak izi uygulaması sayesinde adli vakaları çözüme kavuşturan Polis teşkilatı, bu başarılarını *Polis Mecmuası* 'nda iftiharla sunmaktadır. Örneğin, 31 Ekim 1916 Salı günü saat 10 civarında Tahtakale'de bulunan Sabuncu Aris'in mağazasında hırsızlık ve cinayet suçları işlenmiştir. Hırsız, mağazaya girdiğinde öncelikle mağazanın bekçisi olan Murat'ı öldürmüş ve ardından soygunu gerçekleştirmiştir. İhbar sonucunda Eminönü merkez memurluğundan Komiser Muavini, Daktiloskopi memuru ve Polis Memuru Azmi Bey olay yerine intikal etmişlerdir. İlk olarak olay yerinin fotoğrafları çekilmiş ve ardından parmak izi keşfine başlanmıştır. Mağazanın zemin katında herhangi bir parmak izine rastlanamamakla beraber üst katlara çıkarken merdivenin sağ küpeştesinde kanlı ve düzensiz el izleri görülse de parmak izine rastlanamamıştır. Ardından maktulün yanına gidildiğinde yerde siyah demirden bir torna ayağı görülmüştür. Torna ayağının üzerinde ise parça parça parmak izleri görülse de tozlama işlemi sonucunda kayda değer bir izle rastlanamamıştır. Ardından caddeye bakan küçük odadaki sandıkların kapaklarında, yerde bulunan ucu kırılmış usturada ve lamba şişesi üzerinde hırsızın parmak izleri tespit edilmiştir. Ayrıca parmak izleri haricinde maktulün yakınında bulunan mukavvanın üzerinde ise ayak izleri görülmüş ve tozlama yöntemiyle bu izler belirginleştirilerek örnekler alınmıştır. Olay anından kısa bir süre sonra saat 13:30 civarlarında Zenzik karyesi ahalisinden otuz yaşlarında Manu veledi Kiragus adlı şahıs şüpheli sıfatıyla yakalanmıştır. Müdde-i umumi'nin emriyle şüphelinin el ve ayak izlerin olay yerindeki izlerle karşılaştırılmıştır. Daktiloskopi memurlarının tahkiki sonucunda el ve ayak izleri uyuma sağlamış ve suçlunun Manu veledi Kiragus olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitin ardından Manu veledi Kiragus'dan alınan el ve ayak izleriyle olay yerinden alınan izler İstanbul Bidayet Mahkemesine sunulmuş ve Manu veledi Kiragus tutuklanmıştır.⁴¹²

Tahtakale'deki hırsızlık ve cinayet vakasında görüldüğü üzere yeterli derecede veri tabanı oluşmadığı için suçlu tespiti ancak olayın muhtemel şüphelilerinden alınan parmak

⁴¹¹ BOA. DH. EUM. MEM. 63/52-9 H. 6 Cemaziyelahir 1333 M. 21 Nisan 1915; BOA. DH. EUM. MEM. 132/34 H. 5 Ramazan 1333. M. 17 Temmuz 1915; Öztürk, *Asayiş Berkemal (Polis Teşkilatının Kuruluşu ve Olay Yeri İnceleme Çalışmaları 1844-1920)*, s.120; Sarıyıldız, "Osmanlı Bürokrasisinde Fotoğraflı Belge Kullanımı ve Parmak İzi Uygulaması", s.197.

⁴¹² "Zabıtamızın Kıymetdar Bir Muvaffakiyeti: Parmak İzi Sayesinde Fail-i Cürmün Teşhis ve Derdesti", *Polis Mecmuası*, 81. Sayı, Dördüncü Sene, R. 15 Teşrinisani 1332 M. 28 Kasım 1916. s. 419-421.

izleriyle sağlanabiliyordu. Bu bağlamda bir başka olay ise 1917 yılında yaşanmıştır. 6 Mayıs 1917 gecesi Çatalca Mutasarrıflığının mal sandığı soyulmaya çalışılmış ama başarılı olunamamıştır. Sabah olduğunda kasanın üstünde parmak izleri gören Çatalca Mutasarrıfı Asaf Bey, olay yerine uzman bir parmak izi memurunun gönderilmesi için Dahiliye Nezaretine başvurmuştur.⁴¹³ Dönemin Dâhiliye Nâzırı Talat Paşa, Polis Müdür-i Umûmîsi Ahmet Bey'e durumu iletmış ve bir uzmanın ilk trenle Çatalca'ya gönderilmesini emretmiştir. Buna müteakiben 1. Kısım Muavin Vekili Rıza Bey ve 3. Kısım Başmemûru Çatalca Mutasarrıflığına intikal etmişlerdir. Murasarrıflık dairesi'nin parmaklıklar arkasında bulunan vezne odasındaki kasanın üstünde parmak izleri görülmüştür. Mezkûr parmak izleri ilk olarak folyo kağıdıyla alınmaya çalışılsa da başarılı olunamamış ve ışık az olmasına rağmen fotoğrafları çekilerek parmak izleri çıkartılabilmektedir. Alınan parmak izleri, şüpheli olan on beş kişinin parmak izleriyle karşılaştırılmış ve izler Nâfia Dâiresi Odacısı olan on üç yaşındaki Recep ile eşleşmiştir. Bunun üzerine Odacı Recep, olay yerinde alınan parmak izleri ve kendi parmak izleriyle birlikte Çatalca müdde-i umumiliğine tevdi edilmiştir.⁴¹⁴

6.2.4. Balistik

Balistik, ateşli silahları inceleyen bir bilim dalıdır. Grekçe “*ballein*” atmak/fırlatmak kökünden türeyen balistik, ateşli silahların kullanılmaya başlanmasıyla beraber daha etkili mermi ve silah üretimi için ortaya çıkmıştır. Tarihsel sürece baktığımız zaman sırasıyla fitilli, çarklı, çakmak taşlı, kapsüllü ve kartuşlu silahlar gelişse de adlî balistik biliminin oluşmasında kritik rol oynayan yenilik yiv ve setlerdir.⁴¹⁵

Mermilerin ateş edildiği zaman sapmasını azaltmak ve hızını arttırmak için namlu içerisine spiral şeklinde açılan çizgilere yiv ve set denilmektedir. Genellikle matkap şeklinde aletlerle namlunun içerisine açılan bu çizgiler, aynı silah ustasının elinden veya modern anlamda aynı montaj hattından çıksa bile hiçbir zaman birbirleriyle uyuşmamaktadırlar. İşte bu sebepten dolayı ateş edildiği zaman namlu içerisinde dönerek yiv ve setin izini alan her mermi, kendine has bir iz bırakmaktadır. Bu izlerin birbirinden

⁴¹³ BOA. DH. EUM. 6.ŞB. 15/32-1 H. 17 Recep 1335 M. 9 Mayıs 1917.

⁴¹⁴ BOA. DH. EUM. 6.ŞB. 15/32-1 H. 17 Recep 1335 M. 9 Mayıs 1917; BOA. DH. EUM. PMC. 2/91-2 H. 22 Recep 1335 M. 14 Mayıs 1917.

⁴¹⁵ McCrery, *Ölümler Sır Saklamaz: Adli Bilimler Tarihi*, s.67,70.

farklı olduğunu keşfeden kişi ise Lyon Üniversitesi profesörlerinden Alexandre Lacassagne (1843-1924) olmuştur. Lacassagne 1889’da bir maktulün üzerinden çıkardığı mermileri şüphelilerin tabancalarındaki yiv ve setlerle karşılaştırmıştır. Karşılaştırma sonucunda tabancalardan sadece biri maktulün vücudundan çıkartılan merminin iziyle benzeşmiştir. Bunun üzerine Lacassagne, elde ettiği verileri mahkemeye sunmuş ve katil cinayetten tutuklanarak cezaevine sevk edilmiştir.⁴¹⁶

Lacassagne’nin bu girişimi adli balistik alanında gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Paris Üniversitesi Adli Tıp profesörlerinden Victor Balthazard (1872-1950), mermi çekirdeklerinin hangi silahlardan atıldığını tespit eden bir yöntem geliştirmiştir. Bu yönteme göre; olay yerinden gönderilen mermi çekirdekleriyle şüpheli silahlardan elde edilen mermi çekirdeklerinin üzerinde yer alan set izleri, mermi yatağının bıraktığı izler ve kovanda ateşleme iğnesinin dokunduğu noktanın fotoğrafı çekilerek karşılaştırma yapılmaya başlanmıştır.⁴¹⁷

Fotoğrafla balistik tetkikler yapılırken aynı zamanda karşılaştırma mikroskopları üzerinde de çalışmalar devam ediyordu. Karşılaştırmalı mikroskopları en basit anlamıyla bir tür optik köprü tasarımına dayanıyordu. Köprünün rolü, iki ayrı mikroskoptan gelen görüntüleri tek bir görüş alanında birleştirmektir. Her iki görüntünün tek bir alanda görülmesi fotoğrafa nazaran daha doğru tetkikler yapılmasını da beraberinde getirecekti. İlk olarak 1885’te Rus Mineralog Alexander Inostranzew (1843-1919) tarafından geliştirilmeye başlanan karşılaştırmalı mikroskop, 1915’te Emile Chamot (1868-1950)’un katkılarıyla adli bilimlerde kullanılmaya uygun hale getirilmiştir.⁴¹⁸

Osmanlı’da ise XV. yüzyıldan itibaren Avrupa’da balistik alanında yazılmış olan eserler tercüme yoluyla transfer edilmiş ve böylelikle ilk çalışmalar başlamıştır. Silah teknolojisi

⁴¹⁶ Bell, *Crime and Circumstance: Investigating the History of Forensic Science*, s.142; McCrery, *Ölümler Sır Saklamaz: Adli Bilimler Tarihi*, s.75.

⁴¹⁷ Bülent H. Üner, İsmail Çakır, *Adli Balistik*, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2007, s.3; Bingöl, “Osmanlı Devleti’nde Tanzimattan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler”, s.1165.

⁴¹⁸ Bell, *Crime and Circumstance: Investigating the History of Forensic Science*, s.143; Bingöl, “Osmanlı Devleti’nde Tanzimattan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler”, s.1165; Üner-Çakır, *Adli Balistik*, s.3.

alanında balistik çalışmaları uzun yıllar önce başlasa da adlî alanda balistik biliminin kullanımını oldukça geç bir zamanda gerçekleştirmiştir.⁴¹⁹

XIX. yüzyılın ikinci yarısında adlî balistik alanındaki ilk uygulamaları görmekteyiz. Bu bağlamda 1880 yılında gerçekleşmiş olan Kummerau olayını örnek olarak gösterebiliriz. 1880’de Feriköyde yolda atıyla geçmekte olan Rus Yarbay Kummerau, Bosnalı muhacir Yenipazarlı Mehmed’in silahını ateşlemesine müteakiben hayatını kaybetmiştir. Burada mücrimin kimliği belli olsa da maktulün hayatını kaybetmesine neden olan şeyin Mehmet’in silahından çıkan kurşunlar mı olduğu ve bu kurşunların rastgele mi yoksa kasti olarak mı ateşlendiği konusunda incelemeler yapılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda hazırlanan rapora göre Yenipazarlı Mehmed, Yarbay Kummerau’yu önce önünden ve bir süre sonra da arkasından vurmuştur. Merminin giriş ve çıkış yönünden tespit edilen bu bilginin yanı sıra mücrimin mezkûr atışları rastgele bir şekilde yapamayacağı kasti olarak ateş ettiği net bir şekilde raporda belirtilmiştir. Ayrıca ateşlenen mermilerin doğrudan ölüme sebebiyet vermese de mermi yaralanmasına bağlı olarak kan zehirlenmesi ve sinirsel şok sebebiyle maktulün hayatını kaybettiği anlaşılmıştır.⁴²⁰

Zaman içerisinde adlî balistik’in suçlu tespitinde de kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin, 29 Haziran 1915 günü Kudüs’te görevli olan Polis Memuru Kâmil Bey her zaman olduğu gibi rutin gece devriyesine çıkmıştır. Kâmil Bey devriye sırasında şeker çuvalı çalan hırsızları görünce onlara müdahale etmek için üzerlerine doğru koşmaya başlamış fakat bu sırada hırsızlardan birisi silahını çıkartarak üç el ateş etmiştir. Mermilerden birisi Kâmil Bey’e isabet edince, kendisi olay yerinde hayatını kaybetmiş ve hırsızlar da kaçmıştır. Olay yerini incelemeye gelen polis ve uzmanlar ateş edilen mermilerden birincisini Kâmil Bey’in siper aldığı evin kapısında, ikincisini evin duvarında ve üçüncüsünü ise Kâmil Bey’in vücudunda bulmuşlardır. Olay yerinden alınan mermiler incelenmek üzere polis merkezine götürülmüştür. Bu sırada şehit olan Polis Memuru Kâmil Bey’in otopsi yapılmıştır. Otopsi sırasında vücudundan çıkartılan mermi, olay yerinde bulunan mermilerle aynı çapta ve aynı yiv izlerine sahip olduğu tespit edilmiştir.

⁴¹⁹ Salim Aydüz, “Osmanlı Askerî Teknoloji Tarihi: Ateşli Silâhlar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt: 2, sayı: 4, 2004, s.279; Vural Başaran, “Osmanlılar’da Balistik ve Modern Fizik İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt: 55, sayı: 1, 2015, s.76-77.

⁴²⁰ Toumarkine, “Adli Doktorlar, Ruh Doktorları ve Şeyhler: Kummerau Olayı (1880) ve Bilirkişilik Meselesi”, s. 98-99.

Mermiler üzerindeki incelemeler tamamlandıktan sonra şüpheli iki kişinin evine baskın yapılmış ve her iki evde de bulunan silahlar incelemeye alınmıştır. Bu silahlar incelendiğinde ise olay yerindeki mermilerin çapları ve yiv izleri Mesud b. İbrahim'in evinde bulunan silahın mermi çapları ve yiv izleriyle aynı olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine Mesud b. İbrahim'in suçlu olduğu tespit edilince kendisi de suçunu itiraf etmiş ve böylece adli balistik sayesinde bir olay daha çözüme ulaştırılmıştır.⁴²¹

⁴²¹ "Kudüs-i Şerifde Bir Polis Memurunun Vazife Uğrunda Şehadeti", *Polis Mecmuası*, 52. Sayı, Üçüncü Sene, R. 1 Eylül 1331 M. 14 Eylül 1915, s.304-306.

TARTIŞMA

Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin ana unsurları arasında yer alan hukuk ve tıp alanındaki gelişmeler, adlî tıbbın doğuşunu da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda adlî tıbbın gelişimini anlamak aslında Osmanlı modernleşmesini de anlamlandırmamızı sağlayacağı için konunun bu açıdan önemli olduğunu düşünmekteyim.

Bu bağlamda adlî tıp tarihi ile ilgili kaleme alınan eserlerde -bilhassa Fahri Ecevit, Cahit Özen, Şemsi Gök, Adnan Öztürel, Bedi N. Şehsuvaroğlu ve Mehmet Aykaç'ın kaleme aldığı eserlerde- adlî tıp tarihinin doğrusal bir gelişim çizgisinde olduğu görülmektedir. Fakat tezimin muhtelif yerlerinde bahsettiğim üzere adlî tıp tarihinde daimî bir ilerleme söz konusu değildir. Siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlar başta olmak üzere birçok unsurdan dolayı adlî tıbbın kurumsal gelişimi sekteye uğramış ve uygulamada sıkıntılar yaşanmıştır. Öyle ki; adlî tıp eğitimi uzun süre nazari olarak devam etmiş, kurumsal bakımdan nispeten bağımsız bir müessese olması ve alt şubelerinin (Morg, Fizik Tetkik, Kimya Şubeleri) oluşumu ancak II. Meşrutiyet (1908)'in ilanına müteakiben gerçekleşebilmiştir. II. Mahmud (1808-1839) ve Sultan Abdülmecid (1839-1861)'in reformlarıyla birlikte bir ivme kazanan adlî tıp müessesesi, II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde bu ivmesini kaybetmiştir. Bilhassa İstibdat Dönemi olarak adlandırdığımız bu dönemde sadece adlî tıp değil, adlî psikiyatri açısından da oldukça sıkıntılı bir dönem olmuştur. Bu dönemin şahitlerinden olan ünlü psikiyatrist Mazhar Osman [Uzman]'ın hocası Dr. Kraepelin, Toptaşını Bimarhanesini ziyaret etmek istediğinde buna izin verilmemiştir. Hatta Mazhar Osman [Uzman]'ın kendi kaleme aldığı *Tababet-i Ruhiye* adlı eseri ancak II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte neşredilebilmiştir. Kurumsal alanda yaşanan sıkıntılara benzer bir şekilde uygulamada da sıkıntılar yaşanmıştır. Yeterli sayıda adlî tabibin yetişememesi ve ekonomik sorunlardan dolayı uygulamanın düzgün bir şekilde yürütüldüğünü söyleyebilmemiz pek mümkün değildir. Ayrıca güncel literatürde ise bu sıkıntılarının bilindiği anlaşılrsa da kurumsal tarih yazımına pek yansıtılmadığını belirtmemde fayda olduğunu düşünüyorum.⁴²²

⁴²² Fahri Ecevit, *Tıbbı Adlî*, Çankaya Basımevi, Ankara, 1939; Cahid Özen, *Adli Tıp*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1955; Şemsi Gök, *Adli Tıp*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1962; ⁴²² Bedi N. Şehsuvaroğlu-Cahit Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adlî Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1974; Şemsi Gök-Cahit Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982; Mehmet Aykaç, *Adli Tıp Ders Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987; Mazhar Osman [Uzman], *Tababet-i Ruhiye*, Kader Basımevi, İstanbul, 1941, s.62.

Gerekli hukuki ve tıbbi altyapının gelişmesiyle birlikte, mahkemelerde adlî tabiplere bilirkişi adı altında başvurulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda adlî tabiplerin başvuru merci haline gelmesi Tanzimat'tan sonra olmakla birlikte tıbbi bilirkişi uygulamalarının ilk örneklerini Tanzimat öncesi Şer'iyeye Mahkemelerinde ehl-i vukuf ve ehl-i hibre adı altında görebilmekteyiz. Abacı'ya göre ehl-i vukuf ve ehl-i hibreleri fiili ve atanmış olarak ayırılırken, Ayışın'a göre ise uzmanlıklarına göre ayrılmaktadırlar. Bu iki ana çalışma bilirkişilik kurumunu genel bir bakış açısıyla ele aldıklarından dolayı farklı bir sınıflandırmaya gittikleri anlaşılmaktadır. Ben ise tıbbi bilirkişilik özelinde baktığım zaman, tabiplerin ehl-i vukuf ve ehl-i hibre adı altında görevlendirildiğini söylemem mümkündür. Tanzimat sonrasında ise uzmanlaşan adlî tabipler, Nizamiye Mahkemelerinde tıbbi bilirkişi ve adlî tıbbi bilirkişi olarak rol almaya başlamışlardır. Bu bağlamda Sedat Bingöl'ün de belirttiği üzere Nizamiye Mahkemeleri'nde vicdani delil sistemi devreye girmiş ve her türlü delil serbest bir şekilde değerlendirilmeye başlanmıştır. Vicdani delil sistemiyle birlikte adlî tabiplerin mahkemelerdeki rolünün arttığını söyleyebiliriz ama kararın verilmesinde en önemli unsur sayılan şahitlik mekanizmasının yerini vicdani delil sistemine bıraktığını söylememiz pek mümkün değildir. Adlî tabipler ve adlî psikiyatrlar bilirkişi olarak mahkemelerde rol almaya başlasalar da söylemlerini kabul ettirmekte zorlandıklarını da görmekteyiz. Bilhassa adlî psikiyatlarda gördüğümüz bu durum; hâkim, hekim ve siyaset üçgeninde yaşanan sıkıntılardan kaynaklandığını söyleyebilirim. Kummerau olayında gördüğümüz üzere adlî tabiplerin raporları herhangi bir itiraz olmaksızın kabul olunurken, adlî psikiyatrların kaleme aldıkları rapor ve istedikleri ek süre kabul olunmamıştır. Torlakyan vakasında ise adlî psikiyatrların söylemlerini kabul ettirememesinin ana noktasının siyaset ve politika olduğunu söylemem mümkündür.⁴²³

Bir diğer taraftan ise adlî tıp uygulamalarının öncüsü olan otopsiye karşı olan bakış açısının değişikliğidir. 1841 itibariyle Osmanlı'da otopsi uygulaması fiilen başlasa da uzun süre halk otopsiye karşı bir tavır sergilemiştir. Bilhassa tezimde de yer verdiğim

⁴²³ Nurcan Abacı, "Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 3, sayı: 3, 2002, s.75-84; Sercan Ayışın, *Osmanlı Devleti'nde Bilirkişilik (İstanbul Örneği)*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019; Alexandre Toumarkine, "Adli Doktorlar, Ruh Doktorları ve Şeyhler: Kummerau Olayı (1880) ve Bilirkişilik Meselesi", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza* (Der. Noemi Levy, Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.96-115; Ahmed Celal Efendi, *Torlakyan Muhakemesi*, Ali Şükrü Matbaası, İstanbul, 1337; Sedat Bingöl, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mahkemelerinde Adli Tıp Uygulamaları", *XV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2006, s.1353.

Erzurum ve Sırbistan’da gerçekleşen olaylara baktığımız zaman otopsiye karşı çıktığını görmekteyiz. Fakat zaman içerisinde bir değişim ve dönüşümünde gerçekleştiğini görmemiz mümkündür. Halk otopsiyi tanıdıklarının vücutlarına yapılan bir saygısızlık olarak görürken, artık haklarını savunabilecekleri ve kendi lehlerine kullanabilecekleri bir enstrüman olarak görmeye başlamışlardır. Bu dönüşümü 1877’de Zehra Hanım’ın ve 1912’de Hasan Ağa’nın vefatından sonra gerçekleşen süreçte görmemiz mümkündür. Otopsi konusunda şimdiye kadar ki en kapsamlı makaleyi kaleme alan Ahmet Yüksel’in de benzer bir görüşe sahip olduğunu söyleyebiliriz ama makalesinin sonucunda bu süreci Tanzimat’ın getirdiği doğal bir zorunluluk olarak tasvir etmesine ben katılmıyorum. Bilhassa otopsi ve adlî tıbbın gelişimi konusunda Tanzimat bir dönüş noktası olarak belirtilmektedir. Fakat böyle bir kırılma noktası söz konusu değildir. Tanzimat, bir kopuşun değil sürekliliğin imgesidir, adlî tıbbın gelişimini hazırlayan süreç Tanzimat’tan çok daha önce başlamıştır. Bu bağlamda Tanzimat’ın adlî tıbbın gelişiminde bir ivme noktası olduğunu söylemek daha uygun olacaktır.⁴²⁴

Son olarak belirtmek gerekir ki; bu alanda kaleme alınan en kapsamlı araştırmalardan bir tanesinin bu tez olduğunu söyleyebilirim. Bu bağlamda toplumsal tıp tarihi paradigmasıyla tıp-toplum ve devlet üçgeninde bütüncül bir bakış açısı oluşturmaya çalıştım. Bu çalışma daha önce yayınlanmamış örnekler içermesi bakımından da önceki çalışmalardan ayrılmakla birlikte, bilhassa adlî psikiyatri ve kriminalistik uygulamalarda yetersiz kaldığını da söylemem mümkündür. Kaleme aldığım bu tez; Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e adlî tıp, adlî psikiyatri, adlî tıbbi bilirkişilik ve adlî bilimlerin konularında çalışma yapacak araştırmacılara yol gösterici olması ve bu alanda yapılacak araştırmaların artmasına yönelik bir temennim bulunmaktadır. Ayrıca bu alanda çalışacak kişilerin bilhassa farklı kaynak gruplarıyla büyük bir literatür eksikliği bulunan adlî psikiyatri ve kriminoloji alanına yoğunlaşmalarını önerebilirim.

⁴²⁴ Ahmet Yüksel, “Osmanlılar’da Otopsi”, *Belleten*, cilt: LXXVII, sayı: 280, 2013, s.905.

SONUÇ

Osmanlı topraklarında modernleşme sürecinin yapıtaşlarından birisi olan Tanzimat'ın ilanı ile birlikte, bir bilim dalı olarak adli tıp filizlenmeye başlamıştır. Bilimsel yöntemlerle şüpheli bir şekilde hayatını kaybeden insanların neden, nasıl ve kimin öldürdüğü tespit ederek elde ettikleri delilleri mahkemelerde kanıt olarak sunan adli tıp, Tanzimat'ın temel ilkeleri olan reyanın can, mal ve namus güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olacak alanlardan birisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda adli tıbbın gelişimi için gerekli olan hukuki ve tıbbi reformlar da eşzamanlı olarak gerçekleşmeye başlamıştır.

Avrupa'daki bilimsel gelişmelere bağlı olarak batı tıbbının üstünlüğünü kabul eden Osmanlı Devleti, modern anlamda tıp eğitimi verecek okulları XIX. yüzyıl itibariyle tesis etmeye başlamıştır. 1805'te Tıbhâne ve Spitalya Hastanesi, 1827'de Tıbhâne-i Amire, 1832'de Cerrâhhane-i Amire ve 1839'da Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'nin kurulmasıyla birlikte modern tıp eğitimi için gerekli olan kurumsal altyapı sağlanmıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin direktörü olarak atanan Dr. Charles Ambroise Bernard 1841 yılında Sultan Abdülmecid'in izniyle ve öğrencilerin katılımıyla birlikte ilk otopsiyi gerçekleştirmiştir. Buna müteakiben 1846 yılı itibariyle resmi olarak tıbb-ı kanuni dersleri Dr. Serviçen Efendi tarafından vermeye başlanmıştır. Mekteb-i Tıbbiye'de modern tıp eğitiminin bir gerekliliği olarak uygulamalı tıbb-ı kanuni dersleri vermeye çalışılsa da yeterli kadavra temini gerçekleştiremediği için çoğu zaman balmumu ve mukavva modeller üzerinde teorik eğitimler verilmiştir. Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olan adli tabipler, Meclis-i Umur-ı Tıbbiye'ye bağlı olarak adli olaylarda görevlendirilmeye başlanmıştır. 1839'da genel sağlık işleri için kurulan Meclis-i Umur-ı Tıbbiye, 1857'deki kapsamlı revizyonla birlikte içerisinde tıbbi ve adli komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, adli tıp işleriyle ilgilendiği ve hekimler tarafından oluşturulan adli raporların tetkikini gerçekleştirdiğinden dolayı adli tıbbın teşkilatlanmasında önemli bir rol almıştır.

Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olan adli tabipler merkezde görev alırken taşrada adli tabip eksikliği yaşanmaktaydı. Bu eksiklik ise 1867'de sivil tıp okulu olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin açılmasıyla giderilmiştir. Mekteb-i Tıbbiye'de Dr. Agop Handanyan tarafından tıbb-ı kanuni dersleri vermeye başlanmış ve buradan mezun olan öğrenciler, taşraya memleket hekimi adı altında atanmışlardır. Taşra'ya atanan memleket hekimleri

atandıkları bölgenin genel sağlık sorunlarıyla ilgilenmişler ve gerektiğinde adli tabiplik görevini de üstlenmişlerdir. Dr. Agop Handanyan, Dr. Serviçen'in emekli olmasıyla birlikte her iki okulda adli tıp derslerini vermeye başlamıştır. Dr. Handanyan, adli tıp muallimliği sürecinde Fransız adli tıp uzmanları Briand ve Chaude'nin kaleme aldıkları *Médecine Legale* adlı eseri *Tıbb-ı Kanuni* (1877), *Chimie Légale*'yi ise *Kimya-i Kanuni* (1885) adı altında tercüme ederek adli tıp alanında ilk Türkçe kitabı yayımlamıştır.

Modern anlamda tıp eğitiminin gelişmesiyle birlikte adli tabiplere olan ihtiyaç giderek artmıştır. Bu ihtiyacın arka planındaki hukuki gelişmeler de son derece önemlidir. 1840, 1851 ve 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunları ve 1879 tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu, adli tabiplerin mahkemelerde tıbbi bilirkişi olarak görev almasına yönelik hukuki altyapıyı sağlamıştır. Mezkûr ceza kanunnameleriyle birlikte şüpheli ölümlerde kişilerin muayene ve otopsisinin yapılmadan defnedilmesi yasaklanmıştır. Oluşturulan hukuki altyapı, adli tabiplerin uygulama eksikliğinin giderilmesine yardımcı olurken aynı zamanda bilimsel yollarla elde ettikleri delilleri mahkemelerde sunabilmeleri için önemli bir fırsat yaratmıştır.

Adli tabipler, tıbbi bilirkişi olarak mahkemelerde görev almasına yönelik altyapı her ne kadar sağlanmış olsa da muayene ve otopsi sonucu kaleme aldıkları bilimsel raporları sunabilecekleri laik bir mahkeme sistemi bulunmuyordu. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar ceza yargılamalarının yapıldığı Şer'iyye Mahkemelerinde, yeni yürürlüğe giren ve İslam hukukundan bağımsız olarak oluşturulan ceza kanunnamelerinin uygulanması pek mümkün değildi. Bilhassa Tanzimat öncesinde Şer'iyye Mahkemelerinde ehl-i vukuf ve ehl-i hibre adı altında görev alan tıbbi bilirkişiler, darp ve ölüm gibi olaylarda sadece gözle muayene sonucu kaleme aldıkları raporları mahkemeye sunabiliyorlardı. Ayrıca bu raporlar şahit mekanizmasının önüne geçemiyordu, çünkü Şer'iyye mahkemelerinde kadının kararını belirleyen en önemli unsur şahitlikti. 1840 itibarıyla İslam hukukundan bağımsız olarak ve toplumun her kesimine hitap edecek şekilde kurulan Nizamiye Mahkemeleriyle birlikte yeni yürürlüğe giren ceza kanunnameleri uygulanmaya başlamıştır. Ceza davalarının kamu adına bağımsız olarak yürütüldüğü Nizamiye Mahkemelerinde, Şer'iyye Mahkemelerine nazaran vicdani delil sistemi de kabul edilmiştir. Vicdani delil sisteme göre davanın gidişatını etkileyecek her şey delil olarak sayılabiliyordu. Bu sayede gerek olay yerinde elde edilen parmak izleri, ayak izleri, kan izleri, zehir kalıntıları ve mermiler gerekse otopsi veya müşahade sonucu kaleme alınan

raporlar mahkemelerde tıbbi bilirkişi sıfatıyla adli tabipler tarafından delil olarak sunulabilmiştir.

Adli tabipler, ölümlerin beraberlerinde götördükleri sırları ortaya çıkartmak için sıklıkla otopsi yöntemine başvurmuşlardır. Bilhassa şüpheli ölümlerin aydınlatılmasında yardımcı olan otopsi yöntemine, halk uzun bir süre olumlu bakmamış ve vefat eden yakınlarının bedenlerine otopsi yapılmasına karşı çıkmışlardır. Hâliyle ailenin izni alınmadan otopsi yapılamayacağı için 1850'li yıllara kadar otopsi uygulamasına pek rastlayamamaktayız. XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle insanlarda otopsiye karşı bir zihni dönüşüm başlamıştır. Mahkemelerde adli tabiplerin başarılı otopsi uygulamaları sayesinde şüpheli ölümlerin aydınlatıldığı ve davacı veya davalıların iddialarını kanıtlamak için vazgeçilmez bir uygulama olduğunun anlaşılmasıyla birlikte otopsiye karşı olan önyargı kırılmaya başlamıştır. Otopsi, insanların uzaktan baktığı ve kaçındığı bir uygulamayken, zaman içerisinde bizzat lehlerinde kullanabilecekleri bir enstrüman haline gelmiştir. İnsanlar, şüpheli bir şekilde vefat eden yakınları için direkt olarak otopsi uygulamasına başvurdukları gibi, daha önceden defnedilen ama ölümünde şüphe olan yakınları için de otopsi talebinde bulunmaya başlamışlardır.

Otopsi uygulaması, aynı zamanda kişilerin hastalıktan mı yoksa kriminal bir zehirlenmeden dolayı mı vefat ettiklerinin tespitinde önemli bir rol üstlenmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında sıkça görülen Kolera'nın belirtileri, arsenik zehirlenmesiyle benzerlik göstermekteydi. Bundan dolayı, hastalıktan dolayı vefat ettiği belirtilen kişilere de otopsi işlemi gerçekleştirilmiştir. Otopsi sonucu alınan örnekler 1841'de Mekteb-i Tıbbiye içerisinde kurulmuş olan kimyahane'ye gönderilerek orada analiz ettirilmiştir. Gelen sonuçlara göre, kişi eğer hastalıktan dolayı vefat ettiyse vefat ettiği bölge karantina altına alınarak bulaş riskinin minimuma indirilmesi sağlanmıştır. Diğer taraftan alınan örnekler sonucunda zehirlenme vakası tespit edilirse olayla ilgili tahkikat daha da derinleştirilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı'da adli toksikoloji uygulaması, otopsi ile eşzamanlı bir şekilde gelişimini sürdürmüş ve gözle görünmeyeni görünür bir hale getirip hakikatin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle adli tıp kadar önemli bir başka uzmanlık dalı olan adli psikiyatri doğmaya başlamıştır. Bu bağlamda adli psikiyatrinin gelişimi için gerekli olan en temel iki unsur; hukuki altyapının oluşumu ve deliliğin tıbbileştirilmesidir.

1856'da Dr. Luigi Mongeri'nin Süleymaniye Bimarhanesine baştabip olarak atanmasıyla birlikte, deliliğin tıbbileştirilmesi ve modern psikiyatrinin oluşumu için gerekli çalışmalara başlamıştır. Ayrıca Mongeri'nin çalışmalarına ek olarak 1858'de yürürlüğe giren Ceza Kanunname-i Hümayunu adlı psikiyatri için gerekli olan hukuki altyapıyı sağlamıştır. Mezkûr kanunnameye göre, mücrimler suç işledikleri sırada cinnet halinde olduğu tespit edilirse ceza-i ehliyetten muaf olacaktı. Gerekli hukuki ve tıbbi altyapı sağlandıktan sonra mahkemelerde tıbbi bilirkişi sıfatıyla görev yapan ilk adli psikiyatrlar Dr. Luigi Mongeri ve asistanı Dr. Avram d. Castro olmuştur. Daha sonra bu görevi devralacak kişiler, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Tıbbiye'de Raşid Tahsin tarafından modern Psikiyatri eğitiminin verilmeye başlamasıyla birlikte mezun olan akliye ve asabiye hekimleridir. Bu bağlamda her ne kadar alanında uzman psikiyatristler yetişse de adli psikiyatristlerin mahkemelerde tıbbi bilirkişi olarak rol alması adli tabipler kadar kolay ve kabul edilebilir olmamıştır. Bunun temel sebebi ise uzun süren müşahede süreleri ve hastalık tespitinin yapılabilmesi için yeterli derecede delillerin elde edilememesinden kaynaklanmaktaydı. Adli psikiyatristler gerek uzun süren müşahedeler sonucunda elde ettikleri belirtileri, gerekse mücrim kişinin evveliyatı ve ailesiyle ilgili toplanan bilgileri harmanlayarak raporlarını yazsalar da mahkemelerde söylemlerini kabul ettirmede zorluk yaşamışlardır. Söylemlerini kabul ettirmede yaşadıkları bu zorluk, XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar peyderpey devam etmiştir.

Uzun süren davaların sonuçlanması ve suçların önlenmesi için devreye giren bir diğer mekanizma ise kriminalistik uygulamalar olmuştur. Tanzimat öncesine nazaran artık olay yeri incelemelerinde standart bir prosedür uygulanmaya başlamıştır. Güvenlik güçlerine bağlı olarak çalışan uzmanlar, olayın gerçekleştiği yerleri fotoğraflayarak delillerin yok olmasının önüne geçmişlerdir. Ayrıca yapılan ayrıntılı incelemelerde tespit edilen el izleri, parmak izleri, ayak izleri, kan izleri ve mermi kalıntıları gibi olay yerinin gizli tanıklarını ortaya çıkartılarak olayın çözümünde yardımcı olmuşlardır. XIX. yüzyılın sonlarında tüm dünya'da olduğu gibi Osmanlı'da da uygulamaya giren biyometrik kimlik tespit uygulamaları (fotoğraf, antropometri, daktiloskopi) sayesinde suçluların bedenleri devlet nezdinde kayıt altına alınarak görünür bir hale getirilmiştir.

Hülâsa XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle resmi olarak uygulanmaya başlayan adli tıp pratikleri, ilk olarak tepkiyle karşılanırsa da zaman içerisinde halkın kendi lehine kullandığı bir enstrüman haline gelmiştir. Bunun yanı sıra nitel araştırma yöntemleriyle arşiv

belgeleri, dönemsel ders kitapları, mecmualar ve anılardan elde ettiğimiz verilere göre, teori her zaman uygulamaya yansımamıştır. Bilhassa periferide nitelikli uzmanların eksikliği ve ekonomik sebeplerden dolayı adli tıp uygulamaları sağlıklı bir şekilde yrtlememiştir. Bu bağlamda adli tıp eğitimi ve adli tıp uygulamaları kurumsal tarih anlatımında olduğu gibi başarılarla dolu değildir. Ayrıca adli tabipler ve adli psikiyatristler, tıbbi bilirkişi olarak mahkemelerde rol almaya başlasalar da söylemlerini kabul ettirmekte zorlanmışlardır. Bunun temel bir sebebi olmamakla birlikte, bazen hekimin yetersizliği bazen ise hâkimin delilleri yeterli görmemesinden kaynaklanmaktaydı.

Bu alışmada, Tanzimat sonrası adlî tıp pratikleri ve tıbbi bilirkişilik uygulamalarının gelişimini ve bunun günlük hayattaki yansımalarını mümkün olduğunca tasvir etmeye çalıştım. Osmanlı'da adlî tıp, adlî psikiyatri ve tıbbi bilirkişilik tarihi alanında araştırma yapacak kişilere en azından bu yönüyle katkıda bulunduğumu düşünmekteyim. Bundan sonra kaleme alınacak çalışmalarda bilhassa dijital dönüşümle birlikte gerek Muhteva Analizi gerekse Sosyal Ađ Analizi (SAA) metotlarıyla adlî vakalar çok daha farklı açılardan ele alınabilir ve derinlemesine incelenebilir. Ayrıca adlî psikiyatri tarihi ve tıbbi bilirkişilik alanında oldukça az sayıda çalışma olduğundan dolayı, araştırma yapacak kişilerin bu alana yönelmeleri literatür eksikliğinin giderilmesinde yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. BEO. 3227/241991-2; 154/11504; 3491/261798; 559/41909; 2338/175326.

BOA. HAT. 746/35262; 827/37465; 712/34067; 1172/46356.

BOA. MV. 83/43; 74/52.

BOA. MVL. 974/9; 38/33; 567/24.

BOA. ŞD. 2481/4; 2393/4.

BOA. ZB. 2/69; 335/42; 468/55; 349/94; 303/159; 302/56.

BOA. A. MKT. 35/87.

BOA. DH. H. 15/10.

BOA. DH. İD. 116/86-8. 157/17-1; 164/1; 136/12.

BOA. DH. MKT. 1045/24; 2815/51; 569/37; 700/15-4; 2110/105; 2174/122; 1342/5; 1343/82; 2044/57; 1811/123; 2089/11; 456/25

BOA. DH. MUI. 43-1/12; 108/17.

BOA. DH. ŞFR. 232/41; 232/53.

BOA. HR. MKT. 61/88.

BOA. HR. İD. 1832/1.

BOA. HR. MKT. 61/88.

BOA. HR. TO. 418/36.

BOA. HR. TH. 164/76.

BOA. HR. UHM. 261/26.

BOA. İ. DH. 365/24152; 1295/101727; 1167/91223; 144/7419; 92/4624.

BOA. İ. DUİT. 59/51; 50/84.

BOA. İ. MMS. 79/3461.

BOA. İ. ŞD. 88/5230.

BOA. MB. İ. 125/55.

BOA. ML. EEM. 555/71.

- BOA. Y. MTV. 95/43.**
- BOA. A. DVN. MKL. 8/4.**
- BOA. A. MKT. MHM. 140/86; 563/13; 567/3-1.**
- BOA. A. MKT. MVL. 129/70; 143/52.**
- BOA. DH. EUM. 6.Şb. 15/32-1.**
- BOA. DH. EUM. AYŞ. 5/94.**
- BOA. DH. EUM. EMN. 26/14.**
- BOA. DH. EUM. LVZ. 32/64.**
- BOA. DH. EUM. MEM. 84/45-2; 63/52-9; 132/34.**
- BOA. DH. EUM. MH. 72/22.**
- BOA. DH. EUM. PMC. 2/20; 2/91-2.**
- BOA. DH. EUM. SSM. 30/58.**
- BOA. DH. EUM. THR. 58/63.**
- BOA. TFR. I. SL. 7/649.**
- BOA. TFR. I. ŞKT. 5/478;**
- BOA. Y. A. HUS. 295/32-2.**
- BOA. Y. PRK. BŞK. 45/22.**
- BOA. Y. PRK. ŞH. 4/83.**
- BOA. Y. PRK. ZB. 4/1.**

2. Yayınlanmış Eserler

- Abacı, Nurcan, “Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 3, sayı: 3, 2002, s.75-84.
- Ahmed Celal Efendi, *Torlakyan Muhakemesi*, Ali Şükrü Matbaası, İstanbul, 1337.
- Akdoğan, Ilgaz, “17. Yüzyılda Avrupa’da ve Osmanlı Devleti’nde Anatomi”, *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, cilt: 16, sayı: 3, 2008, s.166-170.
- Akgündüz, Said Nuri, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.
- Aksel, İhsan Şükrü, “Toptaşından Hatıralar”, *Cumhuriyet’in 15 inci Senesi Şerefine Bakırköyünde İlk 10 Sene*, Kader Matbaası, İstanbul, 1938, s.21-22.

- Aksel, İhsan Şükrü, “Nasıl Psikiyatr Oldum?”, *Nöropsikiyatri Arşivi*, cilt: 16, sayı: 3, 1979, s.73-80.
- Akyıldız, Ali, *Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- Alpay, Meltem, Ali Zeybek, “Türk Tıp ve Anatomi Eğitiminin Değişimine Genel Bir Bakış”, *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, cilt: 7, sayı: 1, 2021, s.6-10.
- Artuk, Mehmet Emin, “Kriminolojinin Tanımı”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 5, sayı: 2, 2018, s.5-14.
- Artvinli, Fatih, *Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Artvinli, Fatih, “Osmanlı Devleti’nde Adli Psikiyatri: Dr. Luigi Mongeri’nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği”, *Kebikeç*, sayı: 47, 2019, s.233-268.
- Artvinli, Fatih, “‘Pinel of İstanbul’: Dr. Luigi Mongeri (1815-1812) and the Birth of Modern Psychiatry in the Ottoman Empire”, *History of Psychiatry*, cilt: 29, sayı: 4, 2018, s.424-437.
- Artvinli, Fatih, “Türkiye’nin İlk Ruh Sağlığı Yasası: Bimarhanelere Dair Nizamname (1876)”, *Nöropsikiyatri Bülteni*, cilt: 4, sayı: 1, 2016, s.20-22.
- Artvinli, Fatih “Osmanlı Devleti’nde Deliliğin Tıbbileştirilmesi ve 1876 Bimarhane Nizamnamesi”, *Engellilik Tarihi Yazıları* (Ed. A. Resa Aydın, İshak Keskin ve N. Zeynep Yelçe), İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2020, s.151-172.
- Artvinli, Fatih, “Toptaşı Bimarhanesi Sertabibi Dr. Avram De Castro: Bir Biyo-Bibliyografi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, cilt: XIII, sayı: 2, 2012, s.85-97.
- Artvinli, Fatih, “Horoz, Bir İki Üç!”, *Tarihçilerden Başka Bir Hikâye* (Ed. Ebru Aykut, Nurçin İleri, Fatih Artvinli), Can Yayınları, İstanbul, 2019, s.53-74.
- Ataç, Adnan, *Gülhane Askeri Tıp Akademisi’nin Kuruluşu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996.
- Avi, Rubin, *Ottoman Nizâmiyet Courts: Law and Modernity*, Palgrave Macmillan, New York, 2011.
- Avni Mahmud, *Muhtasar Emraz-ı Akliye*, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul, 1326.
- Aydın, M. Akif, “Osmanlı Ceza Hukuku”, *TDVİA*, cilt: 7, 1993, s.478-482.
- Aydın, Erdem, “19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, *OTAM*, sayı: 15, 2004, s.185-207.
- Aydüz, Salim, “Osmanlı Askerî Teknoloji Tarihi: Ateşli Silâhlar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt: 2, sayı: 4, 2004, s.265-295.

- Ayışın, Sercan, *Osmanlı Devleti'nde Bilirkişilik (İstanbul Örneği)*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aykaç, Mehmet, *Adli Tıp Ders Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987.
- Aykut, Ebru, “Osmanlı Mahkemelerinde Şüpheli Zehirlenme Vakaları, Adli Tıp Pratikleri ve Tıbbi Deliller”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 17, 2014. s.7-36.
- Aykut, Ebru, *Alternative Claims on Justice and Law: Rural Arson and Poison Murder in the 19th Century Ottoman Empire*, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.
- Azap, Pınar, *Osmanlı Emniyet Teşkilatında Yeni Bir İnceleme Metodu Olarak Daktiloskopi Eğitimi ve Tatbiki*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- Başaran, Vural, “Osmanlılar'da Balistik ve Modern Fizik İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt: 55, sayı: 1, 2015, s.69-89.
- Bayat, Ali Haydar, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.
- Bayat, Ali Haydar, *Tıp Tarihi*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Bayat, Ali Haydar, “Şer’iye Sicilleri ve Tıp Tarihimiz”, *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s.39-52.
- Bayülkem, Faruk, *Türkiye’de Psikiyatri-Nöroloji ve Nöroşirurjinin Tarihi Gelişimi*, Ruh Hastalıklarını Readaptasyon Derneği Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bell, Suzanne, *Crime and Circumstance: Investigating the History of Forensic Science*, Praeger Publishing, Connecticut, 2008.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Beydilli, Kemal, “Mühendishane-i Berrî-i Hümayun”, *TDVİA*, cilt: 31, s.516-518.
- Beydilli, Kemal “Mahmud II”, *TDVİA*, cilt: 27, 2003, s.352-357.
- Bilgin, Nursel, “Adli Tıp Üzerine Yazılmış Kitapların Önsözleri Işığında Adli Tıbbın Tarihsel Süreci”, *Journal of Forensic Medicine*, cilt: 32, sayı: 2, 2018, s.46-83.
- Bingöl, Sedat, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Mahkemelerinde Adli Tıp Uygulamaları”, *XV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2006, s.1351-1363.
- Bingöl, Sedat “Tanzimat İlkeleri Işığında Osmanlı’da Adli Tababete Dair Notlar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt:26, sayı: 42, 2007, s.37-65
- Bingöl, Sedat, “Osmanlı Devleti’nde Adli Olaylarda Kriminalistik Tekniklerinin Uygulanması ve Kriminalistik Biliminin Doğuşu”, *XVI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2010, s.1155-1170.

- Bingöl, Sedat, “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler”, *Belleten*, cilt: LXXV, sayı: 274, 2011, s.845-880.
- Bingöl, Sedat, *Tanzimat Devrinde Osmanlı’da Yargı Reformu (Nizâmiye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876)*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2004.
- Bingöl, Sedat, *Hırsova Kazâ Deavî Meclisi Tutanakları (Nizâmiye Mahkemelerini Tutanaklarından Bir Örnek)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2002.
- Bingöl, Sedat, “Kriminalistiğe Dair İlk Yayın ya da (Antropometri) Mesâha-i Ebdân’a Dair Bir Risale”, *Musa Çadırcı’ya Armağan Yazıları* (Haz. Selda Kılıç, Bekir Koç, Tülay Ercoşkun), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2012, s.71-80.
- Bozkurt, Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.
- Bynum, William, *Tıp Tarihi* (Çev. Nur Gökçeoğlu), Dost Yayınları, Ankara, 2014.
- Cattaneo, Cristina-Ricardo Zaia, “Legal Medicine in Italy”, *History of Forensic Medicine* (Ed. Burkhard Madea), Lehmanns Media, Berlin, 2017, s.198-210.
- Cole, Simon A. *Şüpheli Kimlikler: Suçlu Fotoğraflarından ve Parmak İzlerinden Genetik Çağın Suçlu Tanımlama Tarihi* (Çev. Esen Türay), Oğlak Yayınları, İstanbul, 2006.
- Coley, Noel G. “Alfred Swaine Taylor, MD, MRS (1806-1880) Forensic Toxicologist”, *Medical History*, cilt: 35, sayı: 4, 1991, s.409-427.
- Cumston, Charles Greene, “Remarks on the History of Forensic Medicine from the Renaissance to the XIX. Century”, *The Green Bag*, sayı: 22, 1910, s.685-690.
- Çavuş, Remzi, “II. Abdülhamid Döneminde Dâülkelp (Köpek Hastalığı-Kuduz) Tedavihanesi”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 2, sayı: 1, 2017, s.46-61.
- Çelik, Yüksel, “XIX. Yüzyılda Osmanlı’da Anatomi Eğitimi ve Kadavra Temininde Yaşanan Sorunlar”, *Tarih Dergisi*, cilt: 48, 2008, s.47-63.
- Davis, Ben, “A History of Forensic Science”, *Medico-Legal Journal*, cilt: 53, sayı: 1, 1985, s.9-23.
- Davis, B.T. “George Edward Male MD-The Father of English Medical Jurisprudence”, *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, cilt: 67, sayı: 2, 1974, s.117-120.
- Demirel, Fatmagül, *Adliye Nezareti*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Demirer, Mustafa, *Dünya’da ve Türkiye’de Adli Tıp Yapılanmaları: Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Adli Tıp Anabilim Dalı, Basılmamış Uzmanlık Tezi, Isparta, 2007.

- Doktor Refet, “Peder Katli”, *Şişli Müessesesi’nde Emrâz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleleri 5 Ekim 1917- 2 Kasım 1917 İçtimaları*, İstanbul, 1333, s.21-24.
- Dölen, Emre, “1870’li Yıllarda Mekteb-i Tıbbiye Laboratuvarında Yapılan Analiz ve İncelemeler”, *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.71-82.
- Durhan, İbrahim, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilâtındaki Gelişmeler”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: XII, sayı: 3-4, 2008, s.55-111.
- Ecevit, Fahri, *Tıbbi Adli*, Çankaya Basımevi, Ankara, 1939.
- Eigen, Joel Peter, “Delusion in the Courtroom: The Role of Partial Insanity in Early Forensic Testimony”, *Medical History*, sayı: 35, 1991, s.25-49.
- Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihi (Mir’ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)* (Haz. Aykut Kazancıgil), Özel Yayınları, İstanbul, 1991.
- Ergut, Ferdan, *Modern Devlet ve Polis*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Erkoç, Şahap-Fatih Artvinli, “Yabancılaşmak mı Delirmek mi?”, *Psikeart*, 17, 2011, s.7-11.
- Erkoç, Şahap, ”İlk Türkçe Nöropsikiyatri Dergisi, Şişli Müesseselerinde Emrâz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleleri”, *Nöropsikiyatri Arşivi*, cilt: 46, sayı: 2, 2009, 37-38.
- Eryılmaz, Bilal, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2010.
- Etker, Şeref, ” Paul-Louis Simond ve Bakteriyolojihane-i Osmani’nin Çemberlitaş’ta Açılışı (21 Eylül 1911)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, cilt: X, sayı: 2, 2009, s.13-33.
- Eyice, Semavi, “Fâtih Camii ve Külliyesi”, *TDVİA*, cilt: 12, 1995, s.244-249.
- Eyice, Semavi, “Dr. Karl Ambros Bernard ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’ye Dair Birkaç Not”, *Türk Tıbbının Batılılaşması* (Haz. Arslan Terzioğlu, Erwin Lucius), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s.97-124.
- Fahmy, Khaled, “The Anatomy of Justice: Forensic Medicine and Criminal Law in Nineteenth-Century Egypt”, *Islamic Law and Society*, cilt: 6, sayı: 2, 1999, s.224-271.
- Faulds, Henry, “On the Skin-Furrows of the Hand”, *Nature*, cilt: 22, 1880, s.605.
- Foucault, Michel, *Kliniğin Doğuşu* (Çev. İnci Malak Uysal), Epos Yayınları, Ankara, 2000.
- Foucault, Michel, *Biyopolitikanın Doğuşu: Collège de France Dersleri 1978-1979* (Çev. Alican Tayla), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019.
- Galton, Francis, “Method of Indexing Finger Marks”, vol.44, 1891, s.141-142.

- Gök, Şemsi-Cahit Özen, *Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması*, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982.
- Gök, Şemsi, *Adli Tıp*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1962.
- Gökay, Fahrettin Kerim, “Türk Tabebet-i Ruhiye Tarihi”, *Türkiye’de Psikiyatri-Nöroloji ve Nöroşirurjinin Tarihi Gelişimi* (Ed. Faruk Bayülkem), Ruh Hastalıklarını Readaptasyon Derneği Yayınları, İstanbul, 2000, s.131-139.
- Gökçen, Ahmet, “1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 4, sayı: 1-2, 1994, s.203-288.
- Gökçen, Ahmet *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987.
- Grew, Nehemiah, “The Description and Use of the Pores in the Skin of the Bands and feet, by the learned and ingenious Nehemiah Grew, M. D. Fellow of the College of Physicians and of the Royal Society”, *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 20 May 1684, s.566-567.
- Günel, Yılmaz, “Kriminoloji ve Metot Meselesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt: 27, sayı: 2, 1972, s.47-63.
- Gnjidic, Zivka-Stella Fatovic-Ferencic, “Medical Expertise as a Historical Phenomenon and Academic Discipline”, *Acta Clin Croat*, sayı: 49, 2010, s.89-97.
- Gutheil, Thomas G., “The History of Forensic Psychiatry”, *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 33, 2005, s.259-262.
- Hayrullah Efendi, *Makalat-ı Tıbbiye*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1843.
- İlikan-Rasimoğlu, Ceren Gülser, “Taşra’yı İyileştirmek: 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Memleket Hekimleri”, *Lokman Hekim Journal*, cilt: 3, sayı: 1, 2013, s.1-6.
- İnalcık, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayınları, İstanbul, 1992
- İnalcık, Halil, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-i Hümayûnu”, *Bellekten*, cilt: XXVIII, sayı: 112, 1964, s.603-622.
- Jones, Elias Henry, *The Road to En-Dor*, Hesperus Press, Londra, 2014.
- Kâhya, Esin, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.
- Kâhya, Esin, “Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?”, *Bellekten*, cilt. XI, sayı. 172, 1979, s.739-759.
- Karal, Enver Ziya, “Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi”, *Bellekten*, cilt: XXVIII, sayı: 112, 1964, s.581-601.

- Karal, Enver Ziya, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1942.
- “Katl Cinayetleri: Mahall-i Cürmün Tedkikat Topoğrafyası”, *Polis Mecmuası*, 84. Sayı, Dördüncü Sene, R. 1 Kanunusani 1332 M.14 Ocak 1917. s.486-488.
- Kayar, Betül, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Hukuk Reformları*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2017.
- Kaynar, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Kazıcı, Ziya, *Türk Zabıta Teşkilatının Temelleri: Osmanlı İhtisab Müessesesi*, İ.B.B. Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kemalpaşazade Said, *Vezaif-i Adliye-i Etibba*, Alem Matbaası, İstanbul, 1306.
- Kenanoğlu, M. Macit, “Nizâmiye Mahkemeleri”, *TDVİA*, cilt: 33, 2007, s.185-188.
- Kılıç, Rüya, *Deliler ve Doktorları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.
- Kılıç, Rüya, *Hasta, Doktor ve Devlet: Osmanlı Modern Tıbbında Hastalıkla Mücadelenin Bitmemiş Hikâyeleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2020.
- Kocatürk, Utkan, *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991.
- Koç, Sermet-Ümit Biçer, “Adli Tıbbın Tarihsel Gelişimi, Türkiye'deki Yapılanması ve Sorunları”, *Klinik Gelişim Dergisi*, sayı: 22, 2009, s.1-5.
- Kolar, Alexander, Matt Lyall, Stephen Wills, “The History and Current Practice of Forensic Pathology in the United Kingdom”, *History of Forensic Medicine* (Ed. Burkhard Madea), Lehmanns Media, Berlin, 2017, s.328-353.
- Krauland, W. “The History of the German Society of Forensic Medicine”, *Forensic Science International*, 144, 2004, s.95-108.
- “Kudüs-i Şerifde Bir Polis Memurunun Vazife Uğrunda Şehadeti”, *Polis Mecmuası*, 52. Sayı, Üçüncü Sene, R. 1 Eylül 1331 M. 14 Eylül 1915, s.304-306.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “Layiha” *TDVİA*, cilt: 27, 2003, s.116-117.
- Lévy-Aksu, Noemi “Polislikle İlgili Bilgilerin Dolaşım Tarzları”, *Jandarma ve Polis* (Ed. Noemi Lévy-Aksu, Nadir Özbek, Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s.146-170.
- Lévy-Aksu, Noemi, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909* (Çev. Serra Akyüz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Lindemann, Marry, *Erken Modern Avrupa'da Tıp ve Toplum* (Çev. Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

- Ludes, Bertrand, “Forensic Medicine in France: History of Forensic Medicine”, *History of Forensic Medicine* (Ed. Burkhard Madea), Lehmanns Media, Berlin, 2017, s.108-124.
- Madea, Burkhard, *Handbook of Forensic Medicine*, Wiley Blackwell, Westsussex, 2014.
- Madea, Burkhard, “History of Autopsy”, *History of Forensic Medicine* (Ed. Burkhard Madea), Lehmanns Media, Berlin, 2017, s.38-59.
- Maskar, Üveys, “İslâm’da ve Osmanlılar’da Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd”, *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, sayı: 39, 1976, s.286-301.
- Mat, Afife, “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Zehirler ve Zehirlenmeler”, *III. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.313-318.
- Mazhar Osman [Uzman], “Torlakyan Davası”, *İstanbul Seririyatı*, 2/12, 1337, s.99-100.
- Mazhar Osman [Uzman], “Bakırköyü Müessesesinden Evvel ve Sonra”, *Cumhuriyetin 15 inci Senesi Şerefine Bakırköyünde İlk 10 Sene*, Kader Basımevi, İstanbul, 1938, s.35-44.
- Mazhar Osman [Uzman], “Türklerde Deliler İçin Neler Yapılmıştır”, *Cumhuriyet’in 15 inci Senesi Şerefine Bakırköyünde İlk 10 Sene*, Kader Basımevi, İstanbul, 1938, s.3-15.
- Mazhar Osman [Uzman], “Bizde Adlî Tıp (I)”, *İstanbul Seririyatı*, XXIX/4, 1947, s. 29-34.
- Mazhar Osman [Uzman], “Bizde Adlî Tıp (II)”, *İstanbul Seririyatı*, XXIX/5, 1947, s.41-48.
- Mazhar Osman [Uzman], “Bizde Adlî Tıp (IV)”, *İstanbul Seririyatı*, XXIX/7, 1947, 69-71.
- Mazhar Osman [Uzman], *Tababet-i Ruhiye*, Kader Basımevi, İstanbul, 1941.
- Mazhar Osman [Uzman], “Tımarhaneden Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesine Doğru”, *Sıhhat Almanakı*, Kader Matbaası, İstanbul, 1933, s.117-121.
- Memiş, Şefik, *Şehremanetinden Büyükşehir’e Belediye Zabıtası Tarihi*, İ.B.B. Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- McCrery, Nigel, *Ölümler Sır Saklamaz: Adli Bilimler Tarihi* (Çev. Algan Sezgintüredi), Nika Yayınevi, Ankara, 2017.
- Mustafa Hayrullah [Diker], *Yarının Hakimlerine Tababet-i Adliye ve Ruhiye Dersleri*, Cihan Matbaası, İstanbul, 1928.
- Oosterhuis, Harry-Arlie Loungan, “Madness and Crime: Historical Perspectives on Forensic Psychiatry”, *Sydney Law School, Rehal Studies Research Paper*, The University of Sydney Press, Sydney, 2016.

- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020,
- Öz, Mehmet, *Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997.
- Öz, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, cilt: 12, sayı: 1, 1999, s.27-33.
- Özen, Cahit, *Adli Tıp*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1955.
- Özcan, Abdülkadir, "Lâle Devri", *TDVİA*, 27, 2003, s.81-84.
- Özcan, Abdülkadir, "Zaptiye", *TDVİA*, cilt: 44, 2013, s.128-130.
- Önen, Fatih, *Osmanlı Devleti'nde Fotoğrafçılığın Gelişimi ve Fotoğrafın Tarihsel Kaynak Değeri*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2016.
- Öner, Cemalettin, "Fransa ve Fransızcanın Osmanlı Döneminde Tıp Eğitiminde Etkileri", *Türk Tıbbının Batılılaşması* (Haz. Arslan Terzioğlu, Erwin Lucius), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s.189-195.
- Özden, Salih Yaşar, *Adli Psikiyatri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2015.
- Özel, Şaban, *Türk Polis Teşkilatının Gelişiminde Batı'nın Etkisi*, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2019.
- Özer, Fazilet, *Çivi Yazılı Hukuk Metinlerinde Suç ve Ceza*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2008.
- Öztürk, Nail, *Asayiş Berkemal (Polis Teşkilatının Kuruluşu ve Olay Yeri İnceleme Çalışmaları 1844-1920)*, İ.B.B. Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- Öztürk, Hülya-Ömür Elçioğlu, "Osmanlı Devleti'nde Anatomi Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, cilt: 20, sayı: 3, 2012, s.170-178.
- Öztürk, Hülya, *Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ve Kurucusu Charles Ambroise Bernard*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2009.
- Öztürel, Adnan, "Memleketimizde ve Dünya'da Adli Tıp", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 18, sayı: 1, 1961, s.161-184.
- Öztürel, Adnan, *Adli Tıp*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1966.
- Parry, Eugenia, *1886-1902 Paris Kayıtlarına Göre: Bir Albüm Dolusu Cinayet* (Çev. Mehmet Harmancı), Oğlak Yayınları, İstanbul, 2001.
- Payne James, J.J. "History of Forensic Medicine", *Encyclopedia of Forensic and Legal Medicine*, sayı: 2, 2016, s.539-567.

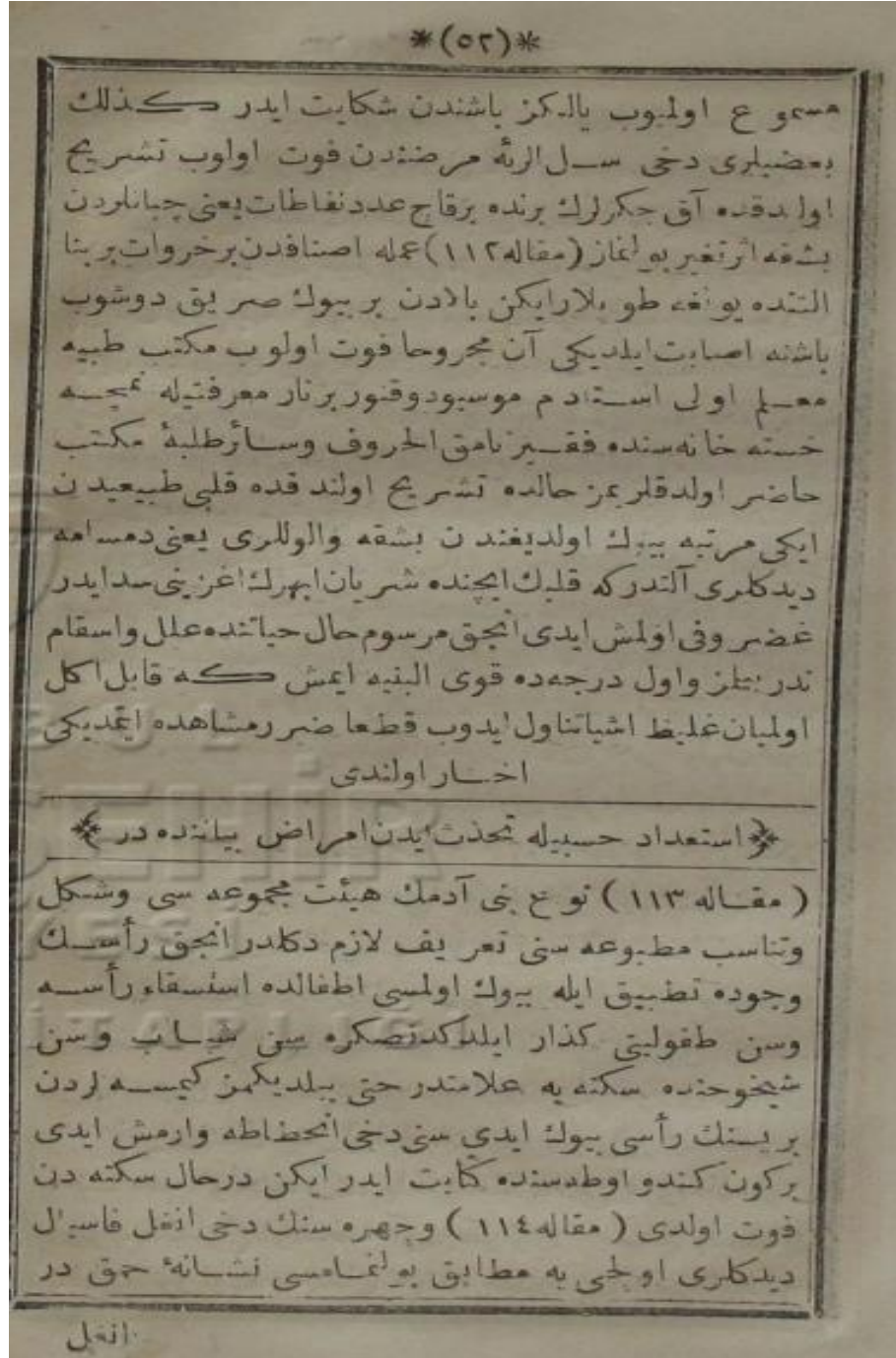
- Porter, Roy, *Kan Revan İçinde: Tıbbın Kısa Tarihi* (Çev. Gürol Koca), Metis Yayınları, İstanbul, 2016.
- Preuss-Wössnet, Johanna-Burkhard Madea-Ingo Wirth-Gunther Geserick ve Eberhard Lignitz, "History of Forensic Medicine in Germany", *History of Forensic Medicine* (Ed. Burkhard Madea), Lehmanns Media, Berlin, 2017, s.126-175.
- Ramsland, Katherine, *Beating the Devil's Game: A History of Forensic Science and Criminal Investigation*, Berkeley Publishing, New York, 2007.
- Sağlam, Tevfik, *Nasıl Okudum* (Haz. Hüsrev Hatemi, Aykut Kazancıgil), Nehir Yayınları, İstanbul, 1991.
- Sami, Şemsettin, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2014
- Sarı, Nil, "Mekteb-i Tıbbiye", *TDVİA*, cilt: 29, 2004, s.2-5.
- Sarı, Nil, *Osmanlılarda Tıp Ahlakı*, T.C. Sağlık Bakanlığı, Ankara, 2015.
- Sarı, Nil, "Osmanlı Tıp Tarihi Araştırmalarında Sorunlar", *Osmanlı Tarihçiliğine Yön Veren Konuşmalar* (Ed. Arif Bilgin, M. Bedizel Aydın), Kronik Yayınları, İstanbul, 2021, s.167-224.
- Sarıyıldız, Gülden, "Osmanlı Bürokrasisinde Fotoğraflı Belge Kullanımı ve Parmak İzi Uygulaması", *Tarih Dergisi*, sayı: 47, 2008, s.183-208.
- Sertoğlu, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: V, Güven Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Skavelag, Svein Atle, "The Matter of Forensic Psychiatry: A Historical Enquiry", *Medical History*, sayı: 50, 2006, s.49-68.
- Smith, Sydney, "The History and Development of Forensic Medicine", *British Medical Journal*, cilt: 1, sayı: 4707, 1951, s.599-607.
- Sönmez, Ali, "Polis Meclisinin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845-1850)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 24, sayı: 37, 2005, s.259-275.
- Şafak, Ali, "Ehl-i Vukuf", *TDVİA*, cilt: 10, 1994, s.531-533.
- Şahin, Eyüp, *Dersaadet Polis Mektebi*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2018.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N.-Cahit Özen, *Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişmesi*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1974.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N., "Bizde Anatomi Öğretimine Dair", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, cilt: 15, sayı: 1, 1952, s.394-397.
- Taş, Hülya, "Osmanlı Kadı Mahkemesi'ndeki "Şühûdü'l-Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", *Bilig*, sayı: 44, 2008, s.25-44.
- Tanker, Metin-Eriş Asil, "Türkiye'de İlk Eczacılık Derneği", *Ankara Eczacılık Fakültesi Mecmuası*, cilt: 11, sayı: 1, 1981, s.112-117.

- Terzioğlu, Arslan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tıp Eğitiminin Batılılaşması”, *Osmanlı*, cilt: 8, 1999, s.518-527.
- Terzioğlu, Arslan, “Başlangıcından Bugüne Kadar Türk-Avusturya Tıbbi İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, *Türk-Avusturya Tıbbi İlişkileri (28 ve 29 Nisan 1986’da İstanbul’da Yapılan Simpozyuma Sunulan Bildiriler)* (Haz. Arslan Terzioğlu, Erwin Lucius), Fatih Gençlik Vakfı Matbaası, İstanbul, 1987, s.11-33.
- Terzioğlu, Arslan, “Tersane-i Amire’deki Tabibhane’den Gülhane’ye Türk Tıbbı’nın Batılılaşması”, *Türk Tıbbının Batılılaşması* (Haz. Arslan Terzioğlu, Erwin Lucius), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s.24-31.
- Terzioğlu, Arslan, “İstanbul’daki Avusturya-Macaristan Hastanesi ve Türk Tıbbının Batılılaşması Açısından Önemi”, *Türk Tıbbının Batılılaşması* (Haz. Arslan Terzioğlu, Erwin Lucius), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s.72-78.
- Tok, Özen, “Kayseri Kadı Scillerindeki Yargılanma ve Ölüm Vakalarıyla İlgili Keşif Raporları (1650-1660)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 22, sayı: 1, 2007, s.327-347.
- Toumarkine, Alexandre, “Adli Doktorlar, Ruh Doktorları ve Şeyhler: Kummerau Olayı (1880) ve Bilirkişilik Meselesi”, *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza* (Der. Noemi Levy, Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.96-115.
- Topuzlu, Cemil, *80 Yıllık Hatıralarım*, Topuzlu Yayınları, İstanbul, 2002.
- Tuğlacı, Pars, *Tıp Sözlüğü*, Pars Yayınları, Ankara, 1978.
- Uca, Alaaddin, *İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Bahaeddin Şakir Bey*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2009.
- Uludağ, Osman Şevki, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.
- Unat, Ekrem Kadri-Ekmeleddin İhsanoğlu ve Suat Vural, *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- Unat, Ekrem Kadri-Mustafa Samastı, “Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye”, *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.113-126.
- Unat, Ekrem Kadri, “Ord. Prof. Dr. İhsan Şükrü Aksel”, *Türkiye’de Psikiyatri-Nöroloji ve Nöroşirürjinin Tarihi Gelişimi* (Haz. Faruk Bayülkem), Ruh Hastalıklarını Readaptasyon Derneği Yayınları, İstanbul, 2000, s.100-101.
- Ülman, Yeşim Işıl, *Gazette Medicale de Constantinople ve Tıp Tarihimizdeki Önemi*, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999.
- Ülman, Yeşim Işıl, *Galatasaray Tıbbiyesi: Tıbbiye’de Modernleşmenin Başlangıcı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.

- Ünal Özkorkut, Nevin, “Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti’ne Girişi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 52, sayı: 4, 2003, s.147-154.
- Üner, Bülent H.-İsmail Çakır, *Adli Balistik*, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2007.
- Ünver, Süheyl “Tıp Fakültesinin Meşrutiyet Yılları Tarihine Dair”, *Bellekten*, cilt: XXIII, sayı: 90, 1959, s.287-306.
- Van, Nureddin, *İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi: Kuruluşu, Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1909-1918)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.
- Vanezis, Peter, “Forensic Medicine: Past, Present and Future: Medicine, Crime, and Punishment”, *Medicine, Crime, and Punishment*, sayı:364, 2004, s.8-9.
- Varlık Tokgözoğlu, Ende, *Adli Tıbbi Uygulamalarda Temaruz*, İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Adli Tıp Anabilim Dalı, Basılmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul, 2017.
- Vasfi Bey, “Hukuk-ı Adliye Tababetinin Yekdiğerine Tesirleri”, *Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası*, cilt: 2, sayı: 4, Kanunusani 1335 (1919), s.191-208.
- Yenson, Mutahhar. “19. Yüzyıl Tıpsal Kimya Laboratuvarcılığımızın Tıp Tarihimiz Bakımından Önemi”, *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992,s.137-140.
- Yeşilyurt, Ahmet, *Polis Mecmuası (1913-1928)’nda Polis ve Cinayet*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.
- Yüksel, Ahmet, “Osmanlılar’da Otopsi”, *Bellekten*, cilt: LXXVII, sayı: 280, 2013, s.875-890.
- Yüksel, Ahmet, “İki Soruşturma Arasında Bir Osmanlı Savcı Muavini”, *History Studies*, cilt: 2, sayı: 3, 2010, s.333-347.
- Yıldırım, Nuran, “Sağlıkta Devri Hamîdi”, *II. Abdülhamid: Modernleşme Sürecinde İstanbul* (Ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.244-263.
- Yıldırım, Nuran, “İstanbul’da Sağlık Hayatı”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Ed. Coşkun Yılmaz), cilt: IV, 2015, s.92-137.
- Yıldırım, Nuran, “Türkçe Basılı İlk Tıp Kitapları Hakkında”, *Journal of Turkish Studies*, sayı: 3, 1979, s.443-459.
- Yıldırım, Nuran, “Süleymaniye Darüşşifası”, *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt: 7, 1994, s.95-96.
- Yıldırım, Nuran, “Mazhar Osman Usman”, *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt: 7, 1994, s.328-329.

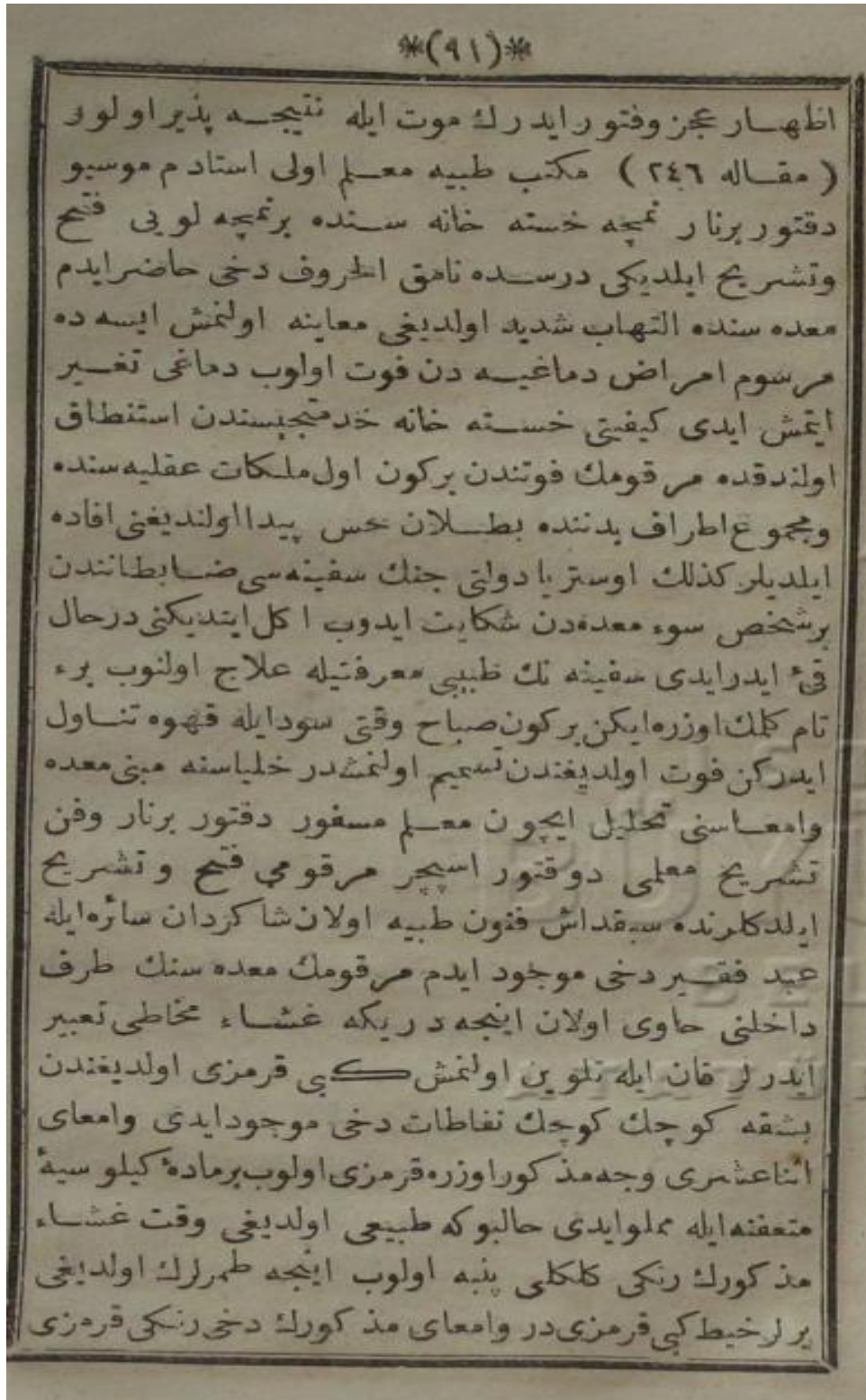
- Yıldırım, Nuran, “Mazhar Osman Usman”, *TDVİA*, cilt: 42, 2012, s.189-191.
- Yıldırım, Nuran, “Fransız Lape (La Paix) Hastanesi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt: 3, 1994, s.335-336.
- Yıldırım, Nuran, “Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt: 2, 1994, s.51, s.1-2.
- Yıldırım, Rıfat Vedat, “Agop Handanian (1834-1839): Forensic Medicine Professor in Imperial School of Medicine”, *Journal of Medical Biography*, cilt: 24, sayı: 2, 2016, s.232-234.
- Yıldırım, Rıfat Vedat, *Türkiye’de Adli Tıp Eğitimi’nin Öncüleri ve Gelişimi (1846-1933)*, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.
- Yıldırım, Rıfat Vedat, “Genç Yaşta Kaybedilen Bir Değer: Tıbb-ı Adli Müderrisi Dr. Vasfi Bey (1884-1924)”, *Lokman Hekim Journal*, cilt: 7, sayı: 3, 2017, s.200-210.
- “Zabıtamızın Kıymetdar Bir Muvaffakiyeti: Parmak İzi Sayesinde Fail-i Cürmün Teşhis ve Derdesti”, *Polis Mecmuası*, 81. Sayı, Dördüncü Sene, R. 15 Teşrinisani 1332 M. 28 Kasım 1916. s. 419-421.
- Ziyalar, Adnan, “Adli Psikiyatrinin Tanımı ve Kısa Tarihçesi”, *Adli Psikiyatri* (Haz. Salih Yaşar Özden), Nobel Yayınları, Ankara, 2015, s.1-6.

EKLER

Ek 1. 1841'de Dr. Bernard Tarafından Gerçekleştirilen İlk Otopsinin Hayrullah Efendi Tarafından Anlatımı.⁴²⁵

⁴²⁵ Hayrullah Efendi, *Makalat-ı Tibbiye*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1843, s.52.

Ek 2. 1841'de Dr. Bernard Tarafından Gerçekleştirilen İkinci Otopsinin Hayrullah Efendi Tarafından Anlatımı-I.⁴²⁶

⁴²⁶ Hayrullah Efendi, *Makalat-ı Tibbiye*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1843, s.91

Ek 3. 1841'de Dr. Bernard Tarafından Gerçekleştirilen İkinci Otopsinin Hayrullah Efendi Tarafından Anlatımı-II.⁴²⁷

(۹۲)

اولیوب ماده کیلوسیه دخی متعفن دکلدن لکن معده سنده
یر التهاب شیددن طبیعتی منقبض اولغله ماده مزبوره
مندیغه اولدیغندن هم قریز یلق وهم تعفن اوله ییلور
والخاصل صکره شهه لو اولان اجزاسی فن کیمیاقاعده سنه
تطبیقا تحلیل اولندقد ه سمیه دائر سنه بولمندیغدن
ضروری سبب فوقی تحری اولتمق ایجاب ایلیوب دماغنی
فتح و تشریح ایلد کلرنده غشاء ام صفیق ایله غشاء
عنكبوتیه نك مایینده بر شیر یان اچیلوب دم جوهر دماغه
منتشر اوله رق دم ایله آلوده بواندی (مقاله ۲۴۷) صکره فن
طبه تطبیق اولندقد ه مر قوم حال حیاتنده دفع مواد ایچون
قی ایتمکه زیاده صقشمش اولغله قان معتاد دن خارج رأس
طرفنه هجوم ایتمسینه شیر یانله امتلاء کلی کلوب مقاومت
ایده مدیکندن دماغك ایچنه قان طولوب فوت اوامش
اولدیغنی بعد التبین سقینه نك ضا بطی طرفنه اخبار
اولندی دیمك اولور که مر قوم سوء معده ددن فوت اولیوب
دماغه شیر یان باطلا مسیله فوت اولمشدراشته بولمندیغنی ایکیوز
قرق اوچنجه مقاله موجبنجه موتك ظهورنی تأکید ایدر
(مقاله ۲۴۸) بزه سؤال طریقینه وارد اولسه که نه سیددن
فوت اولمش کیمسه لرك بعضیلری بعد الوقات تصلب ایلیوب
قی اشور و بعضیلرنده فقط حرارت زائل اولوب نعومت
اعضایه خلل کلز کذلک برکرومده دخی بعد القوت برودت
کلوب بش اتی ساعت سرورنده نعومت کلور (مقاله ۲۴۹)
جواب علم امور صحیه بدنییه فی مطالعه ایلمش از کیایه خنی
دکالر که اعضا و آلاتك حرکات مخصوصه وقوه ذاتیه لی
مقتضاسی هر بریسنك کندوسنه تخصیص اولمش قرتلری

⁴²⁷ Hayrullah Efendi, *Makalat-ı Tibbiye*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1843, s.92

Ek 4. Avusturya Devleti Tebasından Olup Yanya’da Vefat Etmiş Olan Yorgi Prisyoti’nin Otopsi Raporu.⁴²⁸

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

مقام علیای صداره عظامه بیات سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک اولد بری تاریخیله مؤرخه یانیه و لیسلی لافندله تقیم اولد بر قلم
مضبطک صورت تهجید

یانیه صدارته اجده / یانیه مجلس لکیمه رئیس غیریانقینک

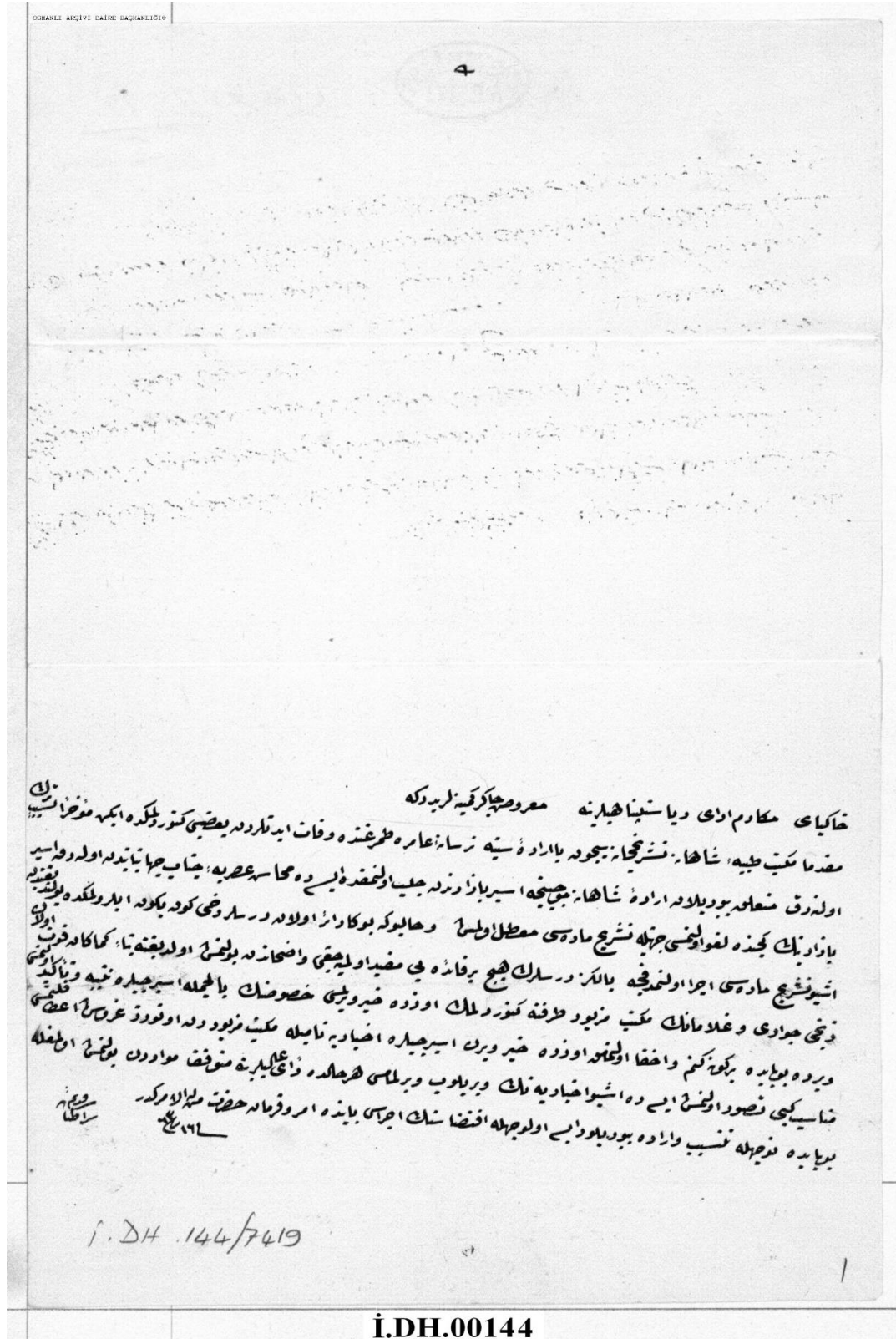
استغنیه اوج قاردهن زنده موردا لافندله لانه ارشاد حکم خانسنه وفامه ایتمه اولد یوزک بریسویونک جمدی نیشی اولونن تقیم
اصولاً سزه صفة و عینیته اعظمه شریفه
صدر بوزره اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک اولد بر قلم تقیم اولد اوج نفر
ساعت اوج قاردهن زنده موردا لافندله رضایات حکم خانسنه لافندله رضایات حکم خانسنه لافندله رضایات حکم خانسنه لافندله رضایات حکم خانسنه
همه ارشاد
نیشی لکیمه رئیس غیریانقینک
برونک متوفای مرقوم مدفون بولونن یانیه شوبیلک صوری لافندله لانه منارستانه و لیسلی لافندله مرقوم مدفون اولد بولن اجهجیده
سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک اولد بر قلم
ایلدک فصلا متوفای مرقوم مدفون بولونن لانه منارستانه لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
مرقوم جمدی یوزک اوج لافندله لانه منارستانه لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
دوقور بوزره لافندله لانه منارستانه لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
استری ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
ماعداً باشک هر طرفی او رتبه و درمائی ابریه و صدوری اجهجیده اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
و آمد جانک صاخ طرفیه بولن دوقور بوزره لافندله لانه منارستانه لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
قه جانک رضی طبیعی حالت و نه لافندله لانه منارستانه لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
رضی ایچ طرف سیه بر لک کسب ایتمه و کوچیک بز صفا لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
ایچ طرف لافندله لانه منارستانه لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
بولنجه و دراز طرفیه ایتمه و طبیعی حالت بولنجه لافندله لانه منارستانه لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
بر مقدار ایچ طرف بر مقدار صاری کیوسر لافندله لانه منارستانه لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
عصر بولن لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
ماضی الیم اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
تجزیه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
صورت حال اولنجه ایچ طرف بر مقدار صاری کیوسر لافندله لانه منارستانه لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
اولد بولنجه لافندله لانه منارستانه لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
بغینک رضی طبیعی حالت بولنجه لافندله لانه منارستانه لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
مرقوم علقن بولنجه لافندله لانه منارستانه لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
خند لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک
بوسخی جلب ایچ طرف بر مقدار صاری کیوسر لافندله لانه منارستانه لکیمه ایتمه اولد بر قلم قلماد عامه ای حکامی موصلیه شوبیلک سزایوز ایکی سزه عیسویکی ایولونک

OSMANLI ARŞIVI
HR. TO
418 36

HR.TO.00418.00036.001

⁴²⁸ BOA. HR. TO. 418/36 M. 11 Eylül 1852.

Ek 5. Mekteb-i Tıbbiye'de Otopsi Yapılmak Üzere Tersane Tomruğunda Ölenlerin Gönderilmesine Dair Belge-I. ⁴²⁹

⁴²⁹ BOA. İ. DH. 144/7419-1 H. 6 Cemaziyelevvel 1263 M. 22 Nisan 1847.

Ek-6. Mekteb-i Tıbbiye'de Otopsi Yapılmak Üzere Tersane Tomruğunda Ölenlerin Gönderilmesine Dair Belge-II.⁴³⁰

4

OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI

سنی ایما دونلو غایبو عطر دایو انتم حفاری

حاد و عظیم بیکه اقتدیک فلور مکالمونور جناب مکتب بولمور اوزره عرض و تقدیم اظهانه برظلمه نکره سنده مکتب فئوده طبع ساهاه
 تشریحیانه بیجونه بااراده سنیه مقصدا ترازانه علمه طرغنده فوت اولمورک جنابده لری کتورکله ایکنه ترک اولمورده موقرا اسیر بازارده حجب
 اولمورده اولوبنی حالده بازار مذکورک انفا اولمورده طولایق تشریح ماده سی مصلح اولمورده اولمورده و بولک دایر اولمورده و سدر اولمورده ه
 اید و کتبه تشریح ماده سنک عملیات و ضیایق اجرا اولمورجه بایکدر سدرک فائده سی اولمورمه جفته نیا فوت اولمورده زجه حایره و غلامورک
 کاکاه مکتب فرورده حجب اولمورده اوزره خبر اولمورسی خصوصیک باجمله اسیر صبره تبیه و تکیه و کتیم و اخفا اولمورنه سدر اولمورده بیجونه خبر اولمورده
 مکتب فرورده حجب اولمورده اولمورجه اسیر صبره برلرزه و قوعبولانه و ضیایق زجه نیک مکتب فرورده حجب اولمورده بیجونه برنظورده نکره اقتضاسیک
 متوقف بولمور اولمورنه اولمورجه اسیر صبره برلرزه و قوعبولانه و ضیایق زجه نیک مکتب فرورده حجب اولمورده بیجونه برنظورده نکره اقتضاسیک
 اجرا و ترک اولمورده اولمورجه اسیر صبره برلرزه و قوعبولانه و ضیایق زجه نیک مکتب فرورده حجب اولمورده بیجونه برنظورده نکره اقتضاسیک
 اولمورده هر نوجیه امر و اراده هکت افاده جناب قیاری مقصود و تر فرورده بیور ایس اجرای حکام جلیله ایبار اولمورده بیایله نکره
 تاروی ترقیم قلمی انتم ایس
 مکتب فئوده طبع ساهاه
 حاد و عظیم بیکه اقتدیک فلور مکالمونور جناب مکتب بولمور اوزره عرض و تقدیم اظهانه برظلمه نکره سنده مکتب فئوده طبع ساهاه
 تشریحیانه بیجونه بااراده سنیه مقصدا ترازانه علمه طرغنده فوت اولمورک جنابده لری کتورکله ایکنه ترک اولمورده موقرا اسیر بازارده حجب
 اولمورده اولوبنی حالده بازار مذکورک انفا اولمورده طولایق تشریح ماده سی مصلح اولمورده اولمورده و بولک دایر اولمورده و سدر اولمورده ه
 اید و کتبه تشریح ماده سنک عملیات و ضیایق اجرا اولمورجه بایکدر سدرک فائده سی اولمورمه جفته نیا فوت اولمورده زجه حایره و غلامورک
 کاکاه مکتب فرورده حجب اولمورده اوزره خبر اولمورسی خصوصیک باجمله اسیر صبره تبیه و تکیه و کتیم و اخفا اولمورنه سدر اولمورده بیجونه خبر اولمورده
 مکتب فرورده حجب اولمورده اولمورجه اسیر صبره برلرزه و قوعبولانه و ضیایق زجه نیک مکتب فرورده حجب اولمورده بیجونه برنظورده نکره اقتضاسیک
 متوقف بولمور اولمورنه اولمورجه اسیر صبره برلرزه و قوعبولانه و ضیایق زجه نیک مکتب فرورده حجب اولمورده بیجونه برنظورده نکره اقتضاسیک
 اجرا و ترک اولمورده اولمورجه اسیر صبره برلرزه و قوعبولانه و ضیایق زجه نیک مکتب فرورده حجب اولمورده بیجونه برنظورده نکره اقتضاسیک
 اولمورده هر نوجیه امر و اراده هکت افاده جناب قیاری مقصود و تر فرورده بیور ایس اجرای حکام جلیله ایبار اولمورده بیایله نکره
 تاروی ترقیم قلمی انتم ایس

i.DH 144/7413

2

İ.DH.00144

⁴³⁰ BOA. İ. DH. 144/7419-2 H. 6 Cemaziyelevvel 1263 M. 22 Nisan 1847.

Ek-7. Orijinallik Raporu

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 23/11/2021	
<p>Tez Başlığı: Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Adli Tıp ve Bilirkişilik</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 165 sayfalık kısmına ilişkin, 22/11/2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turmitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %17'dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>	
Tarih ve İmza	
<p>Adı Soyadı: Yağız Fatih NAZLIER</p> <p>Öğrenci No: N19132887</p> <p>Anabilim Dalı: TARİH</p> <p>Programı: TARİH</p>	
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR.</p> <p>_____ Prof. Dr. Ramazan ACUN</p>	

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY DEPARTMENT**

Date: 23/11/2021

Thesis Title : **Forensic Medicine and Expertise from Late Ottoman Period to Early Republic Period**

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 22/11/2021 for the total of 165 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 17%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Yağız Fatih NAZLIER

Student No: N19132887

Department: HISTORY

Program: HISTORY

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Ramazan ACUN

Ek-8. Etik Kurul Muafiyet Formu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 23/11/2021</p>
<p>Tez Başlığı: Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Adli Tıp ve Bilirkişilik</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulları ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza</p> <p>Adı Soyadı: Yağız Fatih NAZLIER</p> <p>Öğrenci No: N19132887</p> <p>Anabilim Dalı: TARİH</p> <p>Programı: TARİH</p> <p>Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p>_____ Prof. Dr. Ramazan ACUN</p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr</p> <p>Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY DEPARTMENT**

Date: 23/11/2021

Thesis Title: **Forensic Medicine and Expertise from Late Ottoman Period to Early Republic Period**

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Yağrz Fatih NAZLIER
Student No: N19132887
Department: HISTORY
Program: HISTORY
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Ramazan ACUN